სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში

საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის მასალები

თბილისი, 13-14 ნოემბერი, 1997წ.

Friedrich-Ebert-Stiftung
Bonn
Bibliothek

სარედაქციო კოლეგია:
ლ. ჩიქავა (მთ. რედაქტორი)
ნ. სანთელაძე, ი. აბაშიძე

„Sozialur-ekonomikur gardaqmnata strategia da taktika gardamawal periodschi. Saertaschoriso samecniero simposiumis masalebi" (Strategie und Taktik der sozialwirtschaftlichen Änderungen in der Übergangsperiode)
Wirtschaftsakademie Georgiens, Sprache - georgisch (mit Resumees auf Russisch), Auflage - 600

გამომცემლობა „დიოგენე"
თბილისი 1997

C 98 - 01881

კრებულში შეტანილია ცნობილი ქართველი და უცხოელი ეკონომისტების მოხსენებები, რომლებიც წაკითხული იქნა 1997 წლის ნოემბერში თბილიში ჩაგარებულ სიმპოზიუმზე თემაზე „სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში". მოხსენებებში განხილულია პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში, უმთავრესად საქართველოში, სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმირების თეორიისა და პრაქტიკის აქტუალური პრობლემები, გაანალიზებულია გარდაქმნათა პროცესში წარმოჩენილი ნაკლოვანებები და გადაუწყვეტელი საკითხები, მოცემულია მათი დაძლევის რეკომენდაციები.

აიწყო და დაკაბადონდა გამომცემლობა
„დიოგენეს" კომპიუტერულ ცენტრში
კეკელიძის ქ. 7, მე-2 სართ., თბილისი
ტელ: 22 03 14

© ფრიდრიხ ებერტის ფონდი, 1997
დაბეჭდა მპს „ჯალის" სტამბაში

© Friedrich Ebert Stiftung 1997
Diogene Publishers Ltd.

Printed in Georgia

წინასიტყვაობა

წინამდებარე კრებული მოიცავს საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიისა და ფრიდრიხ ებერტის ფონდის ძალისხმევით მომზადებული საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის მასალებს და ეძღვნება საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების სტრატეგიისა და ტაქტიკის აქტუალურ, საღღეისო პრობლემებს. მის მიზანს შეადგენს პოსტსოციალისტურ სივრცეში მიმდინარე რადიკალური გარდაქმნების მეცნიერული ანალიზი, რეფორმირების პროცესში დაშვებული ხარვეზების, აგრეთვე წარმოქმნილი გაუთვალისწინებელი სირთულეების გამოვლენა-განზოგადება და ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლის დაჩქარების კონკრეტული გზების დასახვა.

როგორც საერთო სათაურიდან და მონაწილეთა მოხსენებების თემატიკიდანაც ჩანს, მეცნიერ-ეკონომისტთა აღნიშნულ საერთაშორისო ფორუმს მეცნიერული პაექრობისათვის გამოაქვს ეკონომიკური რეფორმირების არა ლოკალური, არამედ გლობალური, 90-იან წლებში საერთოდ პოსტსოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკის განვითარებისათვის დამახასიათებელი როგორც პროგრესული, ისე ნეგატიური ტენდენციები თუმცა, ყოველივე ეს, უწინარეს ყოვლისა, ნაჩვენებია საქართველოს კონკრეტულ მაგალითზე, რამეთუ სიმპოზიუმის მონაწილეთა უდიდეს უმრავლესობას ქართველი სწავლული ეკონომისტები შეადგენენ და ისინი ეკონომიკური რეფორმირების პროცესს ადგილობრივ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით აშუქებენ.

საქართველომ ეკონომიკური რეფორმირების პირველი ეტაპი უკვე გაიარა და ამჟამად იგი მეორე ეტაპის საწყის სტადიაზე იმყოფება. როგორი უნდა იყოს სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების, საერთოდ სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგია და ტაქტიკა ამ ახალ ეტაპზე, რომელ დარგთა განვითარება უნდა მივიჩნიოთ პრიორიტეტულ მიმართულებებად, როგორ ჩამოყალიბდეს ეკონომიკის ოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტურა, რანაირად გვესახება საქართველოს ეკონომიკის ადგილი და როლი შრომის საერთაშორისო ტერიტორიულ დანაწილებაში, რა თავისებურებებით ხასიათდება სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის ქართული მოდელი და როგორც გვესახება სოციალური პრობლემების გადაწყვეტის პერსპექტივები — აი, ძირითად საკითხთა სპექტრი, რომელთა შესახებ თავიანთ მოსაზრებებს გვთავაზობენ სიმპოზიუმის მონაწილენი. მოკლედ რომ ვთქვათ, ისინი ცდილობენ დამაჯერებელი პასუხი გასცენ თანამედროვე ეკონომიკური მეცნიერების სამ ტრადიციულ, ფუნდამენტურ კითხვას: რა? როგორ? ვისთვის?, ე. ი. რა ვაწარმოოთ? როგორ ვაწარმოოთ? და ვისთვის ვაწარმოოთ?

ქართველ ეკონომისტთა მოხსენებებთან ერთად, კრებულში შეტანილია ცნობილი ამერიკელი მეცნიერების საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრის, პროფ. ფ. ლიპრესტონისა და პროფ. ჯეიმს პოსტის, აგრეთვე საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრის, პროფ. ა. ორლოვის, სომხეთის რესპუბლიკის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტის თანამშრომლების აკად. ვ. ხოჯაბეკიანისა და პროფ. დ. არშაკიანის მოხსენებები, რომლებიც ნათლად წარმოგვიდგენენ პოსტსოციალისტური სამყაროს ცალკეულ ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მდიდარ გამოცდილებასა და ძირითად თავისებურებებს.

კრებულის ავტორთა ცალკეულ მოსაზრებებს არ ვიზიარებთ, მაგრამ (თუ რედაქციული ხასიათის ჩასწორებებს არ მივიღებთ მხედველობაში) წარმოდგენილი ტექსტები ძირითადად უცვლელად დავგოვეთ, რათა მეცნიერული დისკუსიის პროცესში დადგინდეს ჭეშმარიტი აზრი. არც ტერმინოლოგიური ერთიანობაა დაცული იმის გამო, რომ სწავლულ ეკონომისტთა შორის ცალკეული ტერმინების შესახებ აზრთა სხვადასხვაობას აქვს ადგილი.

კრებულში განხილული საკითხები, ვფიქრობთ, გარკვეულ ინტერესს გამოიწვევს მკითხველთა ფართო წრეშიც. საქმიან შენიშვნებს კმაყოფილებით მივიღებთ. ჩვენი მისამართია: თბილისი, 380007, პუშკინის ქ. № 5, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია.

ლეო ჩიქავა
ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, საქართველოს ~~ეკონომიკურ~~ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი

О ходе реформ и перспективах развития экономики Грузии

Папава В.Г.

Д.Э.Н., член-корреспондент АН Грузии, вице-президент Академии экономических наук, Министр экономики Грузии

После распада Советского Союза и его единой народнохозяйственной системы, Грузия, как и практически все бывшие субъекты Союза, получила в наследство экономическую систему со специфически ориентированной отраслевой структурой, распавшимися хозяйственными связями, разложенной финансовой системой, полным отсутствием опыта рыночных взаимоотношений, а также законодательной базы для формирования новых экономических основ. Экономические трудности были усугублены политическими процессами и навязанными Грузии этническими конфликтами сепаратистского характера. Немалое отрицательное значение имели и те ошибки, которые были допущены в начале 90-х годов при осуществлении первых шагов посткоммунистической трансформации экономики Грузии[1].

Со второй половины 1994 года в стране начался процесс стабилизации, выразившийся, как в улучшении внутриполитической ситуации, так и в повышении основных макроэкономических показателей по сравнению с предыдущими 2-3 годами.[2]

Основой широкомасштабной экономической реформы, охватывающей все сферы и направления экономики, является Антикризисная государственная программа, разработанная в 1994 году. Она предусматривала создание законодательной базы адекватной рыночно-регулируемой экономике, создание четко функционирующей финансово-кредитной системы, преобразование банковской сферы, осуществление трансформации собственности, освобождение цен, совершенствование налоговой системы, либерализацию внешней торговли и др.

В соответствии с намеченной программой в Грузии принят ряд законов и других нормативных актов, регулирующих ход экономических реформ. В частности, приняты законы о приватизации государственной собственности, предпринимательстве, монопольной деятельности и конкуренции, поддержке инвестиционной деятельности, аренде и арендных отношениях, собственности на сельскохозяйственные угодья, недрах, защите прав потребителей и ряд других. Особо надо отметить принятие и вступление в действие нового налогового кодекса. До конца 1997 года запланировано принятие и нового таможенного кодекса.

Целенаправленные экономические преобразования, формирование адекватной правовой базы позволили добиться определенных успехов, ставших возможными также благодаря достижению политической стабильности. В 1995 году принята Новая Конституция Грузии, проведены демократические президентские и парламентские выборы, что явилось основным условием совершенствования прововой базы. Кроме того, основные аспекты тактики и стратегии социально-экономического развития государства были разработаны в рамках Президентской программы и легли в основу Индикативного плана социально-экономического развития Грузии на период до 2000 года.

Процесс трансформации собственности, как неотъемлемый элемент переходного периода к рыночной экономике, в Грузии был возведен в ранг приоритетов в общей системе экономических преобразований. Практически уже завершен процесс т.н. "малой приватизации". На сегоднящний день в стране приватизировано около 10 тысяч малых и средних объектов, в т.ч. около 8000 объектов торговли и бытового обслуживания, 214 объектов промышленности, около 300 - сельского хозяйства, более 220 - строительства, 505 - здраво-охранения и т.д.

Немного проблематичнее протекает процесс приватизации (акционирования) средних и крупных предприятий. Тем не менее, уже создано около 1100 акционерных обществ, в том числе - 53 процента в промышленности, 9,2 процента в сфере транспорта, 6 процентов в торговле и т.д.

24 процента выпущенных акций были реализованы посредством специальных аукционов и переданы

[1] Папава В. Беридзе Т. Проблемы стабилизации и реформирования грузинской экономики. - Российский экономический журнал, 1994, №3.

[2] Республика Грузия. Экономические обзоры МВФ. 1994, №15. Вашингтон, МВФ, 1994; Papava V. The Georgian Economy: Problems of Reforms.-Eurasian Stadies, 1995, Vol .2, №2

[3] Об антирыночном характере данного метода приватизации см.: В. Папава О приватизации основных факторов производства. - Правила игры, 1992 №3;

Papava V. Marxist Pointsw of View on the Soviet Communist Economic System and the Manifestation of Egalitarianism in Post-Communist Economic Reforms.-International Jornal of Social Economics, 1995, Vol. 22, №6

трудовым коллективам (бесплатно и со скидкой).

С целю преодоления проблем приватизации средних и крупных предприятий, правительством страны было принято решение о проведении специального аукциона с нулевой начальной стоимостью. На аукцион было предложено 64 млн. акций номинальной стоимостью 120 млн. лари 273 акционерных обществ и все они были распроданы. Общая сумма продажи составила 5,4 млн. лари, кроме того, покупатели взяли на себя обязанность покрыть долги акционерных оществ, акции которых были распроданы на сумму 28 млн. лари.

Трансформация части государственной собственности была осуществлена путем ваучеризации[3]. 80 процентов акций, закупленных за счет ваучеров, приходится на резидентов Грузии, остальные 20 - на иностранных инвесторов.

Процесс приватизации затронул уже и такие жизненно важные отрасли экономики, как энергетика и производство хлебопродуктов. Разработан план приватизации электроэнергетической отрасли, в соответствии с которым приватизированно 19 и в аренду передано 8 малых ГЭС. Приватизировано также порядка 90 процентов хлебопекарен.

Активно проводится процесс трансформации собственности и в социальной сфере. Проведена реформа системы здравоохранения, ведутся работы по реформации системы образования.

Денежно-кредитная политика. Процесс реформирования денежно-кредитной системы начался практически в 1993 году, когда в Грузии была предпринята попытка выхода из рублевой зоны путем введения переходной валюты (купонов). Однако эта мера не принесла ожидаемых результатов. На внутреннем рынке оставались в хождении как российский рубль, так и доллар США, в результате чего не удалось оградить грузинский купон от девальвации, которая в сопровождении с быстрым ростом инфляции определила крайне низкий спрос на купоны и одновременно высокий показатель денежной массы.

В результате проведения целенаправленной денежной политики, ориентированной на сокращение денежной массы и преодоление гиперинфляции, стало возможным введение в сентябре 1995 года национальной валюты - лари, ставшее наиболее значительным событием в денежно-кредитной сфере, вслед за которым последовало практически мгновенное замещение иностранной валюты национальной, резкое снижение инфляции и установление стабильного обменного курса национальной валюты по отношению к доллару США.

Заметно активизировалась деятельность межбанковских кредитных аукционов, которые проводятся НБГ с мая 1995 года. Среднемесячный объем операций увеличился с 2 электроэнергетической отрасли, в соответствии с которым приватизированно 19 и в аренду передано 8 малых ГЭС. Приватизировано также порядка 90 процентов хлебопекарен.

Основным инструментом денежно-кредитной политики продолжают оставаться интервенции Национального Банка Грузии (НБГ) на рынке иностранной валюты, осуществляемые через Тбилисскую межбанковскую валютную биржу (ТМВБ). До сих пор НБГ продавал иностранную валюту через ТМВБ с целью нейтрализации инфляционных последствий чистого кредитования правительства банковской системой, поддерживая при этом достаточный уровень резервов. В течение 1996 года обменный курс оставался стабильным в диапазоне от 1,23 до 1,27 лари за 1 доллар США. В первой половине 1997 года НБГ провел интервенции на валютном рынке в объеме 49,2 млн. долларов США, что обеспечило стабильность диапазона колебаний обменного курса.

В то же время резервные требования пока не стали эффективным инструментом денежно-кредитной политики ввиду сравнительно небольших размеров банковской системы. Учитывая высокие затраты банков, связанные с выполнением резервных требований, НБГ снизил норму обязательных резервов с 20 до 18 процентов в январе 1996 года, до 15 процентов в сентябре 1996 года и до 12 процентов в сентябре 1997 года.

Заметно активизировалась деятельность межбанковских кредитных аукционов, которые проводятся НБГ с мая 1995 года. Среднемесячный объем операций увеличился с 2 млн. лари в июне и июле 1996 года, до 3,17 млн. лари в пеовой половине 1997 года. Благодаря активизации деятельности межбанковского аукциона, участие в нем НБГ становится все более эффективным инструментом денежно-кредитного регулирования. Выпуск ценных бумаг в августе 1997 года явился еще одним эффективным инструментом для органов денежно-кредитного регулирования. Кроме того, успешная эмиссия Казначейских векселей снизит потребность чистого кредитования правительства банковской системой, что положительно отразится на уровне иностранных резервов и интенсивности инфляционных процессов.

НБГ с середины 1994 года полностью прекратил предоставление кредитов рефинансирования. Политика кредитования, проводимая коммерческими банками сосредоточена на крайне узком круге операций.

Практически все без исключения банки предоставляют частному сектору лишь краткосрочные кредиты, связанные с торговлей, по относительно высоким процентным ставкам. В то же время доля кредитов в национальной валюте осталась практически без изменений - на уровне около двух третей общего объема кредита. Существенным явлением в сфере финансово-кредитной деятельности следует считать также выпуск казначейских векселей и осуществление первой эмиссии "казначейских обязательств", в частности, их размещение в коммерческих банках. Масштабы этого явления еще незначительны, но его первые итоги обнадеживающи.

В период с января 1995 года по январь 1996 года сумма депозитов в банковской системе увеличилась на 60 процентов (на 12 процентов в реальном выражении), а с января по август 1997 года суммы депозитов банковской системе возросли на 18,7 процента в национальной валюте и на 47 процентов - в иностранной валюте.

Возможности коммерческих банков с точки зрения мобилизации вкладов населения для предоставления кредитов предприятиям по-прежнему весьма ограничены. Увеличение суммы депозитов за последнее время стало возможным в основном благодаря депозитам предприятий, поскольку, экономический подъем улучшил их финансовое положение.

Реформа банковского сектора. В Грузии практически завершился очередной этап реформы банковской системы. Создана двухъярусная модель банковской сферы, которая на основе соответствующей законодательной базы функционирует фактически по схеме, принятой в международной практике.

Вместе с тем нужно отметить, что, как и в других странах с экономикой посткоммунистической трансформации, находящихся на ранних стадиях процесса реформ, банковский сектор Грузии все еще не вносит сколько-нибудь значительного вклада в процесс финансового посредничества. Несмотря на заметное улучшение условий для банковской деятельности, объем кредита, предоставляемого банками, остается незначительным ввиду высокого кредитного риска и отсутствия возможностей для надежных инвестиций.

Мониторинг, проведенный НБГ, внес позитивные сдвиги совершенствование банковского сектора. Повышение минимального размера собственного капитала и введение более строгих экономических нормативов существенно сократило количество лицензированных банков, которое на 1 июля 1997 года составило 55 единиц. Учитывая сложную ситуацию, в которой оказались многие банки, и продолжающуюся реорганизацию промышленного сектора, в ближайшем будущем ожидается продолжение процесса закрытия или слияния банков, особенно после повышения нормы собственного капитала, которое планируется осуществить до июня 1998 года.

Закон "О Национальном Банке" был принят в июне 1995 года, а в апреле 1996 года в закон были внесены изменения, с тем, чтобы привести его в соответствие с новой Конституцией Грузии, обеспечив в то же время достаточную степень самостоятельности НБГ. В апреле 1996 года парламент Грузии принял также новый Закон "О коммерческих банках", наделивший НБГ более широкими полномочиями по ликвидации банков. Кроме того, согласно новому закону, для того, чтобы банки могли предоставить информацию о своих клиентах налоговым органам, необходимо соответствующее судебное решение. Значительные успехи достигнуты в повышении эффективности банковского надзора, осуществляемого НБГ, в частности, начиная с 1997 года, все коммерческие банки обязаны предоставлять НБГ отчеты, прошедшие аудиторскую проверку.

Основные макроэкономические показатели и пропорции развития экономики Грузии. После глубокого экономического кризиса 1989-1994 годов, с 1995 года в Грузии утвердились тенденции стабилизации экономики, о чем в первую очередь свидетельствуют повышение производственных показателей и существенное снижение темпов инфляции. Например, в 1995 году темп роста инфляции составил 157 процентов или в среднем в месяц 3.85 процента, тогда как в 1994 году среднемесячный показатель составлял 68 процентов. После систематического и, в конечном итоге, шестикратного снижения объема ВВП, имевшего место в 1989-1994 годах, в 1995 году впервые было достигнуто увеличение объема производства ВВП на 3,3 процента, а в 1996 году тенденция возрождения экономики практически приняла устойчивый характер. Наиболее существенным макроэкономическим достижением 1996 года можно считать уровень инфляции, который в среднем в месяц составил 0,5 процента, а за январь-июль 1997 года снизился до 0,3 процента. Не менее значительным было повышение производства ВВП на 11 процентов по сравнению с предыдущим годом, а за первое полугодие 1997 года темп роста ВВП составил 114,7 процента. Вместе с тем нужно отметить, что позитивные изменения произошли как в отраслевой структуре, так и в структуре потребления ВВП, в частности, в отраслевой структуре увеличилась доля таких отраслей, как капитальное строительство, транспорт и связь, а в структуре потребления ВВП -

доля средств, направленных на инвестирование. Следует отметить, что рост производства явился результатом воздействия как интенсивных, так и экстенсивных факторов, в часности, создания дополнительных рабочих мест (уровень занятости только в 1996 году увеличился на 190 тыс. человек). Тем не менее, положение дел с точки зрения занятости населения, все еще остается неудовлетворительным. По данным на конец 1996 года примерно 45 процентов населения Грузии относится к категории экономически активных, из которых в различных сферах деятельности занято лишь 75 процентов.

Постепенное возрождение экономики страны и рост уровня занятости адекватно отразились на увеличении доходов в бюджет страны из местных источников. В частности, бюджетные поступления указанные доходы в 1995 году составили 5,1 процента от ВВП, в 1996 году - 7,8 процента, а в 1998 году прогнозируются на уровне 8,9 процента. На этой основе сформировалась и тенденция уменьшения дефицита бюджета по отношению к ВВП. Если этот показатель в 1995 году составлял 4,9 процента, то в 1997 году он снизится до 3,4 процента, а в 1998 году прогнозируется на уровне 2,1 процента.

К сожалению, несмотря на быстрые темпы роста экспорта, медленно сокращается дефицит платежного баланса страны. Если в 1996 году он уменьшился на 18,7 процента, то в 1997 году - намечается лишь на 1 процент и по прогнозам составит около 300 млн. долларов США. Относительно быстрыми темпами уменьшается отрицательный торговый баланс страны, хотя по итогам 1996 года дефицит составлял более 313 млн. долларов США.

Несмотря на определенные положительные сдвиги, происшедшие в экономике страны в 1995-1997 годах, ее потенциальные возможности используются пока на минимальном уровне.

По прогнозу развития экономики Грузии на период до 2000 года, в основу которого заложены тенденции постепенного (плавного) роста основных макроэкономических индикаторов, в 2000 году по сравнению с 1995 годом намечается рост производства ВВП в пределах 76-78 процентов (в среднем за год - 12-13,5 процентов). Опережающие темпы роста возможны в капитальном строительстве, промышленности и грузоперевозках, что соответственно повлияет и на совершенствование отраслевой структуры ВВП.

По предварительным расчетам до конца тысячелетия сохранится и тенденция снижения уровня инфляции, которая в 2000 году составит с среднем не более 0,3-0,5 процента в месяц.

Промышленность. Кризис индустриального сектора экономики Грузии, начатый по существу еще до распада Советского Союза, усугубился в постсоветский период, что было вызвано разрывом прежних хозяйственных связей, потерей сырьевых рынков и рынков сбыта готовой продукции, удорожанием энергоресурсов и транспортных услуг, другими трудностями переходного периода. Ухудшение экономического и финансового положения большинства промышленных предприятий связано также с моральным и физическим старением технико-технологического парка и отсутствием возможностей его обновления, нестабильным энергообеспечением, хронической нехваткой оборотных средств и т.д. В результате, за годы кризиса объем производства промышленной продукции сократился более, чем в 5 раз, катастрофически снизился коэффициент загрузки производственных мощностей (в ряде отраслей он составил 5-10 процентов), что, естественно вызывает неоправданный рост себестоимости продукции и по принципу цепной реакции влияет на сбыт готовой продукции и, соответственно, - на доходы предприятий. Все это не могло не сказаться и на количестве рабочих мест и утечке высококвалифицированных рабочих и инженерных кадров.

Как уже было отмечено, начиная с 1995 года в экономике Грузии утвердились тенденции стабилизации, что наравне с другими отраслями затронуло и процессы, происходящие в промышленности. На сегодняшний день можно сказать, что промышленные предприятия, пройдя первую фазу адаптации к новым условиям хозяйствования, вступили в следующую стадию экономических преобразований, приблизившись к новым организационным условиям, соответствующим требованиям рыночной экономики.

По прогнозным данным, в период до 2000 года производство промышленной продукции будет расти достаточно быстрыми темпами, обусловленными в основном низким стартовым уровнем, завершением процесса "естественного отбора" отраслей и предприятий, сумевших найти свое место в новой индустриальной структуре и приспособившихся к принципам рыночной экономики, окончанием процессов преобразования менеджмента и организации производства, активизацией инвестиционной деятельности. В 2000 году по сравнению с 1995 годом предполагается достижение роста промышленного производства в 2-2,3 раза. При этом в соответствии со структурной политикой экономического развития страны наиболее быстрыми темпами намечается рост производства продукции таких отраслей, как: топливная (4,9-5,8 раз), легкая (4-4,2 раза), деревообрабатывающая (3,7-4,1 раза), производство стройматериалов (3,3-3,9 раз), химическая (2,7-2,9 раз), машиностроение (2,7-2,9 раз). Более медленными темпами будет

развиваться пищевая промышленность (1,5-1,7 раз). В случае достижения намеченных рубежей и соблюдения означенных выше пропорций развития отдельных отраслей к 2000 году в структуре промышленности произойдут следующие изменения: доля продукции топливной промышленности в общем объеме промышленной продукции увеличится с 1,5 процентов в 1995 году до 3,7 процента в 2000 году, стройматериалов, соответственно - с 5,1 процента до 9,1 процента, продукции легкой промышленности - с 2,5 до 4,8 процента.

Энергетика. В настоящее время приоритетными отраслями энергетического сектора экономики Грузии являются электроэнергетика и нефтяная промышленность. В области электроэнергетики актуальна проблема реабилитации гидроэнергетики, ее техническое перевооружение и дальнейшее развитие. Это направление наиболее выгодно, т.к. требует сравнительно меньших капитальных затрат и обладает способностью к быстрой окупаемости, в то время как техническое состояние имеющихся в Грузии теплоэлектростанций находится в критическом положении, что наряду с нехваткой энергоресурсов создает серьезные трудности с точки зрения повышения коэффициента использования их производственных мощностей. С целью улучшения функционирования энергосистемы страны проводится целенаправленная работа, ориентированная на привлечение инвестиций в эту отрасль экономики. На сегодняшний день в реабилитацию сферы электроэнергетики уже вложено порядка 60 млн. долларов США (в основном за счет долгосрочных иностранных кредитов), а в нефтедобывающую промышленность - около 20 млн. долларов США. В этом отношении, с нашей точки зрения имеются существенные перспективы, заложенные в установлении активных контактов между энергосистемами различных регионов Кавказа. Сезонные взаимопоставки электроэнергии между государствами Закавказья и регионами Северного Кавказа Российской Федерации позволят значительно улучшить проблему энергоснабжения.

Экономические реформы в аграрном секторе. В настоящее время в стране завершается первый этап аграрной реформы, в ходе которой должны быть решены следующие задачи: установление частной собственности на землю, утверждение новых организационных форм производства и замена централизованной формы управления сельским хозяйством правовыми и экономическими рычагами управления. На начало 1997 года от общественных хозяйств в частную собственность без какого-либо возмещения было передано 715 тыс. га сельскохозяйственных угодий, в том числе 398 тыс. га пашни и 190 тыс. га многолетних насаждений, что в общей сложности составляет 24 процента от всех сельхозугодий и 55 процентов интенсивных угодий Грузии. Кроме того, после принятия Парламентом Грузии Закона "Об аренде земель сельскохозяйственного назначения" физическими и юридическими лицами арендовано 300 тыс. га земель сельскохозяйственного назначения. На сегодня около 1 млн. семей являются собственниками земли, что, безусловно, является прогрессивным шагом на пути аграрной реформы.

Успешно проводится также реформа по реорганизации сельскохозяйственных предприятий. Так, если к началу аграрной реформы в Грузии было 740 колхозов и 601 совхоз, то на сегодня на их базе создано и успешно функционирует 390 сельскохозяйственных кооперативов, до 80-ти акционерных обществ, свыше 50-ти казначейских хозяйств и другие формы хозяйств и организаций, предусмотренных Законом Грузии "О предпринимательстве".

Передача земли в частную собственность и реорганизация хозяйств резко изменили социальную структуру валовой сельскохозяйственной продукции. Так, по данным 1996 года в производстве валовой сельскохозяйственной продукции доля частного сектора составила 91 процент. Примерно такая же картина наблюдается по отдельным видам сельхозпродукции. В частности, доля частного сектора в производстве зерновых составляет 80 процентов, винограда - 80 процентов, плодов и овощей - 94 процента, мяса и молока - 95 процентов и т.д.

В настоящее время в стране ведется работа по созданию объективных условий формирования реального рынка земли. С этой целью Парламентом Грузии приняты законы о собственности на землю сельскохозяйственного назначения, о регистрации земель и другие нормативные акты, которые должны способствовать формированию рынка земли. Этому во многом будет способствовать принятие базового закона о земле, а также создание земельных и ипотечных банков. Кроме ускорения формирования рынка земли эти банки обеспечат развитие кредитной системы в данной области, отсутствие которой в настоящее время тормозит процесс формирования фермерских хозяйств.

Следует отметить, что на втором этапе аграрной реформы предусмотрено окончательное реформирование хозяйств и создание условий для повышения эффективности хозяйствования на земле путем объединения на добровольной основе собственников земли и формирования адекватной инфраструктуры производства.

Транспорт. Рост экономического потенциала страны соответственно повлиял на результаты функционирования всех видов транспорта, вследствие чего в 1995 году объемы перевозок грузов всеми видами транспорта возрос на 5,6 процента, в 1996 году - еще на 1 процент, а за первое полугодие 1997 года - на 24,3 процента. В целом за 1997 год рост перевозок грузов намечается на 33-43 процента, а в 1998 году - на 29-35 процентов. В свою очередь, такие высокие темпы роста грузооборота обусловлены началом практического функционирования так называемого коридора Европа-Кавказ-Азия.

К сожалению, сравнительно отстают темпы роста пассажирооборота, что в первую очередь связано с неплатежеспособностью населения.

Торговля. Экономические реформы в области торговли протекают в Грузии наиболее интенсивно. Практически завершен процесс приватизации торговых объектов, полностью либерализованы цены, в том числе на хлеб и энергоносители. Этим, в частности, предопределена сложившаяся в 1996 году структура розничного товарооборота. которая представлена следующими пропорциями: в общем объеме товарооборота доля государственного сектора составляет 16 процентов, потребительской кооперации - 5 процентов, частного сектора - 79 процентов.

Несмотря на достаточно низкую покупательную способность населения, объем товарооборота имеет тенденцию к существенному росту, что при относительно низком уровне инфляции свидетельствует о всевозрастающих объемах реализуемой продукции в натуральном выражении. В соответствии с прогнозом на 1997 год объем розничного товарооборота достигнет 1 млрд. лари, в том числе 900 млн. лари - в сфере торговли и 100 млн. лари - в сфере общественного питания. Одновременно произойдет дальнейшее снижение доли государственного сектора в общем объеме товарооборота (до 10 процентов). По предварительным расчетам, на перспективу до 2000 года среднегодовой рост розничного товарооборота составит 7-8,5 процента.

Вместе с тем следует отметить, что крайне неудовлетворительной остается структура наполнения товарами потребительского рынка. По данным 1996 года лишь 28 процентов потребительских товаров, поступивших на внутренний рынок, приходится на отечественное производство, а остальные 72 процента - на импорт. Это обстоятельство в значительной степени вызвано недостаточными темпами роста объемов местного производства.

Внешняя торговля. В течение последних 2-3 лет в Грузии была осуществлена либерализация внешней торговли. На сегодняшний день отменены все нетарифные меры государственного регулирования экспорта-импорта, а именно, такие как: квотирование, лицензирование, регистрация контрактов, в значительной мере либерализована налоговая система в отношении внешней торговли.

В целом экономические взаимоотношения Грузии с внешним миром развиваются достаточно активно, в том числе и со всеми государствами-участниками СНГ, с которыми Грузия устанавливает тесные контакты как в плане двустороннего сотрудничества, так и в плане многосторонних связей в масштабе СНГ.

Приоритеты экономического развития Грузии. На ближайшую перспективу стратегическими экономическими приоритетами Грузии являются:

1. Ускорение процесса перехода на рыночные принципы хозяйствования на основании институциональных и структурных преобразований.

2. Улучшение энергообеспечения экономики страны путем достижения роста производства энергоносителей и энергии, установления режима рационального потребления энергии, внедрения энергосберегающих технологий.

3. Увеличение уровня потребления продовольствия в основном за счет собственного производства.

4. Обеспечение ускоренного развития сферы транспорта и других коммуникаций, в первую очередь - создание благоприятных условий для успешного функционирования транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия.

5. Стимулирование экспорта, в первую очередь, за счет приоритетного развития наиболее перспективных в этом отношении отраслей (металлургия, химическая промышленность, агропромышленный комплекс, наука и т.д.).

6. Привлечение иностранных инвестиций и кредитов для финансирования первоочередных государственных программ.

7. Создание необходимых социальных гарантий для населения страны.

Исходя из выделенных приоритетов, в ближайшие годы поеимущественное значение будет придаваться развитию таких отраслей, как энергетика, транспорт, сельское хозяйство, пищевая промышленность, коммуникации, здравоохранение,

Необходимость опережающих темпов развития энергетики и коммуникаций, особенно транспорта, обусловлена проблемами общего экономического возрождения страны, а также возможно быстрой реализацией потенциальных возможностей Грузии, исходящих из преимуществ ее геополитического положения.

В заключение отметим некоторые вопросы сотрудничества в рамках Содружества Независимых Государств. Грузия неоднократно выражала свое позитивное отношение к различным аспектам процессов интеграции стран Содружества. Вместе с тем, с нашей точки зрения, на современном этапе интеграция должна развиваться в основном на двусторонней основе, что позволяет, во-первых, в большей степени учитывать интересы сторон, а, во-вторых, не требует гармонизации и унификации их законодательств. В дальнейшем двусторонние связи могут явиться предпосылкой для более глубокой и многосторонней интеграции. Во всяком случае интеграционные процессы должны развиваться естественным путем, по мере возникновения необходимости и соответствующих условий.

В то же время ряд направлений интеграции и методов ее достижения вызывает определенные сомнения. В частности, идея создания общего экономического пространства представляет собой ничто иное, как попытку воссоздания единой экономической системы с элементами централизованного управления и другими, свойственными не так давно распавшемуся единому советскому народному хозяйству, характерными чертами.

Создание зоны свободной торговли подразумевает постепенную отмену таможенных пошлин и налогов, гармонизацию законодательств государств и является подготовительным этапом на пути образования Таможенного союза, который в свою очередь, предполагает создание единого торгового режима и общих внешних границ. Учитывая сравнительно низкий уровень экономического развития государств-участников СНГ, все это может стать угрозой сохранению ими реального суверенитета. Создание Платежного союза, Соглашение о котором подписано всеми государствами-участниками Содружества еще в конце 1994 года, до сих пор остается нереализуемым, что свидетельствует об отсутствии предпосылок для осуществления на современном этапе валютной интеграции и, соответственно, создания реального Платежного союза. Все страны, подписавшие Соглашение, имеют свои специфические условия, в каждой из них не завершено формирование цивилизованной финансово-кредитной системы, ни одна из национальных валют не является свободно конвертируемой.

С проблемами финансовой стабилизации и становления действенной банковско-кредитной системы в государствах-участниках СНГ связано также формирование общего инвестиционного пространства. Мы признаем необходимость установления сбалансированного и оптимального сочетания государственных и коммерческих интересов в инвестиционной деятельности, однако, реальное положение дел обуславливает преждевременность решения данного вопроса даже в отдельно взятой стране, не говоря уже о едином его решении в рамках СНГ.

Проблематичным представляется и осуществление согласованной структурной политики. Определение и реализация структурной стратегии - неотъемлемый элемент внутригосударственной политики и его перенесение в сферу межгосударственных регуляторов развития экономики создаст препятствия развитию независимых, самобытных национальных хозяйств.

На наш взгляд, интеграционные процессы в рамках СНГ ни в коей мере не должны строиться на основе создания надгосударственных структур управления, унификации политической, законодательной и экономической систем.

რეფორმების მიმდინარეობისა და საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივების შესახებ

(ანოტაცია)

ვლადიმერ პაპავა
ე.მ.დ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, ეკონომიკის მინისტრი

ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური რეფორმები, რომელიც მოიცავდა ქვეყნის ეკონომიკის ყველა მიმართულებასა და სფეროს, საქართველომ დაიწყო 1994 წლიდან. მის ძირითად მიმართულებებს წარმოადგენდა საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებისათვის აუცილ-

ბელი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, სწორი ფულად-საკredიტო პოლიტიკის ჩამოყალიბება და რეალიზაცია, საბანკო სისტემის გარდაქმნა, საკუთრების ტრანსფორმაციის განხორციელება. ფასების განთავისუფლება, ფისკალური სისტემის სრულყოფა, საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების ლიბერალიზაცია და ა. შ.

აღნიშნული და სხვა რეფორმისტული ღონისძიებების განხორციელების შედეგად 1995 წლის ბოლოდან საქართველოში ჩამოყალიბდა ეკონომიკი სტაბილიზაციის ტენდენციები, რაც პირველ რიგში წარმოების ზრდაში, ინფლაციის ტემპების მნიშვნელოვნად შემცირებაში, დასაქმების დონის ამაღლებასა და მოსახლეობის ყოფითი პირობების გაუმჯობესებაში გამოიხატა.

ქვეყნის ეკონომიკის შეურნეობრიობის საბაზრო პრიციპზე გადასვლამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა მის სტრუქურაში. პირველ რიგში შეიცვალა საკუთრებითი სტრუქტურა. კერძოდ, დღესათვის კერძო სექტორში იწარმოება ქვეყანაში შექმნილი დოვლათის არანაკლები 70 პროცენტისა, მათ შორის მრეწველობის პროდუქციის 60 პროცენტამდე, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის 90 პროცენტზე მეტი, კერო სექტორის ხელშია ვაჭრობის ობიექტების 90 პროცენტზე მეტი, მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო ობიექტების თითქმის 100 პროცენტი და ა. შ.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა წარმოების (მომსახურების) სტრუქტურამაც. ეკონომიკის სამინისტროს გაანგარიშებებით 1996 წელს მოლიანი შიდა პროდუქციის 31,3 პროცენტი წარმოებული იყო სოფლის მეურნეობაში, 23 პროცენტი — ვაჭრობაში, 12,6 პროცენტი — ტრანსპორტში და მხოლოდ 10 პროცენტამდე — მრეწველობაში, მაშინ როცა ამ უკანასკნელის ხვედრითი წილი ეროვნული შემოსავლის წარმოებაში 1990 წელს 37 პროცენტამდე . ხოლო სოფლის მეურნეობისა — 31 პროცენტამდე შეადგინა.

გარდამავალ პერიოდში მკვეთრი ცვლილებები განიცადა თვით მრეწველობის დარგობრივმა სტრუქტურამაც. კერძოდ, დღესათვის მთელი მრეწველობის პროდუქციის 50 პროცენტამდე იწარმოება კვების მრეწველობაში, საცალად 38 პროცენტისა 1998 წელს, 13,8 პროცენტი (2 პროცენტამდე 1990 წელს) — ელექტროენერგეტიკაში, 6 პროცენტი მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამუშავებაში (15,6 პროცენტი) 5,4 პროცენტი — მეტალურგიაში (4,1 პროცენტი), 4,3 პროცენტი (7,9 პროცენტი) — ქიმიურ მრეწველობაში, 2,7 პროცენტი (22,4 პროცენტი) — მსუბუქ მრეწველობაში.

Об экономических реформах в России

Орлов А. В.,
д.э.н., профессор, почетный академик АЭН Грузии, член-корреспондент РАЭН, зам. Председателя Госкомитета РФ по поддержке и развитию малого предпринимательства

Реформы в нашей стране выстраданы и подготовлены не только теми, кто оказался у руля сейчас. Системная трансформация советского общества и социалистической экономики были неизбежны. И сегодня нам приходится платить за то, что процесс реформации продержался минимум на 20-30 лет. Отбросим крайности и сосредоточимся на двух принципиально различных стратегиях реформ. Первая – либерально-монетаристская – с максимальным освобождением экономики от государства, с опорой на сросшиеся с властью мощные производственно-финансовые и информационные группы, олигархии. Вторая – социально ориентировонная – с востребованием массового частного интереса и формированием среднего класса. Опора на предпринимательство позволяет использовать исторически приемлемые в России общинные, коллективистские формы хозяйствования, поддержку государства.

Что же имеем в действительности? Доминирует пока лишь первая стратегия. Но время второй, похоже, приближается. Не зашла ли в тупик начавшая либерализацию экономики команда реформаторов? На подобного рода предположения наводят и замены в их команде, и все новые и новые "спасительные" шаги. Тут и борьба с естественными монополиями, и реформа в армии и жилищно-коммунальном хозяйстве. Декларируются еще и борьба с коррупцией, большая реалистичность бюджета. На очереди – деноминация... Естественно задать вопрос: "Кто же был в учителях у старых и новых реформаторов?"

Многие из команды, начавшей в 1992 г. т.н. радикально-либьеральные реформы, либо учились у академика Шаталина на экономическом факультете МГУ, либо работали под его научным руководством. Особая гражданская заостренность, как и научные пристрастия Станислава Шаталина, были связаны с проблемами благосостояния людей, пенсионного обеспечения, занятости, развития культуры, демографических процессов, международных сопоставлений. Академик требовал от сотрудников и коллег честности, добросовестности в решении этих проблем, а главное, человечности. Применительно к реформам это означало их безусловную социальную ориентированность.

Станислав Сергеевич Шаталин был не просто сторонником, но и проводником системной трансформации "советского общества". Как вариант быстрого запуска реформ он, возможно, и не отрицал правомерность использования предложенного гарвардским профессором Джефри Саксом и отработанного в ряде стран метода "шоковой терапии", но только как чисто пусковой механизм – и не более того.

Идет шестой год "радикальных" реформ. Все, что делалось, пусть и непоследовательно, но делалось с 1985-1987 по 1991 год как бы забыто.

Во избежание упреков в "минусовых" домыслах используем официальную статистику.

Сокращается валовой внутренний продукт. В России в 1996 г. ВВП в текущих ценах составил 2256 трлн. руб. Снижение оказалось более глубоким, чем ожидалось (на 6% по сравнению с 4% в 1995 г.). Усилился спад инвестиционной активности. В I квартале 1997 г. по сравнению с соответствующим периодом прошлого года физический объем ВВП уменьшился еще на 1,5-2%. Одновременно в 1996 г. постоянно росла задолженность по заработной плате.

Суммарная задолженность по заработной плате увеличилась в 2,2 раза. Отсюда и низкая инфляция. Долги по пенсиям и зарплатам на конец декабря составляли 47,1 трлн. руб. Если выплатят все долги, повысится потребительский спрос – инфляция неизбежно возрастет.

6,8 млн. человек, или 9,3% экономически активного населения, не имели занятия (эти люди искали работу и в соответствии с методологией МОТ квалифицировались как безработные). По данным Госкомитета России, общая занятость в экономике России в конце 1996 г. уменьшилась по сравнению с концом 1995 г. более чем на 1 млн. человек, или на 1,6%. Число официально зарегистрированных безработных на конец марта 1997 г. оценивалось Центром экономической конъюнктуры при правительстве Российской Федерации на уровне 2,6 млн. человек, или 3,6% экономически активного населения.

Численность населения России за 1996 г. уменьшилась на 475 тыс. человек, составив 147,5 млн. человек. Это – самое большое снижение численности населения за последние 5 лет Начиная с 1992 г.

население России сократилось на 1,2 млн. человек. При этом естественная убыль – превышение числа умерших над числом родившихся – достигла 3-5 млн. человек. По сравнению с 1992 г. этот показатель возрос почти в 4 раза.

Ожидаемая продолжительность жизни уменьшилась до 64,7 года: у мужчин – 58,2 года, женщин – 71,9 года. (В 1992 г. эти показатели составляли 67,9 года: для мужчин – 62 года, женщин – 73,8года). Вдумайтесь в эти и другие минусы, и вы придете к выводу: подобное наслоение минусов носит угрожающий характер. В большинстве регионов России "естественное воспроизводство" населения приобретает черты устойчивой депопуляции. Четко обозначилась тенденция, когда число умерших все больше и больше превышает число родившихся. Ведь только смертность от сердечно-сосудистых заболеваний у нас в 5-6 раз выше, чем в развитых странах Европы.

На социально-экономические минусы накладываются экологические. В январе - феврале 1997 г. Росгидромет зарегистрировал 4 случая экстремально высокого загрязнения природной среды. Ежемесячно фиксировалось более 70 случаев высокого загрязнения водных объектов. Радиационное заражение также остается острейшей проблемой: в зонах повышенного уровня радиации живут 10-15 млн. человек.

В России же опять продолжаются импровизации: то "борьба с коррупцией", иномарками (госчиновников), то панацея от всех экономических бед – жилищно-коммунальная реформа (топор под лавкой), то реформа Вооруженных Сил, то неестественное наступление на "естественные" монополии, то деноминация рубля. В 1998 г. предстоит прежде всего реформирование доведенной до крайности армии. Опять победила политическая конъюнктура из-за угрозы движения генералов и, возможно, надвигающегося взрыва в ВПК. Кажется, что-то достанется судебной реформе. Сознательно забыли в бюджете недавно еще "обласканное" малое предпринимательство. Какой уж тут некогда всячески обнадеживаемый "средний класс"!

Реформы не решили до конца и самой серьезной проблемы - проблемы собственности и власти.

Напрашивается вывод: нужна постоянно обновляемая, досрочная, социально ориентированная реформаторская стратегия с полным учетом интересов человека, природы, геополитики. Вот широчайшие возможности для интеллекта, организационных способностей и задора молодых реформаторов. Да и цель стоящая - консолидация общества в процессе глобальной стратегической трансформации.

Реформы должны войти во все страны, слои общества, в сознание и подсознание людей.

Либералы-монетаристы неплохо почистили "авгиевы конюшни" рутинной макроэкономики. Но отношение к финансовой поддержке отраслей социально-стратегического направления – науке, образованию, культуре, здравоохранению, малому предпринимательству, военным, пенсионерам, многодетным, одиноким инвалидам – остается по-прежнему сугубо фискальным.

Как же развернуть реформы? Как перенацелить их на улучшение жизни человека? Есть ли реально возможности решить эту задачу? Да, есть. Прежде всего ускоренное развитие малого предпринимательства как массового экономического, социального и политического движения. На нынешней стадии перехода от старта к развитию (в большинстве регионов России) ремесленникам, микрофирмам, малым и средним предприятиям и т.д. нужна прямая и косвенная поддержка государственных, в том числе финансовых, институтов. Им нужна помощь в формировании начального капитала, получении оборудования помещений, информации и т.п. Именно этот, по сути своей, реальный рыночный сектор способен, создав сотни тысяч новых рабочих мест, уменьшить социальную напряженность. Малое предпринимательство имеет огромные внутренние резервы, особенно семейный бизнес в производственной и инновационной сферах и, конечно, в услугах. Для быстрого продвижения реформ требуется открыть все шлюзы массовому малому предпринимательству. Именно так реформировали свою экономику Германия, Япония, послевоенные США, Великобритания, Канада, несколько позже Италия, Испания, Франция, Китай и многие другие страны. Перевод в актив частного предпринимательства миллионов людей позволяет сформировать принципиально новую структуру экономики: динамичное "малое и среднее – большое", а не так, как сегодня в России, где доминирует крупное и даже гигантское производство. Значительных средств из федерального бюджета эта программа не потребует. А вот средства фондов, коммерческих банков, региональных и местных бюджетов могли бы активнее вовлекаться в поддержку этих преобразований.

Частный малый предприниматель, уже по определению, хочет и может жить самообеспеченной жизнью. Для многих в России, например, ставших челноками, мелкорозничными торговцами, малое предпринимательство стало способом выживания. "то относится прежде всего к тем, кто потерял работу, - инженерам, научным работникам, госслужащим, военнослужащим, увольняемым в запас, и членам их семей, молодежи и даже пенсионерам, большинству которых необходимы приработки.

Было бы грубейшей ошибкой, осуществляя реформы экономики, не уделять внимание кооперативному движению и кооперативам. Это весьма привлекательная правовая форма самоорганизации семейного и несемейного предпринимательства, сочетающая и общинно-коллективные, и частные интересы, форма, давно уже занявшая свою нишу во многих странах. Именно с кооперативов, индивидуально-трудовой деятельности и аренды началась весной 1987 г. "новая эра" - этап восстановления частного предпринимательства. Сначала в квазиформах - с легализации "теневиков-подпольщиков", цеховиков-левотоварников. Это и был первый шаг к реставрации частной собственности. К сожалению, относительно короткая стадия легализации "новых" предпринимателей перешла для их последователей в стадию растянутого старта. Малых предпринимателей, конечно, устраивает стабильно низкий уровень инфляции, снижение ставки рефинансирования ЦБ, ведущее к снижению ставок коммерческих банков. Такие банки, как СБС-Агро, Мосбизнесбанк, Инкомбанк, повернулись к малым предпринимателям. Малым предпринимателям сегодня меньше приходится стоять на "коленях" за льготными кредитами, требуемыми для начального капитала, получения помещения, оборудования и т.д. Но им нужны щадящие, а не душащие налоги. В основном малые предприниматели еще недостаточно богаты, чтобы не стремиться к закреплению и расширению своего бизнеса, защите от рэкета. Напоритость, гибкость, известная амбициозность новой генерации помогают им в этом стремлении.

За послевоенные десятилетия малый бизнес прошел несколько фаз становления и развития – от старта до саморегуляции. Ныне эта сфера экономики в развитых странах устойчиво создает до 50-60% валового внутреннего продукта. По данным ООН, малым бизнесом в мире занято более 50% населения. В США, стране развитого либерализма, малый бизнес приобрел наиболее зрелые формы. В 1993-1996 гг. там насчитывалось 20-22 млн. малых и средних фирм.

В США, Японии, ряде других стран правовая база малого бизнеса отрабатывалась практически полвека. В этих странах малый бизнес устойчиво доминирует в производстве, строительстве, торговле, услугах, а ныне и в высоких технологиях. Исключение в какой-то мере, особенно в США, представляют аэрокосмическая и электронная отрасли, в определенной степени автомобильная промышленность.

Сектор малого предпринимательства находится впереди не только по числу занятого в нем персонала и созданию новых рабочих мест, но и, что тоже понятно, по числу банкротств. В этом секторе, как и во всей экономике, поддерживается некое динамическое равновесие за счет жесточайшей конкуренции и саморегуляции.

Преодолеть спад и поддержать симптомы роста при постоянно подстерегающих опасностях возможного всплеска инфляции (в связи с политической конъюнктурой, осуществлением социальных программ) и дополнительной эмиссии не так-то просто. Для этого требуется тонкая увязка основных макроэкономических параметров - уровня инфляции, темпов прироста (спада) ВВП, дефицита бюджета, ставки Центрального банка РФ, нормы безработицы. Но почему-то именно о последнем параметре капитаны корабля реформ, как и грядущем взрыве СПИДа, почти не говорят... Малое предпринимательство становится определяющим сектором региональной экономики. Это характерно не только для Москвы, но и для Санкт-Петербурга, Самарской, Нижегородской, Саратовской, Ленинградской областей. В Новгородской же области команда губернатора Михаила Прусака создала районы с благоприятными для предпринимательства условиями, в том числе и иностранных инвесторов. Это позволило снизить дотационность областного бюджета с 40% в 1993-1994-х гг. до 5-10% в 1996-1997 гг.

В предстоящие годы возможны по крайней мере два сценария развития сектора малого предпринимательства. Один исходит из того, что малые и средние предприятия на 40-50% объемов своей деятельности будут затянуты в сети теневой экономики и криминальных структур (особенно в оптовой и розничной торговле, общественном питании, посредничестве, валютных операциях, индустрии развлечений – казино, ночные клубы и т.п.).

Возможен и желателен другой сценарий. Этот сценарий предполагает введение щадящего налогового режима, создание благоприятных правовых и экономических условий, необходимой конкурентной среды. При этом необходимы меры для преодоления административно–бюрократических барьеров и защиты от криминалитета. Становление новых малых и средних предприятий требует в этом случае адресной государственно-общественной поддержки. Это позволит усилить отторжение и вытеснение ранее зараженного криминалом бизнеса в особые, жестко контролируемые зоны (производство и торговля алкоголем и табачными изделиями, т.н. интимные услуги, игорный бизнес, ночные клубы и т.п.). Интенсивно развивающийся по такому сценарию сектор малого предпринимательства будет способствовать оздоровлению и устойчивому функционированию меняющей свою структуру экономики.

Малое предпринимательство выступает локомотивом системного социальноориентированного реформаторства. Реализация этого сценария существенно продвинет реформы в ближайшие 3-5 лет.

Массированное нарастание безработицы, особенно среди молодежи и женщин, стало общественной проблемой. Ученые и эксперты международных организаций пришли к выводу, что единственный шанс может дать лишь государственная и общественная поддержка на региональном и муниципальном уровне прежде всего семейных, молодежных, женских, высокотехнологичных и социальных микрофирм. Включение в SME (Small and Medium Enterprises) в интернет создает принципиально новые возможности в информационном обмене, обновлении технологий, маркетинге и международной кооперации.

Национальные хозяйства развитых стран, вступивших в постиндустриальную стадию, движутся от массового производства стандартной продукции к высокоспециализированным, рассчитанным на индивидуальные потребности малым формам производства и сервиса. Эти преобразования создают новое качество компьютеризованного труда и принципиально новые продукты, открывая новые перспективы для развитых обществ и национальных хозяйств. Свободный труд в семейном бизнесе лучше вписывается в новые информационные и социальные технологии. Общества и экономика с крупномасштабными производственными мощностями, сконцентрированными на больших площадях с десятками тысяч работников, теряют социальную перспективу.

Уверенность зиждется и на историческом, и на собственном жизненном опыте. Известно, что опора на малое предпринимательство, на средний класс помогла (наряду с другими умными решениями) Людвигу Эрхарду вывести страну из оккупационного развала, восстановить экономику и двигаться в сторону социальноориентированной рыночной экономики и общества благосостояния. По сведениям профессора Вольфанга Картэ, у канцлера Аденауэра было больше доверия к крупному бизнесу. Такой же опыт удалось изучить не только ФРГ, но и в Японии, США, Швеции и, наконец, в Канаде. Да, реформы по социальному азимуту – только вперед! С молодыми головами, но и с чистыми руками.

დემოგრაფიული ვითარების გამწვავება საქართველოში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები

ლეო ჩიქობავა
ე.მ.დ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პრეზიდენტი, დემოგრაფიისა და სოციო-
ლოგიური კვლევის ინსტიტუტის დირექტორი

მსოფლიოს (ძირითადად ევროპის) ბევრი ქვეყნის ანალოგიურად, საქართველოშიც საკმაოდ დიდი ხანია რაც დამკვიდრდა მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპი. ამ პროცესს, ცხადია, თან ახლდა დემოგრაფიული განვითარების მთელი რიგი ნეგატიური ტენდენციების ჩამოყალიბება, მაგრამ, არაორდინარული ვითარების შექმნის შედეგად, განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მან მიმდინარე საუკუნის 90-იან წლებში მიიღო. რით გამოიხატა ეს გამწვავება? — იგი გამოიხატა, უწინარეს ყოვლისა, შობადობის ტემპების მკვეთრად დაცემითა და მოკვდაობის მაჩვენებლის ზრდით, რაც საბოლოო ჯამში დეპოპულაციამდე მიგვიყვანს.

აი, როგორ გამოიყურება შობადობის დინამიკა: მოსახლეობის ათას სულზე საშუალოდ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში იბადებოდა 40 ბავშვი, 1913 წელს დაიბადა 28, 1960 წ. — 24,7, 1990 წ. — 17, ხოლო 1995 წელს — 11,1. მოსახლეობის აღწარმოების თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი (შვილთა რაოდენობა თითოეულ ქალზე ფერტილური ასაკის მთელ მანძილზე). საქართველოში ყოველ 100 ქალზე 1960 წელს მოდიოდა 259 ბავშვი 1995 წელს კი — მხოლოდ 170, მაშინ როცა მოსახლეობის თუნდაც მარტივი აღწარმოებისათვის აუცილებელია არანაკლებ 215 ბავშვისა.

სპეციალისტთა დასკვნით, ყოველ ათას ფერტილური ასაკის ქალზე 64-ზე ნაკლები ოდენობით ბავშვთა დაბადება ითვლება დაბალი დონის შობადობად, 64-დან 100-მდე — საშუალო დონედ, 101-დან 120-მდე — საშუალოზე მაღალ დონედ, 121-დან 160-მდე — მაღალ, ხოლო 161 და მეტი — ძალიან მაღალ დონედ.[1] სამწუხაროდ, ამ მაჩვენებლით საქართველომ 90-იან წლებში საშუალოდან (1990 წ. — 69,9) დაბალ დონეზე (1995 წ. — 46,5) გადაინაცვლა[2] და დღეისათვის კრიტიკულ ზღვარზე იმყოფება.

საკითხის ეროვნულ ჭრილში განხილვა ბევრ კიდევ უფრო არასასურველ დეტალზე მიგვანიშნებს. მხედველობაში გვაქვს, მაგალითად, ის გარემოება, რომ ჩვენი ქვეყნის ქართულ მოსახლეობაში შობადობის კოეფიციენტი თითქმის 1,5-ჯერ დაბალია შესაბამის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით. სოციოლოგიური გამოკვლევის მონაცემებიდან ჩანს, რომ 80-იანი წლების დასაწყისისათვის ქართულ ოჯახებში შეილთა სასურველი რაოდენობა საკმარისი იყო მოსახლეობის ოდნავ გაფართოებული აღწარმოებისათვის, მაგრამ რეალურად მოსალოდნელი რაოდენობა ვერ უზრუნველყოფდა მარტივ აღწარმოებასაც. დღეისათვის კი შვილთა არამარტო რეალურად მოსალოდნელი, არამედ სასურველი ოდენობაც ვერ უზრუნველყოფს მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების მოთხოვნებს და ქვეყნის მოსახლეობის ჯერ კიდევ ოდნავი ბუნებრივი მატება არაქართული მოსახლეობის (ძირითადად აზერბაიჯანელებისა და ქურთების) დემოგრაფიული ქცევით (შობადობის შედარებით მაღალი დონით) განისაზღვრება.

შობადობასთან ერთად, მოსახლეობის აღწარმოების განუყოფელი კომპონენტია მოკვდაობა. საქართველოში მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტი მრავალი ათეული წლის მანძილზე ბევრ სხვა ქვეყანასთან შედარებით დაბალი და სტაბილური დონით ხასიათდებოდა, მაგრამ 1990-1993 წწ. 1,7 პრომილიით გაიზარდა და 10,1 პრომილეს მიაღწია. ოფიციალური სტატისტიკის მონაცემებით (რაც ამჯერად ნაკლებად სარწმუნოა) მომდევნო წლებში ეს მაჩვენებელი რამდენადმე შემცირდა და 1995 წელს 7,7, ხოლო 1996 წლის 9,4 პრომილემდე დავიდა.

მოუადი კოეფიციენტისაგან განსხვავებით, მოკვდაობის ინტენსიურობის შეგად მნიშვნელოვან კონკრეტულ მაჩვენებელს ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობის კოეფიციენტი წარმოადგენს. მას, საესებით მართებულად, საბოუადოების განვითარების არსებით მაჩვენებლადაც მიიჩნევენ. ძირითადად სწორედ მის მიხედვით მსჯელობენ ქვეყანაში სოციალური და ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის განვითარების დონეზე. როგორი ვითარებაა ამ მხრივ ჩვენს ქვეყანაში? — ჩვილ ბავშვთა მოკვდაობის დონე საქართველოში, მართალია, რამდენადმე აღემატებოდა ამ მხრივ ცალკეული ცივილიზებული ქვეყნების (იაპონია, შვედეთი, შეეიცარია, ავსტრია, ბელგია და სხვ.) მიდწევებს, მაგრამ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში საგრძნობლად დაბალი იყო, ვინემ აზერბაიჯანში, სომხეთსა და შუა აზიის ქვეყნებში. 90-იანი წლების დასაწყისიდან ამ მხრივაც არასასურველი ტენდენცია შეიმჩნევა. ერთ წლამდე ასაკში გარდაცვლილ ბავშვთა რიცხეი კოველ ათას ცოცხალ შობილზე მარტო ერთი წლის მანძილზე (1993 წელს 1992 წელთან შედარებით) თითქმის 6 პრომილით გაიზარდა და 18,3 პრომილეს მიაღწია, რაც 3,4-ჯერ აღემატება განვითარებული ქვეყნების დონეს. ფრიად დამაფიქრებელია ის გარემოებაც, რომ 1996 წელს გარდაცვლილ ჩვილ ბავშვთა თითქმის 90%-ძე ქართველებზე მოდიოდა, მაშინ როცა ქართველების ხვედრითი წონა ქვეყნის მოსახლეობაში ეაცალებით დაბალია.

შობადობისა და მოკვდაობის მაჩვენებელთა ურთიერთშეჯერებით შეიძლება ვიმსჯელოთ მოსახლეობის ბუნებრივ მატებაზე. რამდენადაც შობადობა სწრაფი ტემპებით ეცემა, ხოლო მოკვდაობა მატულობს (ან სტაბილურია), ცხადია, ბუნებრივი მატება დაცემის ტენდენციით ხასიათდება. იგი შეადგენდა 1960 წელს 18,2 პრომილეს, 1990 წელს — 8,6 და 1995 წელს — 3,4 პრომილეს. ეს მაჩვენებელი ყველაზე დაბალი (2,1) იყო 1994 წელს, რაც 10 ათას კაცს არ აღემატება. ასეთი დონის ბუნებრივი მატება საქართველოს ჰქონდა ჯერ კიდევ 30-იან წლამდე, როდესაც მოსახლეობის რიცხოვნობა ამჟამინდელზე დაახლოებით 2-ჯერ ნაკლები იყო.

მოსახლეობის ბუნებრივი მატების შემცირება საქართველოს ყველა რეგიონში შეიმჩნევა, მაგრამ არაერთნაირი ზომით. 1980-1995 წწ. ეს მაჩვენებელი შემცირდა მთლიანად საქართველოში 2,5-ჯერ, მათ შორის კახეთში — 11-ჯერ, თბილისში — 4-ჯერ, ქვემო ქართლში — 3,3-ჯერ, შიდა ქართლში — 2,7-ჯერ, მცხეთა-ჯავახეთსა და აჭარაში — 2-ჯერ, იმერეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში — 1,5-ჯერ, მცხეთა-თიანეთში — 1,4-ჯერ, ხოლო რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში — დეპოპულაცია (აბსოლუტური კლება) გაიზარდა 3-ჯერ.

შორეულ პერსპექტივაში ქართველ ერს თავისიეე ისტორიული სამშობლოს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ხვედრითი წონის კვეთრი შემცირების საშიშროებას უქმნის, არაობიექტურ ეროვნებებთან შედარებით, მისი დაბალი აღწარმოებრივი მაჩვენებლები. საკმა-

[1] См.: Статистика населения с основами демографии. М., "Финписы и статистика", 1990, с. 132.
[2] იხ. მ. ტუხაშვილი. საქართველოს შრომითი პოტენციალი (დემოგრაფიული პრობლემები). თბ., 1996, გვ. 34.

რისაა ითქვას, რომ მოსახლეობის უკანასკნელი (1989 წ.) აღწერის მონაცემებით, ქართველთა ბუნებრივი მატება არ აღემატებოდა 7,6 პრომილეს, მაშინ როცა სომხების შესაბამისი მაჩვენებელი შეადგენდა 8,4, ხოლო აზერბაიჯანელებისა — 22,9 პრომილეს ანუ 3-ჯერ მეტს.

ეროვნულ ჭრილში მოსახლეობის აღწარმოების ასეთი კონტრასტული მაჩვენებლები, მთელ რიგ სხვა გარემოებებთან ერთად, მნიშვნელოვანწილად დემოგრაფიული განვითარებისა და, მასთან დაკავშირებით, ბავშვთაშობის შიგთაოჯახური რეგულირების სხვადასხვა დონითაა განპირობებული (აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის აღწარმოების თანამედროვე ტიპზე გადასვლა მოხდა საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ხოლო აზერბაიჯანსა და სომხეთში — XX საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისიდან. ამასთან, მუსულმანებში ჯერ კიდევ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს რელიგიური ფაქტორი).

გასულ საუკუნეში, რომ არაფერი ვთქვათ უფრო ადრინდელ პერიოდებზე, საქართველოში მრავალშვილიანი ოჯახი შედარებით მასობრივ მოვლენას წარმოადგენდა. დღეისათვის მდგომარეობა რადიკალურად შეცვლილია. მას ამ მაჩვენებლით ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის უკანასკნელი — მეთხუთმეტე ადგილი უჭირავს. ადრინდელი ეტაპებისაგან განსხვავებით, მწვავედ დგას არა მარტო მესამე და მომდევნო, არამედ მეორე შვილის გაჩენის პრობლემაც. 1995 წლის მონაცემებით, საქართველოში დაბადებულ ბავშვთა 85,8% მოდის პირველ და მეორე შვილზე და მხოლოდ 14,3% — მესამე და მომდევნო შვილებზე, რაც მცირემეცნიერული ოჯახების მომრავლებაზე მიუთითებს. კიდევ უფრო დამაფიქრებელია ის გარემოება, რომ უკიდურესად დუხჭირი ცხოვრების მედეგად, არცთუ იშვიათად (მეგწილად ლტოლვილთა და ხიბანთა შორის) განუსაზღვრელი ვადით ხდება გადადება თვით პირველი შვილის გაჩენის და მეუღლების იქტისაც, რომლის საეალაღო შედეგები უფრო თვალსაჩინო გახდება მომავალში, ე. ი. მაშინ, როდესაც ამჟამად ახალშობილი თაობა მიაღწევს ფერტილურ ასაკს.

დემოგრაფიული ვითარების გამწვავებაზე მიგვანიშნებს აგრეთვე შესაბამისი ასაკის ყოველ ათას ადამიანზე ქორწინების მაჩვენებლის მკვეთრად შემცირება. 70-იანი წლების დასასრულსა და 80-იან წლებში ყოველ ათას მცხოვრებზე მოდიოდა 10 ქორწინება, 1995 წელს კი — მხოლოდ 4,3. მართალია, განქორწინების მაჩვენებელი თანდათანობით კლებულობს და დონეც შედარებით დაბალია (1995 წელს მოსახლეობის ათას კაცზე შეადგენდა 0,5-ს), მაგრამ ქორწინების მკვეთრი კლების ფონზე თითოეული განქორწინების მნიშვნელობა იზრდება. ამაზე მეტყველებს ის გარემობა, რომ თუ 1950 წელს ყოველ 70 ქორწინებაზე მოდიოდა ერთი განქორწინება, ამჟამად ამდენ ქორწინებაზე 9 განქორწინება მოდის.

საქართველოში 80-იანი წლების დასასრულისათვის ქორწინებაში იმყოფებოდა 16 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის მხოლოდ 63,6%, დაუქორწინებელი იყო 22,4%, ქვრივი — 10,7, ხოლო განქორწინებული და გაყოლებული — 2,5%. თანაც, ამ მიმართულებითაც ფრიად ნეგატიური ტენდენცია შეიმჩნეოდა: 1979-1989 წწ. იმავე ასაკის მოსახლეობაში დაუქორწინებელთა რიცხოვნობა გაიზარდა 22 ათასით. ქვრივთა — 22,3, ხოლო განქორწინებულ და გაყოლებულთა — 24,4 ათასობით. 90-იან წლებში აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში სისხლმღერელ ეთნოკონფლიქტებთან დაკავშირებით ათეულ ათასობით ადამიანის (ძირითადად ახალგაზრდა მამაკაცების) დაღუპვისა და შერეული ოჯახების მნიშვნელოვანი ნაწილის დანგრეევის (დამლის) გამო დაქვრივებულ, განქორწინებულ და გაყოლებულთა რიცხოვნობა დღეისათვის მნიშვნელოვნად გაზრდილა.

დაუქორწინებელთა, დაქვრივებულთა, განქორწინებულთა და გაყოლებულთა ესოდენ მაღალი დონე და ზრდის ტენდენცია, ცხადია, უარყოფითად მოქმედებს მოსახლეობის აღწარმოებაზე. როგორც ცნობილია, განქორწინების შემდეგ საჭიროა საკმაოდ ხანგრძლივი დრო ახალი ოჯახის შესაქმნელად. ამას ემატება მორალური გრავმით გამოწვეული ფსიქოლოგიური ფაქტორი, რომლის გამოც ხშირ შემთხვევაში (ძირითადად ქალების მიერ თავშეკავების გამო) ვეღარ იქმნება ახალი ოჯახი. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ქართველ ქალებს ეხებათ, რამდენადაც, დამკვიდრებული ტრადიციის გამო, მათი მეორედ გათხოვების სურვილი შედარებით ნაკლებია, ვინრე საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლებისა. 1989 წელს თუ ქორწინებაში პირველად შესულთაგან 70% იყო ქართველი, მეორედ გათხოვილთა შორის მათი ხვედრითი წილი მხოლოდ 43%-ს შეადგენდა.

თანამედროვეობის ერთ-ერთ დიდმნიშვნელოვან დემოგრაფიულ დილემად თვლიან მოსახლეობის დემოგრაფიულ დაბერებას. გაეროს დემოგრაფთა კლასიფიკაციით, მოსახლეობა ახალგაზრდად ითვლება, თუ მასში 65 წლისა და უფროსი ასაკის პირთა ხვედრითი წონა არ აღემატება 4%-ს, სიბერის ზღვარზე მყოფად — თუ 4-7%-ის ფარგლებშია და დემოგრაფიულად დაბერებულად — თუ 7%-ზე მეტია. საქართველოში, სხვა ნეგატიურ პროცესებთან ერთად, დემოგრაფიული დაბერებაც ინტენსიურად მიმდინარეობს. აქ 1995 წელს 65 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის ხვედრითი წონა მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში შეადგენდა 12,2%-ს, ხოლო 60 წლის და უფროსი ასაკისა — 17%-ს (დაბერების ზღვრად ითვლება ამ ასაკის მოსახლეობის 12%). ამის მიზეზია, ერთი მხრივ, შობადობის შემცირება ანუ „დაბერება ქვემოდან" და, მეორე მხრივ, ადამიანთა სიცოცხლის გახანგრძლივება ანუ „დაბერება ზემოდან„.

როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი ცხადყოფს, 1979-1993 წწ. საქართველოს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში სრულ მშრომისუნარიანთა ხვედრითი წონა 1,4 პუნქტით შემცირდა, ხოლო საპენსიო ასაკისა — 3,8 პუნქტით გაიზარდა, რაც თითოეული სრულ შრომისუნარიანის კმაყოფაზე მყოფთა (ანუ დემოგრაფიული დაგვირთვის) თანდათანობით ზრდაზე მიგვანიშნებს. მაგალითად, 1979 წელს ყოველ 10 შრომისუნარიანზე მოდიოდა 75,8 კმაყოფაზე მყოფი პირი (მოხუცი, ბავშვი, ინვალიდი, ავადმყოფი და სხვ.), 1993 წელს კი — 80,5.

ე. როსე�s კლასიფიკაციით (სკალით)[1] თუ შეეფუფსებთ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს მოსახლეობა აშკარად, „საშუალო დემოგრაფიული დაგვირთვის" (80-120) ქეფდა ზღვარზე იმყოფება, მაგრამ თუ რეალურად დასაქმებულ შრომისუნარიანებზე გავიანგარიშებთ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი „ძლიერ დიდი დაგვირთვის" (160-ზე მეტი) სკალაში მოხვდება.

ესოდენ მაღალი და თანდათანობით მზარდი დემოგრაფიული დაგვირთვა არა მარტო მოსათმენ, არამედ, პერსპექტიული თვალსაზრისით, პროგრესულ მოვლენადაც შეიძლებოდა ჩაგვეთვალა, რომ მასში შრომის ასაკს მიეღწეველთა ხვედრითი წონა სჭარბობდეს და, თანაც, ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდეს. სინამდვილეში, სამწუხაროდ, სწორედ საწინააღმდეგო ანუ ნეგატიურ ტენდენციებთან გვაქვს საქმე: დემოგრაფიულ დაგვირთვის მაჩვენებელში კლებულობს შრომის ასაკს მიეღწეველთა ხვედრითი წონა და, შესაბამისად, მაგალობს შრომის ასაკს გადაცილებულთა ხვედრითი წონა. ასე, მაგალითად, დემოგრაფიული დაგვირთვის სტრუქტურამ 1979-1993 წწ. ასეთი ცვლილებები განიცადა: 16 წლამდე ასაკის ბავშვების ხვედრითი წონა 65-დან 57,6%-მდე შემცირდა, ხოლო საპენსიო ასაკის მოსახლეობისა — 35-დან 42,4%-მდე გაიზარდა.

[1] იხ. Нетрудоспособное население: социально-демографические аспекты. М., "Наука", 1985, с. 25

მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობს სოფლად, რომელიც ცხოვრების მძიმე პირობების გამო, თითქმის დაიცალა ახალგაზრდობისაგან. სოფლიდან ქალაქის ეენ მოსახლეობის (ძირითადად ახალგაზრდობის) მიგრაციული პროცესები სხვა რეგიონებზე უფრო მეტად ჩრდილოეთ მაღალმთიანეთში იგრძნობა.

დემოგრაფიაში მიღებული კლასიფიკაციით, 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობაზე 50 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის სიჭარბეს რეგრესული ტიპის ასაკობრივ სტრუქტურად მიიჩნევენ. ასეთი ტიპი მყარადაა ჩამოყალიბებული საქართველოს ჩრდილოეთ მაღალმთიანეთში. მ. ტუხაშვილის გაანგარიშებით, აქ 50 წელზე უხნესი მოსახლეობა 25%-ით აღემატება 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობას. რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის მხარეში 1989 წელს 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობის ხვედრითი წონა მთელ მოსახლეობაში 25% იყო, 50 წელს გადაცილებული მოსახლეობისა კი — 43%-ს აღემატებოდა. ამბროლაურის რაიონში 50 წელზე უხნესი მოსახლეობა 2,5-ჯერ მეტია 20 წლამდე ასაკის მოსახლეობაზე, ონის რაიონში — 1,9 ჯერ , ცაგერის რაიონში — 1,7-ჯერ. მომდევნო პერიოდში ანალოგიური ტიპის ასაკობრივი სტრუქტურა ჩამოყალიბდა კიდევ 22 რაიონში, ესენია: ვანი, ბაღდადი, სამტრედია, წყალტუბო, ხონი, ზუსტაფონი, ხარაგაული, ტყიბული, თერჯოლა, მარტვილი, აბაშა, ჩოხატაური, ლანჩხუთი, ცხინვალი (სოფელი), ჯავა, ყორნისი, ახალციხე, ყაზბეგი, თიანეთი, სიღნაღი ბურჯაანი, დედოფლისწყაროი.[1]

დემოგრაფიული დაბერებით გამორჩეულ რეგიონებში მოკვდობა, საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, მკვეთრად მაღალია. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ქართული ეროვნების მოსახლეობას ეხება. როგორც ფაქტობრივი მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, 1996 წელს გარდაცვლილთა 80,3% ქართველებზე მოდიოდა, მაშინ როცა მათი ხვედრითი წონა მთელ მოსახლეობაში ამ მაჩვენებელთან შედარებით გაცილებით დაბალია. ძირითადად ქართველებთან დასახლებულ და, მაშასადამე, დემოგრაფიულად დაბერებულ რაიონებში მოკვდობა იმდენად მაღალია, რომ, არცთუ იშვიათად, შობადობას აღემატება და დეპოპულაციას იწვევს. 1996 წელს ასეთი ვითარება აღინიშნებოდა ონის, ამბროლაურის, ცაგერის, ჩოხატაურის, გურჯაანის, ყაზბეგის, ვანისა და ზუგდიდის რაიონებში. თანაც, შობადობისა და მოკვდობის კოეფიციენტების შორის სხვაობას, ნაცვლად შემცირებისა, მეგწილად ზრდის ტენდენცია ახასიათებს. მაგალითად, მოკვდობა შობადობას ცაგერის რაიონში 1995 წელს აღემატებოდა 52,2%-ით, ხოლო 1996 წელს — 55,5%-ით, ჩოხატაურის რაიონში, შესაბამისად, 5 და 20%-ით, გურჯაანის რაიონში — 17,7 და 49%-ით და ა. შ.

საქართველოში დემოგრაფიულ ვითარებას, სხვა გარემოებებთან ერთად, მნიშვნელოვანწილად ამმიმებს მოსახლეობის ინტენსიური გარემიგრაციული პროცესები. მაგალითად, გ. წულაძისა და გ. მელაძის შეფასებითი განაგარიშებით, რომელიც არსებითად განსხვავდება სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებისაგან, 1990-1996 წლებში საქართველოდან წავიდა (მუდმივ საცხოვრებლად ან გეურკვევეი ვადით სამუშაოდ, სწავლის გასაგრძელებლად, კვალიფიკაციის ასამაღლებლად, ხანგრძლივ მემოქმედებით მივლინებაში და ა. შ.) სულ 1384,4 ათასი კაცი (ძირითადად ახალგაზრდობა), ხოლო საქართველოში ჩამოვიდა 378,1 ათასი, ასე რომ უარყოფიმა სალდომ შეადგინა 1006,3 ათასი კაცი.[2]

ზემოაღნიშნულ ვარემოებათა შედეგად, სისტემატურად კლებულობს საქართველოს მოსახლეობისა და ქართველთა ხვედრითი წილი ამიერკავკასიაში. მთელი მოსახლეობის რიცხოვნობითა და ბუნებრივი მატების ტემპით საქართველო თუ XIX საუკუნის ბოლოს აზერბაიჯანსა და სომხეთს უსწრებდა, დღეისათვის მოსახლეობის რიცხოვნობით მეორე და მატების ტემპით მესამე ადგილზეა. ამიერკავკასიაში საქართველოს მოსახლეობის ხვედრითი წონა 1959 წელს 44%-დან 1995 წელს 32,4%-მდე (მიგრაციის გათვალისწინებით, დაახლოებით 30%-მდე) შემცირდა. რაც შეეხება ქართველთა ხვედრით წილს, იგი 1959-1989 წწ. 3,6 პუნქტით შემცირდა.

რამ განაპირობა უკანასკნელ პერიოდში დემოგრაფიული ვითარების ესოდენ გამწვავება საქართველოში? მის განმაპირობებელ ფაქტორთა შორის აღსანიშნავია:

— მაუნე ნივთიერებებით აგმოსფეროს ინტენსიური გაბინძურება და უსუფთაო ჰაერის, წყლისა და კვების პროდუქტების მოხმარების უარყოფითი გავლენა ადამიანთა ჯანმრთელობაზე. საკმარისია ითქვას, რომ საწარმოთა უდიდესი უმრავლესობის გაჩერების (უმოქმედობის) მიუხედავად, 1991-1996 წწ. სტაციონარული წყაროებიდან გამოფრქვეული იქნა 12,2 მლნ ტონა მაუნე ნივთიერება, რომლის მხოლოდ ნახევარი იქნა დაჭერილი და გაუვნებელყოფილი, დანარჩენი გავიდა აგმოსფერომი და სხვადასხვა ავადმყოფობის წყაროდ იქცა. ასეთი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ სპეციალისტთა გაანგარიშებით, ავადმყოფობათა დაახლოებით 90% პირდაპირ თუ არაპირდაპირ სწორედ ბუნებრივ და სოციალურ ვარემო პირობებთანაა დაკავშირებული;

— მცენარეული საფარის მასობრივი განადგურება არა მარტო ტყეებში, არამედ ნაკრძალებში, ბოტანიკურ ბაღებში, პარკებსა და სკვერებშიც. იჭრება სრულიად სადი, მათ შორის წიწვიანი ხეებიც და ამის ავტორები სრულებით არ ფიქრობენ იმაზე, რომ შთამომავლობას ეანგბადით სუნთქვის საშუალებას უსპობენ. ზოგიერთ ჩვენს თანამემამულეს (რომ არაფერი ეთქვათ გადამთელებზე) ხის მერქანი სავაჭროდ გააქვს ქვეყნის ფარგლებს გარეთ, ზოგიერთი კი (ენერგეტიკული კრიზისის გამო) იძულებულია იგი სათბობად გამოიყენოს. არც ერთია გამართლებული და არც მეორე. თუ ეს პროცესი არ შეჩერდა, ბუნებრივი წონასწორობა კიდევ უფრო მკვეთრად დაირღვევა და კატასტროფა გარდუვალი გახდება;

— რადიაციული გამოსხივების მკვეთრად გადამეტება დასაშვებ ნორმაზე (განსაკუთრებით ჩერნობილის აგომური ელექტროსადგურის ავარიის შემდეგ — ძირითადად დასავლეთ საქართველოში, რომელიც ნათლად აისახა სისხლის დაავადებათა ზრდაში (მეგწილად მოზარდებში);

— თამბაქოს წევის მასობრივი ხასიათი აღრეულ (სკოლის) ასაკში, მათ შორის გოგონებში, რაც ძლიერ უარყოფითად მოქმედებს შთამომავლობაზე (ეს ზოგჯერ იმთავითვე იჩენს თავს, უფრო ხშირად კი — მოგვიანებით);

— ნარკომანიზესის განვითარება და ნარკომანთა რიცხოვნობის ზრდა. განსაკუთრებით საგანგაშოა ნარკოგიკული ნივთიერებების მოხმარებელთა ასაკის მკვეთრი გაახალგაზრდავება — მომხმარებელთა დაახლოებით ორი მესამედი 16-დან 30 წლამდე ასაკისაა, თანაც, ყოველი მერვე ან მეათე მაინც ქალია, რაც ტენოფონდს გადაგვარებით ემუქრება. ცნობილია, რომ ნარკომანებს საერთოდ არ უჩნდებათ შვილები და თუ უჩნდებათ — მეგწილად დებილი და განუვითარებელი ბავშვები;

— მეძავეობა, სარასკიკობების ქალის გამლა და ეენერული დაავადებათა მოხმარება, რაც შიდსის — თანამედროვეობის ამ მავი ჭირის გავრცელებასაც უწყობს ხელს;

[1] იხ. მ. ტუხაშვილი. საქართველოს შრომითი პოტენციალი (დემოგრაფიული პრობლემები), თბ., 1996, გვ. 46-47.
[2] გ.მელაძე, გ.წულაძე, საქართველოს მოსახლეობა და დემოგრაფიული პროცესები (1990-1996 წლები), თბ., 1997, გვ. 19.

— განმრახს მკელელობათა, თვითმკელელობათა და ბანდიტიზმით განპირობებულ მკელელობათა მოხშირება;

— ეთნოკონფლიქტების ნიადაგზე, მეომრებთან ერთად, მშვიდობიანი მოსახლეობის მასობრივი ხოცვა-ჟლეტა;

— დაბაბულობითა და განცდებით გამოწვეული ნერვული სტრესი, უწინარეს ყოვლისა, ასევე ათასობით ლტოლვილებსა და საკუთარი კერვებიდან გამოხიმნულებს შორის.

ყველა აქ ჩამოთვლილი ფაქტორი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანია, მაგრამ უკანასკნელ წლებში დემოგრაფიული კრიზისის განმსაზღვრელ მიზეზებს შორის მაინც ვერცერთი ვერ შეედრება სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუარესებას და მოსახლეობის უმრავლესობის უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნას, ადამიანთა არასაკმარისი და არარაციონალური კვების რეჟიმის დამკვიდრებას. ესოდენ გამორჩეული მნიშვნელობის გამო, საჭიროდ მიმაჩნია ამ საკითხზე უფრო დეტალურად შეჩერება.

მსოფლიო მასშტაბით მეურნეობის სოციალისტური სისტემის კრახს, სსრ კავშირის დაშლასა და დამოუკიდებლობამოპოვებული ქვეყნების მიერ ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლის პროცესს უმტკივნეულოდ არსად ჩაუვლია, მაგრამ, წარმოქმნილი ფრიად არაორდინარული ვითარების მეოხებით, ეკონომიკის დაქვეითებას პოსტსოციალისტურ სივრცეში არსად მიუღია ისეთი მასშტაბები და ინტენსიური ხასიათი, როგორიც საქართველოში. ამაზე მეტყველებს საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის შემდეგი მონაცემები. (იხ. ცხრ. 1).

ცხრილი 1

ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლების ინდექსები

წლები	მთლიანი შიგა პროდ-ექტი	მრეწველური პროდ-ექცია	სოფ. მეურნეობის მთ-ლიანი პროდუქცია	ცენტრალიზებულ კაპ. დაბანდებათა მოცუ-ლობა
1990	100	100	100	100
1991	79,9	74,6	83,9	67,1
1992	44,1	32,2	51,8	38,1
1993	29,4	26,3	44,1	2,9
1994	20,6	17,4	37,2	2,8

1994 წელს მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 1958 წლის, ხოლო სოფლის მეურნეობისა 1945 წლის დონეზე იყო დაქვეითებული. 1990-1993 წწ., რომ არაფერი ვთქვათ მძიმე მრეწველობის პროდუქციის წარმოების კატასტროფულ დაცემაზე, რძისა და რძის პროდუქტების წარმოება შემცირდა 29-ჯერ, ხილის კონსერვებისა — 27-ჯერ, ხორცისა და ხორცპროდუქტებისა — 45-ჯერ, ჩაის მზა პროდუქციისა — 90-ჯერ. თითქმის მთლიანად შეწყდა შამპანური ღვინოების, საკონიაკე სპირტებისა და სხვა მარაგების ფორმირება.

დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის სხვა ქვეყნებთან ერთად, საქართველოსთვის 1992-1994 წწ. დამახასიათებელი გახდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის გადიდება. ამას მოჰყვა ინფლაციის ფანტასტიკური ზრდა, ვინაიდან დეფიციტი ძირითადად ფულის ემისიის დაჩქარებით იფარებოდა. ყოველივე ამან განსაზღვრა ის, რომ საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის თანაფარდობა მთლიან შიგა პროდუქტთან შეადგენდა: 1992 წ. — 25,6%-ს, 1993 წ. — 34% და 1994 წ. — 13,6%-ს, მაშინ, როდესაც მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად ბიუჯეტის დეფიციტის სიდიდე მთლიანი შიგა პროდუქტის 2-3%-ს არ უნდა აღემატებოდეს. შესაბამისი მაჩვენებელი 1994 წელს ბელარუსში იყო 3,4%, უზბეკეთში — 4,2%, ყირგიზეთში — 7,7%, უკრაინაში — 9,5%, რუსეთის ფედერაციაში — 10,3%.

ეკონომიკური კრიზისის გამწვავება ნათლად ასახავს მოსახლეობის ცხოვრების პირობების მკვეთრად გაუარესებაშიც. საკმარისია ითქვას, რომ 1992 წელს საბიუჯეტო ორგანიზაციებში საშუალო ხელფასი მინიმალური სამომხმარებლო კალათის ღირებულების მხოლოდ 45,5%-ს შეადგენდა. მომდევნო პერიოდში სახელმწიფო დაწესებულებებში მრომის ანაზღაურების ზრდა ვერ ეწეოდა სამომხმარებლო ბაზრის ფასების ზრდას (1992 წელს საშუალო ხელფასი 5,6-ჯერ გაიზარდა, მაშინ როდესაც სამომხმარებლო ბაზრის ფასები — 8,5-ჯერ. 1993 წელს, შესაბამისად, 18,4-ჯერ და 113,7-ჯერ) რის შედეგადაც უკვე 1993 წლის შუა ხანებისათვის ხელფასმა დაკარგა თავისი სოციალური ფუნქცია და სიმბოლური ხასიათი მეიძინა. მოსახლეობის 80%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს მიღმა აღმოჩნდა. ამაზე მიგვანიშნებს ის გარემოებაც, რომ სახელმწიფო საბიუჯეტო ორგანიზაციებში საშუალო ხელფასი 1995 წლის დასაწყისისათვის ფარავდა ნორმატიული მინიმალური ხელფასის (რომელსაც უნდა უზრუნველეყო მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის ანუ სიღატაკის ზღვრის შესაბამისი დონის მაჩვენებლები) არაუმეტეს 17%-ისა. ყველა სახის შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით 1994 წლის დეკემბერში შეადგენდა დაახლოებით 7-7,5 აშშ-ის დოლარის ეკვივალენტურ თანხას, რაც ოთხწევრიანი ოჯახის ერთ წევრზე გაანგარიშებული მინიმალური სამომხმარებელო კალათის (სიღარიბის ზღვრის) ღირებულების მხოლოდ 44% იყო (შედარებისათვის: რუსეთში ანალოგიური მაჩვენებელი, 1994 წლის დეკემბრის მდგომარეობით, 163%-ს აღწევდა).

როგორც სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, 1994 წელს გამოკითხულთა 69% ცხოვრობდა უკიდურესად მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში, 24% — საშუალოდ და მხოლოდ 7% — ნორმალურად. 3-4 წლის წინათ კი ამ რესპოდენტთა 56% ცხოვრობდა საშუალოდ, 34% — კარგად და 8% — გაჭირვებულად. ე. ი. გაჭირვებულთა შორის აღმოჩნდა ადრე ნორმალურად მცხოვრებთა თითქმის ნახევარი და საშუალოდ მცხოვრებთა სამი მეოთხედი.

ეკონომიკურ კრიზისს საზოგადოების ყველა ფენაზე ერთნაირი გავლენა არ მოუხდენია. იმათი რიცხვი, ვისი მდგომარეობაც 1991-1994 წწ. გაუარესდა, 18-ჯერ და მეგად სჭარბობდა იმათ რიცხვს — ვისიც გაუმჯობესდა. აღნიშნულ პერიოდში დაახლოებით 4%-მა გაიუმჯობესა მდგომარეობა, 72-მა გაიუარესა და მხოლოდ 24%-ისა დარჩა უცვლელი.[1]

მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაციის გაღრმავების პროცესი შემდგომ წლებშიც ინტენსიურად წარიმართა. დღეისათვის ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 10%-ის შემოსავალი ყველაზე დაბალშემოსავლიანი 10%-ის შემოსავლებს 50-ჯერ აღემატება, მაშინ როცა ექსპერტები კრიტიკულ ზღვრად 10:1 თანაფარდობას მიიჩნევენ. აღსანიშნავია, რომ 80-იანი წლების დასასრულისათვის იგივე მაჩვენებელი საქართველოში 5:1-ს არ აღემატებოდა.

1996 წელს, წინა წლებთან შედარებით, ოდნავ გამოთანაბრდა მნიშვნელობების შემოსავლების განაწილება მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს შორის. კერძოდ, ჯინის ინდექსი, რომელიც გამოხატავს შემოსავლების განაწილების უთანაბრობას, 1995 წლის 0,58-დან 1996 წელს 0,5-მდე შემცირდა. მნიშვნელობებზე დაკვირვების მონაცემებით, თბილისში 1996 წლის მაფხულში შემოსავლების განაწილება კვინტილურ ჯგუფებში ასეთნაირად გამოიყურებოდა: მთელ შემოსავლებში ყველაზე უღარიბესი 20%-ის წილი შეადგენდა მხოლოდ 2,7%-ს, მეორე 20%-ისა — 6,7%-ს, მესამე 20%-ისა — 12,4%-ს, მეოთხე 20%-ისა — 20,3%, ხოლო ყველაზე მაღალშემოსავლიანი 20%-ისა — 57,9%-ს.[2]

როგორც ცნობილია, ე. წ. ენგელის კანონის თანახმად, ოჯახის საერთო შემოსავალში რაც უფრო მაღალია კვების პროდუქტებზე დახარჯების წილი, მით უფრო დაბალია ცხოვრების დონე. სოციოლოგიური გამოკვლევის მონაცემებით, საქართველოში 1994 წელს მოსახლეობის 24% მთელ შემოსავალს კვებაზე ხარჯავდა, 59% კი — შემოსავლის ნახევარზე მეტს. კვებაზე გაწეული ხარჯების მიხედვით სიღატაკის კოეფიციენტი 83%-ს შეადგენდა (შედარებისათვის: აღნიშნული კრიტერიუმით გაანგარიშებული სიღარიბის ზღვარს მიღმა იმყოფებოდა 1992 წლის დასაწყისში მოსახლეობის 72%, ხოლო 1993 წლის დასაწყისში — 86%). მოსახლეობის 72% არაფერს არ ხარჯავდა ჩაცმა-დახურვაზე და 74% — გართობაზე. 1995 წელს დანახარჯების საერთო მოცულობაში ხარჯები კვებაზე მდიდრებს დაახლოებით 2-ჯერ ნაკლები, ხოლო ხარჯები არასასურსათო საქონლის შეძენაზე — 3-ჯერ მეტი ჰქონდათ, ვინემ ღარიბებს.

საინტერესოა, თუ როგორ გამოიყურება 90-იანი წლების განვლილ პერიოდში კვების პროდუქტების მოხმარების დინამიკა? — სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით, 1994 წელს დღეღამეში მოსახლეობის ერთ სულზე მოხმარებული კვების პროდუქტების საერთო მოცულობა არ აღემატებოდა 1753 კ/კალორიას, რაც 1990 წლის შესაბამისი მაჩვენებლის მხოლოდ 66%-სა და ფიზიოლოგიური ნორმის 73%-ს შეადგენდა. როგორც ჩანს, კვების პროდუქტების საერთო მოხმარებაც საკმაოდ გამოიყურება, მაგრამ ეს მაინც არ იძლევა მოსახლეობის პირველი მოთხოვნილების საგნებით დაკმაყოფილების თანაბარ სრულ წარმოდგენას. ამისათვის აუცილებელია კვების ძირითადი პროდუქტების მიხედვით მაინც განვიხილოთ ფაქტიური მოხმარება და ფიზიოლოგიურ ნორმებთან მათი თანაფარდობა (იხ. ცხრ. 2).

როგორც ჩანს, საქართველოში 1991-1995 წწ. სამუალოდ წლიურად ხორცისა და ხორცპროდუქტების მოხმარება მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით 18,1 კილოგრამს შეადგენდა, რაც ხელოვნურად შემცირებული ფიზიოლოგიური ნორმის მიმართაც კი 35,5%-ს არ აღემატება. 1994 წელს ეს მაჩვენებელი კიდევ უფრო დაბალი (18,4%) იყო, რაც მინიმალურადაც ვერ აკმაყოფილებდა ამ უმნიშვნელოვანეს ნაწარმზე მოსახლეობის მოთხოვნილებას. შედარებისათვის შეიძლება მოვიგანოთ მსოფლიოს ცალკეულ განვითარებულ ქვეყნებსა და მეგიერთი ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკაში ჯერ კიდევ 80-იანი წლების დასასრულისათვის ხორცისა და ხორცპროდუქტების მოხმარების თაობაზე ფაქტობრივი მონაცემები. მოსახლეობის ერთ სულზე საშუალოდ იგი მოხმარებულ იქნა (კილოგრამობით): ინგლისში 70, საფრანგეთში — 94, აშშ— 113, ლიტვაში — 87, ლატვიაში — 85, ესტონეთში — 82 და ა. შ.[1]

მოსახლეობის ერთ სულზე რძე და რძის პროდუქტები (რძეზე გადაანგარიშებით) 1990 წელს მოხმარებულ იქნა (კგ): ბელარუსში 425, ლიტვაში — 480, ლატვიაში — 454, სომხეთში — 446, ესტონეთში — 487, ხოლო საქართველოში — 273. დღეისათვის ეს მაჩვენებელიც ოცნებად გვექცა, რამდენადაც მოსახლეობის ერთ სულზე საშუალოდ რძისა და რძის პროდუქტების მოხმარებამ, მაგალითად, 1994 წელს 91 კგ-ს ვერ გადააჭარბა, რაც ფიზიოლოგიური ნორმის მხოლოდ 28,8%-ს შეადგენს. მოსახლეობის ერთ სულზე მისი მოხმარება 1994 წელს შეადგენდა ფიზიოლოგიური ნორმის 27,5%-ს.

1990 წელს მოსახლეობის ერთ სულზე თევზისა და თევზპროდუქტების მოხმარება შეადგენდა (კგ.): რუსეთის ფედერაციაში 20,3, უკრაინაში — 17,5, ბელარუსში — 19,4, ლიტვაში — 18,6, ლატვიაში — 22,5, ესტონეთში — 24, საქართველოში — 5,1. იგივე მაჩვენებელი 1989 წელს შეადგენდა: ინგლისში 12,3, საფრანგეთში — 13,2, აშშ — 12,2, იაპონიაში — 57,1. დღეისათვის საქართველოს 1990 წლის მაჩვენებელი სანატრელია, რამდენადაც მოსახლეობის ერთ სულზე თევზისა და თევზპროდუქტების მოხმარება ფიზიოლოგიური ნორმის მიმართ შეადგენდა: 1993 წელს 14%, 1994 წ. — 4% და 1995 წ. — 6%-ს.

როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, ფიზიოლოგიურ ნორმებს ასევე მკვეთრად ჩამორჩება კვერცხის, მაწის, მცენარეული ცხიმების, კარტოფილის, ხილის, ბოსტნეულის და მთელი რიგი სხვა ძირითადი სასურსათო პროდუქტების ფაქტიური მოხმარება. რით აუსხს მოსახლეობელი ორგანიზმისათვის ესოდენ აუცილებელი პროდუქტების ასეთ დიდ დანაკლისს? — ძირითადად პურითა და პურპროდუქტებით. მაგალითად, 1993 წელს მოსახლეობის ერთ სულზე პურისა და პურპროდუქტების მოხმარება ფიზიოლოგიურ ნორმას (რომელიც, თავის მხრივ, ხელოვნურად გაბერილია) 54 კილოგრამით ანუ 33,7%-ით აღემატებოდა და კვების პროდუქტების მოხმარების რაციონში მას 47% ეჭირა.

ამ მონაცემების გაცნობის შემდეგ, კანონზომიერია მკითხველს დაებადოს კითხვა: ეს ყველაფერი გასაგებია, მაგრამ მოსახლეობის წარმოებასთან რა კავშირშია? — ამთავითვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ესენი ერთიმეორესთან მჭიდროდ დაკავშირებული მოვლენებია.

სხვათაშორის, მეცნიერ-დემოგრაფთა ერთი ნაწილი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის ამაღლებას და მაგრეალური კეთილდღეობის გაუჯობესებას მოსახლეობის ოპტიმიზაციის პირობად არ თვლის. მეტიც, მას საწინააღმდეგოდ მოქმედ ფაქტორადაც მიიჩნევს, რამეთუ, აღნიშნავენ ისინი, — „რაც უფრო შეძლებულად ცხოვრობს ოჯახი, მით უფრო მცირეშვილიანია იგი". მიუხედავად ამისა, რომ ცალკეული ავტორები ასეთი კატეგორიული დასკვნის გაკეთებისას სოციოლოგიური გამოკვლევის მასალებს ეშველიებენ, იგი სწორედ ასეთად არ მომაჩნია და აი რაგომ: შეძლებულ ოჯახებში შვილების რაოდენობა მეტწილად მარილაც შედარებით ცოტაა, მაგრამ ამიგომ კი არა, რომ მატერიალური კეთილდღეობა უშლის ხელს, არამედ იმიგომ, რომ ასეთი ოჯახების მესვეურები, როგორც წესი, უფრო მეტად არიან დაგეირთულნი საზოგადოებრივი მრომითი საქმიანობით და შედარებით ნაკლები დრო რჩებათ შვილების აღზრდისა-

[1] იხ. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1994 წელს, სტატისტიკური ცნობარი, თბ., 1995, გვ. 1.

[2] იხ. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1996 წელს, სტატისტიკური ცნობარი, თბ., 1997, გვ. 25.

ცხრილი 2

კვების ძირითადი პროდუქტების მოხმარების ფიზიოლოგიური ნორმები და ფაქტიური მოხმარება მოსახლეობის 1 სულზე საშუალოდ[1]

კვების პროდუქტები	ფიზიოლ. ნორმები საშუალო მოხმარებელზე[2]	ფაქტიური მოხმარება						
		1990 წ.	1991 წ.	1992 წ.	1993 წ.	1994 წ.	1995 წ.	1991-1995 წწ. საშ. წლიური მოხმარება
ხორცი და ხორცპროდუქტები კგ	51	36,5	26,4	19,5	22,9	9,4	12,5	18,1
თევზი და თევზპროდუქტები (თევზის კონსერვების ჩათვლით, გადაანგარიშ. თევზზე) — კგ	10	8,0	6,6	2,8	1,4	0,4	0,6	2,3
რძე და რძის ნაწარმი (გადაანგარიშებული რძეზე) — კგ	315	311	308	144	148	91	98	218
კარაქი ცხიელური — კგ	4	6,5	3,4	2,7	1,8	1,1	1,2	2,0
მცენარეული ცხიმები — კგ	6	4,5	4,2	5,6	3,8	2,4	3,3	3,8
მაქარი — კგ	15	17	10	7	6	4,8	6	6,7
კვერცხი — ცალი	150	140	113	89	75	63	66	81,2
კარტოფილი — კგ	50	37	37	33	39	25	27	32,2
ბოსტნეული და ბაღჩეული — კგ	118	71	77	65	72	51	56	64,2
ხილი, კენკრა, და ყურძენი (ჩირის ჩათვლით, გადაყვანილი ნუგბარზე) — კგ	65	48	49	42	44	33	37	41
პურპროდუქტები (პური და მაკარონის ნაწარმი ფქვილზე გადაანგარიშებით, ბურღულეული, პარკოსნები) — კგ	160	185	184	175	214	153	154	176

[1] იხ. Вестник статистики. м., 1991, N 10, с. 54-56.9

[2] საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით.

[3] სასურსათო პროდუქტების მოხმარების ფიზიოლოგიურ ნორმებს საქართველოსათვის, ისევე როგორც ყველა სხვა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკისათვის, ცენტრი (უფრო ზუსტად, სსრკ მედიცინის მეცნიერებათა აკადემიის კვების მეცნიერულ-კვლევითი ინსტიტუტი) აღგენდა, რომელიც არასაბალანსო და ჯეროვან დასაბუთებას მოკლებული იყო. ასეთი შეფასების საფუძველს მაძლევს ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკების მახედვით ამ ნორმების ხშირი, უსაფუძვლო გადასინჯვა და მათ შორის თანაფარდობის კვეთრად დარღვევა. მაგალითად, 70-იანი წლების დასასრულსა და 80-იანი წლების პირველ ნახევარში მოქმედი ფიზიოლოგიური ნორმების მიხედვით, მოსახლეობის ერთ სულზე ხორცისა და ხორცპროდუქტების მოხმარების საშუალო საკავშირო და საქართველოს მაჩვენებლებს შორის სხვაობა (პირველის სასარგებლოდ) შეადგენდა 19 კგ-ს, 80-იანი წლების დასასრულისათვის კი — 6 კგ-ს (რათა ფიზიოლოგიური ნორმა მიახლოებოდა ფაქტიურ მოხმარებას), რძისა და რძის ნაწარმისა, შესაბამისად, 112 და 14-ს, მაქრისა — 12 და 4,5-ს და ა. შ. რაც შეეხება ბოსტნეულსა და ბაღჩეულს, მათი მოხმარების ფიზიოლოგიური ნორმა წინათ, საშუალო საკავშირო მაჩვენებელთან შედარებით, საქართველოსათვის 5 კგ-ით მეტი იყო დადგენილი, 80-იანი წლების დასასრულისათვის კი, პირიქით, 5 კგ-ით ნაკლები. თუ რაგომ, ამაზე პასუხს არავინ არ იძლევდა.

რეგიონული ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების თავისებურებების, განსხვავებული ადათ-წესების, რელიგიის, ტრადიციებისა და კვების პროდუქტების მოხმარების სტრუქტურაზე მოქმედ სხვა ფაქტორთა გათვალისწინებით, ფიზიოლოგიური ნორმები, ცხადია, რამდენადმე დიფერენცირებული უნდა იყოს, მაგრამ ამ ფაქტორთა სტაბილურობის პირობებში ცენტრალური ორგანოების მიერ მათი ესოდენ თვითნებური სუბიექტური მიდგომით დადგენა და გადასინჯვა სრულიად გაუმართლებელი იყო.

ეს პროცესი, ალბათ იმავე (ფიზიოლოგიური ნორმისა და ფაქტიური მოხმარების ურთიერთმიახლოების) მიზნით, სამწუხაროდ დღესაც გრძელდება. ასეთი დასკვნის საფუძველს ის, რომ, ყოველგვარი დასაბუთებისა და არგუმენტაციის გარეშე, 80-იან წლებთან

ათვის, თანაც, მეტ მოთხოვნებს უყენებენ შვილების ინტელექტუალურ აღზრდას (უმაღლესი განათლების მიღება, სამეცნიერო ხარისხების დაცვა, რამდენიმე უცხო ენის დაუფლება, მუსიკალური განათლების მიღება, ცეკვების შესწავლა, კომპიუტერის ათვისება, სპორტის სხვადასხვა სახეობაში მონაწილეობა და ა. შ.).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ არ შეიძლება ამ საკითხზე ერთნაირად ვიმსჯელოთ სოციალურ-ეკონომიკურად მაღალ და დაბალგანვითარებული ქვეყნების (მაგალითად, შვეიცარიისა და საქართველოს) მიმართ. შვეიცარიაში მართლაც ძნელი შესამჩნევია ამ ფაქტორის ზემოქმედება დემოგრაფიულ პროცესებზე (და, შეიძლება ითქვას, მეტწილად არც ახლეს მასზე გავლენას, რამდენადაც თითქმის მთლიანად მოხსნილია საშიშროება იმისა, რომ ოჯახი შეძლებს თუ არა მისთვის სასურველი რაოდენობის შვილების მოყვანა-პაგრონობასა და თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე აღზრდას). ჩვენთან კი, პირიქით, ძალიან ადვილი შესამჩნევია, რამდენადაც შვილების სასურველ რაოდენობას რეალურად მოსალოდნელი რიცხოვნობა მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამ ფაქტორის გავლენით ჩამორჩება. იქ, სადაც საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმის ღირებულება თითქმის 100 ლარს შეადგენს, ხოლო მინიმალური ხელფასი 15 ლარს და საშუალო თვიური ხელფასი 35 ლარს არ აღემატება, ბუნებრივია, საგრძნობლად ბრკოლდება მოსახლეობის როგორც ოპტიმალური აღწარმოებრივი ორიენტაციის ფორმირება, ისე (და მეტწილად) შვილთა სასურველ რაოდენობაზე ჩამოყალიბებული განწყობის პრაქტიკული რეალიზაცია. მარტივად რომ ვთქვათ, არცთუ იშვიათად, ოჯახი თავს იკავებს მომდევნო (თუნდაც სასურველი) შვილის გაჩენაზე იმის გამო, რომ ეშინია, ვაი-თუ ვერ შეძლოს მისი ჯეროვანი მოვლა და მაღალინტელექტუალურად აღზრდა.

სასურსათო პროდუქტების მოხმარების თაობაზე ზემოთ მოგანილი საშუალო მაჩვენებლები თავისთავად ფრიად დამაფიქრებელია, მაგრამ თუ მათ გავაანალიზებთ და სიღრმისეულ პროცესებში ჩავიხედავთ, ბევრ კიდევ უფრო მძიმე და შემმარავე ნიუანსს შევამჩნევთ. ავიღოთ ასეთი მარტივი მაგალითი. ორი ემაწვილიდან, თუ ერთმა ათი ვაშლი მიირთვა, ხოლო მეორეს არცერთი არ უჭამია, მოხმარების საშუალო მაჩვენებელი მაინც ხუთ ვაშლს შეადგენს, ე. ი. თითოეულმა საშუალოდ თითქოს ხუთი ვაშლი მიირთვა. აი, როგორ ცდომილებებს შეიცავს საშუალო მაჩვენებლები. ამგვარი ცდომილებებისაგან არც ჩემს მიერ ზემოთ მოგანილი მონაცემებია დაზღვეული. მაგალითად, როგორც აღვნიშნეთ, 1994 წელს მოსახლეობის ერთ სულზე საშუალოდ მოხმარებულ იქნა 9,4 კგ ხორცი და ხორცპროდუქტები. სინამდვილეში იგი საზოგადოების შედარებით მცირე (მდიდარმა) ნაწილმა ფიზიოლოგიური ნორმით დადგენილ 51 კგ-ზე მეტი ოდენობით მოიხმარა (და, ალბათ, ნაწილობრივ გაანაიავა კიდეც), დიდმა (უღარიბესმა) ნაწილმა კი საერთოდ ვერ მიაწოდა თავის ორგანიზმს ან მოიხმარა სრულიად უმნიშვნელო ოდენობით. ეს ეხება სხვა სახეობის პროდუქტებსაც. ცხადია, წლების განმავლობაში ასეთი ვითარება, ე. ი. ორგანიზმისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო მნიშვნელობის კომპონენტების მიუწოდებლობა, აუძლურებს და ასნეულებს მას. ამიგომაც გაჩნდა და მომრაელდა ჩვენთან ე. წ. „სიღატაკის ავადმყოფობანი", რომელმაც გაბარდა მოკვდაობის კოეფიციენტი (განსაკუთრებით ბავშვებსა და მოხუცებში). გარდა ამისა, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, უწინარეს ყოვლისა, დატაკ და ხელმოკლე ოჯახებში ბრკოლდება არა მარტო შესამე და მომდევნო შვილების გაჩენა, არამედ მეორე და, არცთუ იშვიათად, თვით პირველი შვილისაც კი (ე. ი. იმრდება პროგენიტეტიკური ინტერვალი). მეტიც, როგორც სოციოლოგიური კვლევის შედეგებიდან ჩანს, ახალგაზრდების მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედ ძმიმე სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გამო იკავებს თავს ოჯახის შექმნაზე.

ამრიგად, ქვეყანაში ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა და ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება დემოგრაფიული ვითარების გაჯანსაღების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა.

Обострение демографической ситуации в Грузии и его социально-экономические аспекты (Аннотация)

Чикава Л.Л.,
д.э.н., член-корреспондент АН Грузии,
президент Академии экономических наук, директор Института демографии и социологических исследований

Аналогично многим странам мира (в основном Европы) в Грузии уже давно утвердился современный тип воспроизводства населения. Этот процесс сопровождался формированием ряда негативных тенденций демографического развития, однако из-за чрезвычайных обстоятельств особо острый характер оно приняло в 90-х годах текущего столетия и обусловило демографический кризис.

Имеем в виду ухудшение показателей брачности и рождаемости, рост смертности, снижение темпов естественного прироста населения, интенсивный процесс демографического старения населения и т.д. Достаточно отметить, что в 1960 г. на каждые 100 женщин фертильного возраста приходилось 259 детей, а в 1995 г. - 170, в то время как даже для простого воспроизводства населения необходимо не менее

...дарбебит, дღესასთვის მოხმარების ფიზიოლოგიური ნორმები შემცირებულია: ხორცსა და ხორცპროდუქტებზე 12 კგ-ით, კვერცხზე — 60 ...ლით, მაქარზე — 17 კგ-ით, მცენარეულ ზეთზე — 4,6 კგ-ით, კარტოფილი — 11 კგ-ით, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულზე — 17 კგ-ით, ხილსა ...ა კენკრაზე — 21 კგ-ით, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულზე — 17 კგ-ით, ხილსა და კენკრაზე — 21 კგ-ით, ხოლო პურპროდუქტებზე, პირიქით, ...ზრდილია 26 კგ-ით (იყო 134 და გახდა 160).

ყოველივე ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ აუცილებელია, ჩვენი ქვეყნის თავისებურებათა გათვალისწინებით, სასურსათო პროდუქტების ...ხმარების მეცნიერულად დასაბუთებული ფიზიოლოგიური ნორმების დადგენა.

215 детей.

В 90-х годах среди факторов, определяющих обострение демографической ситуации, одно из значительных мест занимают социально-экономические условия. Реально ожидаемая численность детей от желаемого их числа в значительной мере отстает вследствие влияния именно этого фактора. Там, где стоимость прожиточного минимума 100 лари, а минимальная зарплата - 9 лари и среднемесячная заработная плата не превышает 35 лари, естественно, значительно сдерживается как формирование оптимальной воспроизводственной ориентации населения, так и практическая реализация настроения, сформированного на желаемом количестве детей.

В настоящее время в Грузии, прежде всего в бедных семьях, сдерживается рождение не только третьего и последующего ребенка, но и второго и нередко даже первого ребенка, т.е. увеличивается протогенетический интервал.

Преодоление экономического кризиса и улучшение социально-экономических условий жизни – один из важнейших факторов оздоровления демографической ситуации в стране.

Models of Management and Society

Lee E. Preston
James E. Post

The ideas of economists and political philosophers, both when they are right and when they are wrong, are more powerful than is commonly understood. Indeed the world is ruled by little else. Practical men, who believe themselves to be quite exempt from intellectual influences, are usually the slaves of some defunct economist.

— J.M. Keynes, 1936, in *The General Theory of Employment, Interest and Money*

Our basic concepts and understandings about the nature of the world affect our thinking and behavior in powerful, but often unrealized ways. If one believes that illness is caused by evil spirits, then it is rational to call in the witchdoctor at the first sign of a fever ; if one understands illness in terms of germs and infections, then an antibiotic may be preferred. We often refer to summary descriptions of our basic concepts as *models* because they are simplified and brief sketches of complex, and perhaps even obscure, relationships. Models are not intended to be complete descriptions of reality ; they are, however, useful devices for highlighting fundamental and critical relationships, and for contrasting one basic conceptual scheme with another.

In this essay we draw on terms from systems theory to describe and contrast some important models of the relationship between individual managerial units (firms) and their host environments (society). Each of the models presented has had considerable historic influence, and each captures significant dimensions of observable experience. However, each of them is incomplete in important respects, and they have to be combined and supplemented with additional elements in order to provide a basic for serious analysis.

We begin with a presentation of the *legal model* of the private business organization in our society. This conception is of intrinsic importance ; moreover, it emphasizes the fact that the fundamental existence of managerial units as we know them rests on their acceptance by society and, in the case of corporations, their specific authorization in public policy. The remainder of the article presents several fundamental and sharply contrasting conceptual models in which the legal, economic, and social characteristics of microunits are combined and emphasized in various ways. The *market contract model*, familiar from traditional economic and political theory, is contrasted with its classic opposite, the Marxian model of *exploitation*. These two historic conceptions — which, upon examination, turn out to have some important features in common — are shown to be quite distinct in both assumptions and implications from the now-popular idea of a *managed society*, as suggested by the *technostructure model* based on the analyses of Burnham and Galbraith. Finally, elements from these several prior models are combined into our own synthetic model, which is based on the concept of *interpenetrating systems*.

Models of Social Systems

A *system* consists of two or more components or subsystems that interact with each other and that are separated from their larger environment by a boundary. Systems that are completely self-contained, involving no interactions with the environment, are described as *closed*. Although a purely closed system is only a theoretical possibility, the degree to which a system is closed or open provides an important basis for analysis. Any *open* system — which includes any system that can be actually observed — is involved in some sort of transformation of inputs received from the larger environment into outputs discharged into that environment. The boundary of the system filters the type or kinds of inputs that the system can receive from the environment and the outputs that can be discharged. The boundary also determines the time rate of flow of input and output between the system and its environment. This general system conception is, of course, now widely used throughout the physical, biological, and social sciences.

Social systems are invariably open and involve the exchange of inputs and outputs with larger environment. Some individual social systems may be extremely and continuously open — with many different types of inputs and outputs crossing their boundaries at all times — while others are relatively closed or only periodically engaged in interactions with the environment. A household of family members intimately involved in the life of its local community is an example of an extremely open microsystem, a small subsystem functioning within the larger social framework. The same family living in a remote location and with infrequent and highly specialized contacts with the outside world might constitute a system almost closed.

Large elements of the social environment — communities, industries, regions, and so on — and even society itself are described as macrosystems or *suprasystems*, involving numerous large and complex subsystems as internal components. Some macrosystems exist only through the independent interactions of their subsystem components and without any overall locus of direction or control. *Dominant suprasystems*, however, are those which, once developed, take on an independent existence and exert a degree of control over their internal components. The national economy of the United States is a suprasystem in which central control or dominance is almost entirely lacking ; even the economy-wide impact of federal government activity is only one among many influences at work within the aggregate. By

contrast, a centrally planned economy is a dominant suprasystem ; the overall plan is used to guide the activities of the subsystem components. Our own federal government could also be described as a dominant suprasystem originally formed through the interaction of the component (subsystem) states.

Systems are said to be *interpenetrating* when more than one distinct system, neither totally contained by nor containing the other, is involved in a single event or process. As Parsons states : "Where it is necessary to speak of two or more analytically distinguishable relational systems as *both* constituting partial determinants of process in a concrete empirical system, we speak of the systems as *interpenetrating*."

Our own analysis of the management-society relationship is cast in terms of this *interpenetrating* systems concept. Therefore, we wish to distinguish as sharply as possibly between an *interpenetrating systems model*, in which two or more systems are engaged in transformation and exchange relationships with each other ; and *suprasystems models*, in which the activities of subsystems and components are dominated by system-wide authority or influence. These three general classes of models are illustrated in figure 1.

The Legal Model

The legal framework of our society is a suprasystem in which the authority of the state is used to preserve a stable and harmonious social order. In some instances — as, for example, with respect to criminal activity — state authority is exercised directly. In others, however, the state merely maintains a system of guidelines and institutions (laws and courts) through which individual parties can engage in collateral interactions to preserve and pursue their own interests and resist the impositions of others.

The status of a business enterprise within the legal framework is a fundamental aspect of its existence. In general, the establishment and growth of private firms has been encouraged by our legal system, although private operations have been prohibited in some areas (not only criminal activity, but also postal service and national defense). At the heart of the relationship between the business firm and the legal system is the concept of *legal entity*. An entity is anything that possesses the quality of oneness and may therefore be regarded as a single unit. A legal entity is any unit recognized in law as having the capacity to possess legal rights and to be subject to legal obligations. A legal entity is thus able to acquire, own, and dispose of property ; it can enter contracts, commit wrongs, sue and be sued.

Human beings are legal entities of natural origin, possessing legal capacity and legal status. A proprietorship is such a natural person participating in market transactions as a business on a regular and continuing basis. Proprietorship is thus responsible for meeting all the obligations of a business firm, as well as those of an individual, as prescribed by law. partnerships are associations of individuals participating in market transactions as a business on a regular and continuing basis. They are generally viewed as not having an independent legal existence apart from their members. Since a partnership is not a legal entity in itself, its obligations and responsibilities are those of the individual partners, each of whom — like the proprietor — is fully responsible both as an individual and as a business firm.

Although proprietorships and partnerships are much more numerous than corporations, the latter are clearly the dominant form of business unit in terms of economic influence. Corporations account for an overwhelming share of the revenues and assets of all business enterprises, and their pervasive importance in our society is even greater than simple numerical would indicate. However, each organizational form has certain particular advantages and disadvantages in specific situations; and once a legal form has been adopted by a firm, the form itself may have an important effect on the organization's capacity for and direction of future development. The essential feature of the organization from those of its individual human participants. Whereas the law simply recognizes and sanctions the existence and economic activity of individuals in the proprietorship and the partnership, the corporation exists as a creation of law.

The development of new forms of business organization and relationships has been described as an aspect of enlargement of options available to individuals in the pursuit of their individually conceived purposes. Thus, the earlier common-law tradition of agreements and legal associations among individuals enforced by the judiciary gradually gave way to the development of collective organizations on the one hand and to an expanding role for the legislative arm of the state on the other. As Hurst comments : "It was inevitable that the legislature play a larger part in regard to corporation law. It did not lie in judicial power to grant charters, and men saw issues in this field too broad and turbulent to fit within the confines of lawsuits". Thus, the state became the creator of new forms of organization, and widespread adoption of general incorporation statutes has greatly broadened the privilege of corporate form and served to popularize it.

The source of corporate existence is the charter. Unlike proprietorships and partnerships, which can arise without the formality of public approval, corporations cannot legally exist without governmental authorization. the chartering process serves to confirm publicly the view that the economic system and the organizations participating in it are performing a social function that is endorsed by society's political arm, the state. Corporate charters are either restricted or general in their terms. Restricted grants limit the types of activities that the corporation may perform. Thus, hospitals and schools, nonprofit charities, and municipalities are each chartered to perform specific types of activities. Should the grants become outdated or merit modification, resort must be had the public-policy process in order to secure change. General grants, however, rely on the larger system within which the chartered unit will be participating to stimulate the effect, licenses for the corporation to act as its management sees fit, the assumption being that management's choice of activities will constitute a response to the stimuli generated by society as a whole and hence serve a social purpose.

Basic Social Systems Models
Figure 1.

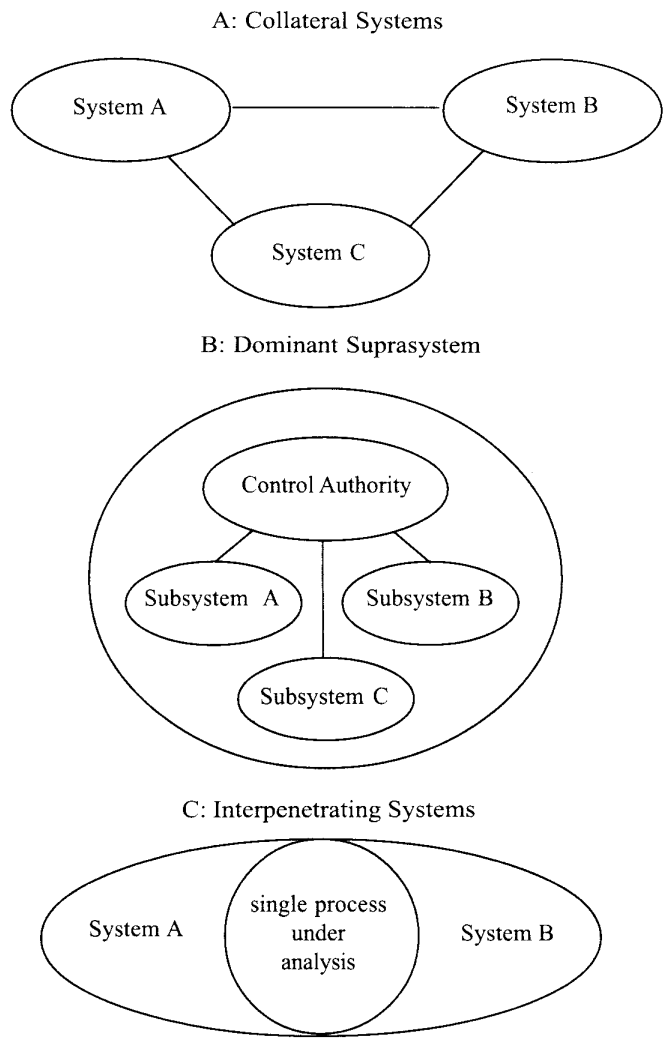

The Market-Contract Model

The expectation that legal business entities will interact with each other, so as to reveal and respond to social needs, rests on an important historical idea that we shall term the market-contract model.

This model underlies the traditional doctrines of liberal economic and political theory. It is made explicit here so that the similarities and differences of other models to be presented can be clearly indicated.

The essential idea of the market-contract model is that each participant in the economy — down to the individual firm, household, and productive worker - obtains its share of the benefits available in society by providing goods and performing services that are desired by other social entities and individuals. The firm or individual makes, in effect, a market contract with other mambas of society, provides them with something they desire on terms more favorable than they can obtain elsewhere, and obtains its own share of the social product from them in return. As Adam Smith described the situation : "Every man...lives by exchanging, or becomes in some measure a merchant, and society itself grows to be what is properly called a commercial society".

According to the market-contract model, a business firm comes into being because it can perform desired functions of other members of society on favorable terms. If the market will sustain the enterprise, it continues and perhaps thrives. If tastes change, costs rise, or more favorable competitive alternatives appear, it declines and then must find some other functions to perform, or it will simply pass out of existence. Any problems that cannot be resolved by the market test must be referred elsewhere — to the political decision-making system, for example — or left to private social action and charity. Issues of social involvement are fully resolved by the basic test that some specific task must be performed on terms that at least some customers are willing to pay.

The pure market-contract model is amoral and pragmatic, since, as Adam Smith pointed out :

> It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their interest. We address ourselves not to their humanity but to their self-love never talk to them of our own necessities but of their advantages. Nobody but a beggar chooses to depend chiefly upon the benevolence of his fellow citizens

The social philosophy associated with the market-contract model is not, however, pessimistic or critical. On the contrary, the interplay of forces of self-interest is thought to lead as if be an "invisible hand" to a harmonious outcome for society as a whole. In the most idealistic version of the analysis, competition assures a close relationship between prices and costs : the accumulation of capital permits mechanization and the division of labor : and increasing productivity results in "the progress of opulence" over time

Whether or not these conclusions can be fully anticipated, one key feature of the market contract model for present purposes is its assumption of a complete and sharp distinction between each market contracting unit, from the individual worker to the largest enterprise, and all other units and individuals within the system. It is a *collateral-system model* in which each component entity is isolated from every other one, and interactions take place *only* by means of transactions. This assumed separation and isolation extends even to government itself, which, in the pure market contract analysis, is essentially a subsystem among other subsystems. It performs the key functions of maintaining law and order and providing public services, but its relationship with the other units of society comes down essentially to market exchange. Although Adam Smith himself, and most other writers in the liberal tradition, expressed strong personal views as to the proper (and improper) role of the political state, the model itself implies that the state should provide such services as the members of society desire, and on terms that they are willing to pay. Social decision making through the political process exists entirely apart from the market-contracting system, and the latter is seen as the principal and most desirable form of social coordination and decision making. Any impact of government or other forms of collective social direction on the market-contracting process and its results can be unambiguously termed *interference*.

The Exploitation Model

Diametrically opposed to the market-contract model is a conception of the management-society relationship as a system of exploitation. Although this conception has its roots in the Marxian analysis of capitalist exploitation, it is equally applicable to the self-interested social dominance of dictators, commissars, and bureaucrats. (An old socialist joke has it that "Capitalism is the exploitation of man by man ; socialism is the reverse.")

In the elementary Marxian exposition, capitalistic production inevitably involves the exploitation of labor by the capitalist (that is, the owner-manager) class. Marx viewed the value of all goods and services as due ultimately to the labor required to produce them. The capitalist hires labor and purchases materials in order resell the resulting products at prices higher than costs, thus obtaining a profit. His object is not the production process itself (the production of commodities), but only the profit obtained (the production of capital). Each addition to capital increases the ability of the capitalist to employ labor and to expropriate additional surplus value (that is, profit) arising as a result of production ; and each round of production and sales increases the stock of capital and hence the capacity for exploitation by the capitalists. "Accumulate accumulate ! That is Moses and the prophets !"

The basic exploitation model was subsequently extended by Marx, and even more vigorously by Rosa Luxemburg, to include an emphasis on interracial and international relationships, particularly imperialism. "Capital, impelled to appropriate productive forces of purposes of exploitation, ransacks the whole world..." A half-century an African representative to a conference on multinational corporations declared that a small nation is "virtually at the mercy" of such corporations in their "eminently rational" search for efficiency and profits. "No matter how one looks at it, foreign investment involves exploitation (in the Marxist sense) of the resources of the host country."

In its modern version the *exploitation model* describes any situation in which a dominant social or economic class controls society for the pursuit of its own particular interests, extracting all available socioeconomic benefits for use toward those ends. In this sense the exploitation model underlies the common conception of both the nineteenth-century "robber barons" in the United States and the political and administrative leaders in Nazi Germany and Stalinist Russia. It also accounts for the attitude, reflected previously, of many less-developed host countries toward large international firms operating within their borders. The essential idea is that there are two types of collateral subsystems — exploiting units and exploited units — and that the exploiting units use their dominant power position to extract maximum benefits and thus maintain and enlarge their spheres of special interest.

The elementary Marxian notion of exploitation grew out of — and, indeed, in opposition to — the market contract notions of the classical economists, whose work Marx described as "learned disputation [about] how the booty pumped out of the laborer may be divided, with most advantage to accumulation, between the industrial capitalist and the rich idler." However, the Marxian analysis shares with the earlier model a basic amorality. Marx viewed "the evolution of the economic formation of society... as a process of natural history," in which the individual cannot be held "responsible for relations whose creature he socially remains." The notion of social responsibility (or irresponsibility) as an aspect of private business management would have been as foreign to Marx as to Adam Smith.

In all other respects, however, the Marxian model presents the sharpest possible contrast to the liberal conception of a harmonious society based on market-contract relationships. Where Smith — and liberal economists down to the present — viewed business profit as essentially rewards for successful accomplishment of socially desired tasks and indicators of direction for needed economic expansion, for Marx the rate of profit was synonymous with "the intensity of exploitation." This reversal of relationships replaced the inherent harmony of the classical conception with a system of inherent conflicts and contradictions leading to ultimate collapse. According to the idealized market-contract model, an entire economy in which each individual and organization operates on the same (that is, market contract) economic principle is viable and stable. By contrast, the Marxian model identifies two distinct groups — the exploiters and the exploited — and holds that "capitalism... depends in all respects on non-capitalist strata and social organizations existing side by side with it." The capitalist system eventually collapses either because all possible exploitation possibilities are used up or because political and social revolution is brought about by the exploited groups themselves.

The Technostructure Model

The market contract and exploitation models of the management-society relationship share a second characteristic in addition to the absence of moral and ethical content. They assume a clear and sharp separation between the ownership-control element of each individual managerial unit and the rest of society within which that unit operates. For Adam Smith, each economic unit, including the household, exists in isolation and relates to the rest of society through the mechanism of market exchange. Similarly, for Marx, each capitalist unit — and the capitalist class as a whole — is sharply distinguished from the rest of society and relates to it through the process of exploitation.

Both of these collateral-system models contrast sharply with suprasystems models in which society as a whole is shown to be functionally integrated and managed by some dominant control authority or group. Centralized control by the state would, of course, constitute one form of suprasystem dominance. However, since there seems to be no widespread opinion that such a model would describe our current society, it does not require development here. However, the now-popular conceptions of an integrated society consisting primarily of large managerial organizations and dominated by their collective staffs of high-level professionals is a surprasystem model of some significance. Borrowing Galbraith's term, we refer to this conception as the *techostucture model*.

The techostucture model was firs developed in Burnham's *The managerial revolution* (1941), and was recently presented in Galbraith's *The New Industrial State* (1967). Both of these authors started with the familiar idea of the separation of ownership and control in the large business enterprise and the associated development of a professional managerial class. They then argued that the elite of the managerial class, whom Galbraith termed the *technostructure*, not only take over individual organizations within society, but these large organizations simultaneously expend and develop interconnections so that the technostructure gradually comes to dominate society as a whole. This domination, however, is not essentially exploitative ; neither can it be described in market-contract terms. On the contrary, in the process of taking over society, the technostructure comes to be taken over by society embracing social goals and objectives even as it shapes tastes and values through its own behavior. Eventually, the individual manager, the technostructure as a group, the large organization, and society as a whole tend to merge into a single decision-action system in which particularistic goals, efforts, and rewards cannot be readily identified.

As Galbraith describes the process,

> The individual member of the Technostructure identifies himself with the goals of the mature corporation as, and because, the corporation identifies itself with goals which have, or appear to him to have, social purpose...
>
> It is the genius of the industrial system that it makes the goals that reflect its needs — efficient production of goods, a steady expansion in their output (and)... consumption,... technological change, autonomy for the technostructure, and adequate supply of

trained and educated manpower — coordinate with social virtue and human enlightenment...

Given the deep dependence of the industrial system on the state and... its identification with public goals and the adaptation of these to its needs, the industrial system will not long be regarded as something apart from government... Increasingly it will be recognized that the mature corporation, as it develops, becomes part of the larger administrative complex associated with the state. In time the line between the two will disappear. Men will look back in amusement at the pretense that once caused people to refer to General Dynamics and North American Aviation and AT&T as *private* business.

The Galbraithian vision may yet be rather far from reality in the United States, and its details correspondingly indistinct. By contrast, a similar technocrat-manager development has frequently been noted to be a characteristic feature of present-day Japan. *Japan Incorporated* has gained unquestioned use as a

description of one of the world's largest economies as though it were a single, coordinated, centrally managed business unit... This relationship is not comparable to that of a socialist economy, with the state control... nor yet analogous to the United States in the late nineteenth century, with government essentially an instrumentaly of big business.

On the contrary, the similarity of personal goals, training, and experience among Japanese political, economic, and social leaders apparently accounts for the overall harmony and broad social comprehensiveness of their viewpoints.

An Interpenetrating Systems Model

The two classic models of market contract and exploitation contain several important truths. One is that the managerial unit is, to some extent, a distinct element within society, not simply an operating mechanism within some larger rationalized and controlled system. Another is that there are elements of quid pro quo (exchange), as well as elements of power and advantage (exploitation), in most important social relationships. At the same time, the extreme separation of the managerial unit from the rest of society, whether for purposes of pure exchange or unfettered exploitation, required in these models contrasts too sharply with common experience reflecting cohesiveness and a broad commonality of interest — and hence bases for cooperation rather than conflict — along social entities. In contrast, the full-blown technostructure model appears to overstate both the integration and the rationality of social relationships and to underestimate the importance of pluralism, adaptability, initiative, and annotation. Hence, we present here a synthetic model, less precise than any of those previously discussed, although admitting all of them — as well as many other variations and combinations — as special cases.

Our model is based on the concept of *interpenetrating systems*. We assume that the larger socially exists as a macrosystem, but that individual (and particularly *large*) micro-organizations also constitute separable systems within themselves, neither completely controlling nor controlled by the social environment. As Cohen and Cyert describe the situation,

The organization and the environment are parts of a complex interactive system. The actions taken by the organization can have important effects on the environment, and, conversely, the outcomes of the actions of the organization are partially determined by events in the environment. These outcomes and the events that contribute to them have a major impact on the organization. Even if the organization does not respond to these events, significant changes in the organizational participants' goals and roles can occur.

To illustrate the interpenetrating system concept, assume that some firm — an independent entrepreneur or one already organized — decides to pursue a particular path of technological research and development. The firm will draw information and resources — as well as ideas about commercially useful development paths — from the larger society. But the larger society will not in any concrete or conscious way control the development paths pursued — neither their direction nor their success. The development project may yield only trivial results, or none at all. In contrast, it may yield an innovation comparable to the automobile, the computer, or the electric lamp. In the latter case, the firm does not simply exchange the resulting product in a collateral relationship with the rest of society — neither does it do so on a harmonious market-contract basis nor in order to expropriate the surplus value. On the contrary, the introduction of the innovation by the microunit generates both new flows of activity and substantial structural changes within the macrosystem itself. It is this ability of one system to change the *structure* of the other, and not simply to alter the volume or character of inputs and outputs, that distinguishes the interpenetrating systems model from simpler collateral or suprasystems conceptions.

The interpenetrating systems model also facilitates the analysis of the changing role of society, as expressed through formal public policy, *vis-a-vis* the managerial organization. In the market contract model, the state itself is merely one among many separate system units, collecting taxes and tolls in return for services rendered. however, the development of social concern for working conditions, culminating in public policy actions to limit the hours of work or provide protection for health and safety, cannot be described in market-contract (still less in exploitation) terms. On the contrary, we require a model that permits society to influence and constrain — but not necessarily dominate or control — an area of activity formerly reserved to the firm exclusively. Similarly, attempts by individual organizations to affect the course of public policy — whether by bribery or persuasion — may be described as an expansion of managerial activity into the decision system of society at large. In neither example does one system necessarily come to control the other completely, even with respect to the specific matter involved and certainly not in all matters, nor can the relationship between the systems be described in the simple terms of input-output or exchange. On the contrary, the concept of interpenetration seems to be, if less precise, the more accurate general form of the relationship between micro-organizational management and its social environment.

An interpenetrating systems model opens up the possibility — which has, in fact, become a necessity — of considering the potential differences, conflicts, and compatabilities among the goals of micro-organizations and those of society at large. In both the market contract and exploitation models it is assumed that organizations are responsive to their own individual goals and that these goals are balanced (favorably or unfavorably) with those of other system components through the exchange process. In the fully developed technostructure model there can be goal disharmony ; the goals of the managerial class and those of industrial society as a whole have, through the process of adoption and adaptation, become the same. By contrast, the interpenetrating systems model can accommodate both the separateness and possible conflict of managerial and social goals on one hand and the process of managerial/societal goal adjustment on the other. Society may take into account and seek to influence the goals of the managerial units ; and they, in turn, may take into account and seek to influence those of society at large. Neither are the two systems completely separate and independent nor does either control the other ; their relationship is better described in terms of interpenetration. As Virgil B. Day, vice-president of General Electric, has remarked :

The social and economic responsibilities of the corporation have been so broadened and interwoven in the public's expectation... that it no longer makes sense, if, indeed, it ever did, to talk as if they could be separated.

Every corporation has not only a legal charter, but also a form of social charter, that is, the charter of public expectations of corporate performance. These expectations derive from the current set of social values and national goals ; and, as these values and goals change so too will the social charter of the corporation.

Notes

This article is a slightly modified version of Lee E. Preston and James E. Post, "Models of Management and Society," in *Private Management and Public Policy : The Principle of Public Responsibility*, ' 1975, pp. 14-28. Adapted by permission of Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.

[1] Classic references to general systems theory include : K.E. Boulding, "Toward A General Theory of Growth," *The General Systems Yearbook 1* (Ann Arbor, Mich.: Society for General Systems Research, 1956), pp. 66-75 ; E. Nagel, *The Structure of Science* (New York : Harcourt, Brace, 1961) ; L. Von Bertalanffy, "An Outline of General System Theory," *British Journal of Philosophical Science* (1950), 1 134-165 ; L. Von Bertalanffy and A. Rappaport, eds., *The General Systems Yearbook* (Ann Arbor, Mich.: Society for General Systems Research, 1956), annual editions. Our own orientation and terminology is derived from F. Kenneth Berrien, *General and Social Systems* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1968).

[2] Talcott Parsons, "An Approach to Psychological Theory in Terms of the Theory of Action," in *Psychology : A Study of Science*, ed. Sigmund Koch (New York : McGraw-Hill, 1959), pp. 612-711. Quote from p. 649 ; italics in original. See also Talcott Parsons, "A Paradigm for the Analysis of Social Systems and Change," in *System, Change, and Conflict*, ed. N.J. Demerath and Richard A. Peterson (New York : The Free Press, 1967), pp. 189-212. For an interesting application of this concept, see Raymond G. Hunt and Ira S. Rubin, "Approaches to Managerial Control in Interpenetrating Systems : The Case of Government-Industry Relations," *Academy of Management Journal*, 16(2) (1973), 296-311.

[3] See Harold J. Berman and Wiliam R. Greiner, *The Nature and Functions of Law*, 3rd ed. (Mincola, N.Y.: The Foundation Press, Inc., 1972), especially Chap. 1.

[4] Len Young Smith and G. Gate Roberson, *Business Law*, 3rd ed. (St. Paul, Minn.: West Publishing Company, 1971), p. 720.

[5] James Willard Hurst, law and the Conditions of Freedom in the Nineteenth-Century United States (madison: University of Wisconsin Press, 1956), p. 15.

[6] Adam Smith, The Wealth of nations, ed. Edwin Cannan (New Yorc: Random House, 1937), p.22.

[7] Ibid., p. 14.

[8] Karl Marx, *Capital*, ed. Frederick Engels, trans. Samuel Moore and Edward Aveling (New York : Random House, 1906), p. 652. (This edition contains one volume only.)

[9] Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, trans. Agnes Schwarzchild (New York : Monthly Review Press, 1964), p. 358.

[10] *Wall Street Journal*, January 29, 1973, p. 1.

[11] Marx, *Capital*, p. 653.

[12] Ibid., p. 15.

[13] Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, p. 365.

[14] John Kenneth Galbraith, *The New Industrial State* (Boston : Houghton Mifflin, 1967), pp. 166, 343, and 393. See also James Burnham, *The Managerial Revolution* (New York : John Day Company, 1941). The trend toward a managerial (rather than purely capitalist) society had been earlier detected by Marx, who should perhaps be viewed as the precursor of Berle and Means (*The Modern Corporation and Private Property*, 1932) as well as Burnham and Galbraith. Citing a now-forgotten "Mr. Ure," Marx states that "the industrial managers, and not the industrial capitalists, are 'the soul of our industrial system'... The labour of superintendence, entirely separated from the ownership of capital, walks the streets... It is private production without the control of private property." Karl Marx and Friedrich Engels, *Capital*, vol. 3 (Chicago : Charles H. Kerr & Company, 1906), pp. 454-455.

[15] James C. Abegglen, "Japan, Incorporated : Government and Business as Partners," in *Changing Market Systems... Consumer, Corporate and Government Interfaces*, 1967 Winter Conference Proceedings Series, N° 26 (Washington, D.C : American Marketing Association, December 27-29, 1967), pp. 228-232. Quote from p. 228. See also Eugene J. Kaplan, *Japon : The Government-Business Relationship* (Washington, D.C.: U.S. Department of Commerce, February 1972). A sharp contrast is provided by the recent *America, Inc.*, which takes an essentially exploitation-model view of business, political, and media leadership in our own society. See Morton Mintz and Jerry S. Cohen, *America, Inc.* (New York : Dial Press, 1971), paperback ed.

[16] Kalman J. Cohen and Richard M. Cyert, "Strategy : Formulation, Implementation, and Monitoring," *The Journal of Business* 46 (3) (1973), 352. See also, Paul R. Lawrence and Jay W. Lorsch, *Organization and Environment : Managing Differentiation and Integration* (Boston : Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1967) ; Neil W. Chamberlan, *Entreprise and Environment* (New York : McGraw-Hill, 1968) ; J. David Singer, *A General Taxonomy for Political Science* (New York : General Learning Press, 1971).

[17] Virgil B. Day, "Management and Society : An Insider's View," *Management and Public Policy* (Proceedings of a Conference, School of Management, State University of New York at Buffalo, September 1971), pp. 155-175.

[18] Virgil B. Day, "Business Priorities in a Changing Environment," *Journal of General Management*, 1 (1) (1973), 48.

მენეჯმენტისა და საზოგადოების მოდელები (ანოტაცია)

ლი პრესტონი,
ჯეიმს პოსგი

სტატიაში განხილული მოდელები განსაზღვრავს საზოგადოების ფორმირების ძირითად პრინციპებს. პრაქტიკულად ნებისმიერი მოდელის საბოლოო დანიშნულებაა ცალკეული მენეჯერული ერთეულის ადგილის განსაზღვრა სისტემის შიგნით იქნება ის მისი განუყოფელი ნაწილი თუ ლეგალურ საფუძველზე დამყარებული კავშირის შემსრულებელი პირი. სოციალურ სისტემათა მოდელების მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ ისტორიული თვალთახედვა საკმაოდ ცვალებადია და მეცნიერები სოციალურ გარემოს, მასთან დაკავშირებულ ასპექტებს საზოგადოების ქცევის ანალიზისას განიხილავენ როგორც უმნიშვნელოვანეს ამოსავალ წერტილს. ნებისმიერ მეგნაკლებად ღია სისტემაში მოქმედი ორგანიზაცია ძალაუნებურად ხვდება პოლიტიკური ამბიციების, ეკონომიკური კანონების შეგავლენის სფეროში. სწორედ ასეთი გარემოებრივი ზემოქმედების შედეგად გამოწვეული სირთულეების ანალიზი მოითხოვს სპეციალური მიდგომების, პირობითი დამვებების და მოდელების შემუშავებას. ერთ-ერთი მათგანია „კანონმდებლობის გავლენის მოდელი", რომელიც კერძო ბიზნესის ორგანიზაციებს მიუდგება. განიხილება საზოგადოებაში მოქმედი ასეთი ფორმების ორი ძირითადი მიდგომა საბაზრო გარემოს მიმართ — მიკერძოებითი და პარგნიორული. ასევე ეს მოდელი აღწერს კორპორაციული ორგანიზაციების ქცევით თვისებებს.

ხელისუფლებისა და შეგავლენის ურთიერთდამოკიდებულება არასდროს ყოფილა მარტივი და სრულიად ნათელი. ორი ერთმანეთის ოპოზიციური კონცეპტუალური მოდელი, როგორიცაა „საბაზრო რეგულირების მოდელი" და „ეტსპლუატაციის მოდელი", წარმოადგენენ ამ სირთულეების ანალიზს. თავისი ხასიათით ორივე მათგანი პარალელურად მოქმედი ქვესისტემების ერთობლიობას შეადგენს, თუმცა სტატიაში განხილული მეოთხე მოდელში განსხვავებულ პრინციპებშია შემოთავაზებული. მათი ძირითადი აზრი ის არის, რომ დიდი, ძლიერი ორგანიზაციების მიგნით არსებობს ე. წ. პროფესიონალთა დომინირებადი კლასი, რომელიც შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სუპრასისტემის მმართველ ორგანოდ.

სტატიის ავტორი თავის მხრივ კომპრომისულ კონცეფციას რთავს შემოთავაზებულ ახალ მოდელში, რომელსაც „ურთიერთგამმოლა სისტემის მოდელს" უწოდებს. ეს სისტემა შეთავსებადს ხდის მენეჯერულ და საზოგადოებრივ მიზნებს, მაშინაც კი როცა ისინი კონფლიქტურ სიტუაციას ქმნიან. პრაქტიკულად ხდება კონფლიქტთან ადაპტაცია როგორც მიკროორგანიზაციაში, ასევე მთლიანად საზოგადოებაში

საქართველოში სახელმწიფო ქონების პრივატიზების გოგიერთი საკითხი

ავთანდილ სილაგაძე
ე.მ.დ., პროფესორი, სახელმწიფო ქონების მართვის მინისტრი

საქართველოში, და საერთოდ პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში სახელმწიფო ქონების პრივატიზაცია, ქონებისა და მართვის ახალი ფორმების ძებნერვა ამ ქვეყნებისათვის პრაქტიკულად უცხო და უპრეცედენტო მოვლენაა.

სახელმწიფო ქონების პრივატიზების პროცესი პოსტსაბჭოურ სივრცეში არა მარტო კონკრეტული მესაკუთრის არამედ ძველი სოციალისტური წყობის, ანუ ქონებაზე მესაკუთრის სტატუსის რადიკალურად შეცვლას გულისხმობდა, რაც, თავის მხრივ, ამ პროცესის სირთულეს განაპირობებდა.

სოციალისტური სისტემის ძირეულ რღვევას წინ უსწრებდა მთელ მსოფლიოში ერთ-ერთი უდიდესი სახელმწიფოს — საბჭოთა კავშირის უეცრენელ, დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად გარდაქმნის უაღრესად რთული პროცესი, ძველი სამეურნეო კავშირების მოშლა და ამის საფუძველზე დაწყებული ღრმა ეკონომიკური კრიზისი, რომელმაც 90-იანი წლების დასასრულისა და საუკუნის უკანასკნელი ათწლეულის განსაწყისისთვის მეგ-ნაკლებად ყველა პოსტსოციალისტური ქვეყანა მოიცვა.

პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოში."ამას დაემატა ზიდა პოლიტიკური ურთიერთობების, კრიმინოგენული სიტუაციის გამწვავება, რამაც მეურნეობის სერიოზული ნგრევა გამოიწვია და მოსახლეობა ყოველიფე ახლის, განსაკუთრებით მათთვის უცხო, რადიკალური რეფორმებისადმი ერთგვარად აპათიურად განაწყო.

ამ სიტუაციაში სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის ერთ-ერთი ქმედითი სამუალება იყო სახელმწიფო ქონების პრივატიზება. და, რაც მთავარია, ჩვენთვის სრულიად უცხო, საზოგადოების ახალი ნაწილის, კერძო მეწარმეთა ფენის ჩამოყალიბება, რომლის ბარზე, მოქმედების მასშტაბურობაზე სისხლხორცეულად იქნებოდა დამოკიდებული ქვეყანაში არსებული ბუნებრივი რესურსების, საწარმო სიმძლავრეების ამოქმედება, მომსახურებისა და ვაჭრობის გამოცოცხლება, თვით ქვეყნის შიგნით არსებული რთული პოლიტიკური და სოციალური ვითარების გამო დაყარეულებული სახელმწიფო ხაზინის შევსება, მოსახლეობის მოთხოვნათა დაკმაყოფილება.

ამის გათვალისწინებით, სახელმწიფო ქონების პრივატიზების პირველ ეტაპზე უპირატესი მნიშვნელობა მიენიჭა მცირე ობიექტების პრივატიზებას. კერძო მესაკუთრეებზე მათი გადაცემა, ორ უმთავრეს მიზანს ითვალისწინებდა: პირველი — ამ ობიექტებისათვის პატრონის ძებნა, მძიმე კრიმინოგენული მდგომარეობის პირობებში მისი განადგურებისაგან გადარჩენა და მეორე — მათი დროული ამოქმედება, რაც გაცილებით იოლი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე ტერიტორიულად პატარა ქვეყნისათვის უჩვეულო გიგანტური საწარმოთა ამუშავება. ეს განსაკუთრებულად შეუძლებელი იყო სამეურნეო კავშირების აღდგენისა და მსხვილი ინვესტიციების გარეშე, რაც პრივატიზების პროცესის დაწყების პერიოდში ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო და მოხერხდებოდა მხოლოდ მაშინ, როცა ქვეყანა მიაღწევდა საგრძნობი პოლიტიკურ სტაბილურობას, აღკვეთდა კრიმინოგენული ელემენტების თარეშს და ინვესტორებს ნორმალური მუშაობის პირობები შეექმნებოდა. ეს ერთგვარ გარანტიებს მისცემდა მათ მსხვილი საწარმოების დაფინანსებისა და გარკვეული მოგების მისაღებად, მაგრამ ყოველივე ამას დრო სჭირდებოდა. არადა, სწორედ ეს დრო იყო საშური, რამდენადაც უმოქმედოდ დაკარგული ყოველი დღე დუცელად მგეოვებული ქონების გაპარგახება-დაგაცებას ნიშნავდა.

იყო კიდევ ერთი სერიოზული და ძნელად გადასაჭრელი პრობლემა, რაც ძირითადად ადამიანების ცნობიერებასთან იყო დაკავშირებული.

მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ისიც, რომ შეუძლებელი იყო მმართველობის ორგანოების ბიუროკრატიული აპარატის ერთი ფორმის მეორეთი შეცვლისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულების ერთბაშად შეცვლა.

ამასთან, უაღრესად რთულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ვითარებაში უნდა მომხდარიყო ქონების განსახელმწიფოებრიობა. აქვე გასათვალისწინებელი იყო ის გარემოება, რომ სახელმწიფო ქონების გარკვეული ნაწილი პრივატიზებარება და კვლავ სახელმწიფოს გაკარგულებაში რჩება. აქ იგულისხმება სახელმწიფო მნიშვნელობის სტრატეგიული დარგები, რომელთა ნუსხა წინასწარ უნდა განსაზღვრულიყო. სახელმწიფოს განკარგულებაში უნდა დარჩენილიყო მსხვილი საწარმოების ნაწილი, რათა მას სამუალება ქონოდა გარკვეული ეკონომიკური ზემოქმედება მოეხდინა ქვეყნის საშინაო და საგარეო ბაზარზე. ცხადია, ასეთი საწარმოების პრივატიზება ინდივიდუალურების წესით უნდა მომხდარიყო ისე, რომ მათი ქონების საკონტროლო პაკეტი სახელმწიფოს განკარგულებაში დარჩენილიყო.

დანარჩენი ყველა მცირე, დაბალრენტაბელური და სახელმწიფო დოტაციაზე მყოფი საწარმო, მათი სატრანსპორტო საშუალებები და ტექნიკა, პრივატიზების პირველ ეტაპზე, ეგრეთწოდებული „მცირე პრივატიზების" დროს უნდა განსახელმწიფოებულიყო მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით.

ეს, აქ იყო ყველაზე დიდი სირთულე, რადგანაც პრივატიზების საკანონმდებლო ბაზა ფაქტობრივად არ არსებობდა. სახელმწიფო ქონების პრივატიზება 1993 წლის მარტიდან დაიწყო. საკანონმდებლო ბაზა ფაქტობრივად არ არსებობდა. სახელმწიფო ქონების პრივატიზება 1993 წლის მარტიდან დაიწყო, სამართლებრივი თვალსაზრისით, თითქმის ცარიელ ადგილზე. პროცესის დაწყებისათვის ხელთ მხოლოდ რამდენიმე საკანონმდებლო დოკუმენტი გვქონდა, კერძოდ, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს 1991 წლის 9 აგვისტოს მიღებული კანონი „საქართველოს რესპუბლიკაში სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზების შესახებ" და მის მოთხოვნილებათა შესაბამისად მინისტრთა კაბინეტის მიერ 1993 წლის 3 მარტამდე მიღებული კანონქვემდებარე დადგენილებები: „პრივატიზების პროცესის უზრუნველყოფის ზოგიერთი ღონისძიებების შესახებ", „სამეურნეო საქმიანობის დემონოპოლიზაციის ზოგიერთი ღონისძიებების შესახებ", „სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზების დებულებათა დამტკიცების შესახებ", „საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზების სახელმწიფო პროგრამის შესახებ", „სამეურნეო საქმიანობის დემონოპოლიზაციის ზოგიერთი ღონისძიებების შესახებ" დადგენილების გამოყენების წესის და დებულების დამტკიცების შესახებ", „ფასიანი ქაღალდების დროებითი დებულების დამტკიცების შესახებ", „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული მეურნეობის ძირითადი ფონდების გადაფასების შესახებ".

მხედველობაშია მისაღები კიდევ ერთი გარემოება — სოციალისტური მეურნეობრიობის ტრადიციებზე აღმრდილი საწარმოთა ხელმძღვანელები, სამუალო რგოლის კადრები ყოველთვის სწორად ვერ იგებდნენ პრივატიზების რთულ მექანიზმს, მტკივნეულად აღიქვამდნენ რადიკალურ ეკონომიკურ რეფორმებს, უბრალოდ, ვერ ელეოდნენ სახელმწიფო დახმარებას, მეურნეობის წარმართვის ტვმურ ფორმებს, ამ ბრძოლის დროსაც ისინი უბრუნველყოფილნი იყვნენ საბრუნავი სახსრებით, მასალებით, მაკომპლექტებელი დეტალებით და, რაც მთავარია,

ჰქონდათ მყარი სახელმწიფო დაკვეთა, რომლის დროსაც დაბალკონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოების დროსაც კი ფინანსურ სიძნელეებს არ განიცდიდნენ და არც სხვა საწარმოები უწევდნენ სერიოზულ კონკურენციას. მათთვის არავითარ სამშრომლებას არ წარმოადგენდა არც ჭარბწარმოება, რომელიც სოციალისტური მეურნეობრიობის პირობებში წარმოებული პროდუქციის ხარისხის მიუხედავად, მუშაობის დაღებით ფორმად ითვლებოდა და წახალისების გარკვეულ საფუძველსაც იძლეოდა.

პრივატიზება, აქედან გამომდინარე საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობებზე გადასვლა, ყოველგვარ ნიადაგს აცლიდა მათ „მშვიდ ცხოვრებას" და მოსალოდნელი კონკურენციის პირობებში მეშფოთების სერიოზულ საფუძველს აძლევდა. ამდენად მათთვის უცხო იყო საბაზრო ეკონომიკის მართვა და, ცხადია, ერჩიენით მართვის ძველებური, საბაზრო ეკონომიკისათვის მიუღებელი მეთოდები.

სახელმწიფო ქონების პრივატიზების პარალელურად შეუძლებელი იყო ხელმძღვანელ მუშაკთა გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების სრულყოფილი სისტემის ჩამოყალიბება ან მათი ელემენტარული აგტესტაციის ჩატარება.

ასეთ სიტუაციაში სახელმწიფო ქონების ფართომასშტაბიანი პრივატიზაციის დაწყება უცილობლად იყო დაკავშირებული გარკვეულ რისკთან, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ იყო ჩამცრალი სამოქალაქო ომის გრიგალი, უკიდურესად გამწვავდა ვითარება სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის რეგიონებში, რომელთა ქონების ინვენტარიზაცია და პრივატიზების ერთიან პროცესში ჩართვა პრაქტიკულად თავიდანვე გამოირიცხა.

ყოველივე ამის მიუხედავად, პროცესი მაინც დაიწყო. პარალელურად მუშავდებოდა მეთოდიკა, მტკიცდებოდა საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც მოქმედების შემდგომი გაფართოების რეალურ საშუალებას გვაძლევდა.

1992 წლის 11 აგვისოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მოწონებულ იქნა და დამტკიცდა სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზების სახელმწიფო პროგრამა, რომელმაც განსაზღვრა პრივატიზების მიზნები, ამოცანები, მეღავათები და შეზღუდვები, დარგობრივი და ტერიტორიული პრიორიტეტები.

ამ მიმართულებით გაწეული მუშაობა ეყრდნობოდა აგრეთვე მსოფლიო ბანკის, ევროგაერთიანების რეკომენდაციებსა და მითითებებს. ფართოდ ითვალისწინებდა პოსტსოციალისტური, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების გამოცდილებას.

სახელმწიფო ქონების პრივატიზების პროცესის გაფართოებისა და განმტკიცებისათვის უდავოდ საეტაპო მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის 1994 წლის 29 მაისის № 178 ბრძანებულებას „პრივატიზების პროცესის მოწესრიგებისა და დაჩქარების შესახებ".

სახელმწიფო ქონების პრივატიზების დაწყებიდან დღემდე საქართველოს პარლამენტის მიერ 10-მდე დადგენილებაა მიღებული. ქვეყნის პრეზიდენტის ბრძანებულებებითა და განკარგულებებით დამტკიცებულია 20-ზე მეტი ნორმატიული დოკუმენტი, რომელსაც ყოველთვის თან ახლავს სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს ნორმატიული კანონქვემდებარე აქტები.

პრივატიზების შედეგად ჩამოყალიბებული უკვე არასახელმწიფო, კერძო საწარმოების მუშაობის სრულყოფისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს რესპუბლიკის კანონს „მეწარმეთა შესახებ", რომელიც სამართლებრივ საფუძველზე აწესრიგებს სამეწარმეო საქმიანობის ორგანიზაციულ საკითხებს.

ყოველივე ამას თან ახლდა ახსნა-განმარტებითი მუშაობა მოსახლეობის ფართო ფენების სრული ინფორმირების მიზნით: მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, ტელევიზიით, რადიოთი ფართოდ შუქდებოდა პრივატიზაციის სახელმწიფო პროგრამასთან დაკავშირებული ყველაზე არსებითი საკითხები, საკუთრების ახალ ფორმაზე გადასვლის გზები და ფორმები, წესები, მოსალოდნელი შედეგები, გარდებოდა თეორიული სემინარები, რომლის დროსაც პასუხი გაეცემოდა მოსახლეობისათვის საინტერესო მრავალ შეკითხვას, ანალიზდებოდა ათასობით ვარიანტი. თუმცა უნდა ითქვას ისიც, რომ ასეთი მუშაობა ყოველთვის მიზანს ვერ აღწევდა.

1993 წლიდან ფუნქციონირება დაიწყო სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს გაჯეთმა, მოგვიანებით — ტელესტუდიამ, რომლებმაც ახსნა-განმარტებითი სასაათის დიდი მუშაობა გასწიეს.

შედეგად მიეღეთ ის, რომ მოსახლეობის უდიდესმა ნაწილმა ირწმუნა პრივატიზების აუცილებლობა, მათი გარკვეული ნაწილი თავიდანვე აქტიურად ჩაება ქონების განაწილებაში, რაც აშკარად გამოჩნდა ევროფოწოდებული „ვაუჩერიზაციის" პროცესში.

ხაზგასმით აღსანიშნავია, რომ რეგიონებში გართულებული ვითარების, მძიმე შინაომების შედეგად მორალურად და მატერიალურად გარანაგებულ მეურნეობას არ შეეძლო მოსახლეობის შრომის სრულად ანაზღაურება, რაც ფულადი მასის სიმცირეს იწვევდა. ამას დაერთო აუცილებელი ფულის რეფორმა, მკვეთრი, შემდეგ პი პერინფლაციაში გადაშრდილი ფულის გაუფასურება და აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის მსყიდველობითი უნარიანობის დონის უაღრესად დაბალ ნიშნულამდე დაცემა.

ამ ფაქტის გაუთვალისწინებლობა და გვერდით ავლა მწვავე სოციალური აფეთქების საშიშროებას არ გამორიცხავდა. ამდენად, ეფექტობთ. გამართლებული იყო საპრივატიზებო ბარათების, „ვაუჩერების" შემოღება, რამაც მოქალაქეებს ქონების ერთი ნაწილის უფასოდ შეძენის საშუალება მისცა და ერთბამად დაიჩქარა ქონების პრივატიზების პროცესი. პრივატიზების პირველ ეტაპზე მოსახლეობის 84%-მა ნებაყოფლობით აიღო ბარათი. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, მათგან გამოყენებულ იქნა 95%.

პირველ რიგში პრივატიზებულ იქნა ვაჭრობის, საზოგადოებრივი კვების, საყოფაცხოვრებო და კომუნალური მომსახურების, მრეწველობის, შშენებლობის, სოფლის მეურნეობისა და სხვა დარგების წვრილი საწარმოები, აგრეთვე დაბალრენტაბებელური და ბარალიანი ობიექტები, რამაც აშკარად შეუწყო ხელი მცირე ბიზნესის განვითარებას, მასაკუთრეთა ფენის ჩამოყალიბებას.

სერიოზული პრობლემები იყო პრივატიზების მეორე ეტაპზეც, როცა მიმდინარეობდა საშუალო და მსხვილი საწარმოების აქციების გაყიდვა. უნდა გამოვყოთ ერთი განსაკუთრებული მომენტი. გაძნელდა საწარმოების პრივატიზება, რამდენადაც ნელლეულისა და ბაბრის უქონლობის გამო მათი დროული ამუშავება ძალიან ძნელია და ამასთან, მათი სიძვირის გამო ინვესტორებს უძნელდებათ ასეთი ობიექტების შეძენა.

გამოინახა გარკვეული კომპრომისი და აქციონირების დროს ზოგიერთი მსხვილი საწარმო დამოუკიდებელ ერთეულად ჩამოყალიბდა.

მთლიანობაში დღეისათვის პრივატიზებულია 10.000-ზე მეტი ობიექტი, აქციონირებულია 1040-ზე მეტი საშუალო და მსხვილი საწარმო. კერძო მესაკუთრე გახდა ათიათასობით მოქალაქე.

რაც მთავარია, მოსახლეობამ ირწმუნა სახელმწიფო ქონების გარანტიფორმაციის სისწორე და აუცილებლობა. საქართველოს ეკონომიკური რეფორმების და განვითარების საერთაშორისო ცენტრის მიერ ეკონომიკური რეფორმებისა და პრივატიზებისადმი მოსახლეობის დამოკიდებულების გამოსაკვლევად ჩატარებული გამოკითხვების შედეგებმა ცხადყვეს, რომ მთელი მოსახლეობის 72 პროცენტი პრივატიზებას არსებული ეკონომიკური სირთულეების დაძლევის მნიშვნელოვან საშუალად მიიჩნევს და მხარსაც უჭერს.

საგულისხმობა ის ფაქტიც, რომ დაფუძნებული სააქციო საზოგადოებების აქციების 51%-ზე მეტი პრივატიზებულ იქნა 800-ზე მეტ საწარმოში, მათგან: 70%-ზე მეტი — 623 საწარმოში, ხოლო 363 საწარმოში პრივატიზებულია აქციების 100%.

საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტის გაანგარიშებითა და თ ჩ/მ-ს ევროპულ საექსპორტო სამსახურის ყოველთვიური სტატისტიკური მიმოხილვის „საქართველოს ეკონომიკური მიმართულებები"-ს მონაცემებით, კერძო სექტორი ამჟამად დამტკიცული ღირებულების, აქციზების, იმპორტის გადასახადების გარეშე აწარმოებს მთლიანი შიდა პროდუქტის 74%-ს.

პრივატიზებულ საწარმოთა 65-70% უკვე მუშაობს, ეიღრე ეს პრივატიზებამდე იყო. ამ მხრივ მრავალ მაგალითის დასახელება შეიძლება.

ექსპერტული გაანგარიშებით 2000 წლისათვის კერძო მრეწველობაში დაიჭერს გამოშვებული პროდუქციის 68-70%-ს და ძირითადი ფონდების (ძირითადი კაპიტალის) 66%-ს, სათბობ-ენერგეტიკულ, მეტალურგიულ, ნავთობ-ქიმიურ მრეწველობაში კერძო საკუთრების ხვედრითი წილი მიაღწევს შესაბამისად 40 და 45%-ს, მანქანათმშენებლობაში — 70 და 65%-ს, საშენ მასალათა, მსუბუქი და კვების მრეწველობის სფეროებში — 95 და 85%-ს, მშენებლობაში — 85 და 75%-ს, სოფლის მეურნეობაში — 95 და 85%-ს, რკინიგზისა და საჰაერო გრანსპორტის სფეროში — 40%-ს, საპაერო გრანსპორტში — 65 და 70%-ს, საავტომობილო ტრანსპორტში — 90 და 85%-ს, კავშირგაბმულობაში — 30 და 25%-ს, ვაჭრობისა და საზოგადოებრივ კვებაში — 90 და 85%-ს, საყოფაცხოვრებო და კომუნალურ მომსახურებაში — 100%-ს, სხვა სოციალურ დარგებში — 50 და 60%-ს.

ეს მხოლოდ ვარაუდი არ არის. მართალია, იგი წმინდა ექსპერტულ გათვლებს ემყარება, მაგრამ მათი პრაქტიკულად განხორციელების ყველა პირობა არსებობს.

ამდენად, მეურნეობის ამ დარგებში ფაქტობრივად ლიკვიდირებულ იქნა სახელმწიფო მონოპოლია. კონკურენციის საერთო ფონზე ხდება საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების დაჩქარებული ჩამოყალიბება-განვითარება. არარენტაბელური საწარმოების პრივატიზების შედეგად ბიუჯეტი გათავისუფლებულია მათი დოტაციისაგან, რაც ხანგრძლივი დროის მანძილზე მძიმე გეირთად აწვა სახელმწიფოს ჯერ კიდევ მწარ ხანინს.

სახელმწიფო საწარმოების პრივატიზების პრივატიზების პირველსავე ეაპზე გარკვეულწილად განხორციელდა სახელმწიფო საკუთრების ტრანსფორმაცია, რამაც საგრძნობლად იმოქმედა ქვეყნის ეკონომიკური სისტემის შეცვლაზე, როგორც ორგანიზაციული, ისე ფინანსური თვალსაზრისით. მან გარკვეული როლი შეასრულა ქვეყანაში ამჟამად არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების სტაბილიზაციის საქმეში.

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა საბანკო სისტემის რეორგანიზაციას, საბაზრო-ეკონომიკურ რელსებზე მათ გადაყვანას.

წარმოდგენილი სადამფუძნებლო დოკუმენტების განხილვის შემდეგ სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს კოლეგიის დადგენილებით სააქციო საზოგადოებებად დაფუძნდნენ ყოფილი „აგრომრეწვბანკი", „ბინსო�ბანკი", „ექსიმბანკი", „შემნახველი ბანკი" და „ინდუსტრიაბანკი".

პრივატიზება განხორციელდა სახელმწიფო მეთაურის სპეციალური ბრძანებულებით და მათზე გავრცელდა საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის დადგენილებების ის ნაწილი, რომელიც საკონტროლო პაკეტის პირდაპირ მიყიდვას ითვალისწინებდა.

მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად ბანკების შრომითი კოლექტივებს სახელმწიფო წილიდან უფასოდ გადაეცათ და 20-პროცენტიანი ფასდაკლებით მიეყიდათ აქციათა გარკვეული ნაწილი.

ამჟამად მზადდება პროგრამა და „აგრომრეწვბანკის" სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩენილი საწესდებო კაპიტალის აქციების 30%-მდე უახლოეს პერიოდში გაიყიდება.

„მეწარმეთა შესახებ" კანონის შესაბამისად 1995 წლის 7 აპრილს სააქციო კომერციული ბანკების „ექსიმბანკის", „ახალი ქართული ბანკის" და „ინდუსტრია-ბანკის", გაერთიანების შედეგად სამინისტროს კოლეგიის დადგენილებით დაფუძნდა სააქციო საზოგადოება „გაერთიანებული ქართული ბანკი".

ყოფილი „შემნახველი ბანკის" საწესდებო კაპიტალში სახელმწიფოს წილის ნახევარი გაუნაწილდათ იმ მეანაბრეებს, რომლებიც 1993 წლის 1 აპრილისათვის ირიცხებოდნენ მეანაბრეებად და ნებაყოფლობით გახდნენ სააქციო კომერციული ბანკის მეპაიეები.

ამჟამად ქვეყანაში მიმდინარეობს საშუალო და მსხვილი საწარმოების აქციათა პრივატიზების პროცესი, რაც შედარებით რთულ ფაქტორებთან არის დაკავშირებული. ნედლეულისა და გასაღების ბაზრების სიმწირე, საქართველოს გაანნია მყარი ეროვნული ვალუტა — ლარი, რომლის კურსი თითქმის სტაბილურია და სამიმ ინფლაციას ფაქტობრივად არ განიცდის.

შეიძლებოდა კიდევ ერთი თვალსაჩინო მაგალითის მოყვანა: ეკრეთწოდებული „მცირე პრივატიზების" დამთავრებისთანავე მოსახლეობის პერით გარანტირებული უმრწესველყოფის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესების დგალობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით აუცილებელი გახდა პერპროდუქტების მრეწველობის საწარმოთა ფართომასშტაბური პრივატიზება. ამავე დროს, პერზე დაწესდა თავისუალი ფასები, რაც გარკვეულ რისკთან იყო დაკავშირებული.

როგორც ცნობილია, საქართველოს საკუთარი ხორბლის იმედნი მარაგი არა აქვს, რომ მოსახლეობის მოთხოვნილება თვითონ დააკმაყოფილოს. პურზე ექსპორტი და თავისუალი ფასების პირობებში პურპროდუქტების საწარმოების პრივატიზება ქმნიდა იმის საშიშროებას, რომ პურპროდუქტებზე ფასები მნიშვნელოვნად გაიზრდებოდა და მოსახლეობას, განსაკუთრებით სოციალურად დაუცველ ფენებს მძიმე ვირთად დაეწყებოდა. ამის გათვალისწინებით პურპროდუქტების საწარმოთა პრივატიზება მოხდა ეტაპობრივად, თანმიმდევრულად, ეკონომიკური რეფორმების ჩაგარების პროცესში დაგროვილ გამოცდილებაზე დაყრდნობით, რათა თავიდანვე გამორიცხულიყო ყოველგვარი გაუგებრობა, არ შეფერხებულიყო წარმოების რიგუმლოება.

პრივატიზების დაწყებასთან ერთად მთავრობამ გააკარა მთელი რიგი სერიოზული ღონისძიებებისა, რომელთა შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ეკონომიკურად ნაკლები შესაძლებლობების მქონე პირებისათვის პურის ფასების კომპენსაციაზე საგანგებო დადგენილების მიღებას.

პურპროდუქტების ობიექტების პრივატიზების შედეგებმა ნათლად დაგვარწმუნა, რომ გადაწყვეტილება დროული და საჭირო იყო, რაც ერსებითია, ამ ობიექტების კერძო მესაკუთრეთა ხელში გადასვლამ კი არ გააუარესა, არამედ მნიშვნელოვნად მოაწესრიგა ვითარება ამ სანაზე.

მართალია, ეს მხოლოდ სახელმწიფო ქონების გარკვეული ნაწილის პრივატიზების შედეგად არ მომხდარა, მაგრამ განსახელმწიფოებრიობამ აქედან გამომდინარე, სამრეწველო საწარმოების დიდი უმრავლესობის უმოქმედობა, საწარმოო საშუალებების ფიზიკური და ორალური სიძველე ბდგილობრივ ინვესტორებში გარკვეულ შიშს ბადებს და მათი მსხვილი პაკეტების შეძენას აძნელებს.

პრივატიზების პროცესი ჯანდაცვის სისტემაში უკვე დაიწყო, მალე იგი განათლების სფეროსაც მოიცავს, მაგრამ, რაც ჩვენი აბრით, ელაზე არსებითია, დაიწყო ენერგეტიკული სექტორის საწარმოებიდა და ორგანიზაციების პრივატიზება. პურპროდუქტების სფეროს მს-

გავსდა, პროცესი აქაც თანმიმდევრულად უნდა განხორციელდეს, რათა ენერგეტიკული კრიზისი ხელოვნურად არ გავამწვავოთ და გავალრმავოთ. ენერგეტიკის დარგში დაწყებული რადიკალური რეფორმის მიზანია რეგულირებადი ენერგეტიკული სექტორის კერძო მესაკუთრეთა ფუნის შექმნა და ქვეყნის უმთავრესი არგერიის ღრმა კრიზისიდან გამოყვანა.

ენერგეტიკის სექტორის საშუალო და დიდი საწარმოები გასულ წლამდე არ ექვემდებარებოდნენ პრივატიზებას და განვლილ პერიოდში მხოლოდ 19 მცირე ჰესი გაიყიდა. ენერგეტიკის განსაკუთრებული ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობის გათვალისწინებით, დარგში რაციონალური სახელმწიფო პოლიტიკის გატარების, დარგის რეგულირების ფუნქციისა და კომერციული საქმიანობის გამიჯვნის, დემონოპოლიზაციის, კერძო მესაკუთრეობისა და საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების მიზნით, საქართველოს პრეზიდენტის 1997 წლის 4 ივლისის №437 ბრძანებულებით დაიწყო ელექტროენერგეტიკული სექტორის რესტრუქტურიზაცია. თანახმად ბრძანებულებისა მოხდა დეპარტამენტ „საქენერგოს" რეორგანიზაცია 3 დამოუკიდებელი ქვესექტორის — გენერაციის, გადაცემა-დისპეტჩერიზაციის და განაწილების ჩამოსაყალიბებლად.

შეიქმნა საქართველოს ელექტროენერგეტიკის მარეგულირებელი კომისია, რომლის არსებობა წარმოადგენს ინვესტიციების მობილიზის აუცილებელ პირობას და საბითუმო და საცალო ტარიფების დადგენის პოლიტიკის საშუალებით მკაფიო ორიენტირებას მისცემს ინვესტორებს.

საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულების მე-7 პუნქტის თანახმად, გენერაციის ქვესექტორში შემავალი საწარმოების ბაზაზე დაფუძნებული სააქციო საზოგადოებების აქციები, მათ განლაგებაზე გადაწყვეტილების მიღებამდე, მთლიანად სახელმწიფოს საკუთრებაში რჩებიან და სათბობენერგეტიკის სამინისტროში შექმნილ შესაბამის სამსახურს ექვემდებარებიან.

საქართველოს პრეზიდენტის 1996 წლის №437 ბრძანებულებიდან გამომდინარე, დარგში სისტემურ რეფორმათა გაღრმავების მიზნით, შემუშავდა „ელექტროენერგეტიკული სექტორის პრივატიზების გეგმა", რომელიც დამტკიცებულ იქნა საქართველოს პრეზიდენტის № 828 ბრძანებულებით.

პრივატიზების გეგმის თანახმად, მუნიციპალურ ენერგოკომპანიათა აქციების საკონტროლო პაკეტი (51%) გაიყიდება კონკურსის წესით. სადაც ერთ-ერთი საკონკურსო პირობად ენერგოკომპანიების საწარმოო საშუალებათა აღსადგენად აუცილებელი ინვესტიციებიც იქნება გათვალისწინებული.

მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული რაიონული პრინციპით შექმნილი გამანაწილებელი კომპანიების დაჯგუფება ეკონომიკური ეფექტიანობის, ადგილმდებარეობის და ტექნიკური შესაძლებლობების გათვალისწინებით და პირველ რიგში, ენერგოკომპანიათა აქციების საკონტროლო პაკეტების მიყიდვა სტრატეგიული ინვესტორებისათვის.

ამასთან, გენერაციის საწარმოების პრივატიზება სასურველია დაიწყოს მას შემდეგ, რაც გარკვეული პროგრესი იქნება მიღწეული განაწილების სექტორის პრივატიზებაში. ეს საშუალებას მოგვცემს შემცირდეს არგადახდების პროცენტი და საბოლოო ჯამში გაიზარდოს ენერგიაციის კომპანიების ღირებულება.

მსოფლიო ბანკთან შეთანხმებით, გათვალისწინებულია ფინანსური დახმარების აღმოჩენა გამანაწილებელი და ენერგიაციის სექტორის საწარმოების აუდიტის, შეფასების, მათი აქციების ტენდერებზე გაყიდვის ორგანიზაციის საკითხებში, რათა ასეთი სახის ტენდერები მიმმიდველი და გამჭირვალე იყოს ინვესტორებისათვის.

ამჟამად სახელმწიფოს საკუთრებაში დარჩენილ მცირე ჰესების უმეტესი ნაწილი უმოქმედოდაა, რაც სარემონტო და საექსპლოატაციო თანხების ნაკლებობითაა განპირობებული. ამ ჰესების პრივატიზების ძირითადი პირობა შესაბამისი ინვესტიციებით მათი ამოქმედების აუცილებლობა იქნება.

პრივატიზების წარმოდგენილი გეგმა ხედნის მშენებარე ჰიდროელექტროსადგურის პრივატიზებას ითვალისწინებს, რაც მის ბალანსზე რიცხული სოციალურ-კულტურული და კომუნალურ-საყოფაცხოვრებო ობიექტებს გამოცალკევების შემდგომ საერთაშორისო ტენდერზე საინვესტიციო კონკურსით განხორციელდება. ამასთან, გათვალისწინებული იქნება მშენებლობაზე გაწეული დანახარჯების აფასება საბაზრო ღირებულებით.

„ხეღონჰესის" საპროექტო სიმძლავრე 700 მეგავატს შეადგენს, რაც დღეს ფაქტობრივად არსებულ სიმძლავრეთა 1/4-ია. მშენებლობის დასასრულებლად აუცილებელია 400-დან 650 მილიონ დოლარამდე ინვესტიციების მოზიდვა, რაც ამჟამად მძლავრ გარე ინვესტორთა დახმარების გარეშე შეუძლებელი იქნება.

ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა პრივატიზების პროცესის მორიგ ეტაპს, როცა აუქციონზე უნდა გაგვეტანა სააქციო საზოგადოებების დარჩენილი აქციები ნულოვანი საწყისი ფასით.

ეს მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას საშუალებას აძლევდა აქტიურად ჩაბმულიყო ნულოვანი საწყისი ფასით აქციების შეძენის ფართომასშტაბიან კამპანიაში და დამატებით შეეძინა აქციათა სასურველი რაოდენობა.

შრომატევადი წინასწარი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ 21-31 იელისს აუქციონი ჩატარდა ეროვნული ბანკისა და მის მიერ უფლებამოსილი ბანკების, მათი ფილიალების მეშვეობით.

პროცედურა უაღრესად მარტივი და დაინტერესებული პირებისათვის მეგად ხელსაყრელი იყო. მსურველს შეეძლო ადგილზე გაეკეთებინა განაცხადი ქვეყნის ნებისმიერ რეგიონში არსებული საზოგადოებების აქციებზე.

როგორც შედეგებმა ცხადყო, ეს მიმართულება ღონისძიება იყო.

სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროში ეროვნული ბანკიდან წარმოდგენილი მონაცემების თანახმად ნულოვან აუქციონზე გაგატანილი 265 საწარმოს ყველა აქცია გაიყიდა.

მსოფლიო ბანკის მიერ საქართველოსათვის სარეგლამენტაციო კრედიტის გამოყოფის ერთ-ერთი ძირითადი პირობა იყო რიგი მსხვილი საწარმოების შერჩევა ეტაპობრივი პრივატიზების განსახორციელებლად, რაც გულისხმობს საერთაშორისო ტენდერის მეშვეობით მსხვილ საწარმოთა აქციების ძირითადი პაკეტის გაყიდვას, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას, უცხოური კაპიტალის დაბანდებას ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროში.

სწორედ ამ მიზნის ეშასურებოდა რამდენიმე ტენდერი, რომელთა შედეგებმე კონკრეტული საუბარი უკვე შეიძლება.

მხედველობაში მაქვს ის, რომ აგვისტოს თვეში ჩატარდა საგენდერო კომისიის სხდომა, რომელმაც გამოიანალიზა თბილისის მშენებარე ლუდის ქარხნის შეძენაზე გამოცხადებულ საინვესტიციო კონკურსში გამარჯვებული. კომისიის გადაწყვეტილებით, მშენებარე ლუდის ქარხნის შეძენის უფლება მიიღო შპს „გომბორი- Г"-მ.

მშენებარე ქარხნის მთლიანი ღირებულება 2,9 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს.

შპს „გომბორი- Г"-ს დამფუძნებლები არიან ფრანგული კომპანია „ Г" და ქართული შპს „ევრაზიმპექსი". ქარხანაში სამშენებლო სამუშაოების დასასრულებლად და ქარხნის ექსპლოატაციაში გასაშვებად 20 მილიონი დოლარის ინვესტიციების განხორციელებაა საჭირო. „გომბორი- Г"-ს საინვესტიციო გეგმის თანახმად, გათვალისწინებულია დამატებითი, საჭიროების შემთხვევაში, კიდევ ერთი მილიონი დოლარის გამოყოფა.

11 აგვისტოდან ქარხანამი დაიწყო სამშენებლო სამუშაოები. ინვესტორების პროგნოზით 1999 წლის გაზაფხულზე ლუდის ქარხანა პირველ პროდუქციას გამოუშვებს. ეს იქნება ლუდი „ყაზბეგი", აგრეთვე კიდევ სამი სახეობის ქართული ლუდი.

ახლახან შედგა კიდევ ერთი საგენდერო კომისიის სხდომა სააქციო საზოგადოება „მინას" (ქსნის მინის გარის ქარხანა) აქციათა 76%-ის გაყიდვაზე გამოცხადებული საინვესტიციო კონკურსის შედეგების შესაჯამებლადაც. კომისიამ კონკურსში გამარჯვებულად სცნო თურქული ფირმა „შიმეჯამი".

კონკურსზე გამოგანილი სააქციო საზოგადოება „მინის" აქციების გასაყიდი საწყისი ფასი 3,96 მლნ ლარი იყო, მაგრამ „შიმეჯამმა" შესთავაზა საკონკურსო კომისიას აქციების უფრო მაღალ ფასში — 4,15 მლნ ლარად შესყიდვა. საკონკურსო პირობების თანახმად, გამარჯვებულმა უახლოესი 4 წლის განმავლობაში უნდა განახორციელოს არანაკლებ 10 მილიონი დოლარის ინვესტიცია, თუმცა „შიმეჯამი" მზად არის საჭიროების შემთხვევაში გაორმაგოს ინვესტიციების მოცულობა.

„შიმეჯამი", რომელიც მსოფლიომი მინის გარის წარმოების ერთ-ერთი ლიდერია, აპირებს ქსნის მინის გარის ქარხნის წარმადობის იმ დონემდე გაზრდას, რომ მან დაკმაყოფილოს მინაზე მოელი ამერიკიკეკანის ბაზრის მოთხოვნილება.

10 სექტემბერს სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროში შეჯამდა სააქციო საზოგადოება „ბაგრატიონი-1882"-ის (თბილისის შამპანურის ქარხანა) აქციათა 75,95% საპრივატიზებიოდ გამოცხადებულ კონკურციული კონკურსის შედეგები.

კონკურსში გაიმარჯვა ამერიკულმა კომპანია „აგრონიმნესმენეჯმენტ კომპანი ლ.ლ.ჯ.". კომპანია კონკურსის პირობების თანახმად, აქციათა პაკეტში გადაიხდის 2 მლნ დოლარს და აპირებს ქარხანაში განახორციელებს 10 მილიონის ოდენობით ინვესტიციას უახლოესი სამი წლის განმავლობაში.

გარდა ამისა, „აგრონიმნესმენეჯმენტ კომპანი ლ.ლ.ჯ."-ი დაფარავს საწარმოს ვალებს, რომელიც დღეისათვის 1 მილიონ ლარს შეადგენს და დამატებით განახორციელებს ინვესტიციების ისეთი რაოდენობას, რომელიც აუცილებელია წარმოების გასაყვანად წელიწადში 30 მილიონი ბოთლის სიმძლავრეზე.

როცა საბლვარგარეთულ ინვესტიციებზე ვლაპარაკობთ, შეუძლებელია გვერდი აუაროთ იმ ფაქტს, რომ სპეციალიზებულ საბარათო აუქციონზე გამოგანილი ქონების 20% შეიძინეს უცხოელებმა. დღეისათვის უცხოური კაპიტალი დაბანდებულია რამდენიმე ათეულ საწარმოში. მათ შორისაა 17 ჩაის ფაბრიკა. არის აგრეთვე, ჯურისა და ნავთობპროდუქტების საწარმოები, სასტუმროები და სხვა. უცხოელ ინვესტორთა შორის არიან ამერიკელები, გერმანელები, პოლანდიელები, შვეიცარიელები, რუსები და სხვა.

და ბოლოს: მიუხედავად გაწეული საქმიანობისა, მიგვაჩნია, რომ კელავ ბევრი პრობლემაა, რომელიც უარყოფითად მოქმედებს პრივატიზების პროცესზე.

— ჯერ კიდევ არ არის პრივატიზებული სახელმწიფო საკუთრების დიდი ნაწილი. ვერ მოხერხდა სახელმწიფო მონოპოლიიის მოშლა მეურნეობის რიგ სფეროებში და სახელმწიფო ორგანოები ჯერ კიდევ ვერ გათავისუფლდნენ სამეურნეო ფუნქციებისაგან.

— არ არის ჩამოყალიბებული ფასიანი ქაღალდების მეორადი ბაზრის ამოქმედების მექანიზმი.— განხორციელებული პრივატიზების შედეგად ჯერ კიდევ სრულად ვერ მოხდა საკუთრებითი ურთიერთობების ტრანსფორმაცია.

— საწარმოს ხელმძღვანელთა მუშაკების დიდმა ნაწილმა მზარი ვერ აუბა ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკურ რეფორმებს და სერიოზული სამუშაოებია ჩასაგარებელი კადრების კვალიფიკაციის ამაღლების თვალსაზრისით, წინააღმდეგ შემთხვევაში „გაკოტრების შესახებ" კანონის ამოქმედების შედეგად ასეთ ხელმძღვანელ მუშაკთა მიზეზით საწარმოთა უმრავლესობა გაკოტრდება.

— სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების დიდი ნაწილის გამო ჯერ კიდევ ვერ გამოიკვეთა ამ ქონების ეფექტურად მართვის შესაძლებლობანი.

სწორედ ამის გამო გახდა აუცილებელი „სახელმწიფო ქონების პრივატიზების შესახებ" ახალი კანონის მომზადება და მიღება, რომლის მიზანია ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმის გაღრმავებისათვის საჭმიანი ხელშეწყობა.

ახალი კანონი ეფუძნება იმ პრაქტიკულ გამოცდილებას, რომელიც დაგროვდა, როგორც ჩვენს, ასევე მთელ რიგ პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში პრივატიზების განხორციელების გზაზე. მასში ასახვა ჰპოვა განვლილი წლების იმ თეორიულმა გამოკვლევებმა, რომლებიც საკუთრებითი ურთიერთობების ცვლილებების შესაბამისად იწვევენ საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბებას, ეკონომიკის მართვის სისტემის ფუნქციონალურ ცვლილებებს.

კანონში ახლებურად ჩამოყალიბდა სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზების ცნება, გაფართოვდა პრივატიზების გამგარებელი ხელმძღვანელი ორგანოს ფუნქციები. მნიშვნელოვნად შემცირდა იმ ქონების ჩამონათვალი, რომლებიც არ ექვემდებარება პრივატიზებას. დაზუსტდა საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის, სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს და სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების უფლებამოსილებანი პრივატიზების განხორციელების ახალ ეტაპზე. სახელმწიფო ქონების მართვისა და პრივატიზების მიზნით მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი ეროვნული მეურნეობის ცალკეულ დარგებში, მათი თავისებურებების გათვალისწინებით, პრივატიზების განხორციელების ერთიან გეგმას.

ამ გეგმით განხორციელდება მსხვილი სააქციო საზოგადოებების რეორგანიზაცია-რესტრუქტურიზაცია და შემდგომ პრივატიზება; სააქციო საზოგადოებების ლიკვიდაცია და შემდომში მათი აქტივების პრივატიზება; სააქციო საზოგადოებების აქციათა პაკეტების გაყიდვა შეიძლება განხორციელდეს სიმბოლურ ფასში წარმოდგენილი ბიზნეს-გეგმის (საინვესტიციო პროგრამების) საფუძველზე.

1997-2000 წლებში პრივატიზების პროცესის გემში მეგნალვნებად შენარჩუნებული იქნება. ამისათვის კი საჭიროა:

— ქვეყანაში უზრუნველყოფილ იქნას პოლიტიკური სტაბილურობა;

— სახელმწიფომ უზრუნველყოს მოქალაქეთა უფლებებისა და კერძო მესაკუთრეთა ქონების სამართლებრივი დაცვა;

— სახელმწიფომ მესაკუთრეთა ფენა უნდა უზრუნველყოს:

ა) ენერგეტიკული რესურსებით;

ბ) მეგნალვნებად მოწესრიგებული სოციალური და საგრანსპორტო ინფრასტრუქტურებით;

გ) უფრო დასვეწილი საკანონმდებლო ბაზით და ლიბერალური საგადასახადო მექანიზმით;

დ) თავისუფალი და კონკურენტული სამეწარმეო გარემოთი;

ე) მეზობელ ქვეყნებთან სამეურნეო და საგრანსპორტო კავშირის აღდგენაში ხელის შეწყობით.

ამ პირობებისა და გარანტიების არსებობისას შესაძლებელი გახდება ეკონომიკური პოტენციალის ერთგვარი მარაგის შექმნის გზით წარმოების სანაციის განხორციელება, გაჩერებული და ნაწილობრივ გაძარცვული მრავალი ობიექტი კვლავ მიმზიდველი გახდება, უცხოური ინვესტიციებიც გაიზრდება.

საკუთრებითი ურთიერთობების შეწონასწორებული თანაფარდობა გახდება ეკონომიკის სწრაფი აღმავლობის საფუძველი. სახელმწიფო საკუთრების სახით იარსებებს, როგორც ცალკეული ობიექტი, რომელსაც ქვეყნისთვის სტრატეგიული (თავდაცვითი, ეკოლოგიური და სხვა) მნიშვნელობა ექნება, ასევე, სააქციო საზოგადოებების აქციათა ის ნაწილი (საკონტროლო პაკეტი), რომელიც სახელმწიფოებრივი ინტერესების გათვალისწინებით დაგოვებული იქნება სახელმწიფოს განკარგულებაში, რაც მთავარია, ამ უკანასკნელს დინამიური, უპირატესად კლებადი ხასიათი ექნება.

Некоторые вопросы приватизации государственного имущества в Грузии (Аннотация)

Силагадзе А. Н.,
д.э.н., профессор, министр Управления государственным имуществом Грузии

В работе рассмотрены некоторые вопросы приватизации государственного имущества в Грузии. Охарактеризованы особенности этого сложнейшего процесса, проводимого в стране, политическая ситуация, социальное положение, криминальный фон.

Рассмотрена законодательная база, послужившая основой начала приватизацииб осуществляемой Министерством по управлению государственным имуществом.

Представлена проведенная работа по информационному обеспечению приватизации, в результате которой население поверило в обязательность разгосударствления имущества, заинтересовалось принять активное участие в этом процессе.

Проанализированы трудности первого этапа приватизации, т. н. "малой приватизации", ее проведение и результаты.

Особо подчеркивается необходимость осуществления акционирования государственных предприятий, объяснены формы и методы проведения аукционов.

В работе отражена динамичная картина роста доли частного сектора в производстве валовой внутренней продукции (ВВП) после образования слоя предпринимателей.

Освещены результаты опроса, проведенного Государственным департаментом социально-экономической информации совместно с Европейской экспертной службой и рассмотрены показатели роста доли частного сектора по отдельным отраслям хозяйства к 2000 году.

Речь идет об инвестиционных тендерах, в которых активно участвуют иностранные инвесторы, объяснены причины, вызывающие этот интерес, гарантии, обеспеченные иностранным инвесторам.

В работе даны причины, обусловливающие вынесение акций (пакет акции) на специализированный аукцион с нулевой начальной ценой, а также анализ результатов аукциона.

В работе показаны те объективные трудности, ошибки, которые проявились в процессе приватизации, намечены пути их преодоления.

Высказаны предложения, реализация которых позволит радикально ускорить процесс.

საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე: სამეურნეო რეფორმის შედეგები და პერსპექტივები

რომეგა ასათიანი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური თეორიის კათედრის პროფესორი.

ჩვენი მიზანია საქართველოს ამჟამინდელი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ მოკლედ სურათის მოცემა და რამდენიმე მოსაზრების გამოთქმა მისი ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივასთან დაკავშირებით. ასეთი ამოცანა ძნელად შესასრულებელია მოხსენების ჩარჩოებში, ამიტომ შევეცდებით გამოვყოთ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხი და აგრერირებული სახით წარმოვადგინოთ ისინი.

ახალ სისტემაზე გადასვლის წინა პერიოდის სირთულეები საყოველთაოდ ცნობილია, ამიტომ ამაზე არ შეეჩერდებით. უკიდურესად დრასახარბიელო სასტარტო პერიოდზეც არაფერს ვიტყვით. ახლა ჩვენთვის საინტერესოა ამჟამინდელი სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაცია საქართველოში. როგორია იგი?

ეს არის ეკონომიკის არაბუნებრივი, არამყარი, შეიძლება ითქვას, კვაზიწონასწორობის სიტუაცია, როდესაც სამეურნეო ბრუნვა ასე თუ ისე ხორციელდება, სამომხმარებლო ბაზრის გაჯერება უზრუნველყოფილია, მაგრამ ძირითადად იმპორტით, ვიდრე შიდა სასაქონლო წარმოებით, ინფლაცია მკეთრად შესუსტებულია და არა აქვს დამანგრეველი ხასიათი (მაშინ როდესაც 1994 წელს ინფლაციის დონე 7380%-ს შეადგენდა), ლარი ჯერჯერობით „მშვიდათაა", წარმოების დაცემა შეჩერებულია, 1995 წლიდან ეკონომიკური ზრდაც კი აღინიშნება (ჯერ ნულოვანი ზრდა — 0,4%-ის ფარგლებში, ხოლო 1996 წელს — 11%-ის დონეზე) და ა. შ. ყოველივე ეს ემსგავსება სტაბილიზაციის ნიშნს, მაგრამ იგი მხოლოდ ფინანსურ პოლიტიკაში მონეტარული მეთოდების გამოყენების შედეგია. მონეტარიზმის რეცეპტებით ეკონომიკური პოლიტიკის წარმართვამ ნეგატიური გავლენა მოახდინა ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრებაზე. საყოველთაოდ აპრობირებულია, რომ ფულადი ერთეულისა და ფასების რეალური სიმყარე დამოკიდებულია არა მთავრობის მონეტარულ მანიპულაციაზე, არამედ ეკონომიკის მდგომარეობაზე, ეროვნულ წარმოებაზე, სადაც საქმე არ მიდის კარგად. ნიშანდობლივია, რომ 1995 წელს საქართველოში წარმოებულმა მშპ-მა შეადგინა 1990 წლის მშპ-ის მხოლოდ 27,3%, ე. ი. 1/3.

მართალია პრივატიზაცია ნაწილობრივ განხორციელდა, მაგრამ ჯერ არ მომხდარა წარმოების სფეროს კაპიტალიზაცია. ფინანსური კაპიტალი ჯერ კიდევ არ არის მიმართული წარმოების სფეროსაკენ, ვინაიდან არ არის მომგებიანი და საიმედო. კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვება ჯერჯერობით თავდაპირველ დონეზე რჩება. იგი შეეფასა არაერთ წინააღმდეგობას: ა) წარმოებრივ კრიზისს — წარმოების განახლებისა და სტრუქტურული გარდაქმნის გარეშე კაპიტალის დაგროვება უკვე შეუძლებელია; ბ) შიდა ბაზრის სივიწროვეს და გარე ბაზრების უკმარისობას; გ) საინვესტიციო პოტენციალის უქონლობას, მიმიე საინვესტიციო კლიმატს, ძვირ და არაპერსპექტიულ კრედიტს და ა. შ. რა თქმა უნდა, გარკვეული მუშაობა გაწარდება სამეურნეო სუბიექტების ამოქმედებისათვის, მაგრამ ეს საკმარისი არ არის ეფექტიანობისაგბური გამოცოცხლებისათვის.

ინფლაციის ვიწრო ჩარჩოებში შეჩერება ეკონომიკის წინსვლისათვის ნაკლებად საიმედოა. დღეს საქართველოს ეკონომიკა არ არის იმ მდგომარეობაში, რომ ადეკვატურად რეაგირობდეს მონეტარულ პოლიტიკაზე. ეს პოლიტიკა არ არის გათვალილი საქართველოზე. საქართველოს ეკონომიკა საკმაოდ განსხვავებულია იმ ქვეყნების ეკონომიკისაგან, სადაც ასეთ ღონისძიებებს წარმატება მოჰყვება ხოლმე. თუ ბულგარიას გადავავლებთ თვალს, არც ერთ ქვეყანას ასეთი დეპრესიის პერიოდში, როდესაც არა მხოლო ახალი ინვესტიციებისათვის, არამედ კაპიტალის განახლებისთვისაც არ არსებობდა სტიმულები, თავის ეკონომიკურ პოლიტიკაში არ გამოუყენებია მონეტარული თეორია. კეინზიანელობაც ხომ წარმოიშვა როგორც რეაქცია 1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისსა და მისი შემდგომი პერიოდის დეპრესიაზე და ეს თეორია წარმატებით გამოიყენებოდა ნებისმიერი, დღეს უკვე განვითარებული ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში 70-იანი წლების შუა ხანებამდე. მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარებამ და შედარებით „სრული დასაქმების" მიღწევამ შესაძლებელი გახადა ეკონომიკური განვითარების „ნეოკლასიკური" კანონების ამოქმედება. მართალია 1974-1975 წლების კრიზისს უკავშირებენ ეკონომიკური ზრდის კეინზიანური მოდელის მოწინააღმდეგეთა შეხედულებების თავისებური „რენესანსის" დაწყებას, მაგრამ „მოთხოვნის თეორიის" პოსტულატები დღესაც არ არის უარყოფილი და „ნეოკლასიკური სინთეზის" — როგორც განვითარებული ქვეყნების თანამედროვე ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელი თეორიული მიმართულების — შემადგენელი ნაწილია. მაშ რაგომ არ ერის გათვალისწინებული ეს მსოფლიო გამოცდილება საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში? რაგომ ვბაძავთ რუსეთს, რომელსაც ამ პოლიტიკის გარეგანი უარყოფითი ეფექტების ნიველირება სხვადასხვა გზით შეუძლია? ეჭვს გარეშეა, რომ საქართველოში ეს ახალი ექსპერიმენტი კრახით დამთავრდება თუ არსებითი კორექტივები არ იქნა შეტანილი ეკონომიკური პოლიტიკის კურსში. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველო აღმოჩნდება ნახევრად კოლონიური ქვეყნის მდგომარეობაში.

სიტუაცია მეტად რთულია. ეს, შეიძლება ითქვას, საქართველოს მეტაისტორიის საკითხია. სისტემურმა ტრანსფორმაციამ, რომელიც ანიცადა საქართველომ უკანასკნელ წლებში მოიცვა მრავალი ურთიერთდაკავშირებული პროცესი: ცვლილებები პოლიტიკაში, ეკონომიკურ ურთიერთობებში, სახელმწიფო წყობაში, მოსახლეობის ფასეულ ორიენტაციებში და ა. შ. ეს ცვლილებები მთელი ეროვნული ეკონომიკის ინვერსიას გულისხმობს და, ბუნებრივია, დიდ წინააღმდეგობებს აწყდება, მაგრამ მათი დაძლევა მხოლოდ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ადეკვატური პოლიტიკითაა შესაძლებელი.

მართალია, გადავდიოთ ღია ეკონომიკაზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, დღეს სამეურნეო კულტურა დეგრადირებულია, კონკურენცია წარმოდგენილია მხოლოდ იმპორტით (ისიც პირადი მოხმარების საქონელზე) და არა სამამული წარმოების პროდუქციით. ნიშანდობლივია, რომ 1996 წელს იმპორტმა შეადგინა 647 მლნ ამერიკული დოლარი, ხოლო ექსპორტმა მხოლოდ 200 მლნ, ე. ი. სავაჭრო დეფიციტმა შეადგინა 447 მლნ ანუ მთლიანი შიდა პროდუქტის 12,8%. მცირე და საშუალო ბიზნესი ძირითადად „სუნთქავს" მხოლოდ საეჭრო და

საფინანსო სფეროში. ბანკები ფაქტობრივად იზოლირებულია საინვესტიციო საქმიანობისაგან. პარალიზებულია უნაღდო ანგარიშსწორება, რომელიც ცივილიზებულ ქვეყნებში მთელი ფულადი ბრუნვის 80-90%-ს შეადგენს, საქართველოში კი 20%-ს არ აღწევს. მკვეთრად დაეცა ცხოვრების დონე, მიმდინარეობს მკვეთრი ქონებრივი დიფერენციაცია, ისე როგორც ეს დამახასიათებელია სუსტად განვითარებული ქვეყნებისათვის. 1996 წელს საქართველოს მოსახლეობის მდიდარი ნაწილის 20%-მა მითითება მთლიანი ფულადი შემოსავლების 57,9%. ხოლო ყველაზე ღარიბი ნაწილის 20%-მა — მხოლოდ 2,7%. გრძელდება კადრების დეკვალიფიკაცია, ახალგაზრდობა არ მიიღებს განათლებისა და კვალიფიკაციის აბალებისაკენ. არაეფექტიანია სახელმწიფო ხარჯების სტრუქტურა. მიმოქცევის სფეროს საეკონომიკურ ოპერაციებში კაპიტალის კონცენტრაცია გახდა მძლავრი დესტაბილიზაციური ფაქტორი. მას თან ახლავს საინვესტიციო რესურსების მწვავე დეფიციტი. გაძნელებულია სტრუქტურული გარდაქმნები, ადგილი აქვს კორუფციის ზრდას, რომელმაც, ქვეყნის პრეზიდენტის განცხადებით „ჯერჯერობა გადაგვა ფუსვები ხელისუფლების დაბალ თუ მაღალ ეშელონებში, „რომლის შედეგიცაა უზარმაზარი თანხების სახელმწიფო მიღმა დინება, სუსტი ეკონომიკა და სუსტი სახელმწიფო ბიუჯეტი".

საქართველოს ერთ-ერთი დიდი პარადოქსია, ერთი მხრივ, ქვეყნის მზარდი მოთხოვნა ინვესტიციებზე და, მეორე მხრივ, კაპიტალის გადინება საზღვარგარეთ, რის შესახებაც საქართველოს სტატისტიკური სამსახური ვერ ფლობს ოფიციალურ მონაცემებს და იგი ერთ-ერთი ყველაზე სუსტი ადგილია ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსში.

ასეთი სიტუაციაში ვერ ვხედავთ საინვესტიციო აღმასვლის პერსპექტივას.

საქართველოში გაძნელებულია მიზებ-შედეგობრივი კავშირების გამოვლენა. ზემოთ ჩამოთვლილმა პროცესებმა უარყოფითი გავლენა მოახდინა შრომის მოგივაციაზე, დაიქვეთა შრომითი პოტენციალის აქტივობაცა. არსებული ნახევრადრეფორმირებული ეკონომიკა აფერხებს შრომის მოგივაციის სტიმულებს.

დღეს საქართველო სულ სხვა სასტარტო ეტაპზეა, ვიდრე დასავლეთის ქვეყნები იყო. **ჩვენ არ გვარგებს კაპიტალიზმის კლასიკური სქემის მიხედვით განვითარება. დღეს ცივილიზებულმა სამყარომ უარყო ეკონომიკური სისტემის ეს მოდელი.** ამასთან, ცნობილია, რომ არ არსებობს ნებისმიერი ქვეყნის წინაშე მდგარი ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარებით განპირობებული პრობლემების ერთიმეშეწელოვანი ან საყოველთაოდ აღიარებული გადაწყვეტა. სხვადასხვა ქვეყნები, რომლებსაც სხვადასხვა კულტურული და ისტორიული წარსული, წეს-ჩვეულებები და გრადიციები აქვთ, თუ არას ვიტყვით რაოდენობრივად და ხარისხობრივად განსხვავებულ რესურსებზე, არსებული ეკონომიკური პრობლემების გადასაჭრელად სხვადასხვა გზებს იყენებენ. საქართველომაც, ქვეყნის თავისებურებების გათვალისწინებით უნდა ეირჩიოს თავისი განვითარების გზა, რათა მეინარჩუნოს თვითმყოფადობა და მიაღწიოს რეალურ დამოუკიდებლობას.

დღეს საქართველოს სჭირდება არა „უხილავი ხელის", არამედ უფრო „ხილული ხელის" თეორია. XX საუკუნის ეკონომიკური აბრის პაგრიარქი ჯ. კეინზი, თავის ცნობილ ნაშრომში — „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია" — წერდა: საბაზრო მექანიზმს თავისთავად არ ძალუძს უზრუნველყოს წარმოების ფაქტორების სრული და ეფექტიანი გამოყენება. იგი საჭიროებს სახელმწიფოს დახმარებას. **სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს წარმოების ისეთი პირობების შექმნა, რომელიც ხელს შეუწყობს კაპიტალური დაბანდების გაზრდას** (ხაზგასმა ჩვენია — რ. ა.), ოღონდ მეწარმეთა სრული თავისუფლების შენარჩუნებით სამეურნეო გადაწყვეტილებათა მიღებასა და მათი შედეგებისთვის პასუხისმგებლობაში.

კაპიტალური დაბანდების გადიდების ხელშემწყობი პირობების შექმნა სახელმწიფოს უპირატესად ოპტიმალური ფისკალური და ფულად-საკredიტო პოლიტიკით შეუძლია. დღეს საქართველოში არსებული საბიუჯეო-საგადასახადო და ფულად-საკredიტო პოლიტიკა ვერ ქმნის წარმოების განვითარების პირობებს. ფისკალური პოლიტიკა დაქვემდებარებულია ფულადი პოლიტიკისადმი. ეს უკანასკნელი, ღარის მოზვენებითი სიმტკიცით, ანადგურებს საქართველოს ეკონომიკას. ამ მოსაზრებას სამწუხაროდ ციფრობრივი მონაცემებიც კი აღარ სჭირდება, იმდენად ნათელია სურათი.

რა შესაძლებლობები აქვს საქართველოს ინვესტიციური კრიზისისაგან თავის დასაღწევად?

ჩვენი აზრით, **პირველ ყოვლისა, უნდა გამოიიცხოს საინვესტიციო ლაგი.** ამისათვის უნდა გაიზარდოს ბიუჯეტის როლი ინვესტიციური მოთხოვნის ფორმირებაში. ეს აუცილებელია, ვინაიდან უახლოეს დროში არ შეიძლება ველოდოთ მსხვილ უცხოურ ინვესტიციებს, არც საბანკო პოლიტიკის სეროიზულ ძვრებს უნდა ველოდეთ. ბანკები საუკეთესო შემთხვევაში დაიწყებენ უფრო აქტიურად საწარმოთა მოკლევადიან კრედიტებას, ვიდრე გრძელვადიანი კრედიტებს ეაცემას. ამასთან, ბიუჯეტის როლის გაძლიერება ინვესტიციური მოთხოვნის ფორმირებაში ემუქრება ლარს. მან შეიძლება გამოიწვიოს ინფლაციის ახალი გალღა. ამიგომ ეს აქცია შეიძლება გაგაბრდეს უპირატესად საბრუნავი კაპიტალის დეფიციტის პრობლემის გადაჭრის ეფექტის ხარჯზე. როგორც ცნობილია, მკაცრმა ფულადმა პოლიტიკამ გამოიწვია საბრუნავი კაპიტალის დიდი უკმარისობა. ამიგომ ამ მიმართულებით საკანონმდებლო ბაზაში ცვლილებები გარდუვალია. პირველ ყოვლისა უნდა შემცირდეს ბუნებრივ რესურსებზე ფასები ლეგონ განაკვეთის არსებითი შემცირებისა და შესაბამის დარგებში აქციზების ლიკვიდაციის ხარჯზე (სააქციზო გადასახადი შეიძლება გაიზარდოს სხვა საქონელზე, მაგალითად, სიგარეტზე). ეს ღონისძიება წინ აღუდგება დანაბარჯების ინფლაციას და გამოიწვევს წარმოების გამოცოცხლებას.

საერთოდ თანამედროვე საგადასახადო პოლიტიკის დამახასიათებელი თავისებურება — დაბეგვრის განაკვეთის დიფერენცირებული შემცირება საფუძველად უნდა დაედოს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას. საზღვარგარეთ საყოველთაოდაა აღიარებული შემდეგი თეზისი: წამახალისებელი საგადასახადო პოლიტიკა ერთობლივი ინვესტიციების ზრდის გარანტია. ეს პრაქტიკა მითუმეტეს გასათვალისწინებელია ჩვენი გაპარტახებული ეკონომიკის სინამდვილეში. მართალია, დაბეგვრის ლიბერალიზაცია გამოიწვევს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ღრუბნი შემცირებას, მაგრამ მისი გრძელვადიანი ეფექტი სრულიად საწინააღმდეგო იქნება: იგი გაბრდის ეროვნულ წარმოებას და, აქედან გამომდინარე, დაბეგვრის ბაზასა და, შესაბამისად, ბიუჯეტის შემოსავალს.

ამრიგად, მსოფლიო პრაქტიკაში კარგად ცნობილმა ლაფერის ეფექტმა ჯეროვანი ასახვა უნდა პოვოს საქართველოს ეკონომიკურ პოლიტიკაში.

ამოცანა ის კი არ უნდა იყოს, რომ რაც შეიძლება მეტი გადასახადები აიკრიფოს, არამედ — გაფართოვდეს საგადასახადო სფერო. ნებისმიერ პირობებში დაბეგვრის განაკვეთებში არ უნდა გამოიწვიოს ის, რომ მეწარმეებს გადასახადების გადახდის შემდეგ შემოსავალი მიზერულ, შეიძლება ითქვას, კრიტიკულ დონეზე დარჩეთ.

გავიხსენოთ ლუდეიგ ერჰარდი. რა გზით შეძლო ეკონომიკურად დანგრეულმა გერმანიამ მისი ხელმძღვანელობით უმოკლეს დროში კრიზისიდან გამოსვლა? მის კონცეფციაში მთავარი ის იყო, რომ მან გადასახადები შეამცირა. ამ ქმედებით სამჯერ მეტი შემოსავალი მიიღო ბიუჯეტმი. ამ გამოცდილების გათვალისწინება აუცილებელია.

ამრიგად, საქართველოში დღეს არსებული ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, გარდაუვალია საგადასახადო სისტემის რეფორმა, რომელიც არა მხოლოდ ლიბერალურს, არამედ მოქნილს, საბიუჯეტოსა და გასაგებს გახდის გადასახადებს. ფიადი ამისა, რომ ამასთან ერთად სუსტ ეკონომიკაში ასე მკაცრი საგადასახადო სისტემა, როგორი არსებობილეარია ია. უკანასკნელი წლების განმავლობაში რამდენი ცვლილება და დამატება იქნა შეგანილი ნორმატიულ ბაზაში. ყოველივე ეს, გარდა იმისა, რომ მეწარმეებს უხიმდებს ჩრდილოვანი ეკონომიკისაკენ, გზა-კვალს უნნეგს მათ, აიძულებს ხელი აიღონ საკუთარ ქვეყანაში თავიანთი კაპიტალის დაბანდებასა და სამეწარმეო უნარის გამოვლენაზე და ბევი საზღვარგარეთ სცადონ (არაფერს ვამბობთ უცხოელ ინვესტორებზე, რომლებიც საერთოდ გაურბიან საქართველოში კაპიტალის დაბანდებას).

გადასახადის გადამხდელებს სახელმწიფომ არ უნდა შეუქმნას დამატებითი სიძნელეები. დროა საქართველოში დაცული იქნეს პრინციპი: „ნელს განმავლობაში საგადასახადო კანონმდებლობამში არავითარი ცვლილებები არ მოხდეს და დროის ამ მონაკვეთში დავასვენოთ მეწარმენი საგადასახადო „სიურპრიზებისაგან". საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ამმიბენენ საგადასახადო გვირთს წინასწარ უნდა ეცნეს მიღებული და გადამხდელებმა მათი ძალაში შესვლამდე იცოდნენ ამის შესახებ.

საგადასახადო სისტემამ უნდა გამორიცხოს ორმაგი დაბეგვრა, რასაც ადგილი აქვს დღეგ-ის გადახდისას, ან კიდევ მაშინ, როდესაც კაპიტალიდან შემოსავალი (მაგალითად, აქციონერული საზოგადოების მოგება) თავდაპირველად იბეგრება საწარის დონეზე, ხოლო შემდეგ, ფიზიკური პირის დონეზე პირადი საშემოსავლო გადასახადით.

ამჟამად საქართველოს საგადასახადო სისტემა ძირითადად ასრულებს ფისკალურ, ვიდრე მარეგულირებელ და მასტიმულირებელ ფუნქციებს. ამიგომ საგადასახადო სისტემის შემდგომი რეფორმირება უნდა წარიმართოს სწორედ მისი მარეგულირებელი და მასტიმულირებელი ფუნქციების გაძლიერების მიმართულებით. **როგორ კრიტიკულ წერგილსაც უნდა მიაღწიოს სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტმა, გადასახადების ფისკალურმა ფუნქციამ არ უნდა დაჩრდილოს მარეგულირებელი და მასტიმულირებელი ფუნქციები.**

აუცილებელია გადაისინჯოს კომერციული ბანკების საგადასახადო პოლიტიკა. მათ უნდა შეუმცირდეთ გადასახადი მოგების იმ ნაწილზე, რომელიც ინვესტირებაზე იქნება გამოყენებული. სერიოზულ ცვლილებებს მოითხოვს ქვეყნის საბაჟო პოლიტიკაც. აუცილებელია სახელმწიფო ბიუჯეტის სტრუქტურისა და მოცულობის ოპტიმიზაცია. სახელმწიფო ხარჯებმა უნდა მიიღოს სუბვენციური ანუ მიზანდასახული ხასიათი.

ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის მიმდინარე და გრძელვადიან პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს მისი სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის შენარჩუნება. ამისათვის საბიუჯეტო ხარჯის სხვა სტატიების (მაგალითად, მოვლინების ხარჯების) შემცირების საფუძველზე უნდა გაიბარდოს ბიუჯეტის წილი მეცნიერების განვითარებისათვის. საჭიროა აქტიური ინოვაციური პოლიტიკის გატარება რესურსდამზოგველ და თანამედროვე ტექნოლოგიებში.

საქართველოში უნდა შეიქმნას ისეთი ერთიანი საგადასახადო სისტემა, რომელიც გაითვალისწინებს არა მხოლოდ სახელმწიფო ხაზინისათვის ხარჯების დასაფარავად სამეურნეო სუბიექტებიდან და მოსახლეობისაგან განსაზღვრული ფულადი სახსრების ამოღებას, არამედ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებასაც.

ზემოთ აღნიშნული და მრავალ სხვა პოზიციური ღონისძიება გააუმჯობესებს საინვესტიციო კლიმატს საქართველოში.

ინვესტიციების გადიდება გამოიწვევს ჯერ დასაქმების, ხოლო შემდეგ მოსახლეობის შემოსავლების ზრდას. შესაბამისად გაიზრდება ზოგმარებისათვის განკუთვნილი დანახარჯები. რაც უფრო მაღალი იქნება სამომზმარებლო მოთხოვნა, მით უფრო გაიზრდება ბაზრის ტევადობა და, მაშასადამე, მით უფრო ხელსაყრელი პირობები შეიქმნება წარმოების, დასაქმებისა და შემოსავლების ზრდისათვის. ეს მიჯელობა, რომელიც, ჩვენი აზრით, მიესადაგება საქართველოში კეთილეწარმოების ამჟამინდელ პირობებს და გამოიწვევს ეკონომიკური ეროპორციების აღდგენას, ჯ. კეინზის მულტიპლიკატორის თეორიაზეა აგებული. იგი კეინზის მაკროეკონომიკური წონასწორობის თეორიას ეანმსაზღვრელი პოსტულატია, რომელიც ფართოდაა აპრობირებული მსოფლიოში და მით უმეტეს საყურადღებოა ჩვენი დაგრეული ბრას მისული ეკონომიკისათვის. ამით, ერთხელ კიდევ ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ ეკონომიკური ზრდის გარანტი დღეს საქართველოში ინვესტიციებია.

ისმება კითხვა: რა პრიორიტეტული მიმართულებებით უნდა წარიმართოს ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა?

საქართველო საინტერესო და მიმზიდველია ბუნებრივი რესურსებით. მისი ეკონომიკური პოტენციალი მდიდარი და მრავალფეროვანია. საქართველო გამოირჩევა წაღისეული სიმდიდრეებით, რაც ნოყიერ ნიადაგს ქმნის სამრეწველო დარგების განვითარებისათვის. იგი ენერგეტიკულია სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მრავალფეროვნებით, ენერგეტიკული რესურსებით, თუმცა სამწუხაროდ ამჟამად ამ რესურსების მხოლოდ მცირე ნაწილი გამოიყენება. მაგალითად, ჰიდროენერგეტიკული რესურსების მხოლოდ 10-12%-ს ვიყენებთ. საგულისხმოა, რომ 1988-1989 წლებში საქართველოში ქვანახშირზე მოდიოდა გამოშვებული ელექტროენერგიის მხოლოდ 0,8%, ხოლო 1990 წლიდან ეგი ამ მიზნით საერთოდ არ გამოიყენება, მაშინ როდესაც ქვანახშირის მარაგი საქართველოში 45 მლნ ტონაა და ყოველწლიურად შესაძლებელია 2 მლნ-მდე ტონა ქვანახშირის ამოღება. ალბათ ადვილი წარმოსადგენია ის დიდი ეფექტი, რაც შეიძლება მოჰყვეს ამ რესურსების ოპტიმალურ ათვისებას. დღეს კი „ენერგეტიკულ კოლაფსში" ვიმყოფებით.

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტებში გამოკვეთილი ადგილი მომსახურების სფერომ უნდა დიიკავოს, ხოლო ამ ტანასკნელში „პირველი ვიოლინოს" როლი საკურორტო მეურნეობამ და ტურიზმმა უნდა შეასრულოს.

მოგეხსენებათ, ეროვნული ანგარიშების სისტემისა და სსდკ-ის მიხედვით, საკურორტო მეურნეობა, სამკურნალო ტურიზმის სახით, ტურიზმში შედის, მაგრამ საქართველოსთვის იმდენად მნიშვნელოვანი და სპეციფიკური კურორტები, რომ იგი სავსებით სამართლიანად ცალკეა გამოყოფილი შესაბამის კანონში, რომელიც ფორმულირებულია ასე: „საქართველოს კანონი კურორტებისა და ტურიზმის შესახებ".

ტურიზმი ერთ-ერთი სწრაფად განვითარებადი დარგია მსოფლიო მეურნეობაში. მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის (მგო) მონაცემთა, მსმე მოღის მსოფლიო მთელიანი ეროვნული პროდუქტის დაახლოებით 6%, კაპიტალური დაბანდების 7% და მსოფლიო სამომხმარებლო ხარჯების 11%. ტურიზმი ფართოდ დომინირებს მომსახურების მსოფლიო ექსპორტის სტრუქტურაში, მას 30%-ზე მეტი უჭირავს და ეს ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. აბსოლუტურ გამოსახულებაში ტურიზმი ადგილს უთმობს მხოლოდ ნავთობის, ნავთობპროდუქტებისა და ავტომობილების ექსპორტს. ტურიზმის წილი მსოფლიო მთელიანი ეროვნული პროდუქტის შექმნაში 11-12%-ს შეადგენს.

საზღვარგარეთის რიგ ქვეყნებში (ვეიეარია, იტალია, საფრანგეთი, ესპანეთი, პორტუგალია, უნგრეთი, ჩეხეთი, ავსტრია) ტურიზმი ერთ-ერთი პრიორიტეტული დარგია, რომლის წილი მთელიან ეროვნულ პროდუქტში 15-35%-ს შეადგენს. ეს ტენდენცია საქართველოს ეკონომი-

კამიც უნდა აისახოს.

რა ფაქტორები განაპირობებს საქართველოში რეკრეაციულ-საკურორტო სპეციალიზაციას?

პირველი, უმდიდრესი ჰიდრომინერალური რესურსები. საქართველოში გამოვლენილია 1300-მე მეტი მინერალური წყარო, რომელთა საფიქრებლიანი დებიტი 130 მლნ ლიტრია. ამასთან, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, ბორჯომის მსგავსი შედგენილობის წყალი მსოფლიოს საფრანგეთშია და ცნობილია ვიშის სახელწოდებით. მათი შედარებისას სპეციალისტებმა ბორჯომის წყალს მიანიჭეს უპირატესობა, რის გამოც მისი საგმეობნო თვისებები გაცილებით უკეთესია. საქართველოში საკმაოდ არის სხვა მინერალური წყლებიც, რომლებსაც ანალოგი არ მოეპოვებათ თავიანთი სამკურნალო თვისებებით. ესენია: საირმე, უწერა, ლაშიჭალა, ძეღური, ლაბეგეური, ლუგელა და სხვ. სასწაულმოქმედი მსოფლიოში ერთადერთი წყალტუბოს მინერალური წყალიც.

მეორე, სამკურნალო კლიმატი. მდიდარ ჰიდრომინერალურ რესურსებთან ერთად, მღვარა და მთის კლიმატის სამკურნალო თვისებები განაპირობებს კურორტების სიუხვესა და მრავალფეროვნებას, რომელთა უმრავლესობა ზომიერი ჰაეროს გამო სუსტად გამოხატული სეზონურობით ხასიათდება. საქართველოში 102 კურორტი და 340 საკურორტო ადგილია. იშვიათია ისეთი ქვეყანა გარდა საქართველოსი, რომ ყველა სახის საკურორტო რესურსი მოეპოვებოდეს. საქართველო უნიკალური კურორტების მფლობელია. ასეთი სიმდიდრე საქართველოსთვის ღმერთის წყალობაა. ქართველ მეცნიერ-კურორტოლოგთა გამოკვლევებით დადასტურებულია, რომ საქართველოში არის თირკმლების პათოლოგიის სამკურნალო ისეთი კურორტი, არხილოსკალოს სახით, რომელიც ტოლს არ უდებს მსოფლიოში სახელგანთქმულ კურორტ ბაირამ-ალის. თავისი უნიკალურობით გამოირჩევა აბასთუმანიც, რომელიც ზოგიერთი მაჩვენებლით სჯობს კიდეც მსოფლიოში სახელგანთქმულ იმავე ჰროფილის შეეიცარიულ კურორტ დავოსს. არაჩვეულებრივ სამკურნალო ეფექტს ახდენს ბახმაროს ჰავაც და უნიკალური, მაგნიკის შემცველი სილიანი ქლაკი ბრიგოლეთი-ურეკიონ.კალიის ტერიტორიაზე, რომელიც დადებით გავლენას ახდენს გულ-სისხლძარღვთა პათოლოგიაზე და ა. შ.

მესამე, სამკურნალო ტალახი. საქართველოში მრავლადაა ეს რესურსი (ბევრი მათგანი მეუსწავლელიცაა ამჟამად). მათ შორის აღსანიშნავია ანგალის სანაადო. მსგავსი სანაადოები მრავლადაა კახეთში, დასავლეთ საქართველოში, თბილისის მახლობლად და ა. შ.).

მეოთხე, კონტრასტული ბუნება და თვალწარმტაცი ლანდშაფტები, ბუნებრივ ღირსშესანიშნაობათა მრავალფეროვნება (მრავალრიცხოვანი ნაკრძალები, მღვიმეები, ხეობები, გბები, მდინარეები, მთები და ა. შ.). საქართველოში 1000-მდე კარსტული მღვიმეა. საყოველთაოდ ცნობილია მღვიმის მიკროკლიმატის გამოყენება სხვადასხვა დაავადებათა (გულსისხლძარღვთა და სასუნთქ ორგანოთა, ბრონქიალური ასთმის და ა. შ.) სამკურნალოდ.

მეხუთე, კულტურის უძველეს ძეგლთა სიუხვე და ეთნოგრაფიული თავისებურებები, რაც საკუთარსა პირობებს ქმნის განსაკუთრებით საერთაშორისო ტურიზმის განვითარებისათვის.

ყოველივე ეს რეკრეაციულად ვარგისიანს ქმნის საქართველოს ტერიტორის მნიშვნელოვან ნაწილს. მიუხედავად ამისა, ამჟამად საქართველოში აღნიშნული დარგის განვითარებისათვის არასულსაყრელი ვითარებაა. ამასთან, ის დისპროპორცია, რომელიც არსებობდა წინა ეკონომიკური სისტემაში ბუნებრივ რეკრეაციული რესურსების პოტენციურ შესაძლებლობებსა და მათი გამოყენების ხარისხს შორის (გამოიყენებოდა მხოლოდ 18,7%) სამწუხაროდ, თანამედროვე პირობებში კიდევ უფრო გაღრმავდა. არადა, საქართველოში საკურორტო-ტურისტული ინდუსტრიის განვითარება მისი აქტივობისა და საერთაშორისო ბაზარზე გასვლის ერთ-ერთი ოპტიმალური გზაა. ასეთი დასკვნის გაკეთების უფლებას გვაძლევს ჩვენს მიერ ჩამოთვლილ ბუნებრივ ფაქტორებთან ერთად ის ეკონომიკური ფაქტორებიც, რომლებიც ეკონომიკური ეფექტიანობის პრინციპში აისახება. კერძოდ, საკურორტო-ტურისტული სპეციალიზაცია დიდი შემოსავლის წყარო და უცხოური ვალუტის მიღების საიმედო გზა იქნება, ვინაიდან ჩვენ გავიდოდთ არა ფარმაკოლოგიურ სამუალებებს, არამედ იმას, რითაც შეგვეძლება სხვა ქვეყნებს ვაჯობოთ. ეს არის — მკურნალობა, პროფილაქტიკა, რეაბილიტაცია.

შემოსავლის მნიშვნელოვანი სამუალება იქნება საკურორტო რესურსების მწა პროდუქციის სახით უცხოეთის ბაზრებზე გაგანა. ეს იქნება ჩამოსხმული მინერალური წყალი თუ ბრიკეტებად დამზადებული სამკურნალო ტალახი.

საკურორტო-ტურისტული ინდუსტრია მნიშვნელოვნად გაბრდს უცხოური კაპიტალის დაბანდებას საქართველოში. ტურისტული ბიზნესი იზიდავს მეწარმეებს შემდეგი პირობების გამო: ა) ამ სფერონი მეწარმეობის დაწყებისათვის საკმარისია მცირე სასტარტო ინვესტიციები; ბ) საკურორტო-ტურისტულ მომსახურებაზე მოთხოვნა სულ უფრო მზარდია; გ) ეს დარგი ხასიათდება რენტაბელობის მაღალი დონითა და დანახარჯების უკუგების მინიმალური ვადებით; დ) ტურისტული ფირმების ეკოტრების პროცენტი მხოლოდ 0,5-ის ტოლია და სხვ.

საკურორტო-ტურისტული ინდუსტრია ხელს შეუწყობს მცირე ბიზნესის განვითარებას, შექმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, შეამცირებს უმუშევრობას, მიგრაციასა და ემიგრაციას. მგო-ის მონაცემებით, ერთი ტურისტის კომპლექსური მომსახურება ცხრა სამუშაო ადგილს ეკვივალენტია. ცნობილია, რომ ტურისტული მომსახურების მოცულობის ზრდის დინამიკა იწვევს სამუშაო ადგილების გაცილებით უფრო სწრაფად გაფიდებას, ვიდრე სხვა დარგებში. შუალედი, ტურისტულ მომსახურებაზე მოთხოვნის ზრდასა და ტურისტულ ბიზნესში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას შორის, მინიმალურია. ამასთან, მომსახურების აღნიშნული დარგი ითამაშებს მთლიანი რაიონების შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმების დონესა და ხელს შეუწყობს მათ ადგილზე დამაგრებას, ვინაიდან კურორტები ძირითადად მთიან ადგილებია (ამით მნიშვნელოვან ნაბიჯს გადაადგამთ მივიწყებული სოფლების აღდგენა-განვითარების საქმეშიც).

საკურორტო მეურნეობისა და ტურიზმის განვითარება შექმნის მყარ საშინაო ბაზარს სამრეწველო, სამშენებლო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის, ხელოვნებისა და კულტურის სფეროში წარმოებული საქონლისა და მომსახურებისათვის, ხელს შეუწყობს შესაბამისი ინფრასტრუქტურის განვითარებას, დაარქვრებს მომსახურების სფეროს დივერსიფიკაციას და ეკონომიკის „სერვიზაციას", რაც თანამედროვე პირობებში პოზიტიური ტენდენციაა ცივილიზაციულ სამყაროში, დაარქვრებს საერთაშორისო ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობების განვითარებას, პოზიტიური მიმართულებით ახსეს შეუცვლის ეკოლოგიას და ა. შ.

დაბოლოს, განვითარებული საკურორტო მეურნეობა ჩადგება საქართველოს მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის სამსახურში. ჯანმრთელობა კი სულაც არ არის მხოლოდ ბიოლოგიური კატეგორია. მას უდიდესი სოციალური და, აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური მნიშვნელობაც აქვს.

ჩვენი ღრმა რწმენით, საქართველო დაკარგავს უდიდეს შემოსავალს და დიდი რაოდენობის პოტენციურ სამუშაო ადგილს, თუ პრიორიტეტულად არ განვითარებს საკურორტო მეურნეობასა და ტურიზმს. ამიტომ ინდიკატორული გეგმაში ჩვენი ეკონომიკის ამ მეტად არაორდინალურმა დარგმა სათანადო ადგილი უნდა პოვოს. ინდიკატორული დაგეგმვა კი, როგორც ი. მიურდალი მიუთითებს თავის ნაშრომში — „ტენდენცია ეკონომიკური დაგეგმვისაკენ" — ეკონომიკური პოლიტიკის საფუძველია. იგი საქართველოში აუცილებელია აიგოს ეროვნული ანგარიშების სისტემასა და სსდკ-ზე დაყრდნობით.

ამრიგად, საკურორტო მეურნეობისა და ტურიზმის პრიორიტეტული განვითარება სიცოცხლისუნარიანს გახდის საქართველოს ეკონომიკას და მას XXI საუკუნე სათანადო ადგილს მიუჩენს მსოფლიო მეურნეობაში

Экономикиа Грузии на рубеже XXI века: результаты и перспективы хозяйственной реформы (Аннотация)

Розетта Асатиани

доктор экономических наук, профессор, действительный член академий экономических наук Грузии, профессор кафедры экономической теории Тбилисского государственного университета имени Ив. Джавахишвили

Сегодняшняя социально-экономическая ситуация в Грузии проявляет признаки стабилизации, однако это всего лишь результат использования в финансовой политике монетарных методов. Эта ситуация неестественна и непрочна, можно даже сказать, что это ситуция квазировновесия.

Проведение экономической политики по рецептам монетаризма оказало негативное влияние на хозяйственную жизнь страны. Сегодня экономика Грузии не в том положении, чтобы адекватно реагировать на монетарную политику. Этот новый эксперимент приведет к краху, если не внести в экономически курс существенные коретивы в кейнсианском направлении. В противном случае Грузия окажется в положении полуколониальной страны.

Нам не подходит развитие по классической схеме капитализма. Сегодня цивилизованный мир отказался от этой модели. Грузия должна выбрать себе путь с учетом особенностей страны. Только это обеспечит ей сохронение самобытности и достижение реальной низависимости.

Проводимая в Грузии фискальная и кредитно-денежная политика не может создать условия для развития производства. Бюджетно-налоговая политика подчинена денежной политике. Эта же последняя с ее кажущейся стабильностью лари подрывает экономику Грузии.

Для вывода из инвестиционного кризиса необходимо повысить роль бюджета в формировании инвестиционного спроса. Необходимо исключить инвестиционный лаг. Неизбежна реформа налоговой системы, которая сделает налоги либеральными, гибкими, стабильными и понятными. Следует снизить цены на природные ресурсы за счет существенного снижения ставки НДС и ликвидации акцизов в соответствующих отраслях. Эта мера приведет к торможению инфляции затрат и вызовет оживление производства.

Существующая налоговая система толкает предпринимателей к теневой экономике.

Какой бы критической точки ни достиг дефицит бюджета, фискальная функция налогов не должна затенять их регулирующую и стимулирующую функции, что и происходит сегодня в Грузии.

Необходима оптимизация структуры и объема бюджета. Государственные расходы должны принять субвенционный характер. Гарантом экономического роста должны стать инвестиции. Увеличение инвестиций вызовет вначале рост занятости, а затем и доходов населения. Соответственно возрастут и расходы на потребление. Чем выше будет потребительский спрос, тем больше возрастет емкость рынка и будут созданы благоприятные условия для роста производства, занятости и доходов.

В приоритетах экономического развития Грузии соответствующее место должна занять сфера услуг, а в этой последней - курортное хозяйство и туризм.

Рекреационно-курортную специализацию Грузии обусловливают богатейшие гидроминеральные ресурсы, целебный климат, разнообразие природных достопримечательностей, обилие древнийших памятников и этнографические особенности.

Курортно-туристическая специализация - источник огромных доходов, и надежный путь получения иностранной валюты. Она будет способствовать увеличению иностранных капиталовлажений, развитию малого бизнеса, созданию новых рабочих мест, снижению миграции и эмиграции, созданию соответствующих инфраструктур, улучшению экологии, ускорению развития международных отношений и т.д.

Приоритетное развитие Курортно-туристической индустрии сделает грузинскую экономику жизнеспособной и позволит ей в XXI веке занять соответствующее место в мировом хозяйстве.

„შოკური თერაპია" თუ ევოლუციური ტრანსფორმაცია: დეფინიციები და რეალობა

თეიმურაზ ბერიძე

ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი,საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის თავმჯდომარე

ეროვნული ეკონომიკის ფენომენი ყოველთვის იყო და არის ეკონომიკური თეორიის და პრაქტიკის აქტუალური საკითხი. ეს ძირითადად განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ ეროვნული ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე ბევრად არის დამოკიდებული სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების, თვით სახელმწიფოს არსებობა.

პოსტსაბჭოურ სივრცეში ეს პრობლემა დამატებით აქტუალობას იძენს — შეიქმნა ახალი სუვერენული სახელმწიფოები, რომელთა არსებობა წარმოუდგენელია ეროვნული ეკონომიკის ამოქმედების გარეშე. უკანასკნელი გარემოება ეროვნული ეკონომიკის პრობლემატიკის პოლიტიკურ ხასიათს სძენს, რაც საფუძვლად შეესაბამება ეკონომიკისა და პოლიტიკის ურთიერთკავშირის ლოგიკას. ეს ურთიერთობა ყოველთვის როდი ხორციელდება ერთმნიშვნელოვნად: ეკონომიკის დომინირებადი როლი პოლიტიკის მიმართ, იმავდროულად უკუმეგავლენასაც გულისხმობს. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკის მართვაში აუცილებელია დავეყრდნოთ განვითარების პოლიტიკური და ეკონომიკური ვექტორების გადაკვეთის „წერტილებს". სწორედ ეს „წერტილები" უნდა გახდეს ეკონომიკურ პოლიტიკაში ოპტიმალურ გადაწყვეტილებათა მიღების საფუძველი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საქმე ეხება ახალი სამეურნეო-პოლიტიკური მექანიზმის შემუშავებას.

ასეთი სამეურნეო-პოლიტიკური მექანიზმის შექმნა დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რა ინსტრუმენტარიუმი იქნება გამოყენებული საბაზრო სისტემაზე გადასვლის პროცესში.

ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლის ანალიზისას, როგორც წესი, განიხილავენ ორ ძირითად მეთოდს: ე. წ. „შოკურ თერაპიას" და ევოლუციურ ტრანსფორმაციას. ასეთი მექანიკური დიქოტომია, ჩვენი აზრით, გარკვეულწილად მოწყვეტილია სინამდვილეს და შეიძლება მხოლოდ თეორიული მსჯელობისას იყოს სასარგებლო.

უფრო მეტიც, თვით „შოკური თერაპიის" ალეგორითმშიც გამოყოფენ ე. წ. „სახანძრო" და შედარებით თანდათანობით რეჟიმში გასაგარებელ ღონისძიებებს.

„შოკური თერაპიის, ინსტრუმენტარიუმი ეყრდნობა „ნეოკლასიკურ" ანუ „ვალრასის" პარადიგმას, რომელიც პრაქტიკაში გამოყენებულ იქნა პოლონეთში მამოვეცკის მთავრობის მიერ 1990 წლის დასაწყისში. იგი გულისხმობდა ხისტ (შემზღუდავ) მონეტარულ პოლიტიკას, კონტროლს ხელფასებზე, სუბსიდიების შემცირებას ან საერთოდ მათზე უარის თქმას, ფასების და საგარეო ვაჭრობის ფართო ლიბერალიზაციასთან კომბინაციაში. ანუ მოკლედ რომ ვთქვათ, სტაბილიზაციის გაგარებას. ამ მეთოდის ჩამოთვლილი ელემენტები ფაქტობრივად წარმოადგენდნენ საერთაშორისო საველუტო ფონდის რეკომენდაციების პაკეტს. ბოლო 5-6 წლის მანძილზე სტაბილიზაციის გაგარების გარკვეული გამოცილებაც დაგროვდა, რომლის ანალიზის საფუძველზე გამოყოფენ კლასიკურ (ჩეხეთი, აღმოსავლეთ გერმანია), რეფორმისმაგარებელ (უნგრეთი, ბულგარეთი) და ქაოგურ (ყოფილი სსრკ) სტაბილიზაციას. ეს მეთოდი გამოყენებული იქნა საქართველოშიც. ბუნებრივია აქ მას თავისი სპეციფიკა გაარჩდა, რაც ითვალისწინებდა რეფორმების დაწყებისათვის ჩვენს ქვეყანაში შექმნილ სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებას (მთლიანი მიდა პროდუქტის თითქმის ხუთჯერადი დაცემა 1980-იანი წლების ბოლოსთან შედარებით, „საარაკო" ინფლაცია, საომარი მოქმედება აფხაზეთში და სხვ.).

ამაეე დროს არსებობს მეორე პარადიგმაც, რომელიც შეიძლება საფუძვლად დაედოს ტრანსფორმაციულ პროცესებს — ე. წ. ევოლუციური მიდგომა (იგი ეყრდნობა ეკონომიკური პროცესების განვითარების შემპეტერისეულ ანალიზს. ლეტს ასეთ მიდგომას საკმაოდ ნაყოფიერად იყენებს ცნობილი ამერიკელი მეცნიერ-ეკონომისტი ჯ. მიურელი.

ეკონომიკური პროცესების ევოლუციურ განვითარებას სამი ძირითადი გარემოება განაპირობებს:

— ორგანიზაციის და ინდივიდუალური ქცევის თეორიის თანახმად ეკონომიკური აგენტები შემზღუდულია არა მხოლოდ ფინანსური და მატერიალური რესურსებით, არამედ საკუთრივ ინფორმაციის უკმარისობით და მიღებული გადაწყვეტილებების კონტროლის სიძნელეებით. დიდ ორგანიზაციებში (სისტემებში) რადიკალური ცვლილებები ორგანიზაციულ ქცევაში საკმაოდ ძვირად უჯდება საზოგადოებას და ამ მხრივ მოსალოდნელია გარკვეული ხარჯების გაწევა (ასეთი ხარჯების ფენომენის ანალიზისათვის ამერიკელმა მეცნიერ-ეკონომისტმა რონალდ კოუზმა ნობელის პრემიაც კი დაიმსახურა).

— ეკონომიკური გარემოს ფაქტორი, აქ მხედველობაში გვაქვს საბაზრო სისტემის ორგანიზაციისა და ინფრასტრუქტურის შექმნა. პირველი გულისხმობს საწარმოთა შორის ჰორიზონტალური, ვერტიკალური და სივრცობრივი ურთიერთობების უბრუნველყოფას, ხოლო მეორე — საწარმოთა შორის გარიგების დადების და დაცვის, ინფორმაციით უზრუნველყოფის, ფიზიკური ინფრასტრუქტურის და სამართლებრივი ბაზის შექმნის ხელშემწყობი ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას. ყველაფერი ეს კი, დამეთანხმებით, დროის ფუნქციაა.

— გასაგარებელი ღონისძიებების სელექციური პროცესის წარმართვა, რაც ასევე, დროთი ფაქტორთან არის დაკავშირებული.

საბაზრო სისტემაზე გარდამავალ პერიოდს ახასიათებს რიგი წინააღმდეგობებისა, კერძოდ:

— რადიკალურმა ცვლილებებმა ეკონომიკურ გარემოში შესაძლებელია სახელმწიფო საწარმოთა პროდუქტიულობა მკვეთრად დააქვეითოს; ამავე დროს, კერძო სექტორი ჯერ კიდევ არ არის მომძლავრებული შექმნილი ვაკუუმის შესავსებად. ისმის კითხვა: მაკროეკონომიკური შემზღუდავ სახელმწიფო სექტორში თავსებადია თუ არა შეუზღუდავ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკასთან კერძო სექტორში?

ფასკალური, მონეტარული, გაცვლითი კურსის და საბანკო განაკვეთის პოლიტიკის წარუმატებლობის შემთხვევაში, როგორც წესი, დგება ბიუროკრატული ჩარევის საკითხი. ბუნებრივია, იბადება კითხვა: შესაძლებელია თუ არა ბიუროკრატული ჩარევა სამეურნეო საქმიანობაში შეესაბამებოდეს ეკონომიკაში თავისუფალ რეჟიმს?

— საგარეო ვაჭრობაში სახელმწიფო სექტორის ლიბერალიზაციამ შეიძლება გამოიწვიოს: პირველი, მსოფლიო ფასების შემოღების გამო სახელმწიფო სექტორის პროდუქტიულობის დაქვეითება, მეორე — ღია ეკონომიკა მაკროეკონომიკური შემზღუდულობის გარეშე

ბრდის საგარეო ვალს.

— ეკონომიკის განვითარების ხანმოკლე პერიოდში სახელმწიფოსა და კერძო სექტორებს შორის კონკურენცია ვერ შექმნის კონკურენტულ გარემოს სამეურნეო ცხოვრებაში.

გარდამავალი პერიოდის წინააღმდეგობების დაძლევის მოგიერთი მიმართულებაა:

— მთავარი პოსტულატი მდგომარეობს იმაში, რომ გარდამავალი პერიოდისათვის დამახასიათებელია ე. წ. ორადი ეკონომიკა (მე აქ არ ვხმარობ დეფინიციას „შერეული ეკონომიკა", რომელიც დამახასიათებელია ნებისმიერი მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნისათვის). სახელმწიფო სექტორის გვერდით იქმნება კერძო სექტორი, რომელსაც განვითარების საკუთარი ლოგიკა გააჩნია, ამდენად, მართვის მეთოდებიც ადეკვატური უნდა იყოს. სიტყვამ მოიგანა და აღენიშნავთ, რომ მხოლოდ ეკონომიკაში შეიქმნა ისეთი ყოველისმომცველი კონცეფტუალური მიდგომა, რომლის თანახმადაც მართვის სირთულეების გადაჭრა მხოლოდ მასზე უარის თქმით შეიძლება. ეს პოზიცია, როგორც ცნობილია, ჯერ-კიდევ XVIII საუკუნის ეკონომიკური ლიბერალიზმის დოქტრინას ეკუთვნის (ა. სმიტი, ჟ.-ბ. სეი). (აქვე აღენიშნავთ, რომ ლიბერალიზმი ეკონომიკური აზრის ისტორიაში წარმოდგენილია ბევრად უფრო ფართო სპექტრით). XX საუკუნის პრაქტიკამ თვალნათლივ დაგვანახა, რომ მართვა, როგორც ფუნქცია, აუცილებელია ეკონომიკისათვის, ხოლო მისი შინაარსი სამართავი ობიექტის კონსიტუციიდან გამომდინარეობს.

— უნდა შეიქმნას ახალი ეკონომიკური გარემო, რაც ხელს შეუწყობს ახალი საწარმოების შექმნას და არა მხოლოდ პრივატიზებულების გამოქმედებას. ასეთ საწარმოებს დაჭირდება როგორც მიდა, ისე გარე ინვესტიციები. აქ მთელი სიმწვავით დგება ინვესტიციების წყაროს და მათი ეფექტიანობის (ანუ მომგებიანობის) პრობლემა. პირველი საკითხი მთლიანად საბაზრო მექანიზმის ფუნქციონირების საერთო რეჟიმთან არის დაკავშირებული, ხოლო მეორე — სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკასთან. საერთოდ კი, საბაზრო გარემოს შექმნა კომპლექსური საკითხია და აუცილებლად თანამიმდევრულ მიდგომას გულისხმობს.

— სელექციის პროცესი — საწარმოს დახურვის ან შენარჩუნების, გაფართოების ან შემცირების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილება ეკონომიკურ კრიტერიუმს უნდა ეყრდნობოდეს. ასეთი სელექციის შედეგად ფაქტობრივად ყალიბდება ეკონომიკის ახალი სტრუქტურა.

— რეფორმას უნდა გააჩნდეს სექტორული ხასიათი, რაც იმას გულისხმობს, რომ ეკონომიკის გარკვეულ სექტორებში კომპლექსურად უნდა იქნას გამოყენებული საბაზრო ეკონომიკის ელემენტები. სექტორული პოლიტიკის გაგარება ნიშნავს სახელმწიფო რეგულირებიდან ცალკეული სექტორების თანდათანობით გამოთიშვას. მთავარია არა მთლიანად საბაზრო ელემენტების მოკლე ვადებში დანერგვა, არამედ საბაზრო ეკონომიკის მთლიანი კომპონენტების შემოღება ეკონომიკის ცალკეულ სექტორებში. მხოლოდ ასეთ პირობებში შეიქმნება სამეურნეო სუბიექტისათვის კონკურენტული რეჟიმი. ასე მაგალითად, ჩინეთმა ლიბერალიზაციით ეკონომიკურ ბრძოლა და მაღალპროდუქტიულობას ასეთ სექტორში მიაღწია, როგორიცაა სოფლის მეურნეობა. ამ ნაბიჯმა ჩინეთის ეკონომიკის სხვა სექტორებშიც ე. წ. სექტორალური პოლიტიკის გაგარების საშუალება მისცა.

— და ბოლოს, ტრანსფორმაციის ინსტრუმენტარიუმი დოგმას არ უნდა წარმოადგენდეს და კონკრეტული ქვეყნის თავისებურებებიდანაც უნდა გამომდინარეობდეს (საწყისი პირობები, პოლიტიკური ვითარება და სხვა გარე ფაქტორები), საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ტაგიმალური რეჟიმი ალბათ უნდა გულისხმობდეს გარკვეული ღონისძიებების გაგარებას ხანმოკლე ვადებში (ლიბერალიზაცია), ხოლო გარკვეულისას კი — საშუალო (პრივატიზება) და ხანგრძლივ პერსპექტივაში (სტრუქტურული ცვლილებები). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, გარდამავალი პერიოდის ინსტრუმენტარიუმი უნდა შეიცავდეს როგორც „შოკური თერაპიის", ასევე ევოლუციური ტრანსფორმაციის ელემენტებს, ამ შემთხვევაში საბაზრო სისტემაში ტრანსფორმაციის მეთოდის დეფინიცია არ უნდა წარმოადგენდეს არსებით საკითხს.

საქართველომ, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნების საერთო რიგში თითქმის ერთ-ერთმა ბოლომ, (ცნობილ მიზეზთა გამო) დაიწყო ეკონომიკური რეფორმების სრულმასშტაბიანი განხორციელება და თავი გამოიჩინა როგორც საერთაშორისო საველუტო ფონდისა და მსოფლიო საერთაშორისო ეკონომიკური და ფინანსური ორგანიზაციების რეკომენდაციების ადეკვატური სპეციფიკის გათვალისწინებით, შემოქმედებითად გამომყენებელმა. ამჟამად, როდესაც მუშავდება ქვეყნის უახლესი წლების ეკონომიკური განვითარების საპროგრამო დოკუმენტი, მის მომზადებას საფუძვლად უდევს, როგორც საერთაშორისო ინსტიტუტების რეკომენდაციები, გარდამავალი ქვეყნების მაგალითები, ასევე საკუთარი გამოცდილებაც, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის როგორც ეკონომიკური რეფორმების პროგრამის შედეგების მაღალი ალბათობას, ისე მოვლენათა და პროცესების სასურველ, პროგრესულ კალაპოტში წარმართვის ალბათობას.

"Шоковая терапия" или эволюционная трансформация: дефиниции и реалии (Аннотация)

Беридзе Т. А.,

д.э.н., профессор, Председатель Государственного департамента Грузии по статистике

В статье сделан вывод о том, что механическое сведение инструментария перехода к рынку к методу "шоковой терапии" и эволюционной трансформации не отражает реальной практики.

Автор на базе анализа обоих методов перехода к рыночной системе и с учетом воздействия неэкономических факторов на социально-экономические процессы делает вывод о том, что оптимальный режим перехода к рынку подразумевает проведение ряда экономических мер в краткосрочном периоде (например, либерализация), в среднесрочном периоде (приватизация) и в долгосрочном периоде (структурные изменения). Следовательно, инструментарий перехода к рыночной системе хозяйствования, по мнению автора, должен органически включать в себя элементы как метода "шоковой терапии", так и эволюционной трансформации.

ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის დიალექტიკა ბარდამავალი ეკონომიკის პირობებში

ელგუჯა მეცხარიშვილი

ეკონ. მეცნ. დოქტ., ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ

სოციუმში, როგორც უნივერსალურ ფენომენში, სოციალური და ეკონომიკური წარმოადგენენ ურთიერთსაწინააღმდეგო, ურთიერთშეშლადად, მაგრამ იმავდროულად ურთიერთგანმაპირობებელ მხარეებს. როგორც ცნობილია, სამოგადოების განკარგულებაში არსებული რესურსები შეზღუდულია და ამიგომ სოციალური საჭიროებისათვის გამოყოფილი რესურსების გამრდა ამცირებს ეკონომიკური საჭიროებისათვის რესურსების რაოდენობას და პირიქით. ანგარიშგასაწევია ის გარემოებაც, რომ სოციალური განვითარებისათვის აუცილებელია შესაბამისი ეკონომიკური ბაზა, და ამასთანავე, სოციალური ფაქტორი აქტიურად უკუზემოქმედებს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

ზოგადად ეკონომიკური და სოციალური მხარეების დიალექტიკური ერთიანობის ერთ-ერთი კერძო ასპექტია ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის ურთიერთმიმართება. ერთმანეთისაგან უნდა გავიჯიჯნოთ ამ ორი ცნების ზოგადისტორიული (ზოგადცივილიზაციური) და ისტორიულად განსაზღვრული (სპეციფიკურ-სისტემური) დეფინიციები.

ზოგადცივილიზაციურ კონტექსტში ეკონომიკური ეფექტიანობა გაიაზრება როგორც მიღებული შედეგების გაწეულ დანახარჯებთან შეფარდება. სპეციფიკურ-სისტემურ ასპექტში სამოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობა უკავშირდება ისტორიულად განსაზღვრული წარმოების წესის უმნიშვნელ მიზანს (სამოგადოებრივ-ეკონომიკური სისტემის მოძრაობის კანონს) და ექვემდებარება მას.

სოციალური სამართლიანობის ზოგადცივილიზაციური ცნება გულისხმობს მის განსაზღვრულობას სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემით და უწინარეს ყოვლისა, მექმნილი მატერიალური დოვლათის განაწილების ისეთი წესით, რომელიც უმრეველყოფს ადამიანის სუბსტანციური ბუნების (ე. ი. შემოქმედებითი პოტენციალის) სრულად რეალიზებას.

სოციალური სამართლიანობის სპეციფიკურ-სისტემური დეფინიცია გულისხმობს ეკონომიკური ურთიერთობების და უწინარეს ყოვლისა განაწილებითი ურთიერთობების შესაბამისობას იმ ცხოვრებისეულ სტანდარტებთან, რომლებიც დომინირებენ კონკრეტულ სამოგადოებაში (ქვეყანაში) მისი განვითარების მოცემულ ეტაპზე და ამგვარი შესაბამისობა სამოგადოების წევრთა (ქვეყნის მოსახლეობის) უმრავლესობის მიერ აღიქმება როგორც სამართლიანი და არსებული ეკონომიკური წყობილების საფუძველთა მიმართ ადეკვატური.

ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის დიალექტიკურ ერთიანობაში რომელიმე მათგანისათვის უპირატესობის მინიჭება მნიშვნელოვანწილად კონცეპტუალური პოზიციითაა დეტერმინირებული. ამ თვალსაზრისით ორი უკიდურესი შეხედულება უპირისპირდება ერთმანეთს. პირველი არის სოციალისტური (კომუნისტური) მოძღვრება, რომელიც სოციალურ სამართლიანობას აიგივებს სოციალურ თანასწორობასთან და მას ანიჭებს უპირატესობას ეკონომიკური ეფექტიანობის მიმართ. მეორე უკიდურესობაა ეკონომიკური ლიბერალიმი, რომლის თანახმადაც მთავარია კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული წარმოების მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობის უზრუნველყოფა და ამ გზით ისეთი პირობების შექმნა, რომელშიაც ინიციატივიან, მოხერხებულ ადამიანებს შეეძლებათ პირადად მათთვის, უწინარეს ყოვლისა, და მასთან ერთად სამოგადოებისათვის სასარგებლო საქმის თავისუფლად კეთება და მიღებული შედეგების თავისუფლად გამოყენება. „ბაზარს ახასიათებს მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობა და მინაგანი სოციალური რაციონალურობა, რომელიც სოციალურ კონტექსტს და გარედან კორექტირებას არ საჭიროებს" — ასეთია ეკონომიკური ლიბერალიმის ძირითადი თეორიული პოსტულატი.

სოციუმის ეკონომიკურ და სოციალურ მხარეებს შორის არსებული წინააღმდეგობის გადაჭრის მცდელობად გვეკლინება ე. წ. „სოციალური სამართლიანობის" თეორიული მოდელი, რომელიც გამმდინარეობს სამოგადოებრივი განვითარების „მესამე გზის" გამოძებნის მცდელობიდან.

წინამდებარე სტატიაში ჩვენი მსჯელობის უშუალო საგანს წარმოადგენს, როგორც ამას თავად სათაური გვიჩვენებს, ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის ურთიერთმიმართება გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში.

ნებისმიერი სამოგადოება, როგორც ერთიანი ცოცხალი ორგანიზმი, ცვლილებას განიცდის და ამ პროცესში სხვადასხვა საფეხურს გაიარეს, ანუ განსხვავებულ თვისობრივ მდგომარეობაში იმყოფება. სამოგადოებრივ-ისტორიული განვითარება სხვადასხვა სამოგადოებათა ურთიერთმიმოაცვლეობის უწყვეტი ჯაჭვია. ერთი სამოგადოების მეორით შეცვლის მდგომარეობას გარდამავალი მდგომარეობა ეწოდება, რომლის დროითი განსაზღვრულობა გარდამავალი პერიოდია. ამ უკანასკნელის ჩარჩოში ფუნქციონირებს გარდამავალი ეკონომიკა. როგორც სტეფიკური თვისებრიობის მქონე სისტემა.

ამგამინდელ გარდამავალ პერიოდში მიმდინარეობს გადასვლა ცენტრალიზებულად მართვადი გეგმიანი ეკონომიკიდან სამართლიანობა ეკონომიკაზე და უწინარეს ყოვლისა სწორედ ამ კანონზომიერებით არის დადადასმული ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის ურთიერთმიმართებაც. აღნიშნული კანონზომიერება შემდეგ კონკრეტულ გარემოებებში პოულობს გამოსაგულებას.

პირველი: სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ სოციალიზმის საბჭოური მოდელი, მისთვის დამახასიათებელი მანკიერებების მიუხედავად, უმრუნველყოფდა სოციალურ თანასწორობას, საარსებო მოთხოვნილებების თუმცა დაბალი სტანდარტების დონეზე, მაგრამ შეგნასკლებად მანიც დაკმაყოფილებას, სოციალურ უსაფრთხოებას და მომავლის რწმენას. თავისუფალ სამართლიანობა ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესი კი სრულიად განსხვავებულ კანონზომიერებებს ექვემდებარება. უწინარეს ყოვლისა ხაბი უნდა გაესვას იმ ფაქტს, რომ სამართლიანობა ეკონომიკას იმანენტურად ახასიათებს მისწრაფება სოციალური უსამართლობისაკენ, ქონებრივი დიფერენციაციისაკენ, სამოგადოების პოლარიზაციისაკენ. ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია კაპიტალისტური სამართლიანობის ანალიზებ, ჯ. სამუელსონისა და ვ. ნორდჰაუზის მიერ თანამედროვე ამერიკული სამოგადოების მიმართ თქმული სიტყვები, რომ სამოგადოება, რომელშიაც მდიდრის კაცა სვამს რძეს, რომელიც ღარიბი მოქალაქის ბავშვს სჭირდება, არ შეიძლება სამართლიანად ჩაითვალოს. სამართლიანობა ეკონომიკაზე დამყარებულ თანამედროვე დასავლურ სამოგადოებაში სოციალური უთანასწორობა უნივერსალურია და მას გამოვლინების სხვადასხვა ასპექტი აქვს: კლასობრივი, რასობრივი, სქესობრივი, ეაიონალური, რეგიონული და ა. შ.[1]

[1] "ამჟამად მსოფლიოში 1 მილიარდ 250 მილიონი ადამიანი სი ღაბაკეში ცხოვრობს, 400 მილიონი შიმშილობს, 50მილიონი შიმშილისგან კვდება წელიწადში"-სამართლიანობის ფორმირების და უფლებიფიცირების პრობლემები საქართველოში. შრომების კრებული, ტ.1, თბ. 1996, გვ.20.

რა მემოქმედება იქონია საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებისაკენ მიმართულმა რეფორმებმა მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობაზე ოსტსოციალისტურ ქვეყნებში, და რაც ჩვენ, უწინარეს ყოვლისა, გვაინტერესებს, საქართველოში? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად განვიხილოთ ოთხი მნიშვნელოვანი მაჩვენებლის დინამიკა. ესენია: შემოსავლების დიფერენციაცია, წარმოების მდგომარეობა, სამუშაო ძალის დასაქმების, მობილურობისა და უმუშევრობის დონე და მოსახლეობის იმ ნაწილის მდგომარეობა, რომელიც განეკუთვნება მოხუცებულთა კატეგორიას. გამოიდილების ანალიზი ცხადყოფს, რომ მზარდი დიფერენციაცია შემოსავლებსა და სიმდიდრეში ყველა პოსტსოციალისტურ ქვეყანაში გარდამავალი ეკონომიკის განუყრელ მოვლენას წარმოადგენს. ამ პროცესს შეიძლება მოვებნოს გარკვეული თეორიული ახსნა-უთავა. სახელდობრ ის, რომ შემოსავლების განსაზღვრა საბაზრო მექანიზმის საფუძველზე წარმოშობს უფრო ეფექტიანი და მწარმოებელური შრომის მიმართ სგიმულს და ეს, საბოლოო ანგარიშით, საერთო ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიმართულებით ოქმედებს. ამასთანავე, ეს თეორიული პოსტულატი რეალურ ცხოვრებაში მეგწილად სრულიად საწინააღმდეგო ფორმებით ვლინდება. ანალიზი არსებული ნომენკლატურული ხელისუფლება ხშირ შემთხვევაში რეალურ სიმდიდრეში გრანსფორმირდება და შემდეგ ეს სიმდიდრე ალალ ძალაუფლებად გარდიქმნება. ეროვნული სიმდიდრის უმეტესი ნაწილი ეროვნული ხელმი იყრის თავს, მოსახლეობის აბსოლუტურად უმეტესი ნაწილი კი სიღატაკეში ცხოვრობს. წარმოიმობა ისეთი ცნებები, როგორებიცაა „ახალი რუსები", „ახალი ქართველები" და ა. შ., რომლებიც ხშირად უმარმაბარ ფინანსურ სახსრებს საქეწარმეო დანიშნულებით კი არ იყენებენ, არამედ აბანდებენ მათ სპეკულაციურ ოპერაციებში, ინახავენ სამღვარგარეთის ბანკებში, ყიდულობენ ფუფუნების საგნებს და ა. შ. საზოგადოების უმეტეს ნაწილი გაჩნდა ეკონომიკაფილება იმის მიმართ, რაც საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრების ლიმუნგეგით განხორციელდა, წარმოიშვა ნოსტალგია „ძველ კეთილ დროზე", ანუ საბჭოთა სისტემაზე. ღრმავდება გაუცხოება საზოგადოების მქონეელ და უქონელ კატეგორიებს შორის და საზოგადოებისა ეუცხოება სახელმწიფო ხელისუფლებისაგან.

ყველა პოსტსოციალისტურ ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკამ გადასვლის პროცესში ადგილი ჰქონდა წარმოების მნიშვნელოვან დაცემას. ეს ქართველობი კი ამ პროცესმა, ცნობილი მიზეზების გამო, კატასტროფული ხასიათი მიიღო. მხოლოდ რამდენიმე მაჩვენებელს მოვიგანთ ანალიზულის საილუსტრაციოდ. სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1994 წელს 1989 წლის დონესთან შედარებით 5-ჯერ შემცირდა და 1998 წლის დონემდე დავეცა. ამასთანავე საგრძნობლად გაუარესდა მისი სტრუქტურა. ასევე მნიშვნელოვნად შემცირდა არამატერიალური ოგროს დარგების განვითარების მაჩვენებლებიც. კერძოდ, 1992-1994 წლებში სახელმწიფო სექტორში ვაჭრობის მოცულობა შემცირდა ითქმის 25-ჯერ, ხოლო მოსახლეობის ფასიანი მომსახურებისა თითქმის 30-ჯერ. ეროვნული ეკონომიკის ძირითადი დარგების უმძიმესი ბრიზისიდან გამომდინარე, 1992-1994 წლებში ქვეყანაში შექმნილი მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა 2,7-ჯერ შემცირდა. მის სტრუქტურაში მეფარდებითად გაიზარდა მოხმარების ხვედრითი წილი, რის შედეგადაც 1994 წელს ძირითადი კაპიტალის დაგროვების მოცულობამ ეშპ-ის მხოლო 0,9 პროცენტი შეადგინა.[1]

გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში არსებითად მწვავდება დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემა. ადმინისტრაციულ-მბრძანებლურ ეკონომიკაში მუშაკთა მობილურობა დაბალი იყო, მაგრამ მაღალი იყო მათი სოციალური დაცულობა, რომელიც ელინდებოდა გარანტირებულ დასაქმებაში. საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრების პროცესში მუშაკთა მობილურობა იზრდება, მაგრამ ამასთანავე არნახულად იზრდება უმუშევრობის საშიშროება. აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებსა და ყოფილ სსრ კავშირის რესპუბლიკებში წარმოების შემცირების შედეგად დასაქმებაზე განსხვავებული ფორმებით განხორციელდა. აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნებში ადგილი ჰქონდა უმუშევრობის მკვეთრად გაზრდას, ხოლო ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებში (მათ მორი საქართველოშიაც) წარმოების კაკასტროფული შემცირების მთელი სიმძიმე გადავიდა არა უმუშევრობის ზრდაზე, არამედ ხელფასის შემცირებაზე. ოფილი და ამჟამინდელი სახელმწიფო საწარმოთა მუშაკები კელავ ითვლებიან დასაქმებულებად, ე. ი. მათთვის არ არის გაფორმებული „უმუშევრის სტატუსი, მაგრამ ისინი ან საერთოდ არ იღებენ ანაზღაურებას ან იღებენ სიმბოლურ თანხას, ან კიდევ იმყოფებიან უვადო ანმელფასო შვებულებაში, ე. ი. ფაქტობრივად უმუშევარნი არიან.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გარდამავალ პერიოდში მოსახლეობის აბსოლუტურად უმეტესი ნაწილის საცხოვრებელი პირობები კვლავად უარესდება. უმმიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ მოხუცები. ადამიანები, რომლებმაც მთელი თავიანთი შეგნებული ცხოვრება საბოგადოებისა და ქვეყნისათვის სასარგებლო შრომას მიუძღვნეს, მიზერულ პენსიას იღებენ, „მაგი დღისათვის" გადანახული მათი შრომითი ანაზღაურები მრავალრიცხოვანმა ფულადმა „რეფორმებმა" არარაობად აქცია. მოსახლეობის ახალგაზრდული ნაწილისაგან განსხვავებით მათი პერსპექტივა უაღრესად შეზღუდულია.

ყოველივე ზემოაღნიშნული ერთგვარი შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ის სოციალური ფონი, რომელზედაც ამჟამად საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებისაკენ მიმართული რეფორმა მიმდინარეობს მეგად ნეგაგიურია, რაც თავის დაღს ასვამს ამ პროცესს.

მეორე. მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ ეკონომიკურ რეფორმას ორგანიზაციულ-ტექნიკურ მხარესთან ერთად სოციალურ-ფსიქოლოგიური მხარეც გააჩნია, რომელიც არანაკლებ მნიშვნელოვანია. ეს იმით გამოიხატება, რომ რეფორმის მთავარი ამოცანი უნდა იყოს ადამიანი, მისი კეთილდღეობა. ეკონომიკური რეფორმის სოციალურ ასპექტს თავისთავადი ფასეულობა გააჩნია, მაგრამ ამავე დროს იგი მძლავრ ეკონომიკურ ფაქტორადაც ტრანსფორმირდება. საქმე ისაა, რომ სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლა, ადამიანისეულ ბედნიერებაში ფინანსური რესურსების ინვესტირება ამაღლებს უმუალო მწარმოებლის პროფესიულ-კვალიფიციურ დონეს, აძლიერებს შრომისადმი მოტივაციას და ყოველივე ეს საბოლოო ანგარიშით გამოხატულებას პოულობს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებასა და ეკონომიკურ ზრდაში.

მესამე. ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის დიალექტიკისადმი იმგვარი ფილოსოფიური ფორმა, როდესაც თითოეული მათგანი განიხილება არა ურთიერთგამმიჩიცხავ, არამედ ურთიერთგამმაპირობებელ მხარედ, კარგად „ფუნქციონირება" კაცობრიობის ზოგადფილოსოფიურ კონტექსტში. თანამედროვე მსოფლიო, მასში არსებული მწვავე წინააღმდეგობანი და კოლიზიების მიუხედავად განუწყვეტლივ მიემართება ანთროპოცენტრული მდგომარეობისაკენ, რომლის უზენესი ფასეულობა ადამიანი, უპირველესი მიზანი კი პიროვნების ყოველმხრივი ჰარმონიული განვითარება ბუნებრივად შეზღუდული რესურსების მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენების საფუძველზე. აღნიშნულის მიღწევა კი შესაძლებელია მხოლოდ ეკონომიკური ზრდის ახალი

[1] ეკონომიკური რეფორმის მეორე ეტაპის პროგრამა. თბ., 1997, გვ. 10.

თვისობრივის უმრუნველყოფის საფუძველზე, რაც საზოგადოებრივი წარმოების ფუნქციონირება-განვითარების იმანენტურ ნიშანთვისებად გვევლინება მიმდინარე და მომავალ საუკუნეთა შესაყარზე.[1]

მეოთხე. ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნები ამჟამად იმყოფებიან ისეთ საზოგადოებრივ მდგომარეობაში, რომელიც არსებითად განსხვავდება კლასიკური კაპიტალიზმისაგან. აღნიშნულ მდგომარეობას სხვადასხვა ცნებით გამოხატავენ: „საინფორმაციო საზოგადოება", „საყოველთაო კეთილდღეობის საზოგადოება", „ახალი ინდუსტრიული საზოგადოება" და. ა. შ. თუ განზოგადებას მოვახდენთ, ეს საზოგადოებრივი მდგომარეობა შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც პოსტკაპიტალიზმი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია შემდეგი ნიშნები:

ა) საბაზრო ეკონომიკის სოციალიზაცია, სადაც გადამწყვეტ როლს თამაშობს საკუთრებითი ურთიერთობის გრანსფორმაცია, ანუ აქციონერული საზოგადოებიდან გადადის მენეჯერზე და ყალიბდება უპიროვნო კორპორაციული ბიუროკრატია;

ბ) მოუდგა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და კერძოდ ეკონომიკაში ინტენსიურად მიმდინარეობს თვითორგანიზაციისა და თვითმართველობის ფორმების განვითარება, რომელიც გულისხმობს როგორც სახელმწიფო მართვის ორგანთა დებიუროკრატიზებას, ისე არასახელმწიფო (საზოგადოებრივი) ორგანიზაციის — პროფკავშირების, მომხმარებელთა სამოგადოებების, რელიგიური, კულტურული, ეკოლოგიური და ა. შ. ორგანიზაციების როლის გაძლიერებას მიკრო და მაკრო პროცესების მართვასა და კონტროლში;

გ) ყალიბდება მოსახლეობის დაცვის ძლიერი, ქმედითი და მობილური მექანიზმი, რომელიც მიმართულია საზოგადოების (ქვეყნის) სოციალური და პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნებისაკენ?

დ) ღრმავდება ე. წ. „ადამიანური რევოლუცია", რომლის ძირითად შინაარსს წარმოადგენს გადასვლა „ეკონომიკური ადამიანის" (ჰომო ეკონომიკუს) მოდელიდან „შემოქმედებითი ადამიანის" (ჰომო ორეატორ„ა) მოდელზე. სხვანაირად რომ ვთქვათ, საზოგადოებრივი-ეკონომიკური პროგრესის მთავარ მამოძრავებელ ძალებად გამოდიან სოციოკულტურული, ჰუმანიტარული და ინტელექტუალურ-საინფორმაციო ფაქტორები. ადამიანი კი არ ემორჩილება წარმოების ნივთობრივ ფაქტორებს, არამედ იქმედებარებს მათ და იყენებს ამ ფაქტორთა ნაირგვარ კომბინაციებს ჭეშმარიტად ჰუმანიტარული მიმნების მისაღწევად.

ამრიგად, გმა „კლასიკური კაპიტალიზმის" დამკვიდრებისაკენ, თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკითა და მკვეთრი ქონებრივი დიფერენციაციით, ისტორიული ჩიხისაკენაა მიმართული. ასეთ საზოგადოებას მე-20 და 21-ე საუკუნეთა მიჯნაზე ჩამოყალიბებული სიტუაციიდან გამომდინარე, არანაირი პერსპექტივა არ გააჩნია. და მაშასადამე, ერთადერთი სწორი მიმართულება საზოგადოებრივ-ეკონომიკური პროგრესისა არის ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის ოპტიმალური შეთანაწყობა თავად გარდამავალი ეკონომიკის ფუნქციონირების პროცესში.

რა პრაქტიკული ნაბიჯები უნდა გადაიდგას ამ მიმართულებით?

— უმთავრესი ყურადღება გადაგანილი უნდა იქნეს რეალური ეკონომიკური ზრდის დაწყებაზე. ეს უკანასკნელი კი თავისთავად გულისხმობს ინვესტიციებისა და ინვესტირების გადაქცევას ეკონომიკური პოლიტიკის ქვაკუთხედად. წარმოებაში რეალური ინვესტირების მიმანს უნდა დაექვემდებაროს მთელი ფისკალურ-საბიუჯეტო და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. ეჭვგარეშეა, რომ სოციალური სამართლიანობისა და კეთილდღეობისაკენ მიმავალი გზა ეკონომიკურ ზრდასა და ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე გადის, რომლებიც მყარ საფუძველს ქმნიან სოციალური სამართლიანობისათვის.

— გარდამავალ პერიოდში მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ფუნქცია მთლიანად უნდა იკისროს სახელმწიფომ. ცალკეულ სამეურნეო სუბიექტებს, მნიშვნელობა არა აქვს იმას, სახელმწიფო საკუთრებაში არიან ისინი თუ კერძოში, არც ძალუძთ და არც სურთ ამ ფუნქციის შესრულება.

— მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების სისტემაში ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ მისი სხვადასხვა სტრუქტურული ელემენტები. ერთ-ერთი მათგანია მოსახლეობის სოციალური სტიმულირების მექანიზმი, რომლის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია დასაქმების აქტიური პოლიტიკა. ეს უკანასკნელი კი თავის მხრივ გულისხმობს: ა. დასაქმების სამსახურის გამართული და ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფას; ბ. პროფესიული სწავლების განვითარებას; დ. ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას.

მოსახლეობის სოციალური უსაფრთხოების მეორე ელემენტია საკუთრივ სოციალური დაცვა. აქ უმნიშვნელოვანესია უწინარეს ყოვლისა, მოსახლეობის იმ კატეგორიების გამოყოფა, რომლებიც ყველაზე მეტად საჭიროებენ დახმარება. კერძოდ:

1. მრავალშვილიანი და არასრული ოჯახების (როგორც წესი მარგოხელა დედები) წევრები;
2. უმუშევრები;
3. მოხუცებულები;
4. საკუთრების არმქონე მოქალაქენი.

აუცილებელია აგრეთვე, რომ სოციალურ დახმარებას მკვეთრად გამოხატული სამისამართო მიმართულება მიეცეს.

— უნდა დაჩქარდეს ახალი შრომითი კანონმდებლობის შემუშავება და მიღება. შრომითი ურთიერთობების რეგულირებაში უნდა ამაღლდეს პროფკავშირების როლი.

ამრიგად, პოსტსოციალისტური პერიოდის საქართველოს ეკონომიკაში მიმდინარე ისეთმა პროცესებმა, როგორებიცაა პრივატიზაცია, ლიბერალიზაცია, დეცენტრალიზაცია და ა. შ. განაპირობეს დაპირისპირების წარმოშობა ეკონომიკური ეფექტიანობის უზრუნველყოფის აუცილებლობასა და სოციალური სამართლიანობის დაცვის მოთხოვნას შორის. ეს დაპირისპირება სწრაფად უნდა გადაიალახოს, რამეთუ სოციუმის ამ ორი მხარის პარმონიული ურთიერთობა უზრუნველყოფს მხოლოდ ქვეყნის ხანგრძლივვადიან პერსპექტიულ განვითარებას

[1] "ეკონომიკა ჰუმანიზაციის საშუალება და სიერცეა, რითაც მას აქვს აზრი და დანიშნულება. ეკონომიკის დონე მონაწილეობას ჰუმანიზაციის დონის ჩამოყალიბებაში მისიშედეგებით: დოვლათის სიუხვით და მისი განაწილების წესით იმისკენალობაზე, თუ რამდენად შეუსაბამება ისინი ადამიანის ცხოვრებას და ღირსების ამაღლებას"— გმლაშხია. მეგაეკონომიკა — ეკონომიკის ფილოსოფია... საფოკუსო დისერტაციის ავტორეფერატი. თბ., 1997, გვ. 14.

[2] "განვითარებულ კეკეყნებში სოციალურ საჭიროებაზე სახელმწიფო ხარჯავს მთლიანი ეროვნული შემოსავლის 20-30%-ს... იმრდება სოციალური ფონდების წილი. მაგალითად, 80-იან წლებში იგი შეადგენდა აშშ-ში 22%-ს, საფრანგეთში 45%-ს და ა.შ... დასაქმების მიხედვით სახელმწიფო სექტორის წილი 1951-1981 წლებში გაიზარდა შვეიცარიაში 18-დან 39%-მდე, დიდ ბრიტანეთში 20-დან 35%-მდე, საფრანგეთში 25-დან 35%-მდე. აშშ-ში იგი შეადგენს 20%-ს. – საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში . ტ 1, გვ. 9.

Диалектика экономической эффективности и социальной справедливости в условиях переходной экономики (Аннотация)

Меквабишвили Э. Г.,
д.э.н., декан экономического факультета ТГУ им. И. Джавахишвили

Экономическое и социальное представляют собой взаимообусловливающие противоположности единой общественной системы.

В условиях переходной экономики по мере формирования рыночных механизмов просходит игнорирование принципов социальной справедливости, якобы исходя из соображений обеспечения роста экономической эффективности. Такое положение является неправильным с точки зрения обеспечения успешного проведения рыночных реформ.

Исходя из этого, важное значение имеет достижение оптимального соотношения между этими двумя сторонами.

В работе рассмотрены два важнейших направления обеспечения гармоничного единства экономической эффективности и социальной справедливости – стимулирование реального экономического роста как главной основы социальной справедливости и формирование системы социальной безопасности населения, включающей два элемента: социальное стимулирование и социальную защиту.

საგოგადოებრივი მენტალიტეტი და საბაჭრო ურთიერთობებზე გადასვლის პრობლემები საქართველოში

რევაზ ბასარია

ე.მ.დ., ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი, ფინანსების სამეცნიერო

კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე

I

საბაჭრო ურთიერთობების საწყისებზე მრავალი ათეული წლის განმავლობაში ფუნქციონირებადი ქვეყნები დღეს განვითარების სხვა
დასხვა, მკვეთრად განსხვავებულ დონეზე არიან და ამის მიზეზები უეჭველად ისტორიული წარსულის სირთულეები (კოლონიალიზმი დ
სხვა) და ბუნებრივი რესურსების არათანაბაარი განაწილებაა. ამასთან, ბევრია დამოკიდებული ხალხის, ერის შემართებაზე, უნარზე
გრადიციებზე, მეწარმეობრივი და საერთოდ შრომითი საქმიანობისადმი განწყობაზე, რაც მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ქვეყნის
მოსახლეობის ეკონომიკურ მოგიფაციას და მეურნეობრიობის შედეგიანობას და რაც ლიტერატურაში ბოლო დროს მენტალიტეტის[1] სახელ
წოდებით დამკვიდრდა. თქმა არ უნდა, ეკონომიკურ ქცევას პირველ რიგში ეკონომიკური ინტერესები (მატერიალური და არამატერი
ალური სიკეთის მილება) განაპირობებს, მაგრამ სერიოზული შეცდომა იქნება არაეკონომიკური მიზეზების იგნორირებაც; ამასთან, გასათვალ
ისწინებელია, რომ მათი ხვედრითი წილი და მნიშვნელობა, ჯერ ერთი, არათანაბაარია სხვადასხვა საზოგადოებაში და, მეორე, იცვლება
დროის განმავლობაში სხვადასხვა მიზეზების გამო. უეჭველია, მაგალითად, რომ იაპონელთა ცნობილი განსაკთრებული დამოკიდებულე
ბა ამ საწარმოს ავტორიტეტისადმი, სადაც ისინი მუშაობენ, სერიოზული მწარმოებლური ძალაა.

ასე რომ საბაჭრო ურთიერთობებზე წარმატებით და „ნაკლები დანაკარგებით" გადასვლა, საბაჭრო ეკონომიკის ფუნქციონირება ფ
მასში საზოგადოებისათვის ნორმალური სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის უმრუნველმყოფი მეურნეობრივი შედეგების მიღწევ
უპირველესად თვით ამ საზოგადოების წევრების უნარიან საქმიანობაზეა დამოკიდებული. ცხადია, რომ ამ საქმეში სერიოზული როლ
სახელმწიფოს ხელმეწყობას, მის წარმმართველ საქმიანობას ეკუთვნის, მაგრამ გადამწყვეტი მნიშვნელობა მაინც მოსახლეობის, ხალხ
განწყობა-ქმედობას უნდა ქქონდეს.

ამ მხრივ საქართველოს მომავალი ძირითადად ოპტიმისტურად განგვაწყობს: ქართველობა ოღითგან ცნობილია, როგორც შრომისმო
ვარე, მაღალინტელექტუალური შესაძლებლობებით დაჯილდოებული ეთნოსი, რომლის ურთულეს ისტორიულ წარსულში არსებობა-ფუნ
ციონირების და საერთოდ ფიზიკური გადარჩენის მთავარი პირობა-მიზეზი სწორედ მუყაითი შრომა და გარჯა იყო. სხვათა შორის
შრომის თავისებური გაფეგიმება, შრომისადმი სიყვარული, მისი შედეგები დასინტერესება და მშრომელი კაცის პაგივსცემა ქართველ
ხალხში მნიშვნელოვანწილად გავრცელებული იყო კაკობრიობის ყოფის ან პერიოდებშიც კი, როდესაც საზოგადოებაში (ან მის გარკვეულ
წარმმართველ ფენებში) შრომისადმი და მშრომელებისადმი დამოკიდებულება ერთობ ნეგატიური იყო, ხოლო შრომა (განსაკუთრებით
ფიზიკური), როგორც იძულებითი საქმინობა, მიმნიდველობას მოკლებული. ასე რომ შრომისმოყვარეობა და ზოგიერთი სხვა თვისებ
რომლებიც აუცილებელია ნორმალური საბაზრო ეკონომიკისათვის, საკმარისად გაჩნია ქართველ ხალხს, ჩვენი ქვეყნის მთელ მოსახლ
ობას და, ხელისუფლების მიერ შესაბამისი პირობების შექმნის შემთხვევაში, უეჭველად ამოქმედდება.

II

სტატიაში უპირატესად ჩვენი მენტალიტეტის იმ პრობლემებზე შეეჭერდებით, რომლებიც, უარყოფითი ხასიათის გამო, უეჭველად ა
გარიშგასაწევია ქმედითი ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება-გატარების დროს. ზოგი მათგანი ჩვენს ტრადიციებში ძეს, ზოგი კიდევ ა
70 წლის განმავლობაში არსებული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური წესრიგის გავლენით ჩამოყალიბდა. ეს უეჭველად გასათვალისწინებ
ლია ერთი თვისებრივი მდგომარეობიდან მეორეზე გადასვლის ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკურ-ფსიქოლოგიური პრობლემების გადა
წყვეტისას. სწორია უეჭველად საბაზრო ეკონომიკის აზიური მოდელის მსოფლიოში ერთ-ერთი ცნობილი „კონსტრუქტორი", საბრუნ
კორეული წარმოშობის ამერიკელი მეცნიერი ჩან ან ბენგი, როდესაც აღნიშნავს, რომ „ადამიანები რობოტები არ არიან, რომელთა
ერთი პროგრამიდან მეორეზე გადაყვან", რომ საბჭოთა ადამიანებს ათეული წლების განმავლობაში გამოუმუშავდათ „სპეციფიკურ
მიდგომა შრომისადმი, საკუთრებისადმი, სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის პასუხისმგებლობის განაწილებაზე".[1] საგულისხმოა, რო
კიდევ უფრო ადრე ეს ბრწყინვალედ იყო მოკვლეულ-დასაბუთებული დ. უნბაძის თეორიაზე დაყრდნობით სოციალური ფსიქოლოგიი
ქართული სკოლის მიერ: „ფიქსირების გამო გარკვეული განწყობა შესაძლებელია დიდხანს გაბატონებულ მდგომარეობად დარჩეს ფ
ადამიანს გაუჭირდეს ახალი სიტუაციისადმი შეგუება. ასეთ ვითარებაში ადამიანი დაფიქსირებული განწყობის საფუძველზე დიდხანს ვ
ნაგრძობს განწყობის შემუშავებას"?[2]

ცნობილია, რომ საბაჭრო ეკონომიკა უპირატესად თვითრეგულირებადია (თვითგანწყობადია), მისი წარმატებები კი დამოკიდებული
პირველ რიგში ადამიანების, მეწარმეობრივი სტრუქტურების ინიციატივიანობაზე. დღეს საქართველოს რეალობაში მეტად სერიოზულ
პრობლემაა ის, რომ საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილში ჩამოყალიბდა (და არა მარტო საზოგადოებაში საერთოდ, არამედ გარკვეულ
წილად თვით მეცნიერებაშიც კი) არსებული ხელისუფლების როლის გადამეგება-გაბვიადების და რეალური პროცესების ობიექტური ხასი
ათის ერთგვარი დაკნინება-შეუფასებლობის, ეკონომიკური (და სხვა) პრობლემების ნებაყოფლობით გადაწყვეტაზე დაყრდნობის განწყობა
მენტალიტეტი, რომელსაც ჩვენ დირიჟისტულ-პატერნალისტურს ვეწოდეთ.

პრობლემისადმი ასეთი, ფაქტობრივად ფეტიშისტური მიდგომის შედეგია იმის მასობრივი რწმენა-იმედი, რომ საკმარისია ხელისუფლებ
მი უპირატესობა მიეცეს ამა თუ იმ პოლიტიკურ ძალას ან პიროვნებას და საქმე მყისვე წინ წავა, მდგომარეობა უმალ გაუმჯობესდებ
გარკვეულწილად ამ განწყობით შეპყრობილ-დაკომპლექსებული ჩვენი აზროვნება თავისებურ მირაჟებს ქმნის და პანაკეას იმედი აქვს

ამის შედეგია, ალბათ, ისიც რომ, ფაქტების ანალიზისა და მომწიფებული ტენდენციების მეცნიერული კვლევის კვალობაზე სათანადო

[1] ინგლისურად „mentality" ნიშნავს: 1) აზროვნების უნარს, ინტელექტს; 2) გონების აგებულებას; 3) გონების განწყობილებას.
[2] „Известия". — 12. 05. 91.
[3] შ. ნადირაშვილი. პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია. თბ., 1976, გვ. 369.

ასაბუთებული კონკრეტული რეკომენდაციების შემუშავების ნაცვლად, ჩვენთან ხშირად მოისმენთ და წაიკითხავთ მოსაზრებებს და მო-
ოდებებს იმის თაობაზე, რომ საჭიროა „შემოვიღოთ" (ან „დავამყაროთ") საბაზრო ურთიერთობები და კერძო საკუთრება, „გავუხადოთ
დამიანი მესაკუთრე (მეპატრონე)", „მივცეთ ეკონომიკას სოციალური მიმართულება" და ა. შ.

ჩვენ არ გვინდა დავივიწროთ, რომ ხელისუფლებას საბაზრო ურთიერთობების, კერძო საკუთრების დამყარების ძირითადად მხოლოდ
არე პირობების შექმნა შეუძლია, ხოლო მთავარი კი ჩვენს მიეწინი არის, ჩვენზეა დამოკიდებული:

— რამდენად მზადა ვართ ჩვენ თავისუფალი ბაზრის პირობები ფუნქციონირებისათვის?

— გვინდა კი ყველას კერძო მესაკუთრე გავხდეთ?

— გადაიბრდება კი ეს ჩვენი ნებასურვილი ნამდვილ მონდომება-საქმიანობაში?

— იქნება კი ასეთი საქმიანობა ჩვენი ყოველდღიური ქცევის საფუძველი?

საკითხის მხოლოდ ასე დაყენებაა, ალბათ, მართლმზიერი, თანაც საუბარი შეიძლება იყოს მხოლოდ ყველაზე (ან საზოგადოების
ასოლუტურ უმრავლესობაზე მაინც), ვინაიდან, გვეკნება თუ არ გვეკნება საკუთრება, მნიშვნელოვანი მატერიალური დოვლათი, ყველა
რთად კერძოსაკუთრებრივ ურთიერთობებში უნდა ჩავერთოთ, რადგან ყოველი ჩვენთაგანის მთავარი ქონება (ძირითადი „საკუთრება")
— ჩვენი ფიზიკური და ინტელექტუალური შეაძლებლობები (სამუშაო ძალა) — საკუთრების თავისუფლებისა და პლურალიზმის არსებობი-
ას ეკონომიკურ ურთიერთობებში უპირველესად სწორედ კერძოსაკუთრებრივ პირნციპებზე დაყრდნობით უნდა ჩაეროთოს, სახელმწიფო
წარმოებში ვითმეშავებთ თუ ინდივიდუალური კერძო საკუთრების ან კოლექტიური კუთვნილების ფორმაში.

საზოგადოებრივ-ეკონომიკური წესრიგის უპირატესად დირიჟისტულ-პატერნალისტურ პრინციპებე ბაგების საჭიროების ზემოთ გამოთქმუ
ი მოსაზრება ჭარბად არის გავრცელებული როგორც ფართო საზოგადოებაში, ისე თვით ხელისუფლების სხვადასხვა ეშელონებში და ეს
ანონზომიერია: გარდა ნებისმიერი ხელისუფლებისათვის დამახასიათებელი განწყობისა — საჭიროებაზე და შესაძლებელზე მეგი აიღოს
ავის თავზე ეკონომიკის მართვაში — აქ უეჭველად ის რეალობაც მოქმედებს, რომ ჩვენში მტკიცედ არის გამჯდარი (და ხშირად თავს
ენს როგორც შინაარსობრივად, ისე გამოსაგვის ფორმით) ათეული წლების განმავლობაში დამკვიდრებული მართვის ეკიდურესად
ბმინისტრაციულ-დაძალებითი გრადიციები. სწორედ ასეთი განწყობა განაპირობებს სხვადასხვა სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ
ეკონომიკის მართვაში უფლებების გაფაფრთოების თაობაზე საკითხების დაყენებას, მრავალნაირ მოწოდებებს საქმიანობის ამა თუ იმ
არგების გადარჩენის ღონისძიებების გაგარებაზე (ეს კი სხვა არაფერია, თუ არა ამ სტრუქტურების მესეფერთა სასარგებლო სასსრების
დანაწილება), ახალ-ახალი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების შემოღებაზე, ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე რეფორმა (ქალაქში,
აიონში) საქმიანობის გარკვეული მიმართულების „ერთის ხელში თავმოყრას" აუცილებლობის თაობაზე (ეს კი პრაქტიკულად კონკურენ-
ა-მეგოტიობის აეიალის მცდელობაა) და სხვა.[1] საგანგებო, განსაკუთრებულ სიგუაციაში ჩვენ ვცდილობთ (სურვილი გვაქვს) ეიპოვოთ
ალაც ერთი, ყოველისმომცველი საშუალება (ეგა), თავისებური ტალკვესი, რომელიც ყოველგვარ უბედურებას აგვაცილებს, ყველა პრობ-
ემის მოხსნის. ეს კი საქმიანობის კამპანიურობას განაპირობებს და ხელს უწყობს ღონისძიებების ერთი მიმართულებით ხასიათის
ასოლუტიზაციას, არსებული ცოდნა-გამოცდილების უკუგდებას და იგნორირებას. ეს ეკონომიკური რეფორმის სერიოზული ხელისშემშლე-
ი, ძნელად გარდასაგები განწყობაა.

ამასთან, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი დირიჟისტული მენტალიტეტი მნიშვნელოვანწილად წინააღმდეგობრივია. ამით და ქართული
ხასიათის გრადიციული ნიპილიზმით არის, ალბათ, განპირობებული (სხვანაირად ვერ აიხსნება), რომ რეალური მდგომარეობიდან გამომ-
ინარე ხელისუფლების სწორი გადაწყვეტილებები და ქმედობაც კი ვერ პოულობს ხშირად საზოგადოების (ან მისი მნიშვნელოვანი
წილის, პოლიტიკური ძალების) მხარდაჭერას, რაც მას, რომ იტყვიან, ეაანოყიერებდა და ხორცს შეასხამდა, არამედ ზოგჯერ მის
ალაულასაც ნეიტრალურსასა და ინდიფერენტულობას აწყდება, სანდასან კი — პირდაპირ წინააღმდეგობასაც; ამიგომ ეს გადაწყვეტილებე-
ი, რეალურ ძალას კარგავს და უმართებულოდ ეჭმდება ან წყდება.

დირიჟისტულ-პატერნალისტური ჩვევა-აზროვნების გამოსაგულებაა ის მოელენაც, რომ საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი უნდობ-
ობით უყურებს არასახელმწიფოებრივ სტრუქტურებს. ჩვენ გვაღიზიანებენ, მაგალითად, კიოსკერები, კიოპერატორები (მათ ყველას
ეკულანტებს ვეწოდებთ), საქმოსნები, მათი საქმიანობა და ის, რომ ისინი... მდიდრდებიან, მაგრამ არ გვაფიქვებს ის, რის წინააღმდეგაც
ეს ერთ-ერთ ეტაპზე ეფიყოთ განწყობილი — რომ ისინი თავს არიდებენ ხშირად ბიუჯეტში კანონიერ გადასახადს — გამოდის ისე, რომ
ენება და ბოროტება ქონებაა თავისთავად, და არა მისი უკანონო გზით დაუფლება. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს საზოგადოებაში
წარმეობრივი საქმიანობისადმი მნიშვნელოვანწილად ორმაგი დამოკიდებულებაა, ამასთან, ორივე უარყოფითი: ერთი მხრივ, ეს არის
ერი იმათ მიმართ, ვინც თავისი კომერციული საქმიანობით სერიოზულ მაგერიალურ შედეგებს აღწევს; მეორე მხრივ, ეს არის ასეთი
ქმიანობისადმი ქართულ საზოგადოებაში გრადიციულად არსებული აგდებული დამოკიდებულება. დიდი ქართველი პოეტი ვაჟა-ფშაველა
ერ კიდევ ამ საუკუნის დასაწყისში წერდა, რომ თავის დროზე ქართველმა ინტელიგენციამ, მწერლობამ დიდი შეცდომა დაუშვა, როდესაც
ალა „ეომედიანნიკს", პოეტს თუ პუბლიცისტს „ბნედ სჯიდა" „დაესაბუთებინა... ვაჭრობა — საშიშროებად. ვაჭრობა, ნაცვლად იმის, რომ
ეცვარებინათ ხალხისათვის, შეაშიშვნა; ამისათვის არც ბევრი ტყვიაწამალი იყო საჭირო, რადგან რაინდული ხასიათის ქართველს
ებრივად არა აქვს მიდრეკილება ვაჭრობისაკენ, მით უმეტეს, რომ ამ ვაჭრობის ხანნიმად გახადეს მხდალობა"?[2]

ბაზგასასმელია ისიც, რომ თვით ბაზრის ცნებასაც ორჭოფულად ეალიქვამს ჩვენი საზოგადოების გარკვეული ნაწილი.
ეგალურ (კანონიერ) სახალხო მეურნეობაში საბაზრო სექტორის თითქმის არარსებობის პირობებში, ხალის აზროვნებაში ბაზარი, მე-
ორეობა (და განსაკუთრებით ვაჭრობა) ხშირად, როგორც კრიმინალი (სპეკულაცია) აღიქმებოდა და აღიქმება დღესაც.

ასეთ განწყობა-აზროვნებას, როგორც აღინიშნა, შორეულ წარსულში აქვს საფუძველი, მაგრამ მისი „გაფურჩქნა-აყვავება", ეტაპობა,
ანც საბჭოურ ათწლეულებზე მოდის. სწორედ ულგარსოციალისტური იდეოლოგიის ზემოქმედების შედეგია ის, რომ სიტყვა „ქონება"
მნიშვნელოვანწილად უარყოფითად აღიქმება, მას მხლოდ სიტყვა „მოხეეტას" ეუსადაგები (ქონების მოხეეტა), ხოლო „ქონების მონაგრე-
ბ" (ე. ი. გარჯით შეძენას) თითქმის არ ეხმარობთ. ჩვენს მენტალიტეტში ქონების ფლობას, განსაკუთრებით მის მოეულობას, ძირითადად
ეეის ზნეობრივ ხასიათს ეუკავშირებთ, და არა მოქმედების ინტენსივობას, გარჯასა და საზრიანობას.[3]

ამ მხჯველაას არაფერი აქვს საერთო ხელისუფლების სიმტკიცის აუცილებლობის უარყოფასთან. პირიქით, ჩვენ ვთვლით, რომ კანონ-
დიტატურა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის აუცილებელი ატრიბუტია
ეაეა-ფშაველა. თხ.კ. ტ. 5, გვ. 248.
ეს არ ნიშნავს, რა თქმა უნდა, რომ ჩვენ მხარს ვუჭერთ ქონების ფლობის და ნიჭიერების დონის კავშირის ისეთ ახსოლუტიზაციას,
გორც ეს წარმოსახულია ამერიკულ ანდაზურ თქმაში: „თუ ნიჭიერი ხარ, რაგამ ხარ ღარიბი?"

მაგრამ ეს საკითხის ერთი მხარეა. საზოგადოებაში კომერციული საქმიანობისადმი ასეთი უარყოფითი დამოკიდებულების მიზეზი მნიშვნელოვანწილად თვით ამ საქმიანობის ხასიათში და დღევანდელი ქართველი ბიზნესმენების ქცევა-მოქმედებაშიც ძევს. შურისადმი მიდრეკილების მქონე მოსახლეობის ნაწილის ანგიმეწარმეობრივი განწყობის გაღვივება-განმტკიცებას ხელს უწყობს ქართველი ბიზნესმენებისათვის (ისე როგორც მთელი ჩვენი საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილისათვის) დამახასიათებელი სიმდიდრის გამაღიზიანებელი წარმოჩენის მიდრეკილება, რაც დასავლური კომერსანტებისათვის ძირითადად უცხოა. ჩვენი ბიზნესმენები ფულს (სიკეთეს) ხმირად, უპირველეს ყოვლისა, უფურებენ არა როგორც კაპიტალს (ე. ი. მეგი სიკეთის წყაროს), არამედ როგორც ცხოვრებისეული სიამოვნების, დაუყოვნებლივ და გამეიადებულად, მოჭარბებულად მიღების საშუალებას. ამას ემატება ისიც, რომ დღეს საქართველოში ჩამოყალიბებულ მეწარმეობას მნიშვნელოვანწილად ის ჩვევები და თვისებები ახასიათებს, რომლებთაც გამოირჩეოდა საბჭოურ სინამდვილეში არსებული „ჩრდილოვანი ეკონომიკა" და რომელსაც განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ნორმალურ ბიზნესთან ცოტა რამე აქვს საერთო. ქართველი ბიზნესმენისათვის უპირობო პაგიისნება, პარტნიორებთან (უპირველესი პარტნიორი კი მყიდველია) კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება არ გამხდარა ქცევის ნორმად. დღევანდელ ქართულ ბიზნესში თანამედროვე მეწარმეობრივი საქმიანობის ჩვევების სერიოზული დეფიციტია, ამავდროულად ჭარბად არის წარმოსახული კანონსაწინააღმდეგო, კრიმინალური ქმედობის ელემენტები.[1]

ეკონომიკური პოლიტიკის დამუშავება-გაგარებისას გასათვალისწინებელია უეჭველად ჩვენი საზოგადოების კოლექტივისტური ფსიქოლოგია, ის, რომ დღეს მშრომელთა ნაწილი, სამწუხაროდ, შიშობს და შინაგანად ერიღება კერძო საკუთრებას, ეინაიდან დამოუკიდებლობასა და ინიციატივას მიჩეული არ არის. ამავდროულად ისიც ფაქტია, რომ მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს საკმარისი იმუნიტეტი არა აქვს გამომუშავებული არაკეთილსინდისიერი კერძო სტრუქტურების საქმიანობისადმი, ადვილად ემბება სხვადასხვა ავანტიურაში[2] და კიდევ უფრო ეჭვიანი ხდება კერძოსაკუთრებრივი საქმიანობისადმი.

ზემოთქმული მიგვანიშნებს, რომ საუკუნეების განმავლობაში ჩვენს საზოგადოებაში ჩამოყალიბებულ-გავრცელებული და ბოლო ათეული წლებში კიდევ უფრო განმტკიცებული დირიჟისტულ-პაგერნალისტური (ასევე მნიშვნელოვანწილად კოლექტივისტური) ფსიქოლოგია გარკვეულ წინააღმდეგობას უწევს ან სირთულეებს უქმნის საბაზრო რეფორმების გაგარებას. ამ უკანასკნელთა აუცილებელი წარმატების და ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირების საფუძველი კი გონივრული ინდივიდუალიზმი და სამეურნეო აგენტების განცალკევებაა. ამიგომ ჩვენს პირობებში საუბარი — ქმედობა უნდა იყოს არა უბრალოდ თავისუფალი ბაზრის შექმნაზე, არამედ უპირველესად ბაზრისა, როგორც ადამიანის (პიროვნების) პირადი შინაგანი ინგერესების თავისუფალი რეალიზაციის საშუალების; ეს კი შესაბამისი კანონმდებლობით და მისი გაგარების შეიძლება იქნეს მიღწეული. თუ ეს ინგერესები ვერ ამოქმედდა და თუ ადამიანების აბსოლუტური უმრავლესობა ვერ განეწყო თვითრეალიზაციისათვის, მაშინ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა ალარ გვექნება, ის ამ შემთხვევაში თავისუფალი მხოლოდ კრიმინალურ-მაფიოზური ელემენტებისათვის იქნება.

III

ზემოთ ჩვენ ხაზი გავუსვით ქართველი კაცის გრადიციულ შრომისმოყვარეობას. ეს რეალობაა, მაგრამ ასეთი საერთო მიდგომა და განსაზღვრა საკმარისი არ არის. შეიძლება ითქვას, რომ კაცობრიობა კაპიტალიზმამდე მთლიანობაში გარკვეულწილად „ბარმაკი" იყო და ეს არც არის გასაკვირი. მისი უდიდესი ნაწილისათვის შრომა მანამდე მეგწილად იძულებითი (დაძალებითი) წესით იყო ორგანიზებული. საქმიანობის შედეგებს კი მწარმოებლის მდგომარეობისათვის, მისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ამას ისიც ემატებოდა, რომ თვით ეს მოთხოვნილებები ძალზე შეზღუდული იყო — უპირველეს ყოვლისა, აგგილი ჰქონდა მეგად პრიმიგიული (ფიზიკური არსებობის) მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. თვითდამკვიდრებისა და მაგერიალური მდგომარეობის განმტკიცების თვალსაზრისით, შრომის (მეწარმეობრივი საქმიანობის) მოგივაცია ჩანასახ მდგომარეობაში იყო.

ეს არის, ალბათ, იმის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი, რომ კაპიტალიზმამდე საზოგადოების აბორიგენებში (მ. შ. რელიგიურ მოძღვრებებში) შრომის შედეგების განაწილებისადმი გათანაბრებითი მიდგომის სამართლიანობის კონცეფცია სჭარობობდა. სხვანაირად არც შეიძლებოდა: რაკი შრომა, მიუხედავად საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელი (გარდაუვალი) ხასიათისა, მხოლოდ დაძალებითი სამუშაოებით შეიძლება ორგანიზებულ იქნეს, სამართლიანობა მოითხოვს (ეს გრძნობა კი ადამიანს თანდაყოლილად ახასიათებს), რომ აქედან განაწილებაზე გაკეთდეს, სოლო შრომის შედეგები სწორედ ამ საწყისებზე (სამართლიანობის ბაზაზე) გაიაყოს საზოგადოების წევრებს შორის.

კაპიტალიზმმა კი, დაამკვიდრა რა ადამიანის პიროვნული თავისუფლება და მოამწყვდია რა იგი ამავდროულად კერძოკაპიტალისტურ ეკონომიკურ ურთიერთობებში, ერთი მხრივ, გაალიძა მასში პოტენციურად არსებული შრომისა და საერთოდ მეწარმეობრივი საქმიანობის მოგივაცია და, მეორე, ჩაუნერგა და განუმტკიცა მას მაღალმწარმოებლური შრომის ჩვევები, მეტოქეობისა და შეჯიბრების ეთიკა შრომის დისციპლინა.

სამწუხაროდ, ჩვენთან, რუსეთის მთელ იმპერიაში, განვითარების აღრინდელ სტადიაზე მეწყვეტის გამო კაპიტალიზმმა ვერ მოასწრო შრომის (და მეწარმეობის) მტკიცე ჩვევების ფართო დამკვიდრება, შრომისადმი (და მეწარმეობისადმი) ადამიანის ფსიქიკაში საჭირო პოზიგიური განწყობის დამყარება. ოქტომბრის რევოლუციის შედეგად შემოღებულმა განაწილების ფსიქოსოციალისტურმა, ფუქმორიანად კი გათანაბრებითმა პრინციპმა საერთოდ დაამხინჯა ეს ფსიქიკა და საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს ისეთი მოსაზრება-განწყობა ჩაუნერგა (ან აღუდგინა აღრე არსებული), რომ შრომის (საქმიანობის) მოცულობა-ხარისხსა და ადამიანის (პიროვნების) მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დონეს ერთმანეთთან უშუალო, ურთიერთგანმპაპირობელი კავშირი არა აქვთ.

ასე რომ საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის თითქმის ერთსულოვანი თანხმობა, რომელიც თითქოსდა სუფევს დღეს საქართველოს მოსახლეობაში, ჯერ კიდევ ყველაფრის მთქმელი და განმსაზღვრელი არ არის; საზოგადოების მენტალიტეტი არამდგრადი და ჭრელი ერთიანი თანხმობა ერთიანი სურვილი არ არის. მოსახლეობის მეგად მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ-ჯერობით ძნელად ეგუება (ან საერთოდ მიუუღებლად მიაჩნია) საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის გარდაუვალ თანმხლეს სოციალური დიფერენციაციის არსებულთან შედარებით მნიშვნელოვან გაღრმავებას და თვლის, რომ საყოველთაო სამართლიანობა (რაშიც ხმირად გათანაბრებას გულისხმობენ)

[1] ამის მიზეზი, რა თქმა უნდა, მარგო ბიზნესმენების ჩვევებში და განწყობაში არ ძევს. მათ განაპირობებს, აგრეთვევ ის, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ ბოლომდე ვერ შეიქმნა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბება-ფუნქციონირების სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური პირობები.

[2] გავიხსენოთ თუნდაც ის საყოველთაო ავანტიური, როდესაც ბანაკები თუ მრავალი სხვა სტრუქტურა 25-35%-ის დივიდენდებს პირდებოდნენ მეანაბრეებს და რომელსაც საკალალო შედეგი მოჰყვა.

პირველეს ყოველისა, განაწილების სრულყოფის სამუალებით უნდა დამყარდეს. ეს მგამპები 70-წლიანი პროპაგანდისტული მეცადინეობის და გარკვეულწილად რეალობის) შედეგია ძირითადად, მაგრამ ამ გონება-განწყობილების რევოლუციამდეც საკმარისად ნოყიერი ნიადაგი ჰქონდა.

IV

ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებები იმას ნიშნავს, რომ ეკონომიკური საქმიანობისადმი განწყობა, ეკონომიკური ქცევის (და აზროვნების) ჩვევები მეგად მნიშვნელოვანი და გარკვეულწილად გადამწყვეტია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში წარმატებითი მეწარმეობრივი (და ფერიოდ შრომითი) საქმიანობისათვის. ეკონომიკური საქმიანობის მოგივაციაში ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ მთხვევეთი არ არის, რა თქმა უნდა, რომ ადამიანთა ეკონომიკური საქიელის ახსნისას ხმირად ვიშველიებთ ისეთ ცნებებს, როგორიცაა „მიდრეკილება", „მისწრაფება", „განზრახვა", „მოლოდინი" და სხვა.

ჩვენს საზოგადოებაში ნორმალური ეკონომიკური ქცევის ჩვევების, შეიძლება ითქვას, გარკვეული დეფიციტია. ისინი, როგორც ითქვა, ერეკ აღრე იყო საკმარისად შემეწინააღმდეგო წარმართვადი ეკონომიკის ურთიერთობებმა, რაც კი იყო, იღეურად ეკუადო, საზოგადოებრივ საწყისებზე ფუნქციონირებადი ეკონომიკისათვის მიუღებლად ჩათვალა (ყოველ შემთხვევაში თავიდან), მათი ეგაგარებლების მნიშვნელოვანი ნაწილი ფიზიკურადაც კი განადგურდა.[1] ამიგომ ადამიანის მეურნეობრივი (ეკონომიკური) ქცევის და მისი ეფექტიანობის ეგიმეწყვეტ-განმსაზღვრელი მიზეზების შესწავლა-გამოკვლევა ეკონომიკური (და სოციალური) მეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა. ეკონომიკური ქცევის პარამეტრების გათვალისწინება კი ეკონომიკურ პოლიტიკაში სრულიად აუცილებელია ამის შედეგიანობისათვის.

ეკონომიკურ ქცევაში კი ჩვენ ეგულისხმობთ (ეკონომიკური ქცევის პარამეტრები):

— ნორმალური ადამიანის მისწრაფებას (მოგივაციას) სისტემატურად იზრუნოს თავისი ავალ-დიდების (ქონების) გაზრდისათვის (ამ თვალსაზრისით ინგელექტუალური ქონებაც, პიროვნების კვალიფიკაციაც შედის);

— გონება-განწყობილებას, აზროვნება-მიდრეკილებას, რომელიც გამოსაგაეს განსაკუთრებულად მყარ ეკონომიკურ კავშირებს სახელმწიფო (საზოგადოებრივ), საწარმოო (ფირმები) და უშუალო (პიროვნულ) სუბიექტებს შორის;

— საქიელს, რომელიც, ერთი მხრივ, ეყრდნობა გრადიციებს, სოლო, მეორე მხრივ — სპეციალურ ცონასა და უნარს, რომელთა რეალიზაცია ეკონომიკური საქმიანობის სუბიექტებს შორის კონკაკტების დროს ხდება.

ამ თვალსაზრისით, აღმინისტრაციულ-ბრძანებლური სისტემის პირობებში საერთოდ ძნელია ადამიანების ნორმალურ ეკონომიკურ ქცევაზე საუბარი: მათი უმრავლესობა ხომ უპირველესად საწარმოო ურთიერთობებში იყო ჩართული, რომელთა პირდაპირი გაიგივება ეკონომიკურ ურთიერთობებთან არასწორი იქნებოდა. მეგ-ნაკლებად სრული მსმგბაბი ეკონომიკურ ქმედობაზე (ქცევაზე) საბჭოურ სამეურნეო სისტემაში მართლზომიერი იქნება ვისაუბროთ მხოლოდ საოჯახო (პირადი) მეურნეობის შესახებ, რომელიც (შეიძლება ასე ითქვას) ფარული იყო საბაზრო მექანიზმის საფუძველზე და რომლის როლი ეკონომიკურ ურთიერთობებში ძალზე უმნიშვნელო და დაკნინებული ფენომენია.

საკუთრების გასხვისების შედეგად დამკვიდრებული ხარჯვითი მეურნეობა უნერგავდა საზოგადოების წევრებს სხვის ქმაყოფაზე (და მ. შ. უპირველესად სახელმწიფოს ხარჯზე) ცხოვრების სურვილ-განწყობას, გულდამშიდებულობას და დაუდევრობას, იმის გაფლანგვა-განიავების მიდრეკილებას, რაც სუბიექტისაგან გასხვისებულია. ჩვენთან კი, საქართველოში, ეს განწყობა სპეციფიკურ ხასიათს იღებდა და საღდღეობდა ხმირად როგორც ტრადიციული (ეროვნული) პუმპარილიანობა, გულთხილობა და უანგარობა. შესაბამისად, ნორმალური ადამიანის საბაზრო ქცევის ისეთი აუცილებელი (ბუნებრივი) პიროვნული თვისებები, როგორიცაა მომჭირნეობა და ყაირათიანობა, მუყაითობა, წარმონინდებოდა დამამცირებელ ხელმოჭერილობად და წუწურაქობად. ასეთი, შეიძლება ითქვას, აბსურდული ეკონომიკური ქცევა-მენტალიტეტის გადალახვა ხანგრძლივი და ძნელი პროცესი იქნება, რომელმეც თავი და თავი საკუთრების პრივატიზაციისა და საზოგადოების ეფექტურობრივი განწყობა-მოგივაციის განმტკიცებას ეკუთვნის.

საბჭოური სოციალურ-ეკონომიკური რეალობის (ცხოვრების დაბალი დონე) დასავლეთის ქვეყნების მდგომარეობასთან შედარების შედეგად სსრ კავშირის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს ჩამოუყალიბდა არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების (საზოგადოებრივ-ეკონომიკური წესრიგის) სწრაფი და რადიკალური (თვისებრივი) შეცვლის აუცილებლობის განწყობა-სურვილი. ამავდროულად, ის ბოლომდე ვერ იყო (და არ არის) გარკვეული, რომ ათეული წლების განმავლობაში აღმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის გავლენის ქვეშ მნიშვნელოვანწილად თვითონ იყო დამუხტული და შეპყრობილი ამ სისტემისათვის საჭირო და დამახასიათებელი სტერეოტიპებით ფასეულობების იერარქიაზე, ქცევის მოგივაციაზე, ამა თუ იმ ეკონომიკური პროცესების შეფასებაზე და სხვა. ეს სტერეოტიპები კი პირდაპირ ეწინააღმდეგება და უამრავ სირთულეებს უქმნის თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობების (საბაზრო ეკონომიკის) დამკვიდრებას. ამიგომ ძნელად და მტკივნეულად ეგუება მოსახლეობის ნაწილი ბაზრისათვის აუცილებელ მეგად მკაცრ და ხმირად ულმობელ თამაშის წესს, მ. შ. უპირველესად ზემოაღნიშნულს იმის თაობაზე, რომ საბაზრო ეკონომიკის წარმოების ოპგიმიზაციისა და ეფექტიანობის ამაღლებისათვის „შუმპაობა" თან ახლავს ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით ადამიანთა არსებული დიფერენციაციის გაღრმავება-გაფართოება (რა თქმა უნდა, არა ისეთი, როგორც მის კრიმინალურ საწყისებზე ფუნქციონირებას).

სხვადასხვა მიზეზის (მ. შ. რელიგიური მოძღვრების) მოქმედების შედეგად ქართველი კაცის, საქართველოს მთელი მოსახლეობის მენტალიტეტში ფართოდ არის დამკვიდრებული სოციალურ-ეკონომიკური თანასწორობის უზრუნველყოფის მნიშვნელობის განწყობა; თავისუფლების ეკონომიკური თვალსაზრისით გაგება კი გამორიცხავს თანასწორობასს. უეჭველად სწორი არიან ქ. სამუელსონი და ვ. ნორდჰაუსი, როდესაც წერენ, რომ „მდიდარი პაგრნის კაგამ შეიძლება ის რძე მიირთვას, რომელიც აუცილებელია ღარიბი ოჯახის ბავშვის ჯანმთელობისათვის. ეს იმიგომ კი არ ხდება, რომ მოთხოვნა და მიწოდება ცუდად მუშაობენ. საბაზრო მექანიზმმა თავისი საქმე გააკეთა — ფულიანი იმას გაუგზავნა, ვინც მას ფულით მისცა ხმა. ფასობრივი მექანიზმის დამცველებმა და კრიტიკოსებმა უნდა აღიარონ, რომ ეფექტიან საბაზრო სისტემას თან სდევს მნიშვნელოვანი უთანასწორობის კვლავეწარმოება"[2] ეს შეძლებისდაგვარად გასათვალისწინებელია ეკონომიკური პოლიტიკის დამუშავებაში, მისი მიმართულებების განსაზღვრაში, ვინაიდან ჩვენი მოსახლეობა ამ მოვლენას მტკივნეუ-

[1] გავიხსენოთ თუნდაც ს. დოლიძის ბრწყინვალე ფილმი „შეხვედრა წარსულთან".

[2] „Экономические науки" - 1990 - N1 - С. 111.

ლად აღიქვამს.

გასაკვირია, რომ ამ განწყობის იგნორირებას შეიძლება სერიოზული უარყოფითი მოვლენები მოჰყვეს, მაგრამ მისი გაგრძელებაც არ იქნებოდა სწორი (რაც ხშირად ხდება, მ. შ., სამწუხაროდ, მეცნიერებაშიც). იმის გააბრება-გათავისებაც აუცილებელია, რომ მეგ-ნაკლებ სოციალური სამართლიანობის დამყარებას, უფრო სწორად, ასეთი სამართლიანობის შედარებით ფართოდ დამკვიდრებისა და საერთა კეთილდღეობისათვის საჭირო საშუალებების მეგი მოცულობის შექმნას ხელს უწყობს და განაპირობებს ეკონომიკის უპირატესად თვი რეგულირების საწყისებზე უნუქციონირება, თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობების დამყარება-განმტკიცება, შექმნილი ეროვნული შემო საალის სახელმწიფოებრივი გადანაწილების მოზომილობა-ოპტიმალურობის პრინციპის განუხრელად დაცვა. ჩვენი აზრით, სერიოზული ძალისხმევაა საჭირო იმისათვის, რომ გადალახულ იქნეს, დოვლათის შექმნა-გამრავლების ნაცვლად, საზოგადოების, მისი პოლიგიური ძალების მენგალიტეტში გავრცელებული წარმოებული დოვლათის ხელისუფლების მიერ გაყოფა-გადანაწილების გაუმჯობესება-სრულ ოფის (შეცვლის) საჭიროების განწყობა.

ჩვენთან საბაზრო ურთიერთობების დამყარების შესაბამისი ქცევის (მენგალიტეტის) მნიშვნელოვან ნაკლებობაზე შეგვიყვანს ის ფ�sა სათვის ცნობილი ფაქტი, რომ 1993 წელს ჩვენს გაკოგრებულ ქვეყანაში თითქმის მთელი წლის განმავლობაში პარლამენტის სხდომ დილიდან საღამოდე პირდაპირ გადაიცემოდა ტელევიერში; არც შემდგომში შემცირებულა ეს მაინცდამაინც.

რაგომ იყო და არის ეს მიუღებელი და რაგომ მიანიშნებს, ჩვენი აზრით, საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის ქცევის დეფიციტზე?

ჯერ ერთი, ეს ფაქტობრივად დემოკრაგიაზე, აზრის თავისუფლად გამოთქმაზე ძალადობაა;[1]

მეორე, ამ პირობებში (მილიონიანი აუდიგორიის თვალთვალის ქვეშ) შედეგია საუბარი ნორმალურ კანონშემოქმედებაზე;

მესამე, ასეთ უგუნურ ხარჯვის (და ისიც ელექტროენერგიის მწვავე დეფიციტის პირობებში, როგორც ჩვენთანაა) არც ერთი მდიდარი ქვეყანაც არ დაუშვებს (სწორედ მაშინ გროვდებოდა ასობით მილიონი ეიალი გაზის მოწოდებაზე);

მეოთხე (და მთავარი), ტელევადაცემების თაობაზე ხშირად ამბობენ (ალბათ, მართებულად), რომ ნახევარი საქართველო ადევნებს თვალყურს პარლამენტის სხდომების გადაცემებს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ის „ნახევარი საქართველო" არ გრძნობს თავს საბაზრ ეკონომიკის პირობებში. თუ არადა შეუძლებელია მესაკუთრე, მეწარმე, შრომის მედეგებით ნამდვილად დანტგრესებული მუშაკი პარლ მენტის სხდომების გადაცემებით მოაშორო მისთვის უმუალოდ სასარგებლო და საჭირო საქმიანობას.

ასე რომ საქართველოში საბაზრო ურთიერთობების (მეწარმეობის) ფორმირება-განმტკიცების გაჭიანურებას (ტემპების ჩამორჩენას) განსაზღვრავს არა მარგო ხელისუფლების მიერ საჭირო პირობების შექმნის დაყოვნება, რთული პოლიგიკური სიგუაცია, დამევებულ შეცდომები და ზოგიერთი სხვა მიზეზი. არა გვგონია, მაგალითად, რომ ამ მხრივ დადებით როლს თამაშობდეს ჩვენს საზოგადოებაშ ფარიოდ გავრცელებული ახლოხელ-ნათესავებისადმი პატერნალისტური და ნათლიმამური დამოკიდებულება (25 წლის შვილი ჩვენთან ხშირად ჯერ კიდევ ბავშვია, დამოუკიდებლად, როგორც წესი, თავს ვერ ირჩენს), აგრეთვე ყოველსშემძლე საბჭოური ფენომენი — ე. წ „ბლატი", რომელსაც, როგორც ჩანს, ჯერ-ჯერობით არც შესაგვეფინი ცნება მოენახა და არც ოფიციალური სტატუსი მიეცა ქართულ ლექსიკონებში.[2] მოვლენა, რომელიც ამ ცნებაში იგულისხმება, ღღეს ფაქტობრივად მოდებულია სახელმწიფო თუ სხვა სტრუქტურებს ანგრევს კანონიერებას და ყოველგვარ ნორმალურ საქმიანობას. „ბლატზე" და მოყვრობაზე მასობრივად დამყარებული ურთიერთობებ კი ვერ ეტევა, როგორც წესი, თავისუფალი ბაზრის ფარგლებში, არ ემორჩილება და ამახინჯებს ბაზრის კანონებს.

საზოგადოების ეკონომიკური მენტალიტეტის კვლევა-ანალიზი წარმოჩინდება ფაქტობრივად, როგორც სამეურნეო საქმიანობაში ადამ ანის ფაქტორის დამახასიათებელი პარამეტრების ანალიზი. მათი ცოდნა კი სრულიად აუცილებელია ეკონომიკური პოლიგიკის ოპტი მალური მიმართულებების ფორმირებისათვის, ეკონომიკური რეფორმების გაგარების ეადების და ხანგრძლივობის სწორად განსაზღვრ სათვის, ამა თუ იმ ეკონომიკური გადაწყვეტილების კეალობაზე მოსალოდნელი (შესაძლებელი) შედეგების უშეცდომოდ პროგნოზირებისათვის.

ზემოთ თქმული, ვფიქრობთ, მიგვანიშნებს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს საბაზრო ურთიერთობების დამყარებისათვის და საბაზრ ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის საზოგადოების მენტალიტეტს და ადამიანთა ქცევის განმაპირობებელ არა მარგო უმა ლო სამეურნეო პარამეტრებს (საქმიანობის შედეგს), არამედ ხალხის გრადიციულ ჩვეულებ-განწყობას. ღღეს, როდესაც ჩვენი ქვეყანა სრულ ად მართებულად დაადგა ეკონომიკის რეფორმირების დაჩქარების პოლიგიკას (ჩვენი აზრით, ეს პროცესი საქართველოში ძალზე დაგვი ანდა), აუცილებელია, რომ მის გაგარებას თან ახლდეს მოსახლეობის საბაზრო ურთიერთობებთან დაკავშირებული სპეციფიკური განწყობა-მენტალიტეტის მაქსიმალურად შესაძლებელი გათვალისწინება, ამისათვის საჭირო ეკონომიკური, იდეოლოგიური და ადმინის გრაციული ღონისძიებები.

წინადადებები, რეკომენდაციები

ჩვენს ქვეყანაში თავისუფალ საბაზრო ურთიერთობებზე წარმაგებით და „ნაკლები დანაკარგებით" გადასვლის უმრუნველყოფისათვ საჭიროა გადალახულ-ნეიგრალიზებული იქნეს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის მენტალიტეტში არსებული ჩვევები, ტრადიციებ განწყობა, რომლებიც გარკვეულწილად ეწინააღმდეგება და ხელს უშლის ერთი თვისებრივი მდგომარეობიდან მეორეზე გადასვლ ურთულესი სოციალურ-ეკონომიკურ-ფსიქოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტას. ამისათვის აუცილებელია შესაბამისი სტრუქტურების ე სამეცნიერო ძალების მობილიზებით დამუშავდეს და გაგარდეს ფართომასშტაბური, კომპლექსური ეკონომიკური, იდეოლოგიური და ად მინისტრაციული ღონისძიებები, რომლებშიც, ვფიქრობთ, შეიძლება გათვალისწინებულ იქნეს შემდეგი მოსაზრებები (წინადადებები):

1. საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილში მეწარმეობისადმი არსებული ნეგაგიური დამოკიდებულების შეცვლა-განეიტრალებისათვის, რომლის (დამოკიდებულების) განმაპირობებელი მიზეზები, გარდა ისტორიულად განმსაზღვრელი მოვლენებისა (ტრადიციებისა), თვი

[1] საუბარია ორიგინალური, ზოგჯერ საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილისათვის არასასიამოვნო (მიუღებელი) მოსაზრების გამოთ მის სურვილზე, და არა თავის გამოჩენის ამბიციურ მიდრეკილებაზე.

[2] მივაქცევთ ყურადღებას იმას, რომ რუსულ-ქართულ ლექსიკონში, რომლის რედკოლეგიის ხელმძღვანელობდა ცნობილი მეცნიერ აკადემიკოსი ქეთევან ლომთათიძე (თბ., 1983), სიტყვა „блат" თარგმნილია უბრალოდ როგორც „ნაცნობობა (ტარგონულად). „რუსულ განმარტებით ლექსიკონში კი (С. И. Ожегов: - Словарь русского языка, - М. — 1984) მისი შინაარსის ერთ-ერთი მნიშვნელობა, ღღეს დღე პირობებში კი, ეტყობა, ძირითადი, გადმოცემულია, როგორც „ნაცნობობა, კავშირები, რომლებიც გამოიყენება პირადი, ანგარებიან ინტერესებისათვის" (ხაზგასმა ჩვენია — რ. ბ.).

ვერი ღღეანდელი ქართველი ნეიორიში — ბიზნესმენების კანონსაწინააღმდეგო ქცევა-საქმიანობაში ძევს, აუცილებელია, რომ ხელისუ ლებამ:

1. 1. ჩვეთრად გაიაზრთოს კრიმინალური საქმიანობის წინააღმდეგ ბრძოლა როგორც ბიზნესში, ისე თვით სახელმწიფო სტრუქტურებ

1. 2. რეალურად დაამკვიდროს (და არა მარგო განაცხადოს) ქვეყანაში მოსახლეობის მიერ შემოსავლის დეკლარირების პრინციპი;

1. 3. მასობრივი ინფორმაციის და სხვა საშუალებებით ფართო პოროპაგანდა გაუწიოს ნამდვილი შემოქმედებითი ბიზნესისა და ბიზნესმე ების საქმიანობას.

2. განსაკუთრებული ყურადღება და ძალისხმევა სჭირდება იმ „სამართლიანი" განაწილების სარგებლიანობა-აუცილებლობის საზოგა ებაში არსებული განწყობის დაძლევას, რომლის ქვეშ ხშირად შექმნილი დოვლათის გათანაბრებით გაყოფას გულისხმობენ. ამ საქმე ში, ჩვენი აზრით, გადალახულ და უკუგდებულ უნდა იქნეს ის „თეორიული დასაბუთება", რომლის შესაბამისად საბაზრო ეკონომიკის ირაგატად თვითრეგულირების (თვითგანწყობის) საწყისებზე განვითარება გარდუვალად იწვევს საზოგადოების განსაკუთრებით მდი ებისა და განსაკუთრებით ღარიბების პოლუსებად დაყოფას. ვფიქრობთ, ამ მოსაზრების გავრცელება აბნევს საზოგადოებას, გადაქცევ ს მისი ძირითადი ყურადღება ღღეანდელი რეალური საშიშრობიდან — ეკონომიკის კრიმინალიზაციისაგან — სხვა ნაკლებ აქტუალურ ოვლენებზე.

3. ამავდროულად განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის დასავლურ ქვეყნებთან შედარებით ჩვენი ქვეყნის მაკროეკონომიკურ პოლი ასა მაინც უფრო მეტად სჭირდება გათვალისწინება განაწილებით ურთიერთობებში სამართლიანობის პრინციპების დაცვას, ე. ი. ეს ურთიერთობები ჩვენთან შეედარ მოდელს უფრო უნდა უახლოვდებოდეს, ვიდრე, ვთქვათ, ამერიკულს. მართალია, ეს ეკონომიკის ფორმირება-განვითარებას ერთობ შეანელებს (დაახანებს), მაგრამ გარდამავალ პერიოდში ასეთი ქმედობა აუცილებელია ზედმეტი სო ციალური პრობლემების თავიდან აცილების მიზნით. ამ კონცეფციის მიღების შემთხვევაში აუცილებელია ხელისუფლების ქცევა-მენტალი ტეტის შეედარ ხასიათზე „კორექტირება". ხელისუფლების შენახვა საზოგადოებას ძალზე ცოტა უნდა უჯდებოდეს, ის დარწმუნებული უნდა ოს, რომ ერთობლივი ეროვნული პროდუქტიდან სახელმწიფოს მიერ მომაგებულად გადანაწილებული სახსრები სოციალურ ღონისძიე ებს მოხმარდება, ე. ი. მასეე დაუბრუნდება (როგორც დასავლელი ავტორები აღნიშნავენ, შეედარი მოდელის წარმაგებით ფუნქციონირე ებისათვის აუცილებელია, რომ ხელისუფლების მესვეურებმა ველოსიპედი სიარული ისწავლონ).

Общественный менталитет и проблемы стонавления рыночных отношений в Грузии (Аннотация)

Басария Р.В.,
д.э.н., член-кореспондент Академии экономических наук Грузии, заместитель директора Научноисследовательского института финансов

Страны с рыночной экономикой на современном этапе находятся на различных уровнях развития, и то во многом связано с общественным менталитетом - с традициями, настроем, способностями, предрасположением народа к трудовой и предпринимательской деятельности. Учитивая трудолюбие, интеллектуальность и другие параметры менталитета народа, будущее Грузии представляется оптимистическим. Однако надо признать, что менталитет общества весьма неодинаков, приэтом имеются проблемы, связанные как с историческим развитием народа, так и с 70-летним существованием в нашей стране командно-административной системы, преодоление или учет которых необходимы для обеспечения сравнительно безболезненного перехода общества на рыночные отношения. Это и патрижистско-патерналистские настроения (не только в обществе, но и в структурах власти) преувеличения роли и возможностей государства, и некоторая боязнь частной собственности и предпринимательства, связанная с отсутствием должных навыков и опыта и во многом с криминальным и нецивилизованным характером современного бизнеса в Грузии, и во многом негативное отношение к тем, кто наживает добро, независимо от его источников, и определенный дефицит в трудовой дисциплине населения, и повышенная уверенность на решение социально-экономических проблем совершенствования отношений распределения и др.

Это свидетельствует о том, что для успешного перехода общества из одного качественного состояния в другое, обеспечения максимальной результативности экономической реформы необходимо сочетать общие требования с объективно существующими специфическими традициями, навыком и настроем населения. С этой целью следует разработать и осуществить широкомасштабные (комплексные) экономические, социальные, идеологические и административные мероприятия. Некоторые конкретные предложения предоставлены в нашей статье.

მაკროეკონომიკური რეგულირების სტრატეგია და სამრეწველო პოლიტიკა გარდამავალ პერიოდში

ნუგზარ სანთელაძე

ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა
აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, თბილისის ბიზნესის
აკადემიის რექტორი

მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სტრუქტურული გარდაქმნების ღონისძიებათა თანამიმდევრული განხორციელების შედეგად საქართველოს ეკონომიკის განვითარებაში 1995 წლიდან ნათლად გამოიკვეთა რამდენიმე მეტად მნიშვნელოვანი დადებითი ტენდენცია. მათ შორის მთავარია ეკონომიკის საფინანსო-ეკონომიკური სტაბილიზაცია და ეროვნული მეურნეობის შესაბამის დარგთა აშკარა გამოცოცხლება, წარმოების შესვლა ზრდის ფაზაში.

აღნიშნული ტენდენციის მკაფიო განმამტკიცებელი გამოსატულებაა ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქციის ზრდა (იხ. ცხრილი).

აღსანიშნავია აგრეთვე მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის, კაპიტალურ დაბანდებათა მოცულობისა და სხვა მაჩვენებელთა შესამჩნევი მატება. ეს მაშინ, როდესაც წინა პერიოდში (1989 წლიდან მოყოლებული) ადგილი ჰქონდა წარმოების არსებით აბსოლუტურ შემცირებას.

საკმარისია ითქვას, რომ 1992 წელს წარმოების კლების ტემპმა 45 პროცენტი შეადგინა, 1993 წელს — 29 პროცენტი და 1994 წელს — 12 პროცენტი.

იმავე პერიოდებში კაპიტალდაბანდებათა მოცულობა შემცირდა შესაბამისად 62; 93 და 10 პროცენტით.

ეკონომიკის რეფორმირების შემდეგ უმნიშვნელოვანეს ტენდენციად და აგრეთვე მას ერთ-ერთ მთავარ პოზიტიურ შედეგად უნდა იქნეს მიჩნეული ინფლაციური პროცესების შეჩერება დასამავე ზღვარამდე და ეროვნული ვალუტის (ლარის) სტაბილური საცვლელი კურსის შენარჩუნება (დოლარის მიმართ).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მთელი 1996 წლის განმავლობაში სამომხმარებლო ფასების ინდექსი სულ 13,5 პროცენტით გაიზარდა, 1997

საქართველოს ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორების დინამიკა 1994-1997 წ.წ. (პროცენტებით წინა წლებთან შესადარ ფასებში)[1]

	1994 წ.	1995 წ.	1996 წ.	1997 წლის იანვარ-ივნისი
მთლიანი შიდა პროდუქტი	70,0	102,6	111	114,7
მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია	60,1	90,2	107,7	111,8
კაპიტალური დაბანდებების მთლიანი მოცულობა	90,0	109,4	131,3	79,4
საცალო საქონელბრუნვა	75,0	2,6-ჯერ	130	124,3
მოსახლეობის ფასიანი მომსახურება	27,7	—	137,8	140,1
საცხოვრებელი სახლების საერთო ფართობის ექსპლუატაციაში ჩაბარება	9,0	183,3	146,8	—
საარსებო მინიმუმზე ნაკლები შემოსავლების მქონე მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში, %	85-ჯერ	157,4	113,5	117,2[2]
სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (შესაბამისი წლის დეკემბერი წინა წლის დეკემბერთან)	—	80	65	—

[1] საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით.
[2] 1997 წლის ივნისი 1996 წლის დეკემბერთან შედარებით.

ლის პირველ ნახევარში კი — 17,2 პროცენტით, მაშინ როდესაც 1994 წელს ინფლაციის დონემ 8500 პროცენტი (ჰიპერინფლაციური ეტაპი), ხოლო 1995 წელს — 57,4 პროცენტი შეადგინა. ინფლაციის საპროგნოზო მაჩვენებელი კი 1996 წლისათვის 29 პროცენტი იყო. 1997 ლის განვლილ ექვს თვეში დაფიქსირებული ინფლაციის საშუალო დონე თვეში (0,5 პროცენტი) მნიშვნელოვნად დაბალია 1996 წლის ალოგიურ მაჩვენებელზე (1,9 პროცენტი).

ექსტრემალური ინფლაციის დაძლევა და ინფლაციის ტემპების შემცირება მიღწეულია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მკვეთრი გამკაცრებისა და ინფლაციის მიზანმიმართული მართვადობის უზრუნველყოფის გზით. შემდგომში ინფლაციის ტემპების კლება დამოკიდებული ნება ეკონომიკის გამოცოცხლების ინტენსივობასა და მისი ბრდის დაჩქარებაზე.

მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის თვალსაზრისით, უეჭველად დადებით ტენდენციად გვესახება აგრეთვე ეროვნულ მეურნეობაში საქმიანობა ზრდა 1,6 პროცენტით 1995-1996 წლებში, ხოლო მიმდინარე წლის პირველ ნახევარში (წლის დასაწყისთან შედარებით) — 2 პროცენტით. რასაკვირველია, თავისთავად ასეთი ბრდა დიდ არ არის. მით უმეტეს, რომ დასაქმებულთა რიცხვი ეკონომიკის დარგში 96 წლის ბოლოსათვის, სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით, 1988-1990 წლებთან შედარებით შემცირებულია თითქმის 37 პროცენტით. მაგრამ აქ მთავარია ის, რომ საბაზრო ეკონომიკური განვითარების კონკრეტული წინაპირობების შექმნის შედეგად ეკონომიკის გამოცოცხლების კვალობაზე პირველად რეფორმირების პროცესში ჩამოყალიბდა აღნიშნული ტენდენციის ბრდის აშკარად გამოსაატული ტენდენცია. ამ უკანასკნელს კიდევ უფრო აძლიერებს ეკონომიკის ტრანსფორმაციის შედეგად ეკონომიკურად თვითდასაქმებულთა (წვრილი მოვაჭრეები, ხელოსნები, მეწარმეები და სხვ.) რიცხვის სისტემაგიური ბრდა, რომელთა სტაგნაციური ბრიცხვა ჯერჯერობით არ არის მოგვარებული.

ეკონომიკის რეფორმირების კიდევ ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი შედეგია ეროვნული მეურნეობის სტრუქტურაში კერძო საკუთრების ელის მკვეთრი ბრდა, რაც ყველაზე უფრო ნათლად გამოკვეთილ ტენდენციად ჩამოყალიბდა. სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის ელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით, ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის სამი მეოთხედი სწორედ კერძო სექტორში იქმნება და მის ლად სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ორ მესამედზე მეტი მოდის.

ამაქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ 90-იან წლებში განხორციელებული რადიკალური ეკონომიკური რეფორმა საქართველოსთვის, ისევე როგორც სხვა პოსტსოციალისტური ქვეყნებისათვის, იქცა თავისებურ სოციალურ რევოლუციად, რომელმაც ეროვნულ ეკონომიკურ ფყობაზე.

ეკონომიკის განვითარებაში უკანასკნელ წლებში მიღწეულ რიგ დადებით შედეგებთან ერთად უნდა აღინიშნოს ის აშკარა ეკონომიკური ნაალმდეგობები და შეუსაბამობანი, ნაკლოვანებები და გადაუწყვეტელი საკითხები, რომლებიც თვალნათლივ წარმოიჩენენ ეროვნული ურნეობის რეფორმირების პროცესში. ესაა, პირველ რიგში, არსებითი შეუსაბამობა გადასადისუნარიან მოთხოვნასა და წარმოებას შორის, ასახლეობისა და საქონელმწარმოებელთა შემოსავლებისა და რეალურ მოთხოვნილებათა დისბალანსი, გასალებისა და გადასახდელების ზიზისი, მოგებისა და ინვესტიციების შემდგომი კლება და, საბოლოო ჯამში, კვლავწარმოებითი პროცესის ნორმალური მსვლელობის ეგვა, წარმოების ეფექტიანობისა და ცხოვრების დონის დაცემა რეფორმების სსტარტო პერიოდთან შედარებით.

ფაქტია, რომ მაკროეკონომიკური რეგულირების მთავარი იარაღის სახით მკაცრი მონეტარული პოლიტიკის გატარება, რომელმაც ეფორმირების პირველ ეტაპზე უდაოდ შეუწყო ხელი ფინანსურ სტაბილიზაციას, ჰიპერინფლაციის დაძლევას და ინფლაციის ტემპების ამავე პარამეტრებამდე შემცირებას, ვერ უზრუნველყოფს არსებულ საწარმოთა ამოქმედების დაჩქარებას, ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის უფრო სრული და ეფექტიანი გამოყენების რეზერვების სწრაფ რეალიზაციას.

წორედ, ამით აიხსნება ის, რომ ეკონომიკის გარკვეული გამოცოცხლების და მეწარმეობითი აქტივობის ერთგვარი ბრდის მიუხედავად, ლავ დიდია ჩამორჩენა რეფორმამდელ პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მაჩვენებლებთან შედარებით. 96 წელს შექმნილი მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობამ 1990 წლის ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 32 პროცენტი შეადგინა, ალო 1988 წელთან, როგორც ეკონომიკური კრიზისის დასაწყისის წინა წელთან შედარებით, — 26 პროცენტი (!).

ეკაცრი მონეტარული პოლიტიკის ინდიფერენტული დამოკიდებულება ეკონომიკის მიკროდონეზე მიმდინარე პროცესებისადმი ნათლად ს საქართველოს მრეწველობის მაგალითზე. სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით, 1996 ის 31 დეკემბრის მდგომარეობით, არ მუშაობდა 790 საწარმო, ანუ საერთო რიცხვის 32,8 პროცენტი, ე. ი. ყოველი მესამე, რომელთაგან ს, ანუ 13,9 პროცენტს, საერთოდ არ უმუშავია მთელი წლის განმავლობაში[1] კვლავინდებურად ძალზე დაბალია მოქმედ საწარმოთა ძლავრეებისა და შრომითი რესურსების გამოყენების დონე. ამგვარად, ქვეყანაში წარმოიქმნა უზარმაზარი გამოუყენებელი პოტენციალ- რომლის შენახვის ხარჯები მნიშვნელოვნა ბრდის დანახარჯებს ეკონომიკის რეალურ სექტორში.

არმოებრივი და არაწარმოებრივი სფეროს პოტენციალის არასრული გამოყენება, სიმძლავრეებისა და შრომითი რესურსების დაუტვირთობა, პროდუქციის წარმოების შეწყვეტა-შემცირება კვეცავს დასაბეგრ ბაზას, ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილს, აქედან გამომინარე ლა უარყოფითი შედეგით. ამას ემატება შრომითი პოტენციალის პროფესიული და ზნეობრივი დეგრადაცია, ძირითადი ფონდების აფი მორალური და ფიზიკური დაძველება, მთლიანობაში საწარმოო აპარატის თვისებრივი გადაგვარება. საწარმოო სიმძლავრეების ეური დაშლა-გაჩანაგება.

ეუხედავად იმისა, რომ გასულ წელს (ისევე, როგორც მიმდინარე წლის პირველ ნახევარში) მთლიანად მრეწველობაში მიღწეულ იქნა ბრდების გარკვეული ბრდა 1995 წელთან შედარებით, მისი საერთო ჩამორჩენა მაინც თვალში საცემია. კერძოდ, 1996 წელს გამომუშავებული საამრეწველო პროდუქცია შესადარ ფასებში 1988 წელს წარმოებულის მხოლოდ 14,2 პროცენტს შეადგენს, მ. შ. მოპოვებით მრეწველობა — 41,1 პროცენტს, დამუშავებითში — 10,6 პროცენტს, ელექტროენერგეტიკაში — 52,4 პროცენტს, მანქანათმშენებლობაში — 16,9 ცენტს, ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში — 12,1 პროცენტს, სამენი მასალების მრეწველობაში — 5,2 პროცენტს, მსუბუქ ეწველობაში — 3,8 პროცენტს, კვების მრეწველობაში — 16,1 პროცენტს და ა. შ.[2]

ასაგები მიზეზების გამო საქართველოს ეკონომიკისათვის განსაკუთრებით მტკივნეულია ისეთი დარგების მკვეთრი ჩამორჩენა რეფორმამდელ პერიოდში მიღწეულ დონესთან შედარებით, როგორიცაა ელექტროენერგეტიკა, მანქანათმშენებლობა, მსუბუქი და კვების

[1] საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტი. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1996 წელს. თბ., 1997 წ., გვ. 31.
[2] იქვე, გვ. 32.

მრეწველობა. აღარაფერს ვამბობთ სოფლის მეურნეობაზე, რომლის მთლიანი პროდუქციის მოცულობა 1986-1990 წლების სამუალო მაჩვენ
ბელთან შედარებით 1990 წელს 35 პროცენტით შემცირდა.[1]

მოგანალილი მონაცემები მოწმობენ, რომ, თუ საბოლოო შედეგების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ჯერ კიდევ ნაკლებად იგრძნობა მა
როეკონომიკური რეგულირების კავშირი რეფორმირების მოთხოვნებთან მიკროდონეზე.

ამასთან, ინფლაციის შეჩერება მიდწეულია წარმოების არნახული კლებისა და მოსახლეობის რეალური შემოსავლების კატასტროფულ
დაცემის ფასად. მოსახლეობაში სიღარიბის ზღვარზე დაბალი შემოსავლების მქონეთა რაოდენობამ 1996 წელს 65 პროცენტს მიაღწია
(შედარებისათვის: იგივე მაჩვენებელი რუსეთში მხოლოდ 22 პროცენტია)[2] და ამ მაჩვენებლით საქართველოს თითქმის პირველი ადგილ
უჭირავს დსთ-ს ქვეყნებს შორის. ამასთან, მოსახლეობის მაღალმემოსავლიანი 10 პროცენტის შემოსავლები 50-ჯერ და მეტად სჭარბობ
უღარიბესი 10 პროცენტის შემოსავლებს, რაც მოსახლეობის ქონებრივი და სამემოსავლო დიფერენციაციის შემდგომ ბრდაზე მიუთითებ

მაინც რა უნდა მივიჩნიოთ ეკონომიკის ბრდის მთავარ შემაფერხებელ მიზებად რეფორმირების თანამედროვე ეტაპზე? რა „აღრჩობს
წარმოებას დღეს? ასეთად ხშირად ასახელებენ სამეურნეო კავშირების მოშლას ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებთან და სოციალისტურ
ქვეყნებთან, სამამულო წარმოების არასაკმარის კონკურენტუნარიანობას, მამინ როდესაც ამ თვალსაბრისით უმთავრესი ფაქტორია მოს
ეგარული პოლიგიკის კარდინალური მოთხოვნის რეალიზაცია — ფულის მასის ხელოვნური მომაგადასული შემდეგება, ე. ი. გადახდისუ
რიანი მოთხოვნის მაქსიმალური შეკუმშვა.

ეს, რასაკვირველია, სრულიად არ გამორიცხავს პირველი ორი ფაქტორის მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ეკონომიკურ ბრდაზე. ა
ლაპარაკია იმაზე, თუ რომელია მათ შორის მთავარი. ექსპერგთა გაანგარიშებით, აღნიშნულ ფაქტორთა შედარებითი გავლენა წარმო
ბის დაცემაზე შემდეგნაირად ნაწილდება: მიდა გადახდისუნარიანი მოთხოვნის შეკვეცა, ე. ი. მიდა ბაბრის შეკუმშვა — 57%(!); კლიენტები
დაკარგეა ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებსა და ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში — 35%; სამამულო მწარმოებელთა კონკურენტუნარა
ანობის შემცირება საგადასახადო წნეხისა და მათი საქონლის იმპორგით შენაცვლების გამო — 8%.[4]

თუ რა ზიანი მოაქვს საგადამხდელო სამუალებათა წინდაუხედავ შეკვეცას ნებისმიერი გზით და ნებისმიერ ფასად ეკონომიკის ნორ
მალური ფუნქციონირებისათვის, ჩანს შემდეგი ელემენტარული გაანგარიშებიდან. 1996 წლის მონაცემებით, ფულის მასის მოცულო
საქართველოში შეადგენდა წლიური მთლიანი მიდა პროდუქტის მხოლოდ ხუთიოდე პროცენტს. ეს ძალზე დაბალი მაჩვენებელია, მი
უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ მთლიანი მიდა პროდუქტის მონეგიზაციის დონეს განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში (7
80%). თვით რუსეთშიც კი აღნიშნული მაჩვენებელი ჯერ-ჯერობით 10-12 პროცენტის ფარგლებშია.[5]

ბუნებრივია, მიმოქცევაში არსებული ფულის მასა საქართველოში მისი უმმართობის გამო ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის ნორმალურ
ფუნქციონირებას. სწორედ ამით არის გამოწვეული გადახდისუნარიანი მოთხოვნისა და გადასახდელების მწვავე კრიზისი და, როგორ
შედეგი, სასაქონლო წარმოების კატასტროფული შეკვეცა, ქრონიკული ურთიერთ არგადახდები, ბარტერული გაცვლები, ბიუჯეტში გად
სახადების გადაუხდელობა და სხვა, ხოლო სახელმწიფო, თავის მხრივ, ასეთ პირობებში ვერ აფინანსებს სოციალურ და საინვესტიციო
პროგრამებს, ვეკარგავს სოციალურ ხარჯებს, ხელოვნურად ამუხრუჭებს ხელფასებისა და პენსიების ბრდას საბიუჯეო ორგანიზაციებში, ვე
უზრუნველყოფს მათ დროულად გაკეთებას და სხვ.

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ამ დროს დეფორმირებულია მთელი კულავწარმოებითი სტრუქტურა, დარღვეულია პროპორცია მაგრ
ალურ-ნივთობრივ და ფინანსურ-ღირებულებით ნაკადებს შორის.

უკანასკნელ პერიოდში, განსაკუთრებით 1993-1996 წ.წ., თავი იჩინა კიდევ ერთმა ძალზე არასასურველმა, თუმცა იძულებითმა ბარემ
ბამ. საქართველომ მიაღწია ინფლაციის შესაბამსევე შემცირებასა და ფინანსურ სტაბილიზაციასაც კი, უმთავრესად, იმის წყალობით, რ
ბიუჯეტის დეფიციტის უდიდესი ნაწილის დაფინანსება განხორციელდა უცხოური კრედიტების ხარჯზე, რომლებიც ძირითადად საერ
შორისო საფინანსო ორგანიზაციებიდანაა მიღებული.

აქ აღსანიშნავია ის, რომ ბარე დაკრედიტების წყაროების გამოყენებისას ავტომატურად იბრდება სახელმწიფოს საგარეო ვალი. 199
წელს ქვეყნის საგარეო ვალი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით შეადგენდა 300 დოლარს, ე. ი. თითქმის ორჯერ მეტს, ვიდრ
დსთ-ს დანარჩენ სახელმწიფოებში.[6]

ამგვარად, გამოდის, რომ მოკლევადიანი პრობლემის გადაწყვეტა (ფინანსური სტაბილიზაციის მიღწევა) დაგვიჯდა ისეთი სამუალო
გრძელვადიანი პრობლემის წარმოშობისა და თანმიმდევრული გამწვავების ფასად, როგორიცაა ქვეყნის საგარეო გადახდისუნარიანობ
რომელიც კიდევ უფრო „ამძიმებს" ბიუჯეტს საგარეო ვალის მოშსახურებისა და დაფარვის ხარჯებით. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რ
საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვის მხოლოდ 25 პროცენტი მოდის ექსპორტზე, გასაგები გახდება საგარეო ვალის დაფარვ
პრობლემის მთელი სიმწვავე და არასაკმარისია რეალობა.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საფინანსო-ეკონომიკური სტაბილიზაციის გარკვეული და, შეიძლ
ითქვას, საკმაოდ მნიშვნელოვანი სიმპტომების მიუხედავად, გარდამავალი ეკონომიკის სფეროში შენარჩუნებულია მწვავე ნეგატიურ
გენდენციები. მთავარია ის, რომ მაკროეკონომიკური რეგულირების ამჟამად გამოყენებული იდეოლოგია და ტექნოლოგია სათანადო
ვერ უზრუნველყოფენ საინვესტიციო აქტივობის ბრდას და საწარმოთა არსებით გამოცოცხლებას, ეკონომიკის ეფექტიანობის კარდინალურ
ამაღლებას, ამ საფუძველზე მომწიფებული სოციალური ამოცანების გადაწყვეტას, ე. ი. სწორედ იმ პრობლემათა რეალიზაციას, სათა
უნდა ყოფილიყო მიმართული ეკონომიკური რეფორმირების პროცესი.

ყოველ შემთხვევაში, აღნიშნული პრობლემების გადაწყვეტა რომ ძალზე ჭიანურდება, ეს ფაქტია. ისეთი უმნიშვნელოვანესი სოციალურ
ინდიკატორების გაუმჯობესებსა, როგორიცაა დასაქმება, საარსებო მინიმუმი, შრომის ანაზღაურება და სხვა., ჯერ კიდევ არ გამხდარ
ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების მთავარი ვექტორი. უფრო მეტიც, კიდევ უფრო გაღრმავდა ჩამორჩენა დსთ-ს ცალკეულ

[1] საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენტი. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგ
მარეობა 1996 წელს. თბ., 1997 წ., გვ. 38

[2] იხ. „საქართველოს რესპუბლიკა", 21. II. 1997 წ.

[3] იქვე, გვ. 32.

[4] იხ. „Финансовые известия", 12 II. 1996 წ.

[6] იხ. „საქართველოს რესპუბლიკა", 21. II. 1997 წ.

ყნებთან, განსაკუთრებით რუსეთთან, შედარებით. ასე, მაგალითად, სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის სახელმწიფო დეპარტამენ-
ს მონაცემებით, თუ რეფორმების დაწყებისას — 1990 წელს მთლიანი მიდა პროდუქტის მიხედვით მოსახლეობის 1 სულზე გაანგარიშე-
ით საქართველო რუსეთს 1/5-ით ჩამორჩებოდა, 1996 წელს ჩამორჩენა ორჯერ მეტი იყო (დაახლოებით 52 პროცენტი). ამასთან, ჩამორ-
ება შემოსავლების მხრივ უფრო მაღალია — 3,6-ჯერ (შესაბამისად 38 დოლარი საქართველოში, 137,8 დოლარი — რუსეთში მოსახლეობის
ულზე გაანგარიშებით).[1]

ფაქტია, რომ ასეთ პირობებში ქვეყნის ეკონომიკა მოკლებული იქნება სოციალურად ორიენტირებულ საბაზრო მეურნეობაზე გადასვლის
საძალებლობას. უნდა გვახსოვდეს, რომ საუკეთესო სოციალური პოლიგიკა ესაა, პირველ რიგში, სწორი ეკონომიკური პოლიგიკა,
ოგორც ამას სამართლიანად აღნიშნავს ცნობილი ეკონომისგი, ეკონომიკური რეფორმების არქიგექტორი ჩეხეთში ვ. კლაუსი.[2]

ოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ მაკროეკონომიკური რეგულირების სტრაგეგია, ისევე როგორც მთლიანობაში ქვეყნის ეკონომიკური
ლიგიკა, სერიოზულ კორექტირებას საჭიროებენ.

ირველ რიგში, აუცილებელია დამუშაგდეს და უფრო კონკრეგულად განსაზღვროს ეკონომიკური კურსის მიზნობრივი ორიენგირები
დამავალი პერიოდისათვის. ეკონომიკური პოლიგიკის ქვაკუთხედი უნდა მოექცეს არა წმინდა მონეგარული პარამეგრები და მესაბამ
მიზნობრივი ორიენგირები (საშუალო წლიური ინფლაცია, ფულის მასის ბრდა, სახელმწიფო ბიუჯეგის დეფიციგი, საბანკო პროცენტგ
განაკვეთები და სხვ.), არამედ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური ბრდის საკვანძო მაჩვენებლები. ეკონომიკური და სოციალური სფერ
განვითარების ამოცანები კი არ უნდა დავუქვემდებაროთ მარკეტულ მოთხოვნებს და ფასეულობებს, არამედ, პირიქით,
ალად-საკრედიგო პოლიგიკის სასიათისა და მიმართულებათა განმსაზღვრელი უნდა გახდეს ეკონომიკური და სოციალური ინდიკატორ
ს სისგემა.

მიგომ, ვფიქრობთ, არ უნდა იყოს გამართლებული ფულად-საკრედიგო პოლიგიკის შემდგომი გამკაცრება და მისი თანმიმდევრული
არება, რასაც საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკატორული გეგმა ითვალისწინებს. არ
ძლება ყველაფერი ვანაკვალოთ ინფლაციის სასურველი მაჩვენებლების მიღწევას. რასაკვირველია, ინფლაციის შემცირება გარკვეულ
არამდე რომ აუცილებელია, ეს არავითარ ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ ისიც ხომ ცსადი უნდა იყოს, რომ არ შეიძლება ამ სიღრმისეული და
ვალფაქტორული მოვლენის შეჩერება სტანდარგული, წმინდა მონეგარული მეთოდებით და ხერხებით.

ამ შემთხვევაში, როგორც უკვე ითქვა, გარდუვალია ფულის მასის გადაჭარბებული შეკუმშვა, რაც თავის მხრივ, მაკრომოთხოვნის
ეთრ დაცემას ნიშნავს. ეს კი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში დაუშვებელია, რადგან მას აღრე თუ გვიან აუცილებლად მოყვება
მოების და მომსახურების მოცულობათა ეარნა (ან მაგება სრულიად არასაკმარისი გემპებით), ხოლო გრძელვადიან ჭრილში
ნომიკური ბრდის საინვესგიციო ბაბის შეკვეცა.

ინფლაციის გემპების უბრალო დაწევასა და ბიუჯეგის, საგარეო სავაჭრო ბალანსისა და მიმდინარე ოპერაციების მიხედვით დეფიციგის
ირებასთან შედარებით გაცილებით მეგ ყურადღებას მოითხოვს წარმოების ბრდის მიღწევა არსებულ საწარმოებში, საბაზრო კონკურენ-
ლი გარემოს ფორმირება, საწარმოო, პირველ რიგში, საინვესგიციო, საქმიანობის სგიმულების შექმნა, ეკონომიკის ბრდის არსებითი
ქარების რეშერვების ამოქმედება, ამ გზით სოციალური საკითხების მოგვარება.

ნიშნულ პრობლემასთან მიმართებაში არ შეიძლება არ გავიზიაროთ ცნობილი უნგრელი ეკონომისგის, ჰარვარდის უნივერსიგეგის
ოფესორის იანოშ კორნაის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ „ყველა შემოთ დასახელებული მიზანი (ბიუჯეგისა და საგარეო სავაჭრო
ანსის დეფიციგისა და მიმდინარე ოპერაციების მიხედვით დეფიციგის შემცირება, ინფლაციის წინააღმდეგ ბრძოლა. ნ. ს.) უნდა იქნეს
წეული მაკრომოთხოვნის არსებული დონის პირობებში, და არა მისი დაცემის ხარჯზე"... ერთობლივი მოთხოვნა სამამულო პროდუქ-
ი (ე. ი. მისი მოცულობაც) არ უნდა მეცრდებოდეს სტაბილიზაციურ ღონისძიებათა გაგარების შესელილთაბაში".[3]

ინამდეილს არ შეეფერება გავრცელებული აზრი იმის თაობაზე, რომ თითქოს ეკონომიკის ბრდის მიღწევა შეუძლებელი იყოს იმ
თხვევაში, როდესაც ინფლაციის დონე 10 პროცენტზე მეგია. ეს რომ ასე არ არის, კარგად ჩანს თუნდაც თვით საქართველოს მაგალ-
ე. ასევე, 80-იან წლებში, მაგალითად, თურქეთში მთლიანი მიდა პროდუქტი იბრდებოდა საშუალოდ 5,6 პროცენტით წელიწადში,
ალოწლიური ინფლაცია კი 44 პროცენტს აღწევდა.[4]

ორგუვალიაში 1984-1990 წ.წ. ეკონომიკური ბრდის გემპები შეადგენდა 4,5 პროცენტს წელიწადში, ინფლაცია კი — 14-15 პროცენტს.[5]
მიგომ ინფლაციის დათრგუნვის გამოცხადება ლამის ეკონომიკური პოლიგიკის უმთავრეს ამოცანად და მისი განხორციელება ყველა
ამებები თუ დაუშვებელი მეთოდებით და საშუალებებით არ მიგვაჩნია სწორად; მით უმეტეს მაშინ, როდესაც დადასტურებულია ტრანსფორ-
ული კრიზისის ყველაზე „მწვავე" პერიოდი, ქვეყნის გარდამავალი ეკონომიკა შესულია ბრდის ფაზაში და ინფლაციის არსებითი
ცირების გზით უკვე პრაქტიკულად მიღწეულია ფინანსური სტაბილიზაცია.

ე რომ ლის წესრიგში დგება ე. წ. მკაცრი მონეგარული პოლიგიკის საგრძნობი შერბილების საკითხი. მხედველობაში გვაქვს ფულის
ის განსაზღვრული გადიდებისა და ამ საფუძველზე ერთობლივი მოთხოვნის ბრდის აუცილებლობა, იმის გათვალისწინებით, რომ,
ორც ზემოთ ითქვა, გადახდისუნარიანი მოთხოვნის მნიშვნელოვანი და ხანგრძლივი შემცირდა დღევანდელ პირობებში წარმოადგენს
მოებისა და მომსახურების ბრდის მთავარ შემაფერხებელ ფაქტორს.

ოგორ უნდა გადაწყდეს ეს საკითხი? რასაკვირველია, არა ფულის მასის ერთბაშად მკვეთრი გაზრდით უკონტროლო საკრედიგო
ის საშუალებით და, მით უმეტეს, არა ისეთივე ცრულიბერალურ ფულად-საკრედიგო პოლიგიკაზე გადასვლით, როგორსაც ვიყენებ
ი 1991-1994 წლებში. საკითხი უნდა გადაწყდეს ეგალობრივად ფულის მასის ფორმირება-გამოყენების მიმანმიმართული რეგულირების
ით. მთავარი ყურადღება უნდა მიექცეს ინვესგიციური აქტივობის აშაღლებას და ფულის მასის ნამაგის უშუალო „მიბმას" შესაბამის
ამოებათა პროდუქტის ბრდასთან, და საბოლოო ჯამში მთლიანი მიდა პროდუქტის გადიდებასთან. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება

ხ. „საქართველოს რესპუბლიკა", 21. II. 1997 წ.

ხ. „Экономика и жизнь", №37, 1993 წ. გვ. 14.

ხ. „ Вопросы экономики", № 10.IX.1996 წ., გვ. 36.

ხ. „ Финансовые известия", 10.IX. 1996 წ.

ხ. იქვე.

ავიციოლთ თავიდან ან მაქსიმალურად შეეზღუდოთ მოსალოდნელი ინფლაციური ეფექტი. აქ იგულისხმება მიმნობრივი საკრედიტო საბ-
ბის გახსნა, როდესაც თანხები იხარჯება წარმოებული პროდუქციის (მომსახურების) ანგარიშში ბანკის-კრედიტორის მკაცრი კონტროლი
სასაქონლო მასის ბრდის კვალობაზე ეროვნული ბანკი განახორციელებს დამატებით ფულის ემისიას, რათა უზრუნველყოს სასაქონლო
ფულადი მიმოქცევის ბალანსი ფულისა და საქონლის ბრუნვის სიჩქარის გათვალისწინებით.

საგადამხდელო ბრუნვის ნორმალიზაციის გზით გადახდისუნარიანი მოთხოვნის მკვეთრი გადიდებისათვის საწყის ეტაპზე — უახლოეს
ორი წლის განმავლობაში ფულის მასის მოცულობა ქვეყანაში უნდა გაიზარდოს მთლიანი შიდა პროდუქტის სულ ცოტა 20-25 პროცენტამ
დე პაინე. დამატებითი საკრედიტო რესურსების მოცულობის დადგენისას გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეკონომიკის
სამნიანგროს მონაცემებით, წარმოების 40-45 პროცენტის ასამოქმედებლად საჭიროა მნიშვნელოვანი კაპიტალური დაბანდებები, რაც ფინ
ანსური რესურსების სიმწირის გამო ფაქტობრივად შეუძლებელია.[1]

წმინდა მონეტარული მიდგომების გამოყენება რომ არ იძლევა სასურველ შედეგს დაუბალანსებელი ეკონომიკის პირობებში, და რომ ა
დროს საჭიროა უფრო მოქნილ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გაგარება, ეროვნული თავისებურებებისა და სხვა ქვეყნების გამოცდილე
ის გათვალისწინებით, ეს კარგად ჩანს თვით აშშ მაგალითზეც. 1969-1970 წ. წ. მონეტარიზმის მომხრეთა რეკომენდაციები ფართოდ იქ
გამოყენებული ნიქსონის ადმინისტრაციის მიერ. მაგრამ მათ ვერ უზრუნველყვეს ინფლაციისა და სტაგნაციის შეჩერება მრეწველობაშ
გამოიწვიეს საწარმოთა მასიური გაკოტრება. ასეთ პირობებში აშშ მთავრობა იძულებული გახდა მკვეთრად გაეზარდა ფულის გამეფ
მიმოქცევაში დამატებითი საკრედიტო რესურსების შესაქმნელად, ხოლო სტაბილიზაციის მეორე ეტაპზე მიეღო უკვე საგანგებო ზომები —
ფასების, ხელფასისა და სამეწარმეო შემოსავლების გაყინვა 90 დღით. ასე, რომ ხსენებული პერიოდში ამერიკის ეკონომიკის დაუბალანს
ბლობამ (ანალოგიურ და უფრო მწვავე მდგომარეობაშია დღეს საქართველოს ეკონომიკაც) არ მისცა საშუალება მთავრობას დაკმაყ
ოფილებულიყო მიმდინარე პროცესებზე ზემოქმედების სტანდარტული მონეტარული მეთოდებით.[2]

შიდა ბაზრის გაფართოების მექანიზმის მოსურნეობლმა გამოყენებამ ასევე საშუალება მისცა ფ. რუზველტს გამოეყენა აშშ დიდი დეპრესი
იდან. იგივე თქმა ჩინეთზეც, სადაც შიდა ბაზრის მდგრადი ბრდის კვალობაზე მიღწეულ იქნა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ბრდა.

ეს კიდევ ერთი დასტურია იმისა, რომ მარგო მონეტარული მეთოდებით შეუძლებელია სასურველი ეკონომიკური აღმავლობის მიღწევ
ამასვე მოწმობს ლათინური ამერიკის ქვეყნების საკმაოდ დიდი გამოცდილება ეკონომიკური ჩაბორჩენილობის დაძლევის საქმეში საერთ
შორისო საფინანსო ორგანიზაციების, პირველ რიგში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დახმარებით. აღნიშნული ქვეყნებისთვის მ
მუშავებულმა ე. წ. სტაბილიზაციის პროგრამებმა ვერ დაიკვეს ისინი ღრმა და გაჭიანურებული საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისისაგან 8
იანი წლების დასაწყისში. ეს იყო ყველაზე უფრო მწვავე კრიზისი ლათინური ამერიკის ქვეყნებისათვის 1929-1933 წ.წ. დიდი დეპრესიი
შემდეგ, ხოლო 80-ან წლებს იქ „დაკარგულ ათწლეულად" თვლიან.[3]

ეს არ არის გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ლათინურ ამერიკაში ამ ხნის განმავლობაში ვერ მოხერხდა მდგრადი ეკონომიკურ
ბრდის მიღწევა. ამასთან, სწრაფად იმრდება საგარეო ვალი: თუ 1975 წელს იგი შეადგენდა 45 მლრდ დოლარს, 1980 წელს — მან უკვე 12
მლრდ მიაღწია, ხოლო 1995 წელს — 573 მლრდ. ლათინური ამერიკის ქვეყნები გადაიქცნენ უმსხვილეს მსოფლიო მოვალეებად.[4]

რიგი ქვეყნების პროგრამებში, მ. შ. მაგალითად, ბრაზილიაში, 80-იანი წლებში მზარდი ინფლაციის შესაკავებლად გათვალისწინებულ
იყო ხელფასების გაყინვა, მაგრამ ამან სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო, ინფლაციის პრობლემა მაინც ვერ იქნა დაძლეული. მეორ
მხრივ, აღნიშნული მეთოდების გამოყენებამ მნიშვნელოვნად შეამცირა შიდა მოთხოვნა, კიდევ უფრო გააძწეავა წინაალმდეგობა ხელის
ფლებასა და მზრომელებს შორის, გაბარდა სოციალური დაძაბულობა რეგიონში. ლათინური ამერიკის ქვეყნებში საერთაშორისო სავალუტ
ფონდის ხელმძღვანელობით შემუშავებული მრავალრიცხოვანი სტაბილიზაციური პროგრამების განხორციელების შედეგები მოწმობ
რომ 90-ან წლების პირველ ნახევარში, ექსპერტთა შეფასებით,[5] მხოლოდ ჩილეში მოხდა გარკვეული პოზიტიური ცვლილებები სოციალ
ურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში. არგენტინაში, პარაგვაიში, ვენესუელაში, ურუგვაიში, მექსიკაში და სხვა ქვეყნებში რაიმე წინსვლას ა
მხრივ არ ჰქონია ადგილი. ამასთან, როგორც ზემოთ უკვე თქვეთ, ეს პროგრამები სუსტად ან საერთოდ არ ითვალისწინებენ რეფორმირ
ბის სოციალურ შედეგებს. მაგ., არგენტინაში ჩაგარებული გარდაქმნების შედეგად (ამ მხრივ 90-იანი წლების დასაწყისში იგი სანაგალით
ქვეყნად ითვლებოდა რეგიონში) უმუშევართა რიცხვი გაიზარდა 18 პროცენტამდე, რაც უარეყოფნელო მაჩვენებელია ქვეყნისათვის. წარ
მოქმნილი სიძნელეები იმდენად რიული აღმოჩნდა, რომ პრეზიდენტმა კ. მენემემ პარლამენტისგან მოითხოვა მისთვის საგანგებო უფლ
ებამოსილების მიცემა.

აღსანიშნავია, რომ 1994 წელს მაღრიდში ჩაგარებულ ეკონომიკური განვითარების მსოფლიო კონგრესზე განვითარებადი ქვეყნებ
ბრაზილიისა და ინდოეთის წინამძღოლობით პირველად გამოვიდნენ სახელმწიფოების — კრედიტორებისა და მათი მთავარი საფინანსო
ორგანოს — საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პოლიტიკისა და დიქტაგის წინააღმდეგ. კერძოდ, აღინიშნა, რომ ეკონომიკურ განვითარ
ებაში ყველაზე მეტ წარმაგებას მიაღწიეს იმ ქვეყნებმა, რომლებმაც მიიღეს ნაკლები დახმარება ან საერთოდ არ მიუღიათ იგი. საკუთარ
საშუალებებით უზრუნველჰყვეს წარმაგებული ეკონომიკური ბრდა ცნობილმა აზიურმა „ვეფხვებმა" (სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ტაივან
ჰონკონგი), რომლებმაც განვითარების დამოუკიდებელი მოდელები აირჩიეს და თავი დააღწიეს საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზა
ციების დიქტატს.[6]

ლათინური ამერიკის ქვეყნების მდიდარი გამოცდილება საფინანსო-ეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამების შემუშავებისა და გან
ორციელების დარგში, ისევე როგორც ამ საქმეში მათი აქტიური თანამშრომლობა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან უკ
ნასკნელი ორი ათწლეულის მანძილზე, ყურადღებას უნდა იმსახურებდეს, თუნდაც იმიგომ, რომ იგივე შეცდომები არ გავიმეორო
საქართველოს ეკონომიკის რეფორმირებაში და უფრო მოქნილად, და, რაც მთავარია, შედეგიანად, აღგილობრივი პირობებისა და შესა
ბამისი ქვეყნების გამოცდილების გათვალისწინებით ვმართოთ ეროვნული მეურნეობის გარდასფორმაციის პროცესები.

[1] იხ. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკაგორული გეგმა. თბ., 1996 წ., გვ. 62.
[2] იხ. „Финансовые известия", 8. II. 1996 წ.
[3] იხ. ჟურნალი „ Экономист" № 12, 1996წ. გვ. 80.
[4] იხ. ჟურნალი „Финансовые известия", № 12, 1996., გვ. 81.
[5] იხ. ჟურნალი „ Экономист", № 12, 1996 წ., გვ. 84.
[6] იხ. ჟურნალი „ Экономист", № 12, 1996 წ., გვ. 84.

ქვეყნის მეურნეობის ეფექტიანი მაკროეკონომიკური რეგულირება ალეკვგტური სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელებას მოითხოვს.
ასათან დაკავშირებით აუცილებელია სამრეწველო განვითარების პრიორიტეტებისა და მიმანდასახულობათა სწორი განსაზღვრა.

უახლოესი წლებისათვის, ჩვენი აზრით, საქართველოს ეკონომიკური ბრდა მოსალოდნელია ორი ალტერნატიული სცენარის მიხედვით.
რველის (მონეტარული ვარიანტი) საფუძველია ისევ მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, სტაბილიზაციის წმინდა მონეტარული მიდგ
ომები და შემდეგდები მსოფლიო საფინანსო სუპერკოორდინაგორების — საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის
ანდარტული რეკომენდაციების მიხედვით, რომლებიც, როგორც წესი, არ ითვალისწინებენ დაკრედიტებისა და მასთან დაკავშირებული
ორობების სოციალურ შედეგებს. სესხების მიცემა გაგრძელდება არა შესაბამის დარგთა და წარმოებათა ტექნიკურ-ტექნოლოგიური
ნახლების, კონკურენტუნარიანობისა და ეფექტიანობის ამაღლებისათვის, არამედ საგარეო და შიდა დავალიანების დაფარვისათვის.
ალიკვე უფრო ფართოდ იქნება გამოყენებული ე. წ. „ცხელი სესხები" საბიუჯეტო „ხვრელების" დასაფარავად. ხელისუფლება კვლავ
ეცდება ზედმეგად მეკვეცოს ბიუჯეტის ხარჯები, რაც ეკონომიკის დეპრესიულ მდგომარეობას კიდევ უფრო გაამწვავებს.
ამავე სცენარის მიხედვით გაგრძელდება ხელისუფლების მიერ სასწრაფო გადაწყვეტილებათა მიღება მმიე მმიე მდგომარეობაში ჩავარდნი
ი ამა თუ იმ საწარმოსადმი დახმარების აღმოჩენის მიზნით. როგორც წინა წლების გამოცდილება გვიჩვენებს, ამ შემთხვევაში სახელმ
ფოს მიერ გამოყოფილი, მართალია, არასამართლი ინვესტიციების ყოველთვის დანიშნულებისამებრ და ეფექტიანად როდი გამოიყენება.
პირველი სცენარის მიხედვით, რომელიც ფაქტობრივად 1992-1996 წლებში გაგარებულ ეკონომიკურ პოლიტიკას იმეორებს, შიდა ბაზარი
ლიანობაში კვლავ შეკუმშული სახით წარმოგვიდგება, თუმცა მთავრობა შეეცდება მისი შემდგომი შეზღუდვის შეჩერებას. აღნიშნული
ცენარის განხორციელების შემთხვევაში მოსალოდნელია დაბალი ეკონომიკური ბრდა და ისიც უმთავრესად საბაზრო-საექსპორტო პო
ლიკალის მქონე და ადგილობრივ რესურსებზე დაფუძნებული სამრეწველო დარგების ხვედრითი წონის მაგებით (სათბობის მრეწველო
ბა, სამთო მეტალურგია, სამენ მასალათა მრეწველობა), როგორც ეს 1996-2000 წლების ინდიკაგორული გეგმით არის გათვალისწინებული.
ალაკუთრებული ყურადღება მიექეცვა აგრეთვე ელექტროენერგეტიკის წინგამსწრები განვითარების უზრუნველყოფას, მსუბუქი მრეწველო
ბა ბრდას. ამასთან, აღნიშნული სცენარის მიხედვით ნავარაუდევი ეკონომიკური ბრდა იმდენად დაბალი იქნება, რომ 2000 წლისათვისაც
ვერ უზრუნველყოფს რეფორმის წინანდელი ეტაპიდან (1988-1990 წ.წ.) ლონის მიღწევას, როგორც მოლიანად ეროვნული ეკონომიკის,
ბ მისი ცალკეული დარგების მიხედვით, მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ წარმოების ანსოლუტურ ბრდასთან ერთად მათი ტექნიკურ-
ტექნოლოგიური პოტენციალის არსებითი თვისობრივი ცვლილების უზრუნველყოფის აუცილებლობასაც.
ალაქონელმწარმოებლები კვლავ კრიტიკულ მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან შემოსავლების მიღებისა და საბრუნავი სამუალებებით უზრუნ
ველყოფის თვალსაზრისით. გაგრძელდება მეურნეობის ე. წ. ნაგურალიზაციის პროცესი და მისი საქონლიანობის თანმიმდევრული დაცემა.
ეთ ვითარებაში მოსალოდნელია ბარალიან საწარმოთა რაოდენობის ბაბრდა.
ბუნებრივია, განვითარების ეს ვარიანტი ვერც სოციალური თვალსაზრისით იქნება მიმზიდველი. რაც შეეხება ეკონომიკური განვითარე-
ბ მეორე (ოპტიმისტურ) სცენარს, იგი ეფუძნება შიდა გადახდისუნარიანი მოთხოვნის ეგალბობრივ გადიდებას და შესაბამისად შიდა ბაზრის
ებებით ბრდას, დამატებითი საკრედიტო რესურსების წარმართვას ეკონომიკური ბრდის სტიმულირებასა და მთლიანი შიდა პროდუქტის
ბ ოდენობაზე, პირობების შექმნაზე ეფექტიან წარმოებათა და საინვესტიციო საქმიანობის აღორძინება-განვითარებაზე. შერჩეული სტრატეგ
ბ პრინციპით გამოყოფილ უნდა იქნეს მრეწველობის ის დარგები და წარმოებანი, აგრეთვე მეურნეობის სხვა სფეროები, რომლებშიც
ბ ორეული საკმაოდ მძლავრი პოტენციალი და რომლებსაც სწრაფი ბრდის უკეთესი პირობები გააჩნიათ. მათ მიმართ უნდა გაგარდეს
ბ ციის სპეციალური სახელმწიფო პროგრამები, აგრეთვე მოქნილი პროგენციონინსტიტუტური საბაჟო პოლიტიკა, რომელიც, განსაკუთრებით
ბ ველ სანებში, დაიცავს შიდა ბაზარს და სამამული საქონელმწარმოებელს უცხოურ კონკურენტებთან ბრძოლაში.
ბ ავე სცენარის ფარგლებში უნდა გაძლიერდეს ეკონომიკური ბრდისა და ინვესტიციური აქტივობის მიღწევის საქმეში გადასახადების
ბ ეგულირებელი ფუნქცია. რა გვაქვს მხედველობაში? თუ, მაგალითად, საწარმო მიეტანა მოგების ნახვევარს წარმართავს საწარმოო
ბ ინესტიციებზე, მან შეიძლება გადაიხადოს მოგების გადასახადის, ვთქვათ, მხოლოდ 5 პროცენტი და 15 პროცენტი —
ბ ნეიდან. ბიუჯეტი ამ შემთხვევაში არაფერს დაკარგავს, რადგან ინვესტიციების ნამატის თითოეული პროცენტი სამუალოდ იმავე ოდე-
ბ ენი ბრდის საგადასახადო ბაზას.[1]
ბ ადა, თუ მეორე საწარმომ გაბარდა მოგება (ამასთან არა ფასების ხარჯზე) 50 პროცენტით, შეიძლება იგი საერთოდ გავათავისუფლოთ
ბ ების გადასახადისაგან. ამ შემთხვევაში გაქრება „ჩრდილოანი" ნაღდი ბრუნვა, ხოლო სახელმწიფო ბიუჯეტი კუთვნილ შემოსავალს
ბ ც მიიღებს დამატებული ღირებულების გადასახადის შემეობით, რომელიც ბრუნვიდან გადაიხდევინება. ასევე შეიძლება გარკვეული
ბ ოდ განთავისუფლდეს დაბეგრისაგან ლიკვიდური პროდუქციის წარმოების მოცულობის ნამატი, თუ იგი მიღწეულია ეფექტიანი მეურ-
ბ ნეობის შედეგად არსებულ საწარმოებში.
ბ ანაკლულ ეფექტიანი შეიძლება აღმოჩნდეს, უცხოური ინვესტიციების აქტიური მოზიდვის თვალსაზრისით, რიგი დამატებითი საგადასახ-
ბ ადო შეღავათების დაწესება. მაგ., თუ უცხოელმა ინვესტორმა შეიძინა სამრეწველო საწესდებო კაპიტალის არანაკლებ 30 პროცენტისა და
ბ ინვესტიციები შეადგენს არანაკლებ 2 მლნ დოლარისა, ასეთი საწარმო უნდა განთავისუფლდეს მოგების გადასახადისაგან პირველი
ბ ების გამოცხადების მომენტიდან სამი წლის განმავლობაში, ხოლო შემდეგი სამი წლის მანძილზე გადაიხადოს გადასახადი საქართველ
ბ ოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი განაკვეთის 50 პროცენტის ოდენობით.
ბ ინონათვალი შესაძლო საგადასახადო შეღავათებისა, რომლებსაც შეუძლიათ მნიშვნელოვნად გააძლიერონ საქონელმწარმოებელთა,
ბ �мელ ინვესტორთა, ეკონომიკური დაინტერესება წარმოების ბრდასა და ინვესტიციური აქტივობის ამაღლებაში, შეიძლებოდა გაგვგ
ბ ლებინა, მაგრამ აღნიშნულიც კმარა იმის საილუსტრაციოდ, თუ ეკონომიკური ბრდის რაოდენ მნიშვნელოვან მასტიმულირებელ ბერ-
ბ ძენთან გვაქვს საქმე.
ბ ეწუხაროდ, საქართველოში საგადასახადო სისტემის მასტიმულირებელი ფუნქცია ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ შეფასებული და
ბ ეუმეტეს, ამასთან ერთად ეამობთ საგადასახადო პოლიტიკის სხვა ნაკლოვანებებზე და მოუნელობაზე, გადასახადების სიმ-
ბ ლეზე (გადასახადები რეალიზებული საქონლის ღირებულებიან, ხელფასიდან, მოგებიდან, ქონების გადასახადი და სხვა). მსოფლიო
ბ ტიკა მოწმობს, რომ, როგორც კი გადასახადების ჯამი გადაამეტებს 35 პროცენტს,[2] სამეწარმეო აქტივობა მცირდება. ჩვენში კი ეს

[1] იხ. „Финансовые известия", 22. VIII. 1996 წ.
[2] იხ. „Финансовые известия", 20. III. 1994 წ.

მაჩვენებელი გაცილებით მეტ სიღიღეს შეადგენს. ასეთი საგადასახადო სისტემა ხელს ვერ შეუწყობს საქართველოს ეკონომიკის ფუნ
ციონირებას მდგრადი ბრლის პირობებში.

საგადასახადო და საბაჟო სისტემის შემდგომ სრულყოფასა და ეფექტიანობის ამაღლებასთან ერთად მეორე სცენარის პირობებში განს
ორიენტდება უფრო გაამრჯობესი და მიმართმიმართული აქტიური სამრეწველო პოლიტიკა. კერძოდ, განსაკუთრებული ყურადღება უნდ
მიექცეს პრიორიტეტული დარგებისა (წარმოებათა) და პროექტების შერჩევას, პირველ რიგში ისეთებისას, რომლებიც სათანადო საინვეს
ტიციო ხელშეწყობის შემთხვევაში უმრავლესყოფენ მაქსიმალური უკუგების (შემოსავლის) მიცემას მოკლევადიან პერსპექტივაში
განაპირობებენ წარმოების მოცულობისა და შემოსავლების ბრდას დარგთაშორისი სბალანსო კავშირების მთელ ჯაჭვის მიხედვით.

აღნიშნული მოთხოვნების გათვალისწინებით ასეთებად, ჩვენი აზრით, უნდა მივაჩნიოთ მსუბუქი და კვების მრეწველობა. ჯერ ერთ
ინიგომ, რომ ამ დარგებში შემოსავლების ბრდას თან მოჰყვება სამომხმარებლო საქონლის მიწოდების არსებითი გადიდება. გარდა ამისა
მათი პრიორიგეტული ბრდა ხელს შეუწყობს შესაბამის სასოფლო-სამეურნეო წარმოებათა აღმავლობას და მანქანათმშენებლობისა
მასთან შეულებელი დარგების პროდუქციამეც მოთხოვნის გაფართოებას. გასათვალისწინებელია აგრეთვე ამ შემთხვევაში იპმორტ
შენაცვლების შესაძლებლობა აღგილობრივი წარმოების საქონლით.

გაუძლებენ თუ არა ეს დარგები მკაცრ კონკურენციას, როგორც სამამულო, ისე უცხოურ ბაზრებზე? ვფიქრობთ, პირველ რიგში, ფინას
სური მხარდაჭერის პირობებში ისინი თავს გაართმევენ ამ საკმაოდ რთული ამოცანის გადაწყვეტას. ორივე დარგის საწარმოებს პრაგ
ტიკულად შენარჩუნებული აქვთ საწარმოო-ტექნიკური პოტენციალი (რომელსაც, ბუნებრივია, სჭირდება გარკვეული მოდერნიზაცია) ფ
შრომისუნარიანი კოლექტივები. კვების მრეწველობის დარგებიდან კონკურენტუნარიანი პროდუქციის გამოშვების კარგი პერსპექტივებ
აქვთ პირველ რიგში ყოფილ საკავშირო სპეციალიზაციის დარგებს (ღვინის, ჩაის, საკონსერვო, ეთერზეთების წარმოება, მინერალურ
წყლების ჩამოსხმა და სხვ.).

აღნიშნული დარგების კონკურენციული უპირატესობებია: მნიშვნელოვანი დაგროვილი საწარმოო და სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენცია
ლი; მაღალკვალიფიციური კადრები; მაღალი საგემოვნო თვისებებისა და ეკოლოგიურად წმინდა მრავალფეროვანი პროდუქციის დამზადე
ბის უნიკალური შესაძლებლობები; მძლავრი აღგილობრივი სანედლეულო ბაზა; შედარებით იაფი მუშა ხელი; დაუგვირთავი საწარმო
სიმძლავრეების ხარჯმე წარმოების სწრაფი ბრლის რეზერვები; უცხოელ ინვესტორებთან მუშაობის გამოცდილება და სხვ.

აღნიშნულ კონკურენციულ უპირატესობათა წყალობით ხსენებულ დარგებს შეუძლიათ აქტიური სახელმწიფო მხარდაჭერის შემთხვევაშ
მოკლე დროში დაიბრუნონ დაკარგული პოზიციები დსთ-ს ქვეყნებში. ამისათვის საჭიროა გაძლიერდეს სამამულო პროდუქციის რეკლამ
დაინერგოს თანამედროვე ტექნოლოგიები, გაუმჯობესდეს ნაკეთობათა სასაქონლო სახე, შეფუთვისა და დაფასოების ხარისხი; გაძლიერ
დეს შესაბამის დარგებში მარკეტინგული საქმიანობა. მიზანშეწონილია, შემუშავდეს სახელმწიფო მოთხოვნის რეალიზაციის ქმედი
მექანიზმი სახელმწიფო შეკვეთის სახით.

გარკვეული კონკურენციული უპირატესობები გააჩნიათ მსუბუქი მრეწველობის ცალკეულ საწარმოებსაც. ესაა — განვითარებული საწარ
მოო-ტექნიკური ბაზა და ინტელექტუალური პოტენციალი; დაგროვილი მდიდარი საწარმოო გამოცდილება, კვალიფიციური იაფი მუშ
ხელი; შესაბამისი სახის ნედლეულისა და მასალების აღგილზევე წარმოების შესაძლებლობა (ყველა სახის ქსოვილი, ტყავი, მატყლ
ნაგურალური აბრეშუმი და სხვ.). აღსანიშნავია, რომ ამ დარგის ზოგიერთი ერთობლივი საწარმოს საკმაოდ კონკურენტუნარიანი პროდ
ქციის რეალიზაცია ხდება სამდავრგარეთის, მ.შ. განვითარებულ ქვეყნებში. პროდუქციის გასაღების ხელშემწყობი პირობებისა და ხელ
საყრელი ეკონომიკური გარემოს შექმნის შემთხვევაში დარგის საწარმოებს შეეძლებათ მოკლე დროში უმრავლესყონ კონკურენტუნარ
ან ნაკეთობათა წარმოების მნიშვნელოვანი ბრდა დაუგვირთავი სიმძლავრეების უკეთ გამოყენების გზით.

ე. წ. „ლოკომოგიური" დარგების ჯგუფს, შემთა აღნიშნულებთან ერთად, ბუნებრივია, ორივე სცენარის მიხედვით უნდა მივაკუთვნო
ენერგეტიკა და ტრანსპორტი, რომლებიც შექმნიან სათანადო ბაზას მთელი ეკონომიკის სწრაფი აღმავლობისათვის.

ეკონომიკური ბრდის მეორე სცენარის განხორციელებისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება სასაქონლო ბაზრებზე დაბრუნებას დსთ-
ქვეყნებში. ამ მიზნის მიღწევას დიდად შეუწყობს ხელს სხვადასხვა გიპის სახელმწიფოთაშორისო გაერთიანებათა შექმნა. განსაკუთრებულ
ინტერესს ამ მხრივ წარმოადგენს ე. წ. საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების (სსჯ) ფორმირება, როგორც სახელმწიფოთაშორისო, ინ
რეგიონულ დონეზე. ესაა — იურიდიულ პირთა ერთობლიობა, რომლებიც ხელშეკრულების საფუძველზე მთლიანად ან ნაწილობრ
აერთიანებენ თავიანთ მაგერიალურ და არამატერიალურ აქტივებს ტექნოლოგიური ან ეკონომიკური ინტეგრაციის მიზნით. მათი მიზანი
მაქსიმალურად შეუწყონ ხელი საინვესტიციო ან სხვა პროექტებისა და პროგრამების რეალიზაციას, რომლებიც უმრავლესყოფენ კონკურ
ტუნარიანობის ამაღლებასა და საქონლის (მომსახურების) გასაღების ბაზრების გაფართოებას, წარმოების ეფექტიანობისა და საექსპორტ
პოტენციალის გაბრდას, ახალი სამუშაო აღგილების შექმნას.

სსჯ მონაწილეთა შორის აუცილებელია საქონლისა და მომსახურების წარმოების სფეროში მოქმედი ორგანიზაციების, აგრეთვე ბანკების
და სხვა საკრედიტო-საფინანსო ორგანიზაციების ყოფნა. ამგვარად, სსჯ-ს შექმნა ხელს უწყობს სამრეწველო და საბანკო კაპიტალ
გაერთიანებას და, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ამ საფუძველზე ეფექტიანად მოქმედი ინვესტირების მექანიზმის ფორმირებას და მოქმ
ლი სამრეწველო პოლიტიკის გატარებას.

მსოფლიო პრაქტიკა მთელი სიცხადით მოწმობს, რომ ამკარად დადგა ნაციონალური და განსაკუთრებით ტრანსნაციონალური საფინან
სო-სამრეწველო ჯგუფების ერა. ეს ჩანს ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების მაგალითზეც (რუსეთი, უკრაინა, ყაზახეთი, ყირგიზეთი და სხვ
ყველა წამყვან სახელმწიფოში (აშშ, ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია, იგალია და სხვ.), როგორც წესი, ყოველმხრივ უწყობენ ხელ
სრულიად განსხვავებულ დარგთა საწარმოებს ასეთი უმძლავრესი, მაქსიმალურად განშტოებული კონგლომერატების შექმნას, რომლები
ჩვეულებრივ უმაღლესი კონკურენტუნარიანობით ხასიათდებიან.

სწორედ საფინანსო-სამრეწველო კონგლომერატთა წყალობით ბევრმა ქვეყანამ ომის შემდგომ პერიოდში მეძლო ეროვნული ეკონომი
სწრაფად გამოყვანა დეგრადაციის მდგომარეობიდან.

ამჟამად მსოფლიოში 40 ათასი სსჯ და ტრანსნაციონალური კორპორაცია ფუნქციონირებს, რომლებიც 200 ათასამდე ფილიალს აერ
თიანებენ. ეს სტრუქტურები აკონტროლებენ მსოფლიო სამრეწველო წარმოების მესამედს, საგარეო ვაჭრობის ნახევარზე მეტს, ფლობ
ახალ ტექნიკაზე, ტექნოლოგიასა და ნოუჰაუზე პატენტებისა და ლიცენზიების 75 პროცენტს.[1]

[1] იხ. „Финансовые известия", 29. V. 1997 წ.

მიუხედავად ამისა, საქართველოში ჯერ არც კი დამდგარა სსჯ-ს ფორმირება-დამკვიდრების საკითხი. ამკარად იგვიანებს მათ მესახე
ონის მიღება. ასეთი, რბილად რომ ვთქვათ, გულგრილი დამოკიდებულება ამ ფრაგდ მნიშვნელოვანი საკითხისადმი ვერ შეუწყობს
ს აქტიური სამრეწველო პოლიტიკის გაგარებას და ეკონომიკური ბრდის რეზერვების სრულად ამოქმედებას.

სსჯ შეუძლიათ აგრეთვე მნიშვნელოვანი როლი ითამაშონ სახელმწიფო საჭიროებისათვის მტკიცე უსაბით პროდუქციის მიწოდებაში,
ოური ინვესტიციების მოზიდვის საქმეში, განსაკუთრებით „ნოუ-ჰაუს" ფორმით, თვითდაფინანსების წილის რეალურად ამაღლებაში და

საქართველოში მსგავლი ინტეგრირებული სტრუქტურების შექმნა სამრეწველო და საბანკო კაპიტალის მონაწილეობით უნდა გახდეს
წველობის სტრუქტურულ გარდაქმნათა ერთ-ერთი წამყვანი მიმართულება. როგორც მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, ასეთ გაერ
ნებებს ძალუძთ ბევრი მნიშვნელოვანი პრობლემის წარმატებით გადაწყვეტა, კერძოდ, ეკონომიკის პრიორიტეტული დარგებისა და
ექტების დაფინანსება, საწარმოთა სიმძლავრეების დაგვირთვა, გასაღების გრადიციული ბაზრების შენარჩუნება და ახლების ძიება,
ოდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება.

ემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარეობს არსებითი ცვლილებების შეგანის აუცილებლობა მაკროეკონომიკური რეგულირების სტრატეგ
ასა და სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელების ფორმებსა და მეთოდებში. ქვეყნის ეკონომიკის გაყეანა მდგრადი ბრლის გრაექტო
ზე მიჩნეულ უნდა იქნეს უდიდესი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ამოცანად. ეს გადაუდებლად მოითხოვს მკაცრი მონეტარული
ლიტიკის შერბილებას და რეალური ეკონომიკის სექტორის გაჯერებას ფულადი საშუალებებით, ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პროცეს
ადმი არა ცალმხრივ, არამედ სისტემურ, კომპლექსურ მიდგომას. ამისათვის საჭიროა სტანდარტული მონეტარული მიდგომებისა და
ექტიანი საელმწიფო რეგულირების მეთოდების ორგანული მიმანმიმართული შეთანაწყობა, სამამულო საქონელმწარმოებელთა აქტი
ს მხარდაჭერა.

ეკონომიკის ტრანსფორმაციის თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკური კურსის მთავარი, განმსაზღვრელი ორიენტირები უნდა იყოს არა
ლაციისა და ბიუჯეტის დეფიციტის სიდიდეები, არამედ ეკონომიკური ბრდის კონკრეტული პარამეტრები და მიმართულებები, მაკრო-,
ზო-, მიკროდონეებზე და რეგიონულ ჭრილში.

Стратегия макроэкономического регулирования и промышленная политика в переходном периоде (Аннотация)

Сантеладзе Н. В.
д.э.н., прфессор, вице-президент
Академии экономических наук Грузии,
ректор Тбилисской академии бизнеса

результате последовательного осуществления мер по макроэкономической стабилизации и структу-
ому преобразованию в развитии экономики Грузии с 1995 года четко обозначились важные позити-
ые тенденции. Наиболее существенны из них – финансово-экономическая стабилизация и оживление
ельных отраслей национального хозяйства, постепенное вхождение производства в фазу роста.
глядным обобщающим проявлением этого является увеличение валового внутреннего продукта.

есмотря на это, в сфере экономики все еще сохраняются неблагоприятные тенденции, существ-
ые экономические и социальные противоречия. Используемые в настоящее время идеология и
нология макроэкономического регулирования не обеспечивают в должной мере повышения инвес-
ционной активности и желаемого оживления предприятий, кардинального повышения эффективнос-
хозяйствования и на этой основе решения назревших социальных задач, т.е. реализацию именно тех
блем, на которые собственно и предполагалось направить процесс экономического реформирован-

роведенный в данной работе анализ показал, что стратегия макроэкономического регулирования,
мы и методы осуществления промышленной политики нуждаются в основательной коррекции. В
ности, необходимо смягчить жесткую монетарную политику и насытить реальный сектор экономики
ежными средствами, обеспечить не односторонний, а системный комплексный подход к трансфор-
ционным процессам в экономике. Для этого следует добиться органического целенаправленного
етания стандартных монетарных подходов и методов эффективного государственного регулирован-
ктивной поддержки отечественных товаропроизводителей.

современном этапе трансформации хозяйства главными, определяющими конечными ориентирами
омического курса должны быть не размеры инфляции, бюджетного дефицита и налоговых поступл-
й, а конкретные параметры и направления экономического роста на макро-, мезо- и микроуровнях
региональном разрезе.

докладе рассматриваются два возможных альтернативных сценария экономического роста. Основу
ого из них (монетарный вариант) по-прежнему составляет пресловутая жесткая денежно-кредитн-

ая политика, чисто монетаристские подходы и ограничения в соответствии со стандартными рекоменда
циями мировых финансовых суперкоординаторов - МВФ и МБ, которые, как правило, не учитываю
социальных последствий диктуемых ими программ и не отвечают за них. В случае реализации этог
сценария ожидается недостаточный экономический рост и крайне неудовлетворительное решени
насущных социальных задач.

Второй же сценарий (оптимистический вариант) экономического развития основан на поэтапно
повышении внутреннего платежеспособного спроса и соответственно существенном росте внутреннег
рынка. В связи с этим предполагается создание благоприятных условий для восстановления и развити
эффективных промышленных производств и инвестиционной деятельности, в том числе путем прове
ения гибкой протекционистской налоговой и таможенной политики для защиты внутреннего рынка
отечественных товаропроизводителей.

საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებანი გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში

იაკობ ბენია
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, ფინანსების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი

ახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე საქართველოს არ გააჩნდა ავტონომიური საბიუჯეტო პოლიტიკა და აღნიშნული
რო რეგულირდებოდა ამ დროისათვის საბჭოთა კავშირში მოქმედი კანონმდებლობით. ეკონომიკური რეფორმების საწყის ეტაპზე
ალი რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, საქართველომ ვერ შეძლო საბიუჯეტო ურთიერთობათა სამართლებრივი
ებეგულირება, რამაც, მრავალ სხვა ფაქტორთან ერთად, სერიოზული ზიანი მიაყენა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

ბიუჯეტო საკითხებში დემოკრატიულ საწყისებს საქართველომ საფუძველი ჩაუყარა 1993 წლის კანონით „საბიუჯეტო სისტემისა და
ლებების შესახებ", რომლითაც ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემა განისაზღვრა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუ-
ის რესპუბლიკური და ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტებით და აღმინისტრაციულ-გერიტორიული ერთეულების
ჯეტებით. საბიუჯეტო სისტემაში მოიხსნა ადრე დამკვიდრებული ცენტრალიზაციის პრინციპი და ხელისუფლების შემდგომ რგოლებს
რალათ ქვემდგომი საფეხურების საბიუჯეტო უფლებებში აღმინისტრაციული წესით ჩარევა. მართალია, კანონში სათანადო დონეზე
ეოდ არ იქნა განსაზღვრული თითოეული დონის მართვის ორგანოს საბიუჯეტო დამოუკიდებლობის საზღვრები, მისი რეალიზაციის
ტიკული მექანიზმები, ამ პრინციპის დარღვევისათვის პასუხისმგებლობის ზომები და ა. შ., მაგრამ აღნიშნული კანონი მაინც უდავოდ
ადადგმული ნაბიჯი იყო გარდამავალ ეტაპზე საბიუჯეტო მოწყობის სრულყოფის საქმეში.

ეყნის საბიუჯეტო სისტემის მშენებლობაში მეორე დემოკრატიული ნაბიჯი იყო 1996 წელს მიღებული კანონი „საბიუჯეტო სისტემისა
აბიუჯეტო უფლებამოსილებათა შესახებ", რომლითაც შეიცვალა საბიუჯეტო სისტემის არსებული სტრუქტურა და იგი საქართველოს
ელმწიფო ბიუჯეტით, აფხაზეთის და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების ბიუჯეტებით, საქართველოს სხვა ტერიტორიული ერთეულების
ეტებით. განისაზღვრა. აღნიშნული კანონის თავისებურებას წარმოადგენს ქვეყნის ცენტრალური ბიუჯეტებისა და სპეციალური სახ-
ელმწიფო ფონდების კონსოლიდირება სახელმწიფო ბიუჯეტებში. გარდა ამისა კანონით პირველად განისაზღვრა ბიუჯეტის შესრულებაში
ბინა სამსახურის წამყვანი როლი, სპეციალური სახელმწიფო ფონდების დანიშნულება, მათი შექმნის წესი, შემოსავალი, ხარჯები და
.

ოგორც საბიუჯეტო საქმიანობის პრაქტიკამ დაგვანახა, ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემა სრულად ვერ ასახავს გარდამავალი პერიოდის
ციალურ-ეკონომიკურ თავისებურებებს და იგი შემდგომ რადიკალურ გრანსფორმაციას და სრულყოფას საჭიროებს. მოქმედ საბიუჯეტო
ტემში ადგილი აქვს მრავალი საბიუჯეტო სამართლებრივი ნორმების უმართლობას, რომელიც განსაზღვრავდა ადგილობრივ და სახ-
ელმწიფო ბიუჯეტებს შორის ურთიერთობას, საბიუჯეტო სისტემის რგოლებს შორის შემოსავლების განაკვეთებს, ბიუჯეტო შედეგნის
ციპებს, ხარჯების დაფინანსებას და ა. შ. თვით კანონის დასახელებაც არ პასუხობს მის მინაარსს და საშოგადოების დემოკრატიზაცი-
ონეს.

ბიუჯეტო გარდაქმნათა სრულყოფისათვის საჭიროა დამატებითი ღონისძიებების გატარება, რომლებიც საშუალებას მოგვცემენ შეექმ-
ვენი საზოგადოების დემოკრატიზაციის ამოცანების ადექვატური საბიუჯეტო სისტემა და ს

მხრივ ჩვენს საბიუჯეტო კანონმდებლობაში ხშირ ცვლილებებს აქვს ადგილი. 1993 წლის საბიუჯეტო კანონმდებლობის თანახმად რესპ
ლიკური ბიუჯეტის შემოსავალში მთლიანად ჩაირიცხებოდა აქციზი, საგარანტიო გადასახადი, ექსპორტ-იმპორტის გადასახადი და ა.
გარდა ამისა, რესპუბლიკურ ბიუჯეტში ჩაირიცხებოდა პარლამენტის მიერ დამტკიცებული ნორმატივებით გათვალისწინებ
ლი დამატებული ღირებულების გადასახადი, მიწის გადასახადი, საბაჟო გადასახადი. 1996 წლის საბიუჯეტო კანონით კი საქართველ
ცენტრალურ ბიუჯეტში მთლიანად ჩაირიცხება დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი, საბაჟო გადასახადი და ა. შ. ასევე მოკ
სამწლიან პერიოდში რადიკალურად შეიცვალა ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების წყაროები და მასში მეგზწილად ჩაირიცხ
ძნელად ამოსაცნობ და ნაკლებად შემოსავლიანი საგადასახადო შემოსულობანი, რაც მეტად მძიმე პირობებს უქმნის მართვის ადგილ
ბრივ ორგანოებს. ყოველივე ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ჯერჯერობით არ არის შემუშავებული საგადასახადო შემოსავლების წყაროებ
სამართლიანი განაწილების მეთოდიკა და მეთოდოლოგია.

ჩვენის აზრით, ამ მიმართულებით მუშაობა უნდა წარიმართოს ისეთნაირად, რომ ბიუჯეტების საგადასახადო შემოსავლები დაიყოს ო
ჯგუფად. პირველ ჯგუფში უნდა ჩაირთოს ის გადასახადები, რომლებიც მთლიანად იქნება მიმაგრებული შესაბამისი დონის ბიუჯეტებთ
ხოლო მეორე ჯგუფში — ის გადასახადები, რომლებიც გამოიყენება გადანაწილებისათვის საბიუჯეტო რეგულირების მიზნით. ამასთა
აუცილებელია ბიუჯეტებს შორის სამეზოსაველო წყაროების განაწილებისაში მეორრეს სწორი, სამართლიანი პრინციპები. ეფექრრეს, რ
ამ ასპექტში ძირითადად ორი პრინციპი უნდა იქნეს გამოყენებული.

პირველი პრინციპის თანახმად, ბიუჯეტში საგადასახადო შემოსავლების მოცულობა უნდა დაუკავშირდეს მართვის ორგანოს მუშაობ
შედეგებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ საბიუჯეტო სისტემის ამა თუ იმ რგოლზე გადასაცემი სახსრების მოცულობა დამოკიდებული იქნ
შესაბამისი მართვის ორგანოს ეფექტიან მუშაობაზე. ასეთი მიდგომა სტიმულს მისცემს მართვის ორგანოებს თავიანთი მუშაობით შეგ
ლენა მოახდინონ საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდაზე.

მეორე პრინციპი გულისხმობს ქვედა რგოლის ბიუჯეტის წილობრივ მონაწილეობას ქვოტების მიღების გზით იმ შემოსავლებიდ
რომლებიც განაკუთვნება საბიუჯეტო სისტემის ზედა რგოლს. აღნიშნული პრინციპის გამოყენება დაკავშირებულია საგადასახადო შემ
საკლების გამოყენებაზე სოციალური სფეროს დაწესებულებებისა და ღონისძიებების დაფინანსებისათვის.

საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი უბანია ბიუჯეტის პროექტების შედგენისა და ბიუჯეტის მიღების სწორ
ორგანიზაცია. ბიუჯეტის შედგენის ამოსავალი კრიტერიუმები უნდა იყოს ეკონომიკური ზრდის მიღწევა, საბაზრო ურთიერთობათა ჩამო
ალიბების სტიმულირება, საბიუჯეტო დაწესებულებებისა და სახელმწიფო მიზნობრივი პროგრამების ფინანსური სახსრებით უზრუნველ
ფა და მოსახლეობის იმ ნაწილის სოციალური გარანტიების რეალიზაცია, რომლებიც ობიექტური მიზეზების გამო საჭიროებენ სოციალ
დაცვას.

ამ ბოლო პერიოდში ბიუჯეტის შედგენის მეთოდოლოგიასა და ორგანიზაციაში გარკვეული პოზიტიური ძვრები შეინიშნება, თუმ
ჯერჯერობით ამ სფეროში მაინც ბევრი ხარვეზი და ნაკლოვანებაა (ბიუჯეტის დაგვიანებით მიღება-დამტკიცება, ხშირი კორექტირება
ა. შ.). განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ჯერჯერობით არაა შემუშავებული საბაზრო ეკონომიკის პირობებ
ბიუჯეტის შემოსავლებისა და გასავლების დაგეგმვის მეცნიერულად არგუმენტირებული მეთოდოლოგია და მეთოდიკა. რაც შეეხება
დიკატიერ დაგეგმვას, მასში სათანადო დონეზე ვერ ჰპოვა ასახვა საბიუჯეტო განაგარიშებებმა. მტკიცება იმის შესახებ, რომ ბიუჯეტი
ინდიკატიერ გეგმა ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი დოკუმენტია, საფუძველს მოკლებულია. აღნიშნული დოკუმენტები ზ
ფორმალურად წარმოადგენენ აგენტობიურ დამუშავებებს, შინაარსით ისინი ორგანულად უნდა აკავშირდნენ ერთმანეთს. საშუალოვადიან
ტიკულად ინდიკატიური გეგმისა და ბიუჯეტის შედგენა ლრმი ერთმანეთს არ ემთხვევა, რის გამოც ამ ორ დოკუმენტს შორის შეუძლ
ლი ხდება ორგანული კავშირის დამყარება. როგორც წესი, ინდიკატიური გეგმის შედგენა წინ უნდა უსწრებდეს ბიუჯეტის პროექ
შედგენას და ეს უკანასკნელი უნდა დაეფუძნოს ინდიკატიური გეგმის მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს. ფაქტიურად კი ბიუჯეტის პრო
ტის შედგენა (კონსტიტუციის თანახმად) იწყება საბიუჯეტო წლის დაწყებიდან 10 თვით ადრე, ხოლო ინდიკატიურ გეგმაზე მუშაო
მთავრდება ახალი საგეგმო წლის დაწყებამდე 3-4 თვით ადრე, რაც ბუნებრივია არ იძლევა ამ ორი დოკუმენტის ერთმანეთთან სათანად
ლონეზე დაკავშირების საშუალებას.

გარდა ამისა, წინააღმდეგობებს ქმნის ის გარემოებაც, რომ ინდიკატიური გეგმისა და ბიუჯეტის შედგენის დროს გამოიყენება ერთმან
თისაგან ხშირად მნიშვნელოვნად განსხვავებული მაკროეკონომიკური პარამეტრები, განსაკუთრებით კი მთლიანი შიდა პროდუქტის მ
ულობა. ეს გარემოება ძირითადად განპირობებულია აღრიცხვისა და სტატისტიკურ ანგარიშგებაში არსებული ხარვეზებით. ოფიციალურ
სტატისტიკა ვერ უზრუნველყოფს ინდიკატიური გეგმისა და ბიუჯეტის შედგენას საჭირო ამოსავალი საიმედო ინფორმაციით, რის გამ
შესაბამისი ეკონომიკური უწყებები მიმართავენ თვითშემოქმედების წესით ახალი ციფრების გამოყვანას, რომელიც ხშირად მკვეთრ
სცილდება ოფიციალური სტატისტიკის მონაცემებს. ყოველივე ამის შედეგად რთულდება ზუსტი პერსპექტიული ეკონომიკური სურათ
დადგენა და საჭირო ხდება საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების ჩარევა.

საბიუჯეტო პოლიტიკის ფორმირების უმთავრესი ამოსავალი რგოლია ბიუჯეტის შემოსავლების და გასავლების მეცნიერულად არგუმ
ტირებული პროგნოზები, რომელთა შედგენა თავის მხრივ მოითხოვს ბიუჯეტის მოცულობაზე მოქმედი არაპირდაპირი მაკროეკონომიკ
და საწარმოო ფაქტორების და პირობების პროგნოზულ გაანგარიშებას (იხ. სქემა. I). სახელმწიფო ბიუჯეტის მოცულობის განსაზღვრ
ყველაზე მთავარი მაინც საგადასახადო შემოსავლების მოცულობის დადგენაა, რაც თავის მხრივ მოიცავს საგადასახადო პოლიტიკ
წარმოებისა და მომსახურების მოცულობის და ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების პროგნოზირებას. საქართველოს დღევანდელ პირობ
ში სამივე აღნიშნული ელემენტის პროგნოზები დაკავშირებულია მთელ რიგ თეორიული, მეთოდოლოგიური და ორგანიზაციული ხასიათ
სირთულეებთან.

საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული საგადასახადო კოდექსის ძირითადი დებულებების არასტაბილურობის, მასში ხშირი
ლილებების შეტანის, კოდექსის ექსპერიმენტული გამოუცდელობის გამო, ჯერჯერობით შეუძლებელია მისი გამოყენება საგადასახად
შემოსავლების პერსპექტიული მოცულობების ზუსტი სიდიდეების დასადგენად. ამავე მიზეზების გამო, შეუძლებელი ხდება პროგნოზირ
პრაქტიკაში ფართოდ აპრობირებული საიმედო მეთოდების გამოყენება და მთელი სიმძიმე გადაიტანება პროგნოზირების ექსპერტ
შეფასებათა მეთოდზე, რაც არასტაბილური ეკონომიკის პირობებში ნაკლებად საიმედოა. თუმცა, რამდენადაც სხვა გამოსავალი არ არ
საექსპერტო შეფასების მეთოდით უნდა იქნეს დაპროგნოზებული საგეგმო პერიოდისათვის საგადასახადო სისტემაში მოსალოდნელი
ლილებები, საგადასახადო ბაზის გაფართოებასა და გადასახადების აკრეფაში მოსალოდნელი სირთულეები და ა. შ. ექსპერტულმა პრ
ნიზებმა უნდა დაახასიათონ დაბეგვრის ფისკალური და მასტიმულირებელი ფუნქციების რეალიზაციის შესაძლებლობანი და ის სირთულ

სქემა. I. ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროგნოზზე მოქმედი ძირითადი ფაქტორები და პირობები

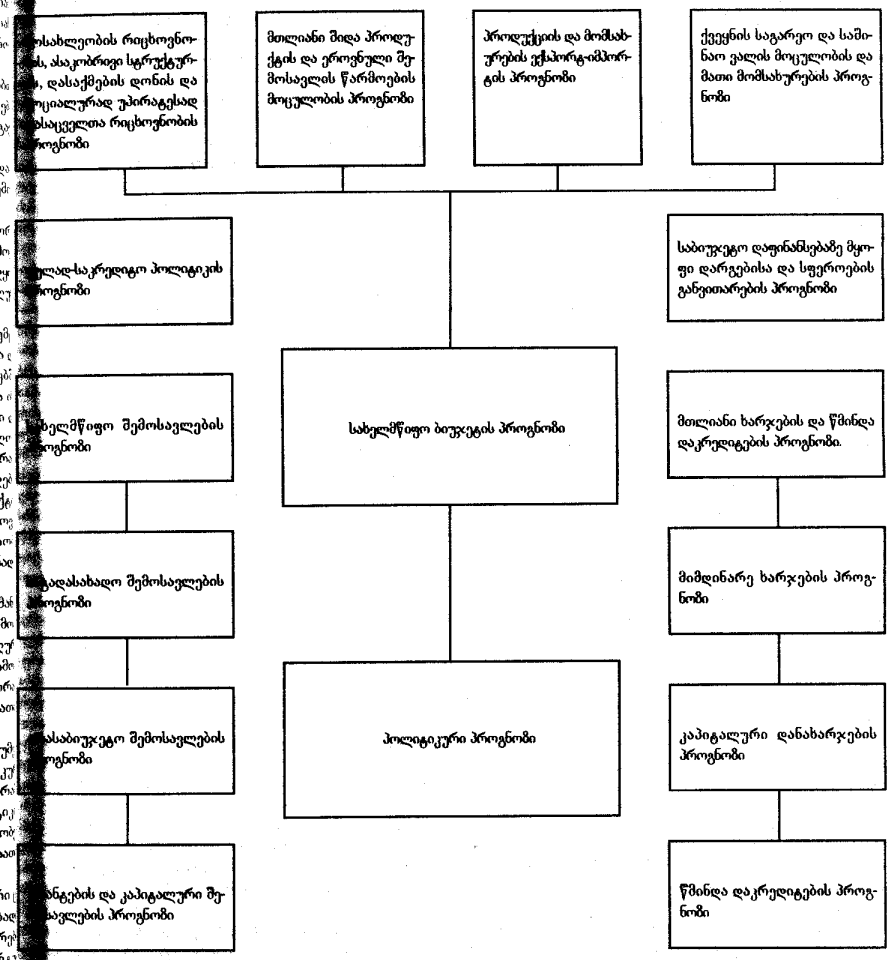

ბი და წინაალმდეგობები, რომელიც შეხვდება საბიუჯეტო კოდექსის სამეურნეო პრაქტიკაში დანერგვას. ამ მხრივ პირველი ზოგადი პიპოთეზების დაფიქსირება დღესაც შეიძლება, რის საშუალებასაც იძლევა საგადასახადო კოდექსისა და სამეწარმეო საქმიანობის შესახებ კანონს შორის შეუსაბამობა, საგადასახადო კოდექსსა და აღრიცხვის დამკვიდრებულ პრაქტიკას შორის შეუთავსებლობა, საგადასახადო კოდექსის პრაქტიკაში დამკვიდრებისათვის სამეურნეო სამსახურების შუამკითა პროფესიული მოუმზადებლობა, კოდექსის ფინანსიური ინფორმაციი სირთულე და ა. შ. ამავე კონკენტაში უნდა აღინიშნოს საგადასახადო კოდექსის ორიენტაცია ეიფილიზებული საბაზრო სისტემისათვის და მასში საქართველოს გარადმეაული პერიოდის თავისებურებათა სათანადო დონეზე გაუთვალისწინებლობა, საგადასახადო მედავათვის გამკაცრება და წარმოების ბრდის სტიმულირების მექანიზმების შერბილება.

რაც შეეხება წარმოებისა და მომსახურების მოცულობის პერსპექტივისათვის განსაზღვრას, ეს პრობლემა გადაჯაჭვულია მაკროეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სოციალურ პრობლემებთან, კერძოდ, კი ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკასთან. მეცნიერულად დაუსაბუთებელი და უსაფუძვლოა ზოგიერთ ხელმძღვანელ მუშაკთა განცხადება საქართველოს 2-3 წელიწადში ეკონომიკური აყვავების შესახებ. პროფესიონალი ეკონომისტი და ერონერი პოლიტიკოსი უთუოდ გაითვალისწინებს ეკონომიკური პროცესების ინერციულ-ენერგეტიკურ ბუნებას და „მოზომილ" დასკვნებს გააკეთებს. ეკონომიკური რეფორმების განელილმა ეტაპმა ნათლად დაგვანახა ქვეყნის ზედა ეშელონებში გაკეთებული განცხადებების უსაფუძვლობა ეკონომიკის სწრაფი აღორძინების შესახებ. სერვილი ერთია, შესაძლებლობა მეორე, ეკონომიკას კი თავისი ობიექტური კანონები აქვს. რა თქმა უნდა, ამ ბოლო პერიოდში ქვეყანაში დაფიქსირებული სტაბილიზაცია ხელსაყრელ გარემოს ქმნის ეკონომიკური განვითარებისათვის და ეს პროცესი უთუოდ გაგრძელდება, მაგრამ არა ნახტომისებურად, არამედ თანდათანობით და ევოლუციურად. ეჭვს არ იწვევს, რომ ისეთი ინსტიტუციონალური ძერები, როგორიცაა ეერპიის გრანსკაკასიური მაგისტრალის მშენებლობა, ნავთსადენების საქართველოს ტერიტორიაზე გატარება, უცხოური დახმარებები და ა. შ. პოზიტიურ გავლენას მოახდენენ ეკონომიკის ბრდის ტემპებზე, მაგრამ არა იმ ფანტასტიკური მასშტაბებით, როგორსაც ვარაუდობენ ზოგიერთი ექსპერტები. ეკონომიკურ ბრდას სჭირდება ინვესტიციები, ინვესტიციის სჭირდება უცხოური კაპიტალი, ვალს კი სჭირდება გასტუმრება. სახელმწიფო ვალი სახელმწიფო ბიუჯეტმა უნდა დაფაროს. ჩვენი მიახლოებითი გაანგარიშებით ქვეყნის საგარეო ვალის დასაფარავად ყოველწლიურად საჭირო იქნება თითქმის იმის ნახევარი თანხა, რასაც ქვეყანა მიიღებს მოსალოდნელი საკომუნიკაციო მომსახურების საფასურად. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მოსახლეობის ცხოვრების დონის ბრდის გემში შედარებით დაბალი იქნება, ვიდრე ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ბრდის გემში.

წარმოების და მომსახურების მოულობის გემპების ბრდა დიდადაა დამოკიდებული ფულად-საკრედიტო და ინვესტიციური პოლიტიკის ოპტიმალურობაზე. ეკონომიკური გარდაქმნების ბოლო პერიოდში გაგარებულმა ძვირი ფულის პოლიტიკამ უბრუნველყო ინფლაციის შეჩერება, ქართული ფულის სტაბილურობა, მისი უცხოურ ვალუტაზე გაცვლითი კურსის სიმყარე. მართალია, ეს უკანასკნელი ძირითადად მიღწეულია უცხოური ვალუტის ხელოვნური ინტერვენციით, მაგრამ პოტიბიური ძერები აშკარაა, ამასთან დასამალი როდია, რომ მკაცრმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ ვერ უზრუნველყო მეწარმეთა ინვესტიციური აქტივობა და შესაბამისად ვერ შეუწყო ხელი წარმოების აღორძინება-განვითარებას. ინფლაციის მიმართ გაღაჭარბებულმა შიშმა და ლარის გაცვლითი კურსის სიმყარისადმი შეღმეგმა ყურადღებამ, წარმოების სექტორი უკანა პლანზე გადაანაცვლა. არადა, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა ეკონომიკური ბრდის მიღწევა. ძვირი ფულის პოლიტიკამ კი გაართულა ძირითადი ფონდებისა და საბრუნავი საშუალებების განახლების პროცესი და ქვეყნის რეალური სექტორი გაჩერების პირამდე მიიყვანა. სტაბილური ეკონომიკის პირობებში მიმოქცევაში არსებული ფულის მასამ მთლიანი შიდა პროდუქტის მიმართ უნდა შეადგინოს 50-60 პროცენტი, საქართველოში კი ეს მაჩვენებელი არ აღემატება 6-8 პროცენტს, რაც მუთითებს შედეგად მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გაგარებაზე. წარმოების სტაგნაციის ფასად ფულის კურსის გამყარება და ინფლაციის ბრდის გემპების შეჩერება გაუმართლებელი ეკონომიკური პოლიტიკის ნიშანია. ეს ნიშნავს ღღეეანდელ ღღეზე მეგზურობას ხვალინდელი ღღის საფასურად. ვფიქრობთ, ღღეეანდელი ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანაა გამოიძებნოს წონასწორობის ისეთი ოპტიმალური წერტილი, რომელიც ერთის მხრივ, მაქსიმალურად შეინარჩუნებს მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის პომიციურ მხარეს და მეორე მხრივ, სტიმულს მისცემს მეწარმეებს სანაკვ კრედიტების გაიაფების საშუალებით ინვესტიციური აქტივობის ამაღლებისა და წარმოების აღორძინება-განვითარებისათვის. ჩვენი აზრით, ამაკამად საგადასახადო გეირთის სიმძიმე არ ახლეს ისეთ ნეგატიურ გავლენას რეალურ სექტორზე, როგორც მეგისმეგად აკეთაგებული შედმეგად ძვირი ფულის პოლიტიკა.

რაც შეეხება ჩრდილოანანი (ფარული) ეკონომიკის მასშტაბების ბრდის გავლენას საბიუჯეტო შემოსულობათა მოცულობაზე, ხელისუფლების მიერ დაფიქსირებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის მიმართ დაახლოებით 30-40 პროცენტამდე დაბეგვრიდან თავის არიდების ფაქტი, რაც უთუოდ ერიგიკულ ზღვარს წარმოადგენს და აღნიშნული პრობლემა საერთო სახელმწიფოებრივ სახეს ღებულობს. მსოფლიო პრაქტიკით დადასტურებულია, რომ ჩრდილოანი ეკონომიკის განვითარების ყველაზე მძლავრი ფაქტორია მაღალი საგადასახადო წნეხი, რომლის გამოც მეწარმე იძულებულია კაპიტალი გიიგანოს უცხო ქვეყანაში, ან შეეცადოს საგადასახადო სფეროში შეღავათების მიღებას (რაც უმრთამოდ თითქმის არ ხდება), ან კიდევ თავი აარიდოს გადასახადების გადახდას, დამალოს შემოსავალი, გადავიდეს ნაღდ ანგარიშსწორებაზე და ფარულ საქმიანობაზე. ჩვენი აზრით, საქართველოში ფარული ეკონომიკის განვითარების ძირითადი მიზეზი საგადასახადო გეირთის სიმძიმე არ არის. საკმარისია ითქვას, რომ მთლიანი შიდა პროდუქტის მიმართ გადასახადების ხვედრითი წილი საქართველოში 8-10 პროცენტს არ აღემატება, მამინ როდესაც ბევრ ცივილიზებულ ქვეყანაში იგი 50 პროცენტს აჭარბებს. ჩვენი აზრით, ფარული ეკონომიკის მასშტაბების მთავარი მიზეზი საქართველოში მაინც წარმოების ნეგატიური ბარემი, არამდგრადი ყოფაცხოვრების პირობებია. გარდა ამისა, ფარული ეკონომიკის მასშტაბების ბრდას ხელს უწყობს კანონების ნაჩქარევად მიღება, მათში ჩვენი ქვეყნის სპეციფიკურ თავისებურებათა გაუთვალისწინებლობა, რის გამოც ისინი ან ცუდ მუშაობენ ან საერთოდ არ მუშაობენ. გარდა ამისა, ჯერჯერობით საზოგადოებრივ-ეკონომიკური საქმიანობის მთელი რიგი სფეროები მათი უქონლობის გამო კანონებით არ რეგულირდება. ეს კი საშუალებას აძლევს ბიუროკრატიულ აპარატს იმოქმედოს თვითშემოქმედების წესით, რაც კორუფციის და მეკრთამეობის წყაროს წარმოადგენს.

ფარული ეკონომიკის განვითარებას ხელი შეუწყო აგრეთვე სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობაზე სახელმწიფო კონტროლის შესუსტებამ, ხელმძღვანელ მუშაკთა არაკომპეტენტურობამ. სამინისტროებისა და უწყებების უფლებების გაფართოებამ დისბალანსი გამოიწვია ნორმატიული აქტების შედგენა-რეალიზაციაში. ბიუროკრატიული აპარატის გავლენის სფეროების გაფართოებისათვის ბრძოლამ ხელსაყრელი გარემო შექმნა კორუფციისა და მექრთამეობისათვის. ხელისუფლების არც თუ მცირე ნაწილი სხვადასხვა ფარული თუ ღია ფორმით ჩართულია კანონიერ თუ კრიმინალურ სამეწარმეო საქმიანობაში, რის გამოც კორუფციამ მოიცვა მეურნეობის და სოციალური ცხოვრების თითქმის ყველა სფერო: მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ვაჭრობა, სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგები, საფინანსო, საბაჟო, საგადასახადო, საბანკო სფეროები, სამართალდაცვაზე და ძალოვანი სტრუქტურები, თვით მაკონტროლებელი ორგანოებიც კი.

ღღეისათვის კორუფციასა და მეკრთამეობაში წამყან როლს თამაშობენ ეკონომიკური ხასიათის ფაქტორები. ეკონომიკური რეფორმები, რომლებიც დაკავშირებულია საკუთრების ფორმების გარდაქმნასთან. მეწარმეობისა და მცირე ბიზნესის განვითარებასთან, ახალი სამიწათმოქმედო ურთიერთობების ჩამოყალიბებასთან ქმნიან ხელსაყრელ პირობებს კრიმინალური მეურნეობრივი საქმიანობათვის. რაც შეეხება მაკონტროლებელ ორგანოებს და ახლად შექმნილ აუდიტორულ სამსახურებს, მათი როლი ჯერჯერობით სუსტია და ვერ უზრუნველყოფენ სათანადო წესრიგის დამყარებას.

ხელისუფლების მიერ კორუფციის წინააღმდეგ ამეამად გამოცხადებულ ბრძოლას მამინ ექნება რეალური პრაქტიკული შედეგი, თუ შემუშავდება მოქმედების ერთიანი მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფცია და პროგრამა და თუ ეს საქმიანობა დაეკისრება არაკორუმპირებულ, პაგიოსან მუშაკებს. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ კორუფციის წინააღმდეგ ერთი რომელიმე მეთოდის ავტონომიურად გამოყენებამ შეიძლება კიდევ უფრო გაალრმავოს პრობლემა და სოციალური დაძაბულობა შექმნას, ამიგომ საჭიროა ორგანიზაციული, ეკონომიკური და სამართლებრივი ზემოქმედების ისეთი კომპლექსური ბერკეტების გამოყენება, რომლებიც უზრუნველყოფენ საზოგადოებრივ თანხმობას, ქვეყნის სტაბილურობას და ხელისუფლებისადმი ნდობის განმტკიცებას.

საბიუჯეტო პოლიტიკის ერთ-ერთი მეთოდურად ნაკლებად დამუშავებული სფეროა ბიუჯეტიდან ხარვების დაფინანსება. ამ მხრივ ღღეისათვის დამკვიდრებული წესი იძლევა სუბიექტური და არასამართლიანი გადაწყვეტილების მიღების საშუალებას, რადგან ნაკლებად ვფუძნება ნორმატიულ-მიზნობრივ მეცნიერულ მიდგომას, მკაფიოდ არაა გამოკვეთილი სახელმწიფო და მუნიციპალური ბიუჯეტებიდან დაფინანსების ობიექტები, დარგები და სფეროები. გარდა ამისა, მსგავლ საბიუჯეტო დაფინანსებაზე მყოფ სამეურნეო სუბიექტებს მიგმასნილია მთელი რიგი დაწესებულებები, რომლებიც ბიუჯეტის გაუმჭვირვალობის გამო სამაკარაოზე არ ჩანან. გამომდინარე აქედან, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სამოავრობო დონეზე დამუშავდეს და ქვეყნის პარლამენტის ან შესაბამისი კომიტეტის მიერ დამტკიცდეს საბიუჯეტო დაწესებულებათა ნუსხა, თითოეული იურიდიული პირის გამოცალკევებით, რომელშიც ნაჩვენები იქნება მოუშვავეთა რაოდენობა და საქმიანობის აუცილებლობა. ამით შესაძლებელი გახდება გეგმიანი ეკონომიკიდან ინერციით გადმოსული და ცალკეულ ხელმძღვანელთა მფარველობის შედეგად შენარჩუნებული უზერსპექტივო და არასაჭირო საბიუჯეტო დაწესებულებათა შეკვეცა-გაუქმება ან მათი სამეურნეო პრინციპით მუშაობაზე გადართვა.

მეორე რთული პრობლემა, რომელიც ბიუჯეტიდან ხარჯების დაფინანსებისას უნდა გადაიჭრას დასაფინანსებელი სუბიექტების, მათი ეკონომიკური და ფუნქციონური ხარჯების პრიორიტეტულობის დადგენაში მდგომარეობს, რაც არ უნდა ძლიერი ბიუჯეტი ჰქონდეს სახელმწიფოს, იგი საბოგადოებრივ-ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროს თანაბრად ვერ დააფინანსებს. აღნიშნული პრობლემა უფრო მწვავე ხასიათს ღებულობს დეფიციტური და სუსტი ბიუჯეტის პირობებში. ამიგომაც მკაფიოდ უნდა ჩამოყალიბდეს, დასაბუთდეს და შესაბამსად დამტკიცდეს ამ ხარჯების დაფინანსების პრიორიტეტულობა, რომელიც შეირჩევა ამა თუ იმ ეტაპზე. დღემდე ამკარაა რომ ხარჯების დაფინანსებაში პრიორიტეტი ენიჭება ძალოვან სტრუქტურებს, სახელმწიფო მმართველობის ორგანოებს, სხვა ელიტარულ სფეროებს. საჭიროა დასაბუთდეს აღნიშნულ სფეროებს რამდენ ხანს მუშაარჩუნდებათ პრიორიტეტები და ხომ არ დადგა დრო მათი ადგილი დაიკავოს ეკონომიკურმა სექტორმა, სახელმწიფო ინვესტიციებმა, სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგებმა. საკანონმდებლო დონეზე ნორმატიულებიდან გამომდინარე, უნდა დაზუსტდეს და დამტკიცდეს ქვეყანაში საჭირო ჩინოვნიკების, ჯარის კაცების, პოლიციელების და ა. შ. რაოდენობა. იმ ქვეყნის ეკონომიკურ სტაბილურობაზე ლაპარაკიც კი შეიძლება, რომელსაც ბიუჯეტიდან საწარმოო და სოციალური ინვესტიციებისათვის ხარჯების გაწევა არ მუეძლია.

ხარჯების დაფინანსების პოლიტიკაში მესამე აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს საბიუჯეტო დაწესებულებათა მიმაგრება სახელმწიფო ბიუჯეტთან, ავტონომიურ რესპუბლიკების ბიუჯეტებთან და ადგილობრივ ბიუჯეტებთან. მეაფიოდ და ცალსახად უნდა იქნეს გამიჯნული თუ რომელი ბიუჯეტი რომელ დარგს და სფეროს მოემსახურება. ასეთი მიდგომა შექმნის შესაძლებლობას დანახულ იქნეს ის ფარული და ხელოვნურად შენარჩუნებული საბიუჯეტო დაწესებულებები, რომლებიც თავიანთი საქმიანობის მინაარსით და მუშაობის შედეგებით ექვემდებარებიან რადიკალურ გარანფორმაციას.

საბიუჯეტო პოლიტიკის ერთ-ერთი მეთოდურ-ორგანიზაციული პრობლემაა, აგრეთვე, ხარჯების მეცნიერულად არგუმენტირებული კლასიფიკაციორის შედგენა და თვით ხარჯების ეკონომიკურ და ფუნქციონალურ სახეობებს შორის პრიორიტეტების განსაზღვრა. გეგმიანი ეკონომიკის პირობებში დამკვიდრებული ხარჯების კლასიფიკაციორი სულ ახლახან შეიცვალა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების დახმარებით ფინანსთა სამინისტროში შემუშავებული ეკონომიკური კლასიფიკაციორით და მიმდინარეობს მისი პრაქტიკული აპრობაცია. მართალია, ახალი კლასიფიკაციორი წინგადადგმული ნაბიჯია და ითვალისწინებს საერთაშორისო გამოცდილებას, მაგრამ იგი ჯერ კიდევ შორსაა სრულყოფისაგან და ხარვეზები გაჰჩნია, არ ითვალისწინებს ჩვენი ქვეყნის საბიუჯეტო მოწყობის სპეციფიკას, მკაფიოდ არ განსაზღვრავს ხარჯების სახეობებს, შემოაქვს ახალი კატეგორიები, რომელთა შინაარსი გაუგებარი მომხმარებლისათვის, აკლია გამჭოლობა, გვერდს უვლის ხარჯების მთელ რიგ სახეობებს. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულებებისათვის საბიბლიოთეკო ხარჯები (წიგნების შესყიდვა, პერიოდული ლიტერატურაზე ხელისმოწერის ხარჯები, აუდიო და ვიდეო კასეტების შეძენის ხარჯები და ა. შ.), რომლებსაც ამ დაწესებულებათა ხარჯების სტრუქტურაში ფაქტობრივად დიდი ადგილი უკავია.

გარდა მემოალინშნულისა, მოუწესრიგებელია ბიუჯეტიდან ხარჯების დაფინანსების პრიორიტეტულობის საკითხი. არაა საკანონმდებლო აქტებით განსაზღვრული ე. წ. „დაცული მუხლები", რომლის დაფინანსებაც პირველ რიგში უნდა მოხდეს. ასევე გაურკვეველია უინ უნდა აგოს პასუხი აუცილებლად საჭირო, სასიცოცხლო მნიშვნელობის ხარჯების გაუწეველობის შემთხვევაში, თუ კი პარალელურად სხვა მეორე, მესამე და ა. შ. რიგის ხარჯების დაფინანსებას ექნება ადგილი. საინტერესოდ მიგვაჩნია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს წინადადება ბიუჯეტის სამომხმარებლი და განვითარების ნაწილებად დაყოფის შესახებ. ასეთი მიდგომა ითვალისწინებს საბიუჯეტო შემოსავლების ხარჯებმე მიზნობრივად მიმაგრებას. ეკრძოდ, ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლების წარმართვა მის სამომხმარებლო ნაწილზე, ხოლო არასაგადასახადო შემოსავლებით ბიუჯეტის განვითარების ნაწილის დაფინანსება. თუმცა აღნიშნულ წინადადებებს სჭირდება ექსპერიმენტული გაანგარიშებებით დასაბუთება და რეკომენდაციების შემუშავება — თუ როგორ იმუშავებს შემოთავაზებული მოდელი სუსტი და დეფიციტური ბიუჯეტის პირობებში.

საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფის საქმეში უაღრესად დიდი როლი განეკუთვნება სახაზინო სამსახურის ორგანიზაციას და მის მიმანმიმართულ და მობილურ მუშაობას. საერთაშორისო საფალუტო ფონდის მოთხოვნის თანახმად ასეთი სამსახური საქართველოში უნდა შექმნილიყო 1996 წელს. მართალია, მისი შექმნა რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო დროზე ვერ განხორციელდა,

მაგრამ ფინანსთა სამინისტრომ ამ ბოლო პერიოდში ამ მიმართულებით მუშაობა გააქტიურა, შეიქმნა სახაზინო დეპარტამენტი, მისი რეგიონული და უწყებრივი ქვედანაყოფები. პირველ რიგში სახაზინო მომსახურებაზე გადაყვანილი იქნა საბიუჯეტო სახსრების წერილი მომხმარებლები, რაც არანაირად არ შეიძლება სწორ გადაწყვეტილებად ჩაითვალოს. ამგვარი მიდგომის შედეგად დიდი ოდენობით საბიუჯეტო სახსრების მომხმარებლები — ძალოვანი სტრუქტურები, სახელმწიფო მმართველობის ორგანოები და ა. შ. სახაზინო შედამხედველობის გარეშე დარჩნენ და შესაბამისად უკონტროლობას, კორუფციას და სხვა სამართალდარღვევებს ფართო გასაქანი მიეცა.

როგორც სათანადო ანალიზი გვიჩვენებს, ჯერჯერობით სახაზინო სამსახური ვერ უზრუნველყოფს ოპერაციულ და გამართულ მუშაობას. არ ხერხდება ხაზინის ანგარიშზე ბიუჯეტის კუთვნილი სახსრების დროულად ჩარიცხვა. საგადასახადო და საბაჟო სამსახურების ინფორმაციები აკრეფილი შემოსავლების შესახებ მკვეთრად ყალღება აგვნე ბანკებში ხაზინის ანგარიშზე ჩარიცხული თანხების მოცულობას, რაც ძირითადად გამოწვეულია ბანკებში შექმნილი ტექნიკური სირთულეებით და ზოგიერთ მომუშავეთა არაკეთილსინდისიერებით. გამომდინარე მემოაღნიშნულიდან, მიმაბმეწონილად მიგვაჩნია ჯერ ერთი, საგადასახადო და საბაჟო შემოსავლების ხაზინის ერთიან ანგარიშზე პირდაპირ ჩარიცხვა და მეორე, საბიუჯეტო სახსრების ყველა მომხმარებელთა სახაზინო მომსახურებაზე დაუყოვნებლივ გადაყვანა. ფინანსთა სამინისტროს ამ მიმართულებით გააქტიურა მუშაობა და შედეგებიც უთუოდ პოზიტიური იქნება. ამასთან, არანაირად არ მიგვაჩნია გამართლებულად გაძლოვან სტრუქტურებში დამოუკიდებელი სახაზინო სამსახურების შექმნა, რასაც ადგილი აქვს ამ ბოლო პერიოდში. გადასახადების აკრეფაზე, ხარჯების დაფინანსებაზე და საბიუჯეტო სახსრების მიზნობრივ გამოყენებაზე კონსტიტუციის თანახმად პასუხისმგებელია კონტროლის პალატა და ფინანსთა სამინისტრო (საგადასახადო სამსახური, სახაზინო დეპარტამენტი). ძალოვანი სტრუქტურებისათვის ავტონომიური სამსახურების შექმნა თუ მაინც და მაინც აუცილებელია (ჯერჯერობით ეს დაუსაბუთებელია), მაშინ ისინი უნდა მოექცნენ ფინანსთა სამინისტროს სტრუქტურაში და არა იმ სამინისტროსი, რომლის საბიუჯეტო სახსრების განაწილებაზე და მიზნობრივ მოხმარებაზე კონტროლი ევალებათ აღნიშნულ სახაზინო სამსახურებს. ვფიქრობთ, რომ ძალოვან სტრუქტურებში დამოუკიდებელი სახაზინო სამსახურების შექმნა გავლენიან პირთა „ბენოლის" შედეგია და იგი კორუფციის და მექრთამეობის წყარო შეიძლება გახდეს.

შემდგომ დასაეწას და სრულყოფას საჭიროებს სახაზინო მომსახურების მეთოდოლოგია და პრაქტიკა. უპირველეს ყოვლისა, შესაბამებელია და მისაღებია კანონი ხაზინის შესახებ, რომელმაც უნდა განსაზღვროს სახაზინო მომსახურების მიზანი, ამოცანები, სტრუქტურა, უფლებები, მოვალეობები, დოკუმენტბრუნვა, ანგარიშწორება, საბიუჯეტო სახსრების მართვის წესები და ა. შ. განსაკუთრებული დარეგულირება საჭირდება სახაზინო სამსახურის უფლება-მოვალეობათა განსაზღვრას. დღეისათვის მოქმედი დებულების თანახმად ხაზინა ზღვადვე და აჩერებს ბიუჯეტიდან დაფინანსებას თუ შემოსავლების მობილიზაცია ვერ უზრუნველყოფს ყველა ხარჯის გაწევას. თუმცა ამ პრაქტიკას არანაირი მეცნიერულად დასაბუთებული მეთოდოლოგია და მეთოდიკა არ უდევს საფუძვლად და იგი ძირითადად სუბიექტურ მიდგომაზეა დაფუძნებული. ამის შედეგად ხშირად „სუსტი" საბიუჯეო დაწესებულებები ვერ ახერხებენ ხელფასის მიღებასაც, მაშინ როდესაც „ძლიერნი" ილებენ დაფინანსებას რბილი აუდიტის, აუდომანქანების, ფიქური ტელეფონების და სხვა ძვირფასი საქონლის შესაძენად და მომსახურების გასაწევად.

დარეგულირებას საჭიროებს აგრეთვე საბიუჯეტო სახსრების ბანკებში „დალექვის" პრობლემა. მართალია, ამ უკანასკნელ პერიოდში ამ მხრივ, როგორც აფიქირებენ, მდგომარეობა გაუმჯობესდა, მაგრამ დღესაც უამრავი ფაქტია საბიუჯეტო სახსრების დიდი ხნით კომერციულ ბანკებში დაყოვნების შესახებ. ჩვენის აზრით, საჭიროა კანონის ამოქმედება ისეთნაირად რომ არაკეთილსინდისიერად მომუშავე ბანკებმა ეკონომიკურად და ადმინისტრაციულად მკაცრად აგონ პასუხი სახელმწიფო სახსრებზე „ხელის მოთბობის" შემთხვევაში.

მნიშვნელოვანი სამუშაოებია ჩაგარებული რეგიონული სახაზინო მომსახურების განვითარებისათვის. არ უნდა იყოს პრიორიტეტირებული ტერიტორიები და ხაზინის მედამზედველობას უნდა დაექვემდებაროს ყველა რეგიონული საბიუჯეტო სუბიექტი. ასევე დიდი მუშაობაა გასაწევი სახაზინო მომსახურებასთან დაკავშირებული დოკუმენტბრუნვის გამარტივების და მისი ოპტიმალური სქემის შედგენის მიმართულებით. ფორმალური, მრავალრიცხოვანი უმიზნო დოკუმენტების მოთხოვნამ სახაზინო სამსახურის მხრიდან და გადაბარბებულმა ბიროკრატულმა მიდგომამ აეტორიტეტი შეულახა ახლადშექმნილ სახაზინო სამსახურს და მის მიმართ საერთო პროტესტი გამოიწვია. არადა, ყველა ცივილიზებულ ქვეყანაში სახაზინო სამსახური დემოკრატიული მშენებლობის საიმედო საყრდენია და საზოგადოებაც მისადმი კეთილგანწყობილია.

ცხადია, გარდამავალ ეტაპზე მყოფ საქართველოსათვის, რომელსაც საბაზრო ეკონომიკის მშენებლობის გზაზე ურთულესი ობიექტური და სუბიექტური წინააღმდეგობები გადაელობა, ძნელი იყო ერთი ხელის მოსმით ცივილიზებული საბიუჯეტო პოლიტიკის ფორმირება. მაგრამ ამ ბოლო პერიოდში შემუშავებული პოზიტიური კურსი იმის გარანტიას იძლევა, რომ ქვეყანა ბიუჯეტის მართვასთან დაკავშირებულ პრობლემებს უახლოეს პერიოდში დაარეგულირებს.

Основные направления совершенствования бюджетной политики в условиях переходной экономики (Аннотация)

Месхия Я.И.,
д.н.э., профессор, вице-президент Академии экономических наук, ди-ректор Финансового научно-исследовательского института

В условиях рыночной экономики повышается роль и значение бюджета, как основного инструмента функционирования государственных институтов старны.

В связи с действием многих негативных эндогенных и экзогенных факторов, на начальном этапе экономических реформ в Грузии отсутствовала научно-обоснованная бюджетная политика, в ряде случаев страна жила без бюджетов. После принятия законодательных актов (1993 г.) по бюджетной системе, налогообложению и проведения радикальных мер по углублению реформ и макроэкономической стабилизации, начались демократические преоброзования в налогово-бюджетной политике. Вместе с тем, на сегодняшний день нерешенным остается ряд теоретических, методологических и методических вопросов по усовершенствовани бюджетной системы и политики.

В работе разроботаны конкретные предложения по совершенствованию планирования и прогнозирования основных бюджетных показателей, по урегулированию налоговой политики и расширению налоговой базы. Особое внимание уделено проблеме легализации теневой экономики, а также вопросам взаимоотношения денежно-кредитной политики и бюджетной политики. Исследованы вопросы межбюджетных отношений, разработаны организационно-методические основы повышения роли казначейского обслуживания в процессе контроля по целевому использованию бюджетных ассигновании.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის აქტუალური პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები

რევაზ კაკული
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე

XX საუკუნის 90-იანი წლების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მოვლენებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი და თვალში საცემია მეურნეობრობის ცენტრალიზებული-გეგმიანი მართვის პირობებში ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მწვავე კრიზისი. ამ სისტემამ ვერ შეძლო მოსახლეობის ვერც მაგერიალური კეთილდღეობის სრულად დაკმაყოფილება და ვერც დემოკრატიული სახელმწიფოს ამენაება.

პოსტსოციალისტურ ქვეყნებს კიდევ დიდი დრო და ძალისხმევა დასჭირდებათ, რომ მათ ეკონომიკური და სოციალური გარდაქმნების გზაზე წარმმაგებებს მიაღწიონ. ეს პროცესი მოითხოვს უზარმაზარ მიზანმიმართულ საქმიანობას და სიმკაიცეს, გარდა ამისა, ამ ქვეყნების მთავრობებს გარდაქმნების გზაზე მრავალი გეფნიკური ხასიათის პრობლემა შეხვდებათ, რომელთაც ადრე არასოდეს შეხვედრიან. სამეურნეო გრანსფორმაციის პროცესში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ახალი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების შექმნის ამოცანების გადაწყვეტა.

სწორედ ამ პრობლემებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა ახალი, საბაზრო ურთიერთობისათვის დამახასიათებელი ფულად-საკრედიტო სისტემის შექმნა-ფუნქციონირება, ურომლისოდაც ძნელია ნებისმიერი ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება.

უნდა ვირწმუნოთ, რომ მანამ, სანამ საბოლოოდ არ დამთავრდება ეფექტიანი, ორგანიზაციული და სამართლებრივი ფულად-საკრედიტო მექანიზმის ჩამოყალიბების პროცესი, ქვეყანაში მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება შეუძლებელი იქნება.

გასათვალისწინებელია ის, რომ ფინანსური ინსტიტუტების ჩამოყალიბებისა და ფუნქციონირების პროცესში დაშვებული არ ვიქნებიით შეცდომებისაგან, რომლებიც მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას მოახდენენ ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის ღონისძიებათა განხორციელებაზე. სწორედ ამიგომ, გამოყენებული უნდა იქნეს განვითარებული ქვეყნების ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მრავალსაუკუნოანი გამოცდილება, რაც თავიდან აგვაცილებს ამ პროცესისათვის დამახასიათებელ ნეგატიურ მოვლენებს, რომლებიც საბაზრო ეკონომიკის გზაზე დამდგარი ყველა ქვეყნის წილხვედრია.

იმისათვის, რომ ქვეყანაში ჩამოყალიბდეს სწორი ფულად-საკრედიტო სისტემა, საჭიროა განისაზღვროს სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი საბაზრო ურთიერთობის პირობებში.

პირველ რიგში სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი სამართლებრივად უზრუნველყოფილი უნდა იყოს იმის გამო, რომ საბაზრო ეკონომიკა უპირატესად აგებულია ინდივიდულიზმის პრინციპზ-წარმოების საშუალებებზე უმთავრესად გაბატონებულია კერძო საკუთრება, რომელიც საბაზრო მექანიზმის ცალკეული გეგმების კოორდინაციას მოითხოვს.

საწყის პერიოდში სახელმწიფომ უნდა განსაზღვროს ეკონომიკის საერთო პირობები: ფულადი და სავალუტო სისტემა, ფინანსური ურთიერთობები, დასაქმებისა და ინფლაციის რეგულირება. ამასთან, სახელმწიფო მიმდინარე ეკონომიკურ მოვლენებზე მრავალნაირი ფუნქციით ზემოქმედებს განსაკუთრებით — გაანწილებისა და სტაბილიზაციის ფუნქციებით. ამ ფუნქციების შესრულებას ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ შეძლებს საბაზრო ეკონომიკის ადექვატური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გარეშე, მაგრამ ოპტიმალური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას წინ დიდი წინააღმდეგობა ხვდება. ქვეყნის სამეურნეო ფორმირებათა საფინანსო და ფულად-საკრედიტო რეგულირების პრაქტიკას ბევრი პრობლემა გააჩნია ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო პოლიტიკის რაციონალური მეთანაწყობის საკითხებში, რომლებიც გარეგნულად გამოდიან როგორც ორგანიზაციული საკითხები, მაგრამ ფაქტობრივად ისინი ფუნდამენტური ხასიათის არიან, რომლებიც განსაზღვრავენ არა მარტო სტრატეგიას, არამედ თვით საფინანსო-საკრედიტო ურთიერთობათა მინაარსს, აგრეთვე მეურნეობათა დარგების და საწარმოების ფინანსებსაც.

ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სისტემის სრულყოფის საკითხები შეიძლება კომპლექსურად გადაწყდეს იმის გათვალისწინებით, თუ როგორი გვინდა იყოს თვით საფინანსო სისტემა და საკრედიტო, საბიუჯეტო, საგადასახადო, თვითნაშრომარეობისა და ფულადი რესურსებით საწარმოთა მოთხოვნების დაკმაყოფილების მექანიზმი. აქვე გასათვალისწინებელია ინფლაციური პროცესების მიმდინარეობა, რომელიც ფულადი სისტემის აუცილებელ რეფორმირებას მოითხოვს.

ყველა ქვეყანაში ინფლაციის გამომწვევი მიზეზები, მათი მასგიმულირებელი ფაქტორები, დაახლოებით ერთნაირია, მაგრამ არაერთგვაროვნად მოქმედებენ კონკრეტულად აღებულ ქვეყანაში. ამ შრიგ ჩვენთვის აუცილებელია განვიხილოთ საქართველოში ინფლაციურ პროცესებზე ორი ჯგუფის ფაქტორების გავლენა.

პირველი ჯგუფის ფაქტორები ზემოქმედებენ ფულადი მასის ავგონომიურ მოძრაობაზე და ხელს უწყობენ ინფლაციური პროცესების დაჩქარებას.

მეორე ჯგუფის ფაქტორები იწვევენ მიმოქცევაში ფულის მასის გადიდებას საქონელთა და მომსახურების ფასების ზრდის კვალობაზე.

საქართველოში ინფლაციურ პროცესებზე ამ ფაქტორების ზემოქმედება, როგორც წესი, განისაზღვრება ფულად-საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირების თავისებურებებით. ეს სისტემა ფაქტობრივად უკანასკნელ პერიოდამდე ქვეყანაში არ არსებობდა. ძველი დანაგრა, ახალი კი არ შექმნილა. ახლო წარსულში ქვეყნის ეკონომიკური რეფორმის საძავეებთან გამოუყენელი, საქმეში ჩაუხედავი, საშუალო დონის საუნივერსიტეტო ლექტორების კონცენტრაციამ გამოიწვია ყოველგვარ კანონზომიერებას აცდენილი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ჩამოყალიბება.

ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი, რომელმაც დაჩქარა ჰიპერინფლაციის დამანგრეველი შედეგების ფორმირება, იყო ქართული კუპონის მოუმზადებლად გაშვება მიმოქცევაში. ქვეყანაში არავითარი ორგანიზაციული ხასიათის მოსამზადებელი სამუშაოები არ ჩაგარებულა. მისი შემოღება არც შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით განმტკიცებულა. ასევე, ნაჩქარევად განხორციელდა ფასების ლიბერალიზაცია, რამაც საქონელთა საყოველთაო დეფიციტის პირობებში ფასების ზრდა გამოიწვია.

ფულის რეფორმის და თავისუფალი ფასების მოუმზადებლად განხორციელებამ მუმა-მოსამსახურეთა რეალური ხელფასი არარაობამდე დასცა, რამაც მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაში მოაქცია.

ასეთ რთულ პირობებში სახელმწიფოს მიერ ანგიინფლაციური ღონისძიებების შემუშავება და განხორციელება დიდ სიფრთხილეს მოითხოვდა. იგი დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო მთელ რიგ ეკონომიკურ და სოციალურ საშიშროებებთან, რომელიც ინფლაციას თან ახლავს. იგი წარმოადგენს სოციალურ-ეკონომიკურ წინააღმდეგობათა მძლავრ კაგალიზაციორს რამდენიმე მიმართულებით:

ჯერ-ერთი, მეწარმეები დაინტერესებული არიან თავიანთი კაპიტალის წარმოებაში დაბანდებით;

მეორე, ჰიპერინფლაციური პროცესი იწვევს საგარეო-ეკონომიკურ და საგარეო-სავალუტო ურთიერთობათა შეწყვეტას;

მესამე, ქვეყნის მიგნით მწვავდება სოციალური წინააღმდეგობები.

საქართველოში ინფლაციური პროცესების განვითარებაში შეიძლება გამოიყოს სამი ძირითადი ეტაპი: პირველი ეტაპი მოიცავს 1992 წლის იანვრიდან 1993 წლის აპრილამდე პერიოდს, როდესაც რუსეთის მთავრობის მიერ ენერგომატარებლებზე ფასების გადიდებამ და შესაბამისად ჩვენთან მოუმზადებლად განხორციელებულმა ფასების ლიბერალიზაციამ გამოიწვიეს ნაღდ ფულზე მოთხოვნის კოლოსალური ზრდა, მაგრამ რუსეთმა საქართველოს ფაქტობრივად გამოუცხადა ეკონომიკური ბლოკადა და უარი თქვა მისთვის როგორც საბჭოთა, ისე რუსეთის რუბლის მიცემაზე. ყოველივე ამან მნიშვნელოვნად დაძაბა ქვეყნის როგორც ეკონომიკური, ისე სოციალური მდგომარეობა. საქართველოს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოები იძულებული გახდნენ გამოეშვათ კუპონი, რომელსაც უნდა შეესრულებინა ეროვნული ფულის ფუნქციები. იმის გამო, რომ კუპონი არაფრით არ იყო უზრუნველყოფილი, დაიწყო მისი სწრაფი გაუფასურება. ინფლაცია, როგორც სამოგალითო ფორმების პროცესში დისპროპორციათა და სახელმწიფოს პოლიტიკის გამოწვეული ფულის მიმოქცევის კანონის დარღვევა, უპირატესად ფულის გაუფასურებით ელინდებოდა. ფულის გაუფასურების პროცესი მიმოქცევაში მეტეტი ფულის გამომუშავით დაიწყო და ორგანულად დაუკავშირდა ფასების ზრდას. რაოდენობრივად ფულის გაუფასურება აისახა ფასების ზრდაში. რაც უფრო იზრდებოდა ფასები, მით უფრო მცირდებოდა ფულის მსყიდველობითუნარიანობა.

იმის გამო, რომ აღმასრულებელი ორგანოებისა და ეროვნული ბანკის იმდროინდელმა ხელმძღვანელებმა ხელმძღვანელებმა ბიუჯეტის მიმოქცევის კანონის ელემენტარული მოთხოვნები და დაეყრდნენ ე. წ. ფულის ნომინალისტურ თეორიას, მოინდომეს კუპონის განმტკიცება საქონლის საყოველთაო დეფიციტისა და მწვავე ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. მაგრამ ყველაფერი უშედეგოდ დამთავრდა. თანდათანობით კუპონმა დაკარგა ერთადერთი — მიმოქცევის საშუალების ფუნქციაც.

როგორც ცნობილია, ნორმალურ პირობებში ინფლაცია უარყოფითად მოქმედებს საკრედიტო ურთიერთობის განვითარებაზე. იგი კრედიტის შეკუმშვის მოასწავებს, იმიგომ რომ ყველა გაურბის საქონლის ნისიად გაყიდვას ან ფულის გასესხებას. ინფლაციის დროს კრედიტორები ზრდიან სარგებელს და ამით ნაწილობრივ მაინც არიან დაზღვეული გაცემული სესხების გაუფასურებისაგან, მაგრამ რესპუბლიკაში საწინააღმდეგო მოვლენა განვითარდა.

ინფლაციური პროცესის მეორე ეტაპი დაიწყო 1993 წლის მაისიდან და გაგრძელდა 1993 წლის ოქტომბრამდე. ამ პერიოდში კიდევ უფრო გაძლიერდა კუპონის გაუფასურება, ფართო მასშტაბები მიიღო საკრედიტო ექსპანსიამ, განსაკუთრებით მიმოქცევის სფეროში და ფაქტობრივად საბანკო კრედიტის ნაცვლად ქვეყანას ხელთ შერჩა მეკახმეობა შეასაუკუნეობრივი ტლანქი თვისებებით. სახელმწიფო ბიუჯეტის ეიგანგრენა დეფიციტმა და დაუსაბუთებელმა, ფაქტობრივად საკრედიტო რესურსის და სარგებლის გარეშე, ე. წ. „პაერის" სესხების ეაცემამ, ქვეყანა ჰიპერინფლაციამდე მიიყვანა. დაიწყო ეკონომიკური ნგრევისა და სოციალური დაძაბულობის პროცესი.

ინფლაციური პროცესის მესამე ეტაპი 1993 წლის ოქტომბერში დაიწყო და დღესაც გრძელდება. ამ ეტაპზე ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სფეროში დაიწყო სტაბილიზაცია. სახელდობრ, გამოიკვეთა თვიური ინფლაციის ტემპების შემცირება, სამომხმარებლო ფასების ზრდის რამდენადმე დარეგულირება, კუპონის კურსის გარკვეული განმტკიცება. მუხეიდვად ამის, ჯერ კიდევ ნაადრევია გრძელვადიან პოზიციურ ალენდენციებზე დასკვნების გაკეთება. ეს კი ბევრად იქნება დამოკიდებული იმ რეალურ ფინანსურ გარემოზე, რომელიც ქვეყნის საბანკო სისტემას ექნება მომავალში.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილია. ამ პოლიტიკის ძირითადი მიზანია ეკონომიკისადმი დამბარება წარმოების საერთო დონის ამაღლებაში, რომელიც ხასიათდება სრული დასაქმებითა და ინფლაციის მინიმალური ღონით. საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკა არის ფულის მიწოდების შეცვლა წარმოების ერთობლივი მოცულობის, დასაქმებისა და ფასების ღონის სტაბილიზების მიზნით. უფრო კონკრეტულად: საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკა იწვევს ფულის მიწოდების გადიდებას დაქვეითების დროს დანახარჯების წასახალისებლად, ხოლო ინფლაციის დროს, პირიქით, ზღუდავს ფულის მიწოდებას დანახარჯების შესაკვეცად.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ანუ ფულად-საკრედიტო კონტროლის სამი ძირითადი სამუალება არსებობს, ანუ მისი ძირითადი ინსტრუმენტებია:

1. ოპერაციები ღია ბაბარზე,
2. სარეზერვო ნორმის ცვლილებაღობა,
3. სასესხო განაკვეთების შეცვლა.

1. ოპერაციები ღია ბაბარზე წარმოადგენს სახელმწიფო ობლიგაციების შეძენა-გაყიდვას ცენტრალური ბანკების მიერ ღია ბაბარზე, ე. ი. ობლიგაციების ყიდვას და გაყიდვას კომერციულ ბანკებსა და მოსახლეობაზე მთლიანად.

კეინსელები თვალსაზრისით ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ხორციელდება მიზებ-შედეგორბრივი კავშირების რთული ქსელის მეშვეობით: 1. პოლიტიკური გადაწყვეტილებები ზემოქმედებს კომერციული ბანკების რეზერვებზე, 2. რეზერვების ცვლილებები ზემოქმედებს ფულის მიწოდებაზე, 3. ფულის მიწოდების ცვლილებები იწვევს სარგებლის განაკვეთის შეცვლას, 4. სარგებლის განაკვეთის ცვლილება ზემოქმედებს ინვესტიციებზე წმინდა ეროვნულ პროდუქტსა და ფასებს შორის წონასწორობით.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ოპტიმალობა მისი მოქმედებისა და პოლიტიკური მიზანშეწონილობაა. ამასთან, მონეტარისტები ფულის მიწოდებას ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად თვლიან, რომელიც განსაზღვრავს ქვეყანაში წარმოების დონეს.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა შეიძლება წაეწყოს შეზღუდვებსა და გადაუჭრელ პრობლემებს: 1. ჭარბი რეზერვები, რომლებიც იქმნება იგი ფულის პოლიტიკის შედეგად, შესაძლებელია კომერციული ბანკების მიერ არ იქნეს გამოყენებული ფულის მიწოდების გაფართოებისათვის, 2. ფულად საკრედიტო პოლიტიკით გამოწვეული ფულის მიწოდების ცვლილება შეიძლება ნაწილობრივ კომპენსირებული იქნეს ფულის მიმოქცევის სიჩქარის ცვლილებებით, 3. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ზემოქმედება შეიძლება შესუსტდეს ფულზე მოთხოვნის ემეცირების ვკალობაზე.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიმართულება გადაგანილი იქნა სარგებლის განაკვეთის სტაბილიზაცი-

იდან ფულის მიწოდების კონტროლზე, რის შედეგადაც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა უფრო პრაგმატული გახდა.

როგორც წესი, ქვეყნის ფისკალურ პოლიტიკასთან შედარებით ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა უფრო სწრაფად იცვლება. ფისკალური პოლიტიკის განხილვა-გამოყენება ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოების მიერ შეიძლება გარკვეული დროით გადაიდოს. სულ სხვა პირობებია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიმართ. ცენტრალური ბანკები და მათი საბჭოები თუ დირექტორატები ყოველდღიურად იღებენ გადაწყვეტილებებს ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვის თაობაზე და ამით ძალაუნებურად მემოქმედებენ ფულის მიწოდება-მოთხოვნასა და სარგებლის განაკვეთებზე.

მეტად მნიშვნელოვანია ერთი საკითხიც. საქმე ეხება იმას, რომ ეროვნული ბანკი პოლიტიკურ დაწოლას არ უნდა განიცდიდეს, მის წევრებს და მუსაურებს არ უნდა ჰქონდეთ თანამდებობის დაკარგვის საშიშროება. ეროვნული ბანკისათვის ამით უფრო აღვილია პარლამენტთან შედარებით პოლიტიკურად არაპოპულარული ღონისძიებების განხორციელება, რომლებიც აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებისათვის ხანგრძლივ პერსპექტივაში. გარდა ამისა, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა თავისი ბუნებით უფრო რბილი და პოლიტიკური თვალსაზრისით კონვერგატორული, ვიდრე ფისკალური პოლიტიკა. როგორც ცნობილია, სახელმწიფო ხარჯების შემცირება ან გადიდება უმეტესი შეგაელენის ახდენს რესურსების განაწილებაზე, ხოლო საგადასახადო ცვლილებები აუცილებლად გამოიწვევს პოლიტიკური შედეგების შეცვლას. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა კი, პირიქით, მოქმედებს უფრო ფილიგრანულად და ამიტომ ხალხს ყოველთვის უფრო მისაღებად ეჩვენება პოლიტიკური თვალსაზრისით.

როგორც რეგულირებადი ეკონომიკის თეორიის, ისე მონეტარისტული თეორიის შესაბამისად ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ეკონომიკის სტაბილიზაციის უფრო ქმედითი ინსტრუმენტია, ვიდრე ფისკალური პოლიტიკა. ეს უკანასკნელი ყველგან, ყველა ქვეყანაში და ყოველთვის უფრო გლანქი და ნაკლებად ეფექტიანია.

ამრიგად, სახელმწიფოს მიერ ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების მიზანმიმართული გამოყენება ქვეყნების ეკონომიკის წინაშე დასმული ამოცანების გადასაწყვეტად (ეკონომიკური ზრდა, ვალუტის სტაბილურობა, სრული დასაქმება, საგადასახადელო ბალანსის დადებითი სალდო და სხვ.) წარმოადგენს სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას.

ამასთან, მეოცეულობიდან არ უნდა გამოვრჩეს ის პრობლემები, რომლებიც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას ყოველთვის ახლავს თან. როგორც წესი, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას განსაზღვრული შეზღუდულობა ახასიათებს და რეალურ სინამდვილეში მის განხორციელებას მთელი რიგი სირთულეები გააჩნია:

1. ძვირი ფულის პოლიტიკას, თუ მას მთელი სისრულით გაატარებს ეროვნული ბანკი, მოყვება კომერციული ბანკების რეზერვების ინდენტიფიკაციის დონემდე დაწევა, რომლის იქით იწყება სესხების მოცულობის შეზღუდვა-შემცირება და რაც საბოლოო ჯამში, სხვა არაფერია თუ არა ფულის მიწოდების შემცირება. ანალოგიურად, იაფი ფულის პოლიტიკა აწყდება შემდეგ პრობლემას: იგი კომერციულ ბანკებს უმრუნველყოფს საჭირო რეზერვებით, ე. ი. ზრდის მათი სესხების გაკეთის შესაძლებლობას. მაგრამ ეს პოლიტიკა არ იძლევა იმის გარანტიას, რომ ბანკები ნამდვილად გასცემენ სესხებს და ფულის მიწოდება გაიზრდება. თუ მაღალ ლიკვიდურ კომერციულ ბანკებს არ გააჩნიათ კრედიტის გაცემის სურვილი ეროვნული ბანკის მმართველთა საბჭოს ძალისხმევა ნაკლებეფექტიანი იქნება. ასევე შეუძლია მოსახლეობას ჭარბი რეზერვების სესხად ალებაზე უარი თქვას.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ასეთი მიმართულება ნაკლებეფექტიანია დეპრესიის პერიოდში. უფრო ნორმალური ცხოვრების პროცესში ფულის ჭარბი რეზერვების მომატება იწვევს დამატებითი კრედიტის მიწოდებას და ამით შესაბამისად ფულის მიწოდების გაზრდას.

2. ინფლაციის დროს, როცა ფულის მიწოდება პოლიტიკით იზღუდება, ფულის მიმოქცევის სიჩქარე ზრდის ტენდენციას გააჩნია და პირიქით, ეკონომიკის დაქვეითების პერიოდში ფულის მიმოქცევის სიჩქარე შეიძლება დაეცეს ფულის მიწოდების გასაზრდელად პოლიტიკურ ღონისძიებათა მიღებით.

3. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ძლიერ შეგაელენას ახდენს ქვეყნის საინვესტიციო პოლიტიკაზე. ძვირი ფულის პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია სარგებლის განაკვეთის გაღიდებისაკენ, სუსტ გავლენას ახდენს საინვესტიციო ხარჯებზე. ასეთ პირობებში საერთო ხარჯების ეფექტიანი შემცირებისათვის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ სარგებლის განაკვეთები მნიშვნელოვნად უნდა გაზარდოს. ეკონომიკის დაქვეითების პირობებში მან შეიძლება ძირი გამოუთხაროს მეწარმეობას, რის გამოც იაფი ფულის პოლიტიკაც უაზრობად იქცევა.

4. ნებისმიერი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა ის, რომ არც ერთი ცენტრალურ ბანკს (ეროვნულ ბანკს) არ შეუძლია გააკონტროლოს და წარმართოს ფულის მიწოდების და სარგებლის განაკვეთის ერთდროულად სტაბილიზება. დავუშვათ, ეროვნულმა ბანკმა მიმნდო დასისხა სარგებლის განაკვეთის სტაბილიზაცია, თუნდაც იმიგომ, რომ მისი მერყეობა საინვესტიციო ხარჯებს ლესტაბილიზაციას იწვევს, რასაც ეკონომიკის ლესტაბილიზაციამდე მივყავართ. ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ ეკონომიკის ზრდის შესაბამისად, იმრდება ერთობლივი ეროვნული პროდუქტი, რომელიც, თავის მხრივ, გაზრდის ფულზე მოთხოვნას. ამის შედეგად სარგებლის გამაწონასწორებელი განაკვეთი აიწევს. მაგრამ, სარგებლის განაკვეთის სტაბილიზაციისათვის, ე. ი. პირველიდან დონემდე შენარჩუნებისათვის, ეროვნული ბანკი ვალდებულია მიმოქცევაში გაზარის ფულის მიწოდება. ეს კი ეკონომიკის ჯანსაღ აღმავლობას ინფლაციურ ბუმადგადაიყვანს, რის თავიდან აცილებასაც ეროვნული ბანკი ცდილობს.

ანალოგიურ დილემას შეიძლება ჰქონდეს ადგილი ეკონომიკის დაქვეითებისას. ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის წარმოების დაეცემით კლებულობს ფულზე მოთხოვნა და სარგებლის განაკვეთის დონე ფულის მიწოდების უცვლელობის პირობებში. თუ ეროვნული ბანკი მოინდომებს სარგებლის განაკვეთის სტაბილიზაციას, უნდა შეამციროს ფულის მიწოდება, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს საერთო ხარჯების შემდგომ შეკვეცას და კიდევ უფრო გააძლიერებს წარმოების დაქვეითებას.

განვიხილოთ მეორე პრობლემა: თუ ეროვნული ბანკი მოინდომებს მხოლოდ ფულის მიწოდებს სტაბილურობას, ასეთ შემთხვევაში ის უნდა მეურეიგდეს სარგებლის განაკვეთის მერყეობას, რაც გამოიწვევს მაკროეკონომიკურ უმყარობას. ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის ზრდა იწვევს ფულზე მოთხოვნისა და სარგებლობის განაკვეთის დონის გაღიდებას. ამ უკანასკნელის ზრდა შეამცირებს საინვესტიციო ხარჯებს და ხელს შეუშლის ეკონომიკის ზრდას.

ამრიგად, არც ერთი ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სისტემას ჯერ არ მიუღწევია იმ დონემდე, რომ ერთდროულად მოეხდინა ფულის მიწოდებისა და სარგებლის განაკვეთის სტაბილიზაცია.

5. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ფორმირებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები. ექსპანსიონისტური (დეფიციტური) ფისკალური პოლიტიკა ადიდებს ფულზე მოთხოვნას და ზრდის სარგებლის განაკვეთს. ეს კი ნორმალურ პირობებში იწვევს ქვეყანაში უცხოური კაპიტალის მოდინებას, რა გაზრის უცხოურ საგალუტო ბაზარზე ეროვნულ ვალუტაზე მოთხოვნასა ე. ი. ვალუტის ღირებულების გადიდება იწვევს წმინდა ექსპორტის შემცირებას, რაც, საბოლოო ჯამში, ასუსტებს ფისკალური პოლიტიკის

მემოქმედებას.

იაფი ფულის პოლიტიკას მსგავსი ეფექტი არ გააჩნია. იგი ამცირებს სარგებლის განაკვეთს ქვეყნის შიგნით, რაც თავისთავად იწვევს ფინანსური კაპიტალის მოდინების შემცირებას, ე.ი. ეროვნულ ვალუტაზე მოთხოვნა უცხოურ საგალუტო ბაზრებზე ეცემა და ვალუტა უფასურდება, ერთი სიტყვით, სამამულო საქონელი უცხოელებისათვის უფრო იაფი გახდება, ვიდრე ქვეყნის მოსახლეობისათვის.

აქედან დასკვნა: ექსპანსიონისტური ფისკალური პოლიტიკისაგან განსხვავებით, რომელიც ამცირებს წმინდა ექსპორტს, იაფი ფულის პოლიტიკა მას ადიდებს. ამასთან იაფი ფულის პოლიტიკა, რომელიც უმუშევრობის შესამცირებლად და ეკონომიკური ზრდის დასაჩქარებლად გამოიყენება, შეესაბამება საავჭრობალანსის დეფიციტის კორექტირებას. ძვირი ფულის პოლიტიკა, რომელიც ინფლაციის შესანელებლად გარდება, ეწინააღმდეგება საავჭრო ბალანსის დეფიციტის კორექტირებას.

ახლო წარსულში ქვეყნის ეკონომიკას სერიოზული პრობლემები გაუჩინა ლიბერალურმა საკრედიტო პოლიტიკამ. ღღის წესრიგში დადგა მისი რადიკალურად შეცვლის აუცილებლობა, რომ:

1. გზა გადაუკეტოს სარკედიტო ექსპანსიას, როგორც სასესხო ოპერაციების, ასევე საბანკო სარგებლის (პროცენტის) ხელშეწყობით. ამასთან, მიღწეული უნდა იქნეს საბანკო დაკრედიტების გაფართოება იმ ზომით, რა ზომითაც შესაძლებელია ქვეყნის მთლიანი მეურნეობის ნორმალური ფუნქციონირება, ამით დაძლეული იქნება ახლო წარსულის საკრედიტო პოლიტიკის რესტრიქციული მმართველობა.

2. საკრედიტო რესურსები ყოველთვის მოწოდებული უნდა იყოს წარმოების განვითარების სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის უმრუნველსაყოფად და არა სასპეკულაციოდ.

3. აუცილებლად უნდა გაფართოვდეს ბანკის შესაძლებლობები კლიენტების დასაკრედიტებლად უნალდო ვექსელის ანგარიშზე, რისთვისაც აუცილებელია უფრო ლიბერალური და ელასტიური გახდეს ბანკების საკუთარ კაპიტალსა და მათი აქტიურ ოპერაციათა მოცულობის შორის თანაფარდობა. რას ნიშნავს ეს? ფულის გაუფასურების პირობებში, რაც თავისთავად ფულადი კაპიტალების გაუფასურებაა, ბანკების საკუთარ კაპიტალსა და აქტიურ ოპერაციებს შორის მეგაიცე თანაფადრობა სწორედ კომერციულ ბანკებს ეროვნულ ბანკთან სრულ დამოკიდებულებაში აყენებს, როგორც საკრედიტო რესურსების წყაროს ინსტიტუტთან.

სანაკო კრედიტის შესაძლო გაფართოება შეიძლება მიღწეული იქნეს სპეციალური ღონისძიებების განხორციელებით, სადაც გათვალისწინებული უნდა იქნეს შემდეგი ღონისძიებანი:

1. როგორც წესი, მიდასამეურნეო ბრუნვიდან ამოღებულ უნდა იქნეს ნაღდი ფულის მიმოქცევა;

2. ნაღდი ფულის ინკასაცია ყველასთვის საგალდებულო უნდა გახდეს, ამასთან ამ მოთხოვნის დამრღვევები მკაცრად უნდა ისჯებოდეს კომერციული საქმიანობის შეწყვეტამდეც კი. ეს მოთხოვნა კანონით უნდა განმტკიცდეს;

3. პრაქტიკაში შემოღებული უნდა იქნეს საანგარიშსწორებო ჩეკები, რომელიც ანგარიშებიდან ნაღდი ფულის მოხსნას კრძალავს და ემსახურება მიდასამეურნეო ურთიერთობების ნორმალურ ფუნქციონირებას;

4. საბანკო პროცენტის რეგულირებასთან ერთად აუცილებელია საკრედიტო რესურსების, როგორც აუქციონის წესით განაწილება, ასევე ეროვნული ბანკის მიერ თითოეული კომერციული ბანკისათვის კრედიტის ლიმიტისა და დაკრედიტების ძირითადი მიმართულების განსაზღვრა. მწვავე ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, როცა ჰიპერინფლაციის დამანგრეველი მოქმედება აპოგეას აღწევს, არავითარ „ანგისაბაზრო" მოვლენასთან არ გვაქვს საქმე. ასეთ პოლიტიკას უკანასკნელ ათწლეულამდე ახორციელებდა თვით აშშ და იაპონია;

5. ფართო განვითარების პირობები უნდა შეექმნას ე. წ. „საავჭრო ფულს" — გადახდის ვალდებულებას — თამასუქს, რომელიც ემიგირებულია საავჭრო ბრუნვის მონაწილეთა მიერ. საქონლის გაყიდვა, გადასახდელის განვადება, საავჭრო ფულის ემისია გარიგების შესაბამისად და მისი შემდგომი მოძრაობა საკრედიტო-საბანკო სისტემის არსებით. ასეთი უნდა იყოს გადახდის საშუალებათა ემისიის ნორმალური მექანიზმი. ყველგან, ყველა მეტნაკლებად ფინანსურად ცივილიზებულ ქვეყანაში, საავჭრო ფული (თამასუქი) წარმოადგენს დეპოზიტების, სანაკო ემისიისა და ეროვნული ბანკის ნაღდი ფულის ემისიის საფუძველს.

როგორც ცნობილია, მონეტარიზმის თეორიის ძირითადი მოთხოვნაა კეკლავწარმოების პროცესში პირდაპირი სახელმწიფო ჩარევის მინიმიზაციის აუცილებლობა და იქ, სადაც ეს აუცილებელია, რეგულირების მხოლოდ არაპირდაპირი მეთოდების გამოყენება.

ეროვნული ბანკის მხრივ კომერციულ ბანკებზე არაპირდაპირი მემოქმედების მაგალითად გამოდგება, მემოქმედება არა უშუალოდ მათ საქმიანობაზე, არამედ კომერციული ბანკების ეკონომიკური მოგებიანობის კორექტირება (საქმე ეხება მოგების, ლიკვიდობისა და დაბანდებათა საიმედოობის უმრუნველყოფის მოგიონებს) ეროვნული ბანკის მიერ, რათა მიღწეული იქნეს სასურველი მაკროეკონომიკური ეფექტი უშუალო ადმინისტრაციული მითითებების გარეშე.

ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებისას გამოყენებული უნდა იქნეს მოწინავე ქვეყნების პრაქტიკაში არსებული რეგულირების საერთო და სელექციური მეთოდები. საერთო მეთოდები, ფაქტობრივად მოიცავს რა არაპირდაპირ მეთოდებს, ეხება საკრედიტო ბაზარს მთლიანობაში. სელექციური მეთოდები მიმართულია კრედიტის კონკრეტულ სახეობებზე. ეს მეთოდი უპირატესად გამოიყენება კერძო ამოცანების გადასაწყვეტად, მაგალითად, სელექციურ მეთოდებს მიეკუთვნება საბანკო სესხების ლიმიტირება, ცალკეული სახეობის კრედიტის გამოყენების რეგლამენტაცია, დაბალრენტაბელური საწარმოების დაკრედიტებისას კომერციული ბანკების ოპერაციებისათვის სასესხოების შეღავათიანი რეფინანსირება და ა. შ.

მოწინავე ქვეყნების გამოცდილებიდან გამომდინარე, ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებზე მემოქმედების სელექციური მეთოდის გამოყენებას მაშინ აწარმოებს, როცა წარმოების დაცემას აქვს ადგილი და დარღვეულია კეკლავწარმოების პროპორციები. ასეთ პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა წარმოდგენილი უნდა იქნეს ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა რეგულირების საერთო მაკროეკონომიკური ისტრუმენტების გამოყენების არჩეულ პრიორიტეტულ დარგებში ინვესტიციების სტიმულირებასთან შეთანაწყობის სახით.

სელექციური მეთოდები მიეკუთვნება კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირების პირდაპირ საშუალებებს, რომელთაგან შედარებით პოპულარულია სადისკოგო პოლიტიკა, ღია ბაზარზე ოპერაციები და ბანკების საკალდებულო რეზერვების ნორმადგიოს ცვლილებები.

ეროვნული ბანკის მიერ ფულად-საკრედიტო რეგულირების მეთოდებს მორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აკისრია სადისკონგო განაკვეთს, რომელიც წარმოადგენს სასესხო კაპიტალის ბაზარზე სახელმწიფოს რეგულირების ოპერაციულ ინსტრუმენტს. ოფიციალური სადისკონგო განაკვეთი საფუძველად უნდა დაედოს სააბაზრო საპროცენტო განაკვეთებს, ამასთან, იგი განსაზღვრავს კომერციული ბანკების მიერ გაცემული სესხებისა და დეპოზიტების (ანაბრების) საპროცენტო განაკვეთებს. ანგინფლაციური მიზნებისათვის სადისკონგო პროცენტის ამაღლება, ე. ი. „ძვირი ფული" პოლიტიკა, მღუდავს ეროვნული ბანკიდან კომერციული ბანკების მიერ სესხის მიღების შესაძლებლობებს. ამასთან, ერთდროულად ზრდის იმ ფულის ფასს, რომელიც კრედიტის სახით ეძლევა კომერციულ ბანკებს. ამის შედეგად ეკონომიკაში საკრედიტო დაბანდებები მცირდება და, შესაბამისად, მიმდინარეობს წარმოების შემცირება და

ქვეყნის ეროვნულმა ბანკმა კომერციულ ბანკებზე მემოქმედებისა და ფულად-საკრედიტო რეგულირების საურთო მეთოდებს შორის უცხოეთის ქვეყნებში ფართოდ გავრცელებული ღია ბაზარზე ცენტრალური ბანკების ოპერაციის მეთოდი უნდა გამოიყენოს. საქმე ეხება ფასიანი ქაღალდების აღრე განსაზღვრული კურსის შესაბამისად ყიდვა-გაყიდვას, რომელიც საბოლოოდ გადაღის ქვეყნის ვალში.

მსოფლიო პრაქტიკაში ეს მეთოდი მიჩნეულია კომერციულ ბანკების საკრედიტო დაბანდებებისა და ლიკვიდობის შედარებით მოქნილ მეთოდად.

ეროვნული ბანკის ღია ბაზარზე ოპერაციები პირდაპირ გავლენას ახდენს კომერციული ბანკების თავისუფალი რესურსების მოცულობაზე, რაც ეკონომიკაში საკრედიტო დაბანდებათა ხან გადიდებას და ხან შემცირებას ასტიმულირებს, იმის მიხედვით თუ რა ამოცანებია დასმული.

მაკროეკონომიკური პროპორციების რეგულირების უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტად გამოყენებული უნდა იქნეს თავისუფალი რესურსების მოცულობაზე ბანკების შემოქმედება. ეროვნული ბანკის მოთხოვნებით ფართოდ უნდა განვითარდეს საკალდებულო რეზერვების შექმნის ინსტიტუტი. საკალდებულო რეზერვების ნორმების გადიდება ან შემცირება აკცირებს ან აფართოებს კომერციული ბანკების საკრედიტო პოტენციალს. ეროვნული ბანკის სარეზერვო მოთხოვნათა შესრულება კომერციული ბანკებისათვის სხვა არაფერს ნიშნავს, თუ არა სახსრების გაყინვას, რაც მაღალი ინფლაციის პირობებში უარყოფითად მოქმედებს მათ საქმიანობაზე.

ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ანალიზი სრულყოფილი არ იქნება, თუ არ განვიხილავთ საკალკულო პოლიტიკას, როგორც მის ერთ-ერთ ძირითად, ორგანულ ნაწილს.

საქართველოს მმიმე საკალკულო მდგომარეობა გამოწვეულია უარყოფითი საგადასახდელო ბალანსით, ძვირფასი ლითონების უქონლობით, საერნლის დეფიციტით და ლარის კურსის ხელოვნური საბანლიმაციით.

როგორ მდგომარეობაშია ლლეს ჩვენი ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსი? ექსპორტის ბრდის იმედი ცოგაა, თუნდაც იმიტომ, რომ სუსტია ქვეყნის საექსპორტო ბაზა, შემღეულია ექსპორტისათვის გამოსაყენებელი სასაქონლო რესურსების ნომენკლატურა, იმპორტულ საქონელზე ქვეყნის შიდა მოთხოვნები პრაქტიკულად განუსაზღვრელია, კუპონის კურსის უმყარობამ თავის ღრმე გამოიწვია იმპორტულ საქონელზე ფასების ბრდა. თანაც იმპორტის მოცულობა არ მცირდება. ყოველივე ეს და ისიც, რომ საყოველთაო დეფიციტი არ შენელდა, იწვევენ სავალუტო დანარჩენ საქონელთა ფასებისა და ინფლაციის ბრდას.

ამასთან, კაპიტალის უცხოეთში ლეგალური და არალეგალური გადინება იწვევს კონვერტირებადი ვალუტისა და ისედაც ოქროს უმნიშვნელო რეზერვის შემცირებას. ჯერჯერობით იმედები არ გაამართლა უცხოურმა სესხებმა და ინვესტიციებმა, რაზედაც უარყოფითად მოქმედებს ქვეყანაში შექმნილი არასტაბილური პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა.

საქართველოს ეროვნულ ბანკს, როგორც პრაქტიკაში ცნობილია, შეუძლია საკალტეგო კურსზე მემოქმედება მოახდინოს როგორც უშუალოდ — ვალუტის ინტერვენციის განხორციელების გზით, ასევე ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით.

ვალუტის ინტერვენცია ეს არის საკალუტო კურსზე აქტიური მემოქმედება, ე. ი. ეროვნული ბანკის მიერ უცხოური ვალუტის ლარზე გაყიდვა. ამ უკანასკნელის კურსის გადიდების მიზნით, საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტის პირობებში ან პირიქით, უცხოური ვალუტის ყიდვა თანხით, ამ უკანასკნელის კურსის შემცირების მიზნით, საგადასახდელო ბალანსის დადებითი სალდოს პირობებში. ამასთან, თუ ქვეყნის საკუთარი ოქროსა და ვალუტის რეზერვები მცირდება ან იზრდება, ამით მისი ღროებითი რეგულირებისაგან განსხვავებით, ხორციელდება საგადასახდელო ბალანსის საბოლოო სალდირება. რიცა ეროვნულ ბანკს ეძლევა უცხოური კრედიტები, ეს იწვევს მომავალში საგადასახდელო ბალანსის საბოლოო რეგულირების აუცილებლობას.

საკალუტო ინტერვენციის ეფექტიანობა დამოკიდებულია, უპირველეს ყოვლისა, საკალუტო ბაზრების მოცულობაზე. განვითარებულ ქვეყნებში საკალუტო ბაზრებს ისეთი ფაროთ მასშტაბები გააჩნიათ, რომ მათზე რეალური ეკონომიკური ზემოქმედების მოხდენას სჭირდება დიდძალი ოქროსა და ვალუტის რეზერვები, რომელსაც ეკონომიკურად ძლიერი სახელმწიფოებიც ვერ ფლობენ. ამიგომ ამ ბაზრებზე საკალუტო ოპერაციების დიდ ნაწილს კომერციული ბანკები და არა ცენტრალური ბანკი, ახორციელებს. და თუ ზოგჯერ საკალუტო ბაზრებზე ცენტრალური ბანკი გამოდის, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი ბაზარზე უფრო დიდ ფსიქოლოგიურ ეფექტს იწვევს, ვიდრე საერთოდ.

ისეთი ქვეყნისათვის, როგორიც საქართველოა, საკალუტო ექსპანსიის ეფექტიანობა არ შეიძლება მაღალი იყოს. პირიქით, ეროვნული ბანკის მიერ ახლო წარსულში განხორციელებულმა მოუფიქრებელმა ექსპანსიამ გამოიწვია კუპონის კურსის არა თუ დაცემა, არამედ საერთოდ მისი ფარგაგინა ქაღალდად გადაქცევა.

ქვეყანაში მმიმე საკალუტო მდგომარეობის დაძლევა შეუძლებელია წარმოების სფეროში რადიკალური ღონისძიებების განხორციელების გარეშე.

პირველ რიგში, აუცილებელია აღმოიფხვრას წარმოების დაცემა სამრეწველო საწარმოებისათვის დაკრედიტების შეღავათიანი რეკომენდაციებით და ერთდროულად, სამუამალო საქმიანობაში მკაცრი საგადასახადო დაბეგვრის შემოღებით. მხედველობაშია მისაღები, რომ ლლეს ქვეყანაში სამრეწველო და სამუამალო საწარმოების მოგების გადასახადს შორის სხვაობა შეადგენს სულ 2-3 პუნქტს. მაშინ, როდესაც ამ უკანასკნელის მოგება აღწევს სამნიშნა ციფრს. გადასასინჯია სტრუქტურაც, ის საიმპორტო საქონელი, რომლის გარეშეც შეიძლება იარსებოს მოსახლეობამ, ან რომლის წარმოება აუცილებელია გამოცხადდეს ქვეყანაში, რათა მინაგანი მოთხოვნა ეროვნული წარმოებით დაიფაროს, არ უნდა შემოვიდეს.

საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკური აღორძინებისათვის აუცილებელია აღდგეს სპირგიანი და თამბაქოს ნაწარმის გაყიდვაზე სახელმწიფო მონოპოლია, იმიგომ, რომ ამ პროდუქტებზე ფასები გახდა საკალუტო ბირჟებზე ფულადი ერთეულების კურსის უმნიშვნელოვანესი მარეგულირებელი ფაქტორი.

როგორც წესი, სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზანია მიმოქცევაში ფულადი მასის რეგულირება, ამასთან, ეს პოლიტიკა საერთო ეკონომიკური პოლიტიკის ნაწილია, რომელიც მიმართულია: სრული დასაქმების, ინფლაციაზე კონტროლის და საგადასახდელო ბალანსის დადებითი სალდოს მისაღწევად.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მეშვეობით მთავრობა ყოველთვის ცდილობს ეკონომიკაზე მოახდინოს მემოქმედება მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის ცვლილებით, ფასების ბრდით ან საპროცენტო განაკვეთის შემცირებით. ფულადი მასის გადიდება ასტიმულირებს ეკონომიკურ აქტივობას, შემცირება კი დაბლა სცემს ამ აქტივობას. მაგრამ თანამედროვე საზოგადოებაში ლიკვიდობა ფულის ან მისი შემცველობის ფორმით აღამიანებისათვის უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ფულთან დაშვება. ეს გარემოება ამცირებს მიმოქცევაში ფულად მასაზე რაოდენობრივი კონტროლის ეფექტიანობას.

საპროცენტო განაკვეთების მართვის მეშვეობით ფულად-საკრედიტო რეგულირება დაფუძნებულია იმაზე, რომ საპროცენტო განაკვეთის

ბრდა (ამასთან ფულის ფასიც) დაბლა სცემს ფულზე ერთობლივი მოთხოვნის დონეს და ამით ეცემა მოთხოვნა მთლიანად ეკონომიკაში. საპროცენტო განაკვეთის შემცირება კი გამოიწვევს ფულზე ერთობლივი მოთხოვნის დონის ამაღლებას და ასტიმულირებს ეკონომიკურ აქტივობას.

კაპიტალიზმის განვითარების ისტორიამ იცის ფულად-საკრედიტო სტრატეგიის მხოლოდ ოთხი სახე:

1. ინფლაცია: მიმოქცევაში ფულადი მასის უკონტროლო ბრდის დაშვება;
2. დეფლაცია: მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის მკვეთრი შემცირება;
3. რეფლაცია: ეკონომიკის სტიმულირების მიზნით ინფლაციის რბილი ფორმის დაშვება;
4. დეზინფლაცია: დეფლაციის რბილი ფორმა, რომელიც მიმართულია ეკონომიკური აქტივობის შენელებისაკენ ისე, რომ ღრმა დაცემას არ ჰქონდეს ადგილი.

როგორც წესი, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას თავისი მიზნების მისაღწევად გააჩნია სპეციალური ინსტრუმენტები: ოპერაციები ღია ბაზარზე, ლიკვიდობის სავალდებულო კოეფიციენტები; სპეციალური დეპოზიტები და დამატებითი სპეციალური დეპოზიტები; საპროცენტო განაკვეთების მართვა, დირექტივები სესხების გაცემაზე.

ამ მეთოდების ქმედითუნარიანობა შეიძლება გაძლიერდეს — არაპირდაპირი გადასახადების სიდიდის ცვლილებებისა და მიმზმარებელთა ფინანსების რეგულირებით.

დაბოლოს, არ შეიძლება ყურადღება არ გავამახვილოთ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან მომენტზე.

ნებისმიერ ქვეყანაში ცენტრალური ბანკების სტრატეგიული ამოცანაა ეკონომიკის არაინფლაციური განვითარების პირობების შექმნა, ე. ი. ცენტრალურმა ბანკმა უნდა შეძლოს ინფლაციისაგან ქვეყნის დაცვა „და იგი არანაკლებ საიმედოდ უნდა გაკეთოს, ვიდრე არმიამ, რომელიც მის საზღვრებს იცავს"[1]

ცენტრალური (ეროვნული) ბანკების ამ სტრატეგიულ ამოცანას უნდა დაემორჩილოს კომერციული ბანკები. თუ თავისუფალი კონკურენციის ეპოქაში კომერციული ბანკების საქმიანობა ანაბრებისა და დეპოზიტების მიღებითა და მათი სესხად გაცემით იყო შემოფარგლული, თანამედროვე განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ისინი ალიენტებს მრავალნაირ მომსახურებას უწევენ. სახელმწიფოს ქმართველობამ ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის მეშვეობით (რა თქმა უნდა, ეკონომიკური და ფინანსური ბერკეტებისა და მექანიზმების გამოყენებით), თუ კომერციული ბანკების საქმიანობაზე ზემოქმედება არ მოახდინა, ეროვნული ვალუტა ინფლაციისაგან დაცული ვერ იქნება.

საქართველომი ლარის კურსის განმტკიცება და სავალუტო პოლიტიკა დიდად არის დამოკიდებული ბანკთაშორის ბირჟაზე სესხების ორგანიზებულ მართვაი (სარეგენერალ იმ სესხებზე, რომელსაც ეროვნული ბანკი აძლევს ქვეყნის კომერციულ ბანკებს და სხვა საკრედიტო დაწესებულებებს). როცა ქვეყანაში შეიმჩნევა ლარის გაუფასურების სიმპტომები, ეროვნული ბანკის ფუნქციას შეადგენს ინფლაციური პროცესის შეჩერება კრედიტის განაკვეთის გადიდებით. ამ შემთხვევაში რა პროცესებთან გვაქვს საქმე?

ჯერ-ერთი, კომერციული ბანკების მნიშვნელოვან ნაწილს არ შეუძლია ძვირი სახელმწიფო კრედიტის შეძენა. ეს იწვევს მიმოქცევაში ფასიანი ფულის მასის შემცირებას; მეორე, მიუხედავად ამისა, კომერციული ბანკები თუ აიღებენ სესხს მაღალი განაკვეთით, ისინი იძულებული გახდებიან მხოლოდ ისეთი პროექტები დააკრედიტონ, რომელთა ეკონომიკური ეფექტიანობა მაღალი იქნება, ე. ი. მოგების მასის ზრდადიების შესაძლებლობა იქმნება; მესამე, კომერციული ბანკები მაღალი სარგებლით აღებული კრედიტის ხარჯების გადაკისრებას მოახდენენ იმ კლიენტებზე, რომლებიც ამ უკანასკნელთა სესხებით ისარგებლებენ. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო, ბანკთაშორისი ბაზელმწიფო კრედიტის განაკვეთების ბრდას მოჰყვება ამ სესხებით მოსარგებლე კომერციული ბანკების მიერ გაცემული სესხების გაძვირება, რისი ლოგიკური შედეგიც იქნება მიმოქცევაში ნაღდ ფულზე მოთხოვნის შემცირება. სწორედ ამიგომ არის ბანკთაშორისი კრედიტი ინფლაციასთან ბრძოლის ეფექტიანი საშუალება. მაგრამ გამორიცხული არ არის ნეგატიური გამოვლინებებიც. მცირდება ინვესტიციებზე მოთხოვნილებები და შესაბამისად ნელდება წარმოების ბრდის ტემპები. მდგომარეობიდან გამოსვლა შეიძლება სახელმწიფოს ხელისუფლების მიერ მოგების გადასახადის განაკვეთის შემცირებით. საწარმოებს (ფირმებს) მოგების მეგი მასის დაგოვებით, შეუძლიათ ინვესტიციებ საკუთარი წყაროებით.

ეროვნულ ბანკს ინფლაციური პროცესის რეგულირებისათვის გააჩნია იარაღი — სავალდებულო რეზერვების ნორმის მექანიზმი, რომელის შესაბამისადაც გაიანგარიშება ფულადი თანხა და რომლის სესხად გაცემის უფლება კომერციულ ბანკს არა აქვს და მოვალეა აქონდეს თავის ანგარიშზე ეროვნულ ბანკში. ინფლაციურ სიგუაციაში, როცა საჭიროა მიმოქცევაში ფულის ბრდის შენელება, ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი ბრდის სავალდებულო რეზერვების ნორმას. თუ კი სიგუაცია იცვლება და საჭიროა ფულის რაოდენობის გადიდება, ის საწინააღმდეგო მოქმედებას იწყებს, რეზერვების ნორმა მცირდება და კომერციული ბანკები, რომლებსაც უმიძრაოდ ჰქონდათ თავიანთი სახსრების ნაწილი, კრედიტად გასცემენ მას.

[1] ა. ლევშეკი, საბაზრო ეკონომიკის მესაკალი, თბ., 1996, გვ. 89.

Актуальные проблемы денежно-кредитной политики и пути их решения
(Аннотация)

Какулия Р.Ш.,
д.н.э., профессор, действительный член академии экономических наук Грузии, заместитель директора научно-исследовательского Института экономических и социальных проблем

Рерулирование денежной массы в обращении является частью общей экономической политики страны, которая направлена на достижение следующих целей: полная занятость, контроль над инфляцией, обеспечение положительного сальдо платежнего баланса.

Денежно-кредитная политика подразумивает регулирование количества и цены денег. Государство может попытаться воздействовать на экономику путем изменения денег в обрашении, либо путем повышения или понижения процентных ставок. В целом увеличение денежной массы стимулирует экономическую активнось, а сокращение – подавляет. Однако в современном мире ликвидность в форме денег или их заменителей, становится для людей более важной, чем доступ деньгам как токовым. это обстоятельство уменьшает эффективность количественного контроля над денежной массой в обращении.

Существует четыре вида денежно-кредитной стратегии: инфляция, дефляция, рефляция, дезинфляция.

Национальный банк страны распологает различными инструментами денежно-кредитной политики, которые часто называют орудиями денежно-кредитной политики. Основными инструментами являются: операции на открытом рынке, обязательные коеффициенты ликвидности, специальные депозиты, фундирование, управление процентными ставками, директивы относительно предоставления ссуд.

საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო სფეროს მართვის ეროვნული მოდელი
(კონცეპტუალური მითითებები)

ოთარ სალარიძეული
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ კათედრის გამგე

საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად საბაზრო მეურნეობის დამკვიდრება ითვლება, რისთვისაც საჭიროა მისი ეკონომიკის მართვა თანამედროვეობის მოთხოვნების შესაბამისად. ამ საქმის მოგვარებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მიმნობრივი პროგრამების შედგენა, რომელთაგან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის ეკონომიკის კათედრის წევრთა გადაწყვეტილებით უახლესი მომავლისათვის გათვალისწინებულია დამუშავდეს „საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო სფეროს მართვის ეროვნული მოდელი“.

აღნიშნული მოდელის დამუშავების მიზანია, რომ ქვეყნის ეკონომიკის, მისი ყოველი შემადგენელი ნაწილის მართვა კონსტიტუციურ მოთხოვნებს შეესაბამებოდეს. როგორი ალტერნატივაც უნდა გამოიწვიოს მას, სულერთია, მასში ჩამოყალიბებულ, საბაზრო ეკონომიკის შესაქმნელად ორიენტირებულ სტრატეგიას და ტაქტიკას, თანამედროვე ეტაპზე, უთუოდ ექნება მარეგულირებელი მნიშვნელობა. ეს მოდელი წარმოგვიდგება, როგორც საერთო რეფორმების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილი. იგი სოფლის მეურნეობასა და სასურსათო სფეროში მეურნეობრიობის მთელი სისტემის ორგანიზაციულ გარდაქმნათა კომპლექსს მოიცავს. ახალმა მეურნეობრიმა მექანიზმმა უნდა უანამტკიცოს უმთავრესი მოთხოვნა – მხოლოდ სოციალურად ორიენტირებული ბაზრისადმი დაქვემდებარებული სამეურნეო მართვის სტრატეგიის დამკვიდრება. მოდელმა უნდა შეცვალოს მეურნეობის დანიშნულება და წარმოების თანამედროვე ორგანიზაციის სტატუსი.

საქართველოს კონსტიტუციამ ქმნის დამაჯერებელი მეურნეობრიობის გარანტიას, რათა ქვეყანამ დაძლიოს მმართველობის მანკიერი სისტემა და ეკონომიკის გაძლოლა ცივილიზებული საბაზრო პრინციპებზე დაყრდნობით წარმართოს. ასეთი ქმედება შორს აღმოჩნდება „ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური“ სისტემის განახლების ანდა ანარქიის საფრთხისაგან. აღარ უნდა იყოს მეურნეობრიობაში ეკუუმი. მეურნეობრიობის ამგვარი პრინციპებით შექმნისას, პირველ პლანზე უნდა დავაყენოთ მომხმარებლის, როგორც საბაზრო ურთიერთობის ძირითადი ფიგურის, მოთხოვნის მაღალი ხარისხი. მომხმარებლის მოთხოვნის უმაღლესი ხარისხი გულისხმობს, რომ მეურნეობრიობის აგებულებაშიც უბრუნველყოთ მოთხოვნა – მიწოდების დაბალანსებაც და მისი (მომხმარებლის) შემოსავლებთან გაწონასწორებაც.

დასახელებულ კრიტერიუმებიდან გამომდინარე, ჩვენს მიერ დასამუშავებელი მოდელი დაემყარება ხუთ ძირითად მიმართულებას: საშინაო (სამომხმარებლო) ბაზარს და მისი კონიუქტურის განსაზღვრას, მომხმარებელს და მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების გზების დადგენას; საგარეო ბაზარს და მისი კონიუქტურის დინამიკის შეფასებას; საშინაო და საგარეო ბაზრების ურთიერთკავშირის მანვერირებას; წარმოების დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის გზების დასახვას.

პირველი მიმართულება გამოავლენს მომხმარებელთა ინტერესებს. საქმე ის არის, რომ აუცილებელია გამოიძებნოს ფორმა მწარმოებელთა თანამშრომლობისა მომხმარებლებთან. ამით უნდა დავძლიოთ ეკონომიკური ქაოსი; მეორე მიმართულება მოიცავს მოთხოვნის შეფასებას მომხმარებელთა მემოსავლეების გათვალისწინებით. ეს კი მოამზადებს ნიადაგს მწარმოებელთა და მომხმარებელთა სამართლებრივი ბაზის შესაქმნელად; მესამე მიმართულების მეცნიერულმა გაანალიზებამ უნდა მოგვაძებნინოს პასუხი კითხვაზე – რა ადგილს დაიკავებს საქართველო მსოფლიო სტრუქტურებში? მეოთხე მიმართულება მოგვცემს იმის საშუალებას, რომ წარმოება მუდმივად ორიენტირებული გახდეს საბაზრო მოთხოვნებზე, რაც სრულ გასაქანს მისცემს მეწარმობას; მეხუთე მიმართულებით კი განვსაზღვრავთ საინვესტიციო უმრუნველყოფის შესაბამისად პრიორიტეტულ დარგებს.

საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა მოგვაძებნინებს საქართველოს საზოგადოებრიობის დამოკიდებულებას საბაზრო მეურნეობრიობისადმი, მის რწმენას, რომ უახლოეს პერიოდში სწორედ ქართული მოდელით აღსრულდება სამეურნეო საქმიანობის გაძღოლა. ასეთი მოდელის შექმნის აუცილებლობას, სხვა გარემოებებთან ერთად, ისიც განაპირობებს, რომ ქვეყანა ორი განსხვავებული კონტინენტის მიჯნაზე მდებარეობს. ამის მეოხებით, ქართველ ერს მრავალი საუკუნის განმავლობაში შესაძლებლობა ჰქონდა ახლოს გაცნობოდა ამ ორი ნაწილის ხალხთა მეურნეობრიობის მონაპოვარს, შეეთვისებინა ის და საკუთარი, ეროვნული კულტურის ნიადაგზე შესაბამისი სინთეზი მოეხდინა.

ზოგჯერ ჰგონიათ, რომ მეურნეობრიობაში სხვადასხვა ხალხების გამოცდილებათა სინთეზი ერთგვარად აკნინებს ეროვნულ ქმედებებს, თვითმყოფადობის ნიშნს უკარგავს ერს. მაგრამ ეს ასე არ არის. ნებისმიერი ქვეყნის მეურნეობრიობის გაძღოლის მექანიზმი მით უფრო ძლიერი და მრავალფეროვანია, რაც უფრო მეტ ქვეყანასთან ახერხებს იგი კავშირის დამყარებას.

უცხო ხალხების მეურნეობრივ გამოცდილებათა გათვალისწინება ეროვნულ თვითმეურნეობრიობას მაშინ უქმნის საფრთხეს, როდესაც ეს ეროვნული თვითდამკვიდრება ვერ უძლებს გარედან შემოსულის მეტოქეობას, ვერ ახერხებს მასთან ქმედით კავშირს, გათავისებას და შექანიკურად ავრცელებს მას. ასეთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს არა სინთეზთან, არამედ დაუსაბუთებელ გავლენასთან, რომელიც ეროვნული ინტერესების საბოლოოდ უარყოფას ახდენს. ამის ნიმუშია ჩვენს პირობებში „მოკური თერაპიის“ მეთოდის გამოყენება, რომლის განხორციელებისა და ახალი მეურნეობრიობის დამკვიდრებისთვისაც შესაბამისი პირობებიც კი საქართველოს არ გააჩნდა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ თუ განხორციელდებოდა „მოკური თერაპიის“ მოთხოვნები უთუოდ შეილახებოდა ქვეყნის თვითმყოფადობა. საბუნებრივად ამას ჩვენ მაინც ვერ ავცდით. თავისუფალ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში გაწევრიანებაც ამაზე მეტყველებს. საქმე ის არის, რომ 80-90-იან წლებში მსოფლიოს ცივილიზებული ქვეყნების ცხოვრებაში საგულისხმო ძვრები მოხდა. კერძოდ, აღმოცენდა და სწრაფად ვითარდება სახელმწიფოთაშორისო კავშირები, ტრანსეროვნული კორპორაციები, რომელთა მნიშვნელობაც საკაცობრიო მასშტაბებით განიხილება. ამ სამყაროსთან საქართველოს კავშირი არ შეიძლება ვიწრორეგიონულმა თანამშრომლობამ შეზღუდოს. შეზღუდვის ნაცვლად საჭიროა მათთან კავშირების გაღრმავება, რათა საქართველო თამამად გავიდეს საერთაშორისო ასპარეზზე. ამავე დროს, თავისუფალი ქვეყნების თანამეგობრობა მოძალადეთა როლში კი არ უნდა გამოვიდეს, არამედ ტრანსეროვნულ კორპორაციებსა და საერთაშორისო

სახელმწიფოებრივ გაერთიანებებში კულტურული თანამშრომლობის მოთავეად უნდა ჩამოყალიბდეს.

ზემოაღნიშნული ზოგადი მითითებების გაგარების პრინციპებია: სოფლის მეურნეობასა და სასურსათო სფეროს ერთიანობა; ზოგადსაკაცობრიო, ეროვნულ-კულტურულ ფასეულობათა და მეურნეობრიობის გრადიციათა აღიარება; მეურნეობრიობის მეცნიერული ხასიათი, მისი ეკოპაბრიობა და თანმიმდევრობა; მეურნეობრიობის მრავალსახეობა და სამეურნეო ერთეულთა (მხარეების ჩათვლით) თვითდამკვიდრება მოქმედ კანონთა ფარგლებში; საქმიანობის გაძლოლის დემოკრაციულობა; სამეურნეო ერთეულთა ურთიერთდამოკიდებულების მანეერირება.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს კონსტიტუცია ყოველ მოქალაქეს ანიჭებს საკუთრებისა და საქმიანობის არჩევის უფლებას, რაც ციფილიზაციისა და ხალხთა ინტერესების დაცვის საწინდარია, საქართველოს სახალხო მეურნეობა შრომელი მეურნეობის ორგანულ ნაწილად იქცევა. ეს კი გულისხმობს ჩვენში მყოფი ყოველი სამეურნეო ერთეულის (მხარეთა ჩათვლით) განმაპირობებელ არსებობას, რომელთა საქმიანობა არ შემოიფარგლება ვიწრო საწარმოო ანდა უწყებრივი ინტერესებით. ამიგომ დასამუშავებელი მოდელი გაგებული უნდა იქნეს, როგორც ქვეყნის გლობალური ამოცანა, რათა ყოველ სამეურნეო ერთეულს მიეცეს საშუალება შეგნებულად მიიღოს მონაწილეობა მსოფლიო ევოლუციის პროცესში.

ვინაიდან საქართველოს სახალხო მეურნეობა დეპრესირებულია, კრიზისის მძიმე მდგომარეობაშია და უკვე იქცა საიმპორტო ურთიერთობათა ქაოსურ სცენად, რაც დიდ საშიშროებას უქმნის მის მომავალს, მიგვაჩნია, რომ მისი მეურნეობრიობა საბოლოოდ უნდა ჩამოყალიბდეს როგორც ერთიანი მექანიზმი, რომელიც ფხიზლად შეიმეცნებს და საიმედოდ იმოქმედებს, როგორც შინასახელმწიფოებრივ, ისე სახელმწიფოთაშორისო თანამშრომლების სასურველ გამოვლინებებზე.

ამასთანავე, მსოფლიოში მიმდინარეობს საქმიანობათა ფართო ინტეგრაცია, რაც ვეკარნახებს იმის აუცილებლობას, რომ ურთიერთთანამშრომლობამ საყოველთაო ხასიათი მიიღოს. ეს კი ხალხთა სოციალური პოგენეტიალის გონიერული გამოყენების გამოხატულებაა.

საერთაშორისო თანამშრომლობა, გაგებებული ერის ინტელექტუალური ძალა შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში ჩართეს შესაბამის გზებს გამოაგლენს. ეს კი ქვეყნის ახალი ძალით აღორძინების წინაპირობაა, მთავარი ფაქტორი იმ შემოქმედებითი ალმავობისა, რომლის გალღები მთელ მსოფლიოს ეფინება, არის ის ბუნებრივი იმენტეტები, რომელიც გაუძღვება ერს ნებისმიერ სამეურნეო სიგუაციაში, რადგან აღნიშნულ პრინციპით განხორციელდება უდიდესი აქტი იმ ძალების მიერ, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ ეროვნული მოდელი დროის მოთხოვნაა.

ზემოაღნიშნული პრინციპებისა და მოდელის რეალიზაცია ძნელი გადასაჭრელია კლასიკური ეკონომიკური ცოდნის გავრცელების ერთოთ შემღუდულ პირობებში, რის გამოც ჩვენ ხშირად განვიცდით უცხოელ კონსულტანტთა გაუმართლებელ გავლენას. ამგვარი მიდგომა კი მეურნეობრიობის ეროვნული მოდელის შექმნას არ შეესაგყვისება და, ვიღრე მაღალ მეცნიერულ დონეზე არ მოხდება საკითხისადმი ჩვენი მიდგომის განწმენდა, მანამდე თავს ვერ დავაღწევთ ჩიხს, მძიმე კრიზისს.

სწორედ ეს დიდი საქმე იკისრა აკადორთა კოლექტივმა, რომელსაც სურს შექმნას საქმიანობის გაძლოლის ქართული მოდელი. ამჯერად, ჩვენთვის უმთავრესი ის კი არ არის, მოდელს ეროვნული სტაგუსი მივანიჭოთ, არამედ უმთავრესია, ყურადღების კიდევ ერთხელ გამახვილება იმ ფაქტზე, რომ ახლანდელ ვითარებაში მთავარია მკედარი ეკონომიკის გამოცოცხლება, რადგან ამ პროცესის დაგვიანება საერთო კრახის გოლფასია.

ღღეს, როდესაც ქვეყანა განთავისუფლდა საერთაშორისო პოლიტიკური და ეკონომიკური იმოლაციისაგან, დიდი როლი ენიჭება ახალი მეურნეობრიობის შექმნას, რისთვისაც აკადორთა ჯგუფი თავის მუშაობას განსაორციელებს შემდეგი მოთხოვნების დაცვით:

– რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინდიკაკტორი გეგმით განსაზღვრული ამოცანების და ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანის პროგრამის გათვალისწინებით, დადგინდეს მეურნეობრიობის პრიორიტეტული მიმართულებები; ბაზრებთან კავშირი და დაისახება მათი კონიუქტურით წარმოების განვითარების გზები.

– უცხოელი პარტნიორების შეხედულების შესაბამისად რეაგირება პირდაპირი ინვესტირებები;

– დამუშავდას ბიბნეს-გეგმების მეთოდოლოგიური საფუძველები და დაისახება ფარული ეკონომიკის ლეგალიზაციის გზები;

– მეურნეობრიობის პრიორიტეტული მიმართულების დადგენისას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცევა საშინაო და საგარეო ბაზრების ტევადობათა განსაზღვრას და მათთან შესაბამისობაში ქვეყნის სამეურნეო კავშირების დადგენას. საქმე ის არის, რომ ქვეყანაში მდგომარეობის სტაბილიზაციის შესაბამისად უნდა გაიმარდოს უცხოელ ინვესტორთა დაინტერესება სახსრების მოდინებისათვის. ერთობლივ საწარმოთა ორგანიზაცია ამის კარგ გარანტიას იძლევა. ეს კი შექმნის ახალ სამუშაო ადგილებს და უმრუნველყოფს დასაქმების გაფართოებას. მეურნეობრიობის ყოველი მეთოდი დაუკავშირდეს საწარმოთა მოდერნიზაციისა და თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის მოთხოვნებს კონკურენტუნარიანობის ამაღლების გათვალისწინებით.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საქართველო უახლოეს მომავალში გადაიქცევა საგარანტიგო სახელმწიფოდ, აუცილებელია მისი დარგობრივი სტრუქტურის გადასინჯვა, რაც საინვესტიციო უმრუნველყოფის გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. ამ უკანასკნელის საფუძველზე გამოყოფთ დარგთა სამ ჯგუფს:

I) სასაში დარგები, რომლებსაც გაჩნიათ უნარი თვითონ შექმნან საინვესტიციო რესურსები ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით; 2) პერსპექტიული დარგები, რომლებსაც შეუძლიათ შექმნან საინვესტიციო რესურსები მათი რესტრუქტურიზაციის შემდეგ (ე. ი. ბაზრებთან დაკავშირებით ისინი წარმოქმნიან საკვლევწარმოებო აუცილებელ პირობებს); 3) სტრუქტურულად დეპრესიულ დარგები, რომლებიც მთლიანად ან ნაწილობრივ ლიკვიდაციას დაექვემდებარებიან.

დარგების ყოველ ჯგუფს მიეცეა შეფასება და დასახება მათი პროგნოზული პარამეტრები. მაგრამ ეს მოხდება არა მარტო საქართველოში არსებული ვითარების შესწავლის საფუძველზე, არამედ მისი (საქართველოს) სახალხო მეურნეობის მეზობელ ქვეყნებთან კავშირის დადგენის გათვალისწინებით. ე. ი. შრომის საერთაშორისო დანაწილების მოთხოვნების გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, პირველ ყოვლისა, კავკასიის რეგიონის შესწავლით. ეს რეგიონი მოიცავს რუსეთის შესაბამის ნაწილს, დაღესტანს, ყაბარდო-ბალყარეთის, ჩეჩნეთის, ინგუშეთის და ჩრდ. ოსეთის ავტონომიურ ერთეულებს, სოჩსეთს, აბერბაიჯანს, თურქეთს, თუმცა ჩვენთვის საინტერესოა გარკვეული ზომით სპარსეთი და შავი ზღვით ჩვენთან დაკავშირებული ქვეყნები: უკრაინა, რუმინეთი და ბულგარეთი.

აღიშნეს საკითხს ჩვენ საშინაო ბაზრის შესწავლით ვიწყებთ და რეგიონულ ჭრილში განვსაზღვრავთ, რისი გაკეთება შეუძლია ცალკეულ რეგიონს საშინაო და საგარეო ბაზრებე მონაწილეობისათვის. კავკასია ერთ-ერთი დიდი ეკონომიკური პოტენციალის მქონეა მსოფლიოში და მისი (პოტენციალის) გამოყენების მასშტაბები ამ რეგიონში მყოფ ხალხთა ინტერესების გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. ჩვენი ქვეყნის სწორი სტრატეგიულ ხაში ამ რეგიონში იქნება ის, რომ მასში ჩვენ ვიყოთ არა მხოლოდ როგორც მომხმარებელი ან მწარმოებელი, არამედ ქვეყანა, რომელიც იმყოფება ორი კონტინენტის გზაჯვარედინზე და მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის ქვეყნების სახალხო მეურნეობრივი კავშირების და გრანზიტული ფუნქციების განხორციელებაში, ეკონომიკის, კულტურის და სოციალური საკითხების გადაჭრაში. ამით ჩვენთან ერთად დაინტერესდებიან დაღესტნის, ყაბარდო-ბალყართის, ინგუშეთის, ოსეთის, ჩეჩნეთის და სხვა ხალხები, რომელთათვის კავკასიური რეგიონი სამეურნეო მოქმედების მთავარი ორიენტირი უნდა გახდეს. თუ საქართველო ამას მიაღწევს, მაშინ იგი შეძლებს შედარებით ხანმოკლე პერიოდში ქვეყანა აალორძინოს და ჩვენზე მეგად განვითარებულ დასავლეთის ქვეყნებს შესაძლებლობა მიეცემთ ჩვენი მეშვეობით უფრო საიმედო კავშირი დაამყარონ აღმოსავლეთის ქვეყნებთან, ამავე დროს ჩვენთანაც კონკურენციულ ურთიერთობაში ჩაებან. ეს რთული ამოცანაა, გადასაწყვეტი საკუარი ძალებით, მაგრამ საჭიროება მეცნიერულ დასაბუთებას, რომლის გარეშე საკვანძო მოსალოდნელია საქართველოს ქმედითუნარიანობა დაპკარგოს (ისედაც დაბეჩავებულ მდგომარეობაშია) და ეკონომიკურად (შემდეგ პოლიტიკურად) სამუდამოდ დამოკიდებული ქვეყანა გახდეს. კავკასიაში საკითხის ამგვარ მოგვარებას განამგკიცებს პოლიტიკური ხაზიც, რაც საქართველოს ხელისუფლების ინიციატივით წამოიჭრა – მშვიდობიანი კავკასიის ფუნქციონირება.

საკითხის ამგვარი გადაწყვეტის პირობებში შედარებით ადვილი მოსაგვარებელი იქნება რუსეთთან ურთიერთობაც, რადგან იგი დაინტერესებული იყო და არის კავკასიის რეგიონით. ეს იმიგომ, რომ რუსეთი საქართველოს დღეს შეპყრობს, როგორც მსოფლიო პოლიტიკურ სუბიექტს, რომელსაც საკუთარი ინტერესები ამოქმედებენ (თუმცა ეს მათთვის შეიძლება მისაღები არ იყოს, მაგრამ ფაქტი მაინც ფაქტად რჩება) და თავადაც ითვალისწინებს ამ რეგიონში რუსულ-დასავლური ფაქტორების დაბალანსების მიღწევას. ამ კავშირს შუა აზიის ქვეყნებიც შეეერთდება, რადგან მათთვის დასავლეთთან ურთიერთობა ხელსაყრელია კავკასიის გავლით. ეს კი მოგვაბებნინებს კავშირის შესაბამის ფორმებს დასახელებულ ქვეყნებთან და საქართველოს დარგობრივი სტრუქტურაც არსებითად შეიცვლება.

ასეთი კურსის გაგარება კი გულისხმობს:

– საქართველოს სახალხო მეურნეობის კორპორაციულ თანამშრომლობას დასახელებულ ქვეყნებთან. ამას ამ რეგიონის სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო სფეროს მსაზგაბები განაპირობებენ;

– საბაჟო შეზღუდვათა მოხსნას და სტრატეგიული დარგების შესაბამისი ტექნიკური ბაზის შექმნას, რაც უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს საკვლევწარმოები დარგების ადგილის დადგენით (გავიხსენოთ იაპონის ქმედება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში);

– ეკონომიკური კავშირურთიერთობის ქსელის სრულმასშტაბიან უფნებელყოფას საქართველოსთან მოთანამშრომლე ქვეყნების სათანადო სამსახურებე ორინგაციის გზით;

– მიგარეგიონული მნიშვნელობის დარგების ეკონომიკურ შეფასებას და მათი პერსპექტივების დადგენას.

აღნიშნული ეკონომიკური კურსის გაგარებას საქართველოსათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მისი ეკონომიკური ჩართვა შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში სტრატეგიული მიზნის დასახვითაც მოხდება და მისი (მიზნის) რეალიზაციის ტაქტიკური გზების გაგარებითაც, რაც საქართველოსათვის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მნიშვნელოვანი ციკლის – შესაბამის ქვეყნებთან თანამშრომლობის დამყარების წარმაგებით დამთავრებაც იქნება.

რაც შეეხება ამიერკავკასიის ქვეყნებს – აზერბაიჯანს და სომხეთს, მათთან ურთიერთობის ყველაზე მისაღები გზა იქნება სამეულის (საქართველო, აზერბაიჯანი, სომხეთი) სახალხო მეურნეობათა ორგანული კავშირი. თუმცა ამ ეგაპზე ეს ძალიან ძნელი განსახორციელებელია, რადგან აზერბაიჯანი ამავე დროს სხვა სამყაროს (თურქეთი) შემადგენელი ნაწილია, რაც გამორიცხავს ამკამინდელ სასურველ კავშირს, მაგრამ მომავლისათვის მასთან კავშირი უნდა განხორციელდეს მისი (აზერბაიჯანის) ინტერესების შეულახავად. ბაქოს ნავთობსაღენის საქართველოზე გაეკა ამის რეალურ შესაძლებლობას იძლევა.

უკრაინის ეკონომიკასთან კავშირურთიერთობა ურთიერთშემავსებელია და მასთან საბედისწერო კონკურენციული ბრძოლა მოსალოდნელი არ არის, რადგან უკრაინა დაინტერესებულია საქართველოს გაძლიერებით და არა მისი დასუსტებით. იგი ერთ-ერთი მოსარგებლეს წარმოადგენს ამიერკავკასიის დერეფნით და ამ დერეფანში მასთან თანამშრომლობა საქართველოს ინტერესებს შეესაგყვისება. მიუხედავად ამისა, მასთანაც კი საბაზრო ურთიერთობა მეცნიერულ მეფასებას მოითხოვს.

შავ ზღვაზე გაეკენის გამომეფაგნების ფაქტი აუცილებლობთ საჭიროებს სათანადო კავშირებს ბულგარეთთან და რუმინეთთან. არ უნდა დავიიწყოთ, რომ ისინი სოფლის მეურნეობას უფრო ძლიერ ანვითარებენ და მათთან კავშირურთიერთობა არ არის გამორიცხული რომ სიგუაციური აღმოჩნდეს, მაგრამ ურთიერთნტერესების შელახვის გარეშე.

თურქეთთან კავშირი უკვე იკვეთება, მაგრამ საკმაოდ ქაოსურად. საქართველოს საშინაო ბაზრებე მისი (კავშირის) დადებითი და უარყოფითი კონტურები იგრძნობა, არაფა საქართველოს და თურქეთის სახალხო მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში ბევრი რამ საერთოა. ეს თითქოს გააადვილებს მასთან კავშირს, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ თურქეთში დიდი უცხოელ ინვესტორთა როლი, რაც უთუოდ შეგებღუდავს მასთან ურთიერთობაში, მაგრამ საკითხის მეცნიერული მესწავლა გაგვაცემინებს პასუხს ასეთ კითხვებზე: რომელ სფეროში იქნება მასთან კავშირი ხელსაყრელი (საწარმოო თუ არასაწარმოო სექტორი)? რა ფორმით მოგვარდება იგი და რა ვადით?

ზემოდასახელებული საკითხების შესწავლა მოხდება საქართველოს რეგიონსა და ცენტრალურ ხელისუფლებას შორის ურთიერთობათა რეგულირების პოზიციიდან. ამავე დროს, თვმის ძირითად საკითხებზე შემუშავებული სტრატეგიული მიმართულებები დაეფუძნება დასაბუთებულ რეკომენდაციებს. თუმცა ასეთი მიმართულებების განსაზღვრის პროცედურა მეთოდური თვალსაზრისით არასაკმარისადაა უზრუნველყოფილი და ამიგომ ავტორთა ჯგუფს ამ საკითხებზეც მოუწევს მუშაობა. საბოლოოდ კი მოდელი ჩამოყალიბდება მეცნიერულ რეკომენდაციებზე დაყრდნობით, რომლებშიც კონცენტრირებული იქნება მისი რეალიზაციის გზებიც.

ზემოაღნიშნული ზოგადთეორიული საკითხების რეალიზაცია დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად მიეცემა ცალკეულ მათგანს (საკითხს) გამოყენებითი მნიშვნელობა.

ამ მიზნით, ჩვენს მიერ დამუშავებულია ეკონომიკურ-მათემატიკურ მოდელთა სისტემა, რომლის საფუძველზე შედგენილი პრაქტიკული ამოცანის ამოხსნა საშუალებას მოგვეცემს არა მარტო გამოვძებნოთ გზები კავკასიის ქვეყნებს შორის დარგთა მეთანაწყობისათვის, არამედ დაეხასიათოთ მიმართულებები ცალკეული მათგანის (ქვეყნის) მსოფლიო ეკონომიკაში ჩართვისათვის. ამ მოდელთა შორის აღსანიშნავია შემდეგი:

I) დარგების მიხედვით პროდუქციის წარმოებისა და განაწილების ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი;

2) ყოველი დარგის მიმდინარე დანახარჯებით და ძირითადი ფონდების შესაბამისი ნაკეთობებით კომპლექტაციით უზრუნველყოფის მოდელი;

3) ექსპორტ-იმპორტის მოდელი;

4) დარგობრივი ინფრასტრუქტურის სიმძლავრეთა ფორმირების მოდელი;

5) საგრანსპორტო მაგისტრალთა გამტარუნარიანობის მოდელი, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ ყოველი რეგიონისათვის ცალკეული სახის პროდუქციის შემოგანა და გაგანა;

6) პროდუქციის შამოგანისა და გაგანის მოდელი ტრანსპორტის სახეების მიხედვით;

7) დარგების განვითარებასა და ფორმირებაზე ეკონომიკური დანახარჯების მინიმიზაციის მოდელი, როგორც რაციონთაშორისი თანამშრომლობის ძირითადი მიმართულებისა.

ყოველი დასახელებული მოდელის შესაგყვისად პრაქტიკული ამოცანის შედგენა და გადაწყვეტა (რაც მოხდება თანამედროვე გამოთვლითი ტექნიკის საუძველზე) შესაძლებელია საინფორმაციო უზრუნველყოფით. ამიტომაც ჩვენ მიზნად დაეისახეთ კავშირი დავამყაროთ კავკასიის ქვეყნების შესაბამის სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებთან არა მარტო იმ თვალსაზრისით, რომ მოგვაწოდონ საჭირო პირველადი მასალები, არამედ თავად ჩაებან ისინი ამ მეტად ძნელ და ამავე დროს, პრაქტიკისათვის უაღრესად საჭირო ამოცანის გადაჭრაში. ეს კი ახალი და მნიშვნელოვანი ეტაპი იქნება კავკასიის ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისათვის.

Национальная модель управления сельским хозяйством и продовольственной сферой Грузии (консултативные указания) (Аннотация)

Сагареишвили О.Н.,
д.н.э., профессор, действительный член академии экономических наук Грузии, зав. кафедрой ТГУ им. И. Джавахишвили

Работа содержит углубленное и взаимосвязанное изложение всей совокупности проблем, относящихся к совершенствованию ведения сельского хозяйства и продовольственной сферы Грузии. Центральное место в ней занимает описание механизма согласования экономических целей хозяйственных объектов Грузии с зарубежными организациями с учетом требования рыночного механизма. Процесс и результаты такого согласования при различных условиях функционирования рынка раскрываются с помощью экономико-математических моделей.

სოციალური დაცვა და დაგდვევა საბაბრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში

ლაკინ ძნელაძე
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, შრომის სამეცნიერო-სასწავლო ინსტიტუტის დირექტორი

1. სოციალური დაზღვევა საბაბრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში

სახელმწიფოს სოციალურ პოლიტიკაში უნდა გაერთიანდეს პიროვნების ინდივიდუალური პასუხისმგებლობისა და საზოგადოების წევრთა სოლიდარობის პრინციპები. ამისათვის, ხელისუფლების ორგანოებმა თავიანთი ძალისხმევა უნდა წარმართოდეს ცალკეული ჯგუფების შარდაჭერისაკენ, რომლებსაც უნარი შესწევთ შექმნან სოციალური დაზღვევის, ურთიერთდახმარებისა და დაცვის შესაბამისი სტრუქტურები. ასეთი ორგანიზაციები შეიძლება ჩამოყალიბდეს, როგორც პროფესიონალური სტრუქტურების, ისე ადგილობრივი თემების, კოოპერატივების, რელიგიური ორგანიზაციების, საზოგადოებრივი გაერთიანებების სახით და სხვა. სახელმიფოს სოციალური პოლიტიკის ძირითადი ამოცანაა მოსახლეობის რაც შეიძლება მეტმა ფენამ ისარგებლოს სოციალური დაცვის სხვადასხვა ფორმით, რისთვისაც უნდა შეიმუშავოს და განახორციელოს ხელისშემწყობი ღონისძიებები და მექანიზმები.

სოციალური დაცვა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მიმართულებაა. უდავოა, რომ ყველა ქვეყანაში მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი მომუშავეებია, რომელთა ძირითად შემოსავალს ხელფასი წარმოადგენს. ამის გამო ისინი ეკონომიკურად დამოკიდებულნი არიან და სახელმწიფო ხელისუფლების გარდა სხვა დასაყრდენი მათ არ გააჩნიათ. ამასთან, ნებისმიერ ქვეყანაში მეტნაკლები რაოდენობით არის შრომისუნარდაკარგული ან დაქვეითებული შრომისუნარიანი პირები, რომლებიც სახელმწიფოსაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებენ.

საერთაშორისო გამოცდილებითა და პრაქტიკით უკვე შემუშავებულია მშრომელთა სოციალური და დაცვის რიგი პრინციპები, რომლებსაც წარმატებით იყენებენ განვითარებულ ქვეყნებში. ამ პრინციპებიდან შეიძლება გამოიყოს უმნიშვნელოვანესი:

1. სახელმწიფოსა და საზოგადოების სოციალური პასუხისმგებლობა. პიროვნებისადმი კეთილი დამოკიდებულების, მისი ღირსების და უფლებების დაცვის, პროფესიის, სწავლისა და სამუშაო ადგილის თავისუალი არჩევის, შრომისა და ჯანმრთელობის დაცვის, შრომისათვის შესაფერისი პირობების უზრუნველყოის, შრომის უნარის დაკარგვის შემთხვევაში კომპენსაციის და სხვა პრივილეგიების უზრუნველყოფა, რაც გამომდინარეობს ადამიანის უფლებების საერთაშორისო დეკლარაციის მოთხოვნებიდან გაერთიანებული ერების, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის სოციალური პაქტებისა და სხვა სახის ნორმატიული დოკუმენტებიდან.

2. შრომითი ურთიერთობის დარგში სოციალური სამართლიანობა. შრომის და შრომის დაცვის თანაბარი პირობების უზრუნველყოფა, მოქალაქეთა შრომის უნარისა და ჯანმრთელობის შენარჩუნება, შრომის უნარის დაკარგვის შემთხვევაში კომპენსაციის მაღალი დონის დაწესება, მშრომელთა სამედიცინო, სოციალური და პროფესიული რეაბილიტაციის უზრუნველყოფა;

3. მომუშავეთა სოციალური და პროფესიული რისკებიდან საყოველთაო და აუცილებელი დაცვა. ადამიანის სოციალური დაცვის სამართლებრივი უზრუნველყოფა, როგორც საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მთავარი ორიენტირისა, რომელიც დაფიქსირებულია საერთაშორისო ნორმებში და შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის კონვენციებში;

4. სოციალური და პროფესიული რისკების მინიმალურად დასაშვები დონის მიღწევა და შენარჩუნება. ამ დარგში არსებული ინფორმაციის საჯაროობისა და თავისუალი გავრცელების უზრუნველყოფა, რათა მიღწეულ იქნას საზოგადოებაში სოციალური თანხმობისა და უშიშროების უზრუნველყოფის პირობებში;

5. სახელმწიფო გარანტიების უზრუნველყოფა. რაც დაკავშირებულია სოციალური დაცვის არასახელმწიფოებრივი სისტემებისა და პროგრამების რეალიზაციასთან, მათი დამოუკიდებლობისა და თვითმართველობის პირობებში;

6. სოციალური დაცვის ყველა სუბიექტის დაინტერესება დაცვის სხვადასხვა ფორმებისა და სისტემების ფორმირებისა და სრულყოფის მიმართულებით (სახელმწიფო, მწარმოებლები, სოციალური დაცვის ორგანოები და აშანაგობები, მშრომელთა პროფორგანიზაციები და სხვ.);

7. სოციალური დაცვის ყველა სუბიექტის სოლიდარობა „სოციალური ხელშეკრულებების“ საფუძველზე. იმ ფინანსური რესურსებისათვის, რომელიც განკუთვნილია სოციალური და პროფესიული რისკების კომპენსაციისათვის;

8. შრომელთა ეკონომიკური და სოციალური თავისუფლება შრომის დარგში, რაც დაკავშირებულია პროფესიის არჩევასთან, პროფესიული განათლების მიღებასთან, სამუშაო ადგილის არჩევასთან, სხვადასხვა პროფასოციაციებსა და პროფესიულ კავშირებში მონაწილეობასთან საკუთარი უფლებების დაცვის მიზნით.

9. მომუშავეთა პირადი პასუხისმგებლობა, საკუთარი ჯანმრთელობის და შრომისუნარიანობის დაცვის, აგრეთვე პროფესიის და სამუშაო ადგილის არჩევის თვალსაზრისით პროფესიული და სოციალური რისკის გარკვეული დონის პირობებში.

10. სოციალური დაცვის მრავალსაფეხურიანობა და ნაირფეროვნება, რაც დაკავშირებულია ყველა მშრომელისათვის სახელმწიფო გარანტიებთან, მათ შორის მშრომელთა ცალკეული კატეგორიებისა და პროფესიული ჯგუფებისათვის ვიწრო უწყებრივი ღონისძიებები.

11. სოციალური დაცვის მრავალსუბიექტიანობა. სოციალური დაცვის სუბიექტებად უნდა გამოდიოდეს: სახელმწიფო (უწყებებისა და სამინისტროების სამუალებით), სამუშაოს გამცემები, პროფესიული ასოციაციები და გაერთიანებები (მათ შორის დაზღვევის აშანაგობანი), მართვის რეგიონული ორგანოები.

12. სოციალური დაცვის ღონისძიებათა მრავალასპექტურობა და ნაირფეროვნება. აქ იგულისხმება ყურადღებისა და მზრუნველობის ის ფართო წრე, რაც მოიცავს მომუშავეთა შრომისა და ანაზღაურების პირობებს, მათ პროფესიულ მომზადებას, სამედიცინო მომსახურებას, შრომისუნარის დაკარგვის ან დაქვეითების კომპენსაციას და სარეაბილიტაციო მომსახურებას;

უნდა აღინიშნოს, რომ განვითარებული საბაბრო ურთიერთობის ლიბერალურ ეკონომიკაზე გარადმავალ პერიოდში მოსახლეობის სოციალური დაცვის პირობები მკვეთრად გაუარესდა. კერძოდ, სამუშაოს გამცემთა მზრვე ცუდად არიან დაცული მშრომელები ექსპლოატაციიდან (ეს თანაბრად ეხება არა მარტო საბაბრო, არამედ ჯერ კიდევ იმ სახელმწიფო სტრუქტურებს, რომლებიც ფუნციონირებენ

გარდმავალ პერიოდში). მშრომელთა უმრავლესობის შრომის ანაზღაურების დონე უკიდურესად დაბალია (უმეტეს შემთხვევაში საცხოვრისი მინიმუმის დონეზე) დაბალია პენსიების, სტიპენდიების და სხვადასხვა სახის შემოწმების სიდიდე, რაც თითქმის უმნიშვნელო როლს ასრულებს პენსიონერთა, სტუდენტთა და უმუშევართა არსებობისათვის, ხშირია შრომის არანორმალური, ჯანმრთელობისათვის მაუნე და სახიფათო პირობები, რაც მშრომელთა ჯანმრთელობის დაკვნის და შრომის გაკანსაღების სისტემის რღვევასა და დეფორმაციას იწვევს. ასეთია დაახლოებით სოციალური პრობლემების მდგომარეობა და ამოცანები ჩვენს რესპუბლიკაში.

მოსახლეობის სოციალური დაცვის დარგში სახელმწიფო ხელისუფლების სოციალური პოლიტიკის რეალიზაციისათვის იმ გამოცდილების საფუძველზე, რომელიც საერთაშორისო მასშტაბით დაგროვდა და იმ პრინციპების სრულად განხორციელებისათვის, პუნქტებელია, სათანადო მოსამზადებელი ღონისძიებების გაგარება და სახელმწიფო პოლიტიკის წარმართვა სრულიად ახალი ორიენტაციით, რომელიც პირველ რიგში უმრუნველყოფს შრომასა და სახელმწიფოს შორის არსებული კონფლიქტური სიტუაციის დაძლევას. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, მთლიანად უარყოფილ უნდა იქნეს საზოგადოების განვითარებაში სახელმწიფოს როლის მარქსისტული იდეოლოგია. სახელმწიფოს სოციალურ ფუნქციებში პირველი ადგილი უნდა დაიკავოს ადამიანის უფლებების დაცვამ, პიროვნების ეკონომიკურმა თავისუფლებამ და მოსახლეობის დაუცველი ფენების სოციალურმა დახმარებამ და გარანტიებმა.

სახელმწიფოს როლი ამ შემთხვევაში უნდა გადლიერდეს არა კონტროლისა და შეზღუდვების უფლებამოსილების გამკაცრებით, არამედ სახელმწიფოს მიერ ნორმატიული შემოქმედებითი მუშაობით და სხვადასხვა საზოგადოებრივი ინსტიტუტების განვითარებით, რომლებიც მშრომელთა პროფესიული და სოციალური ჯგუფების თვითმმართველობას, ურთიერთდახმარებას და სოლიდარულ მხარდაჭერას ეკრძნობა, ისეთები, როგორიცაა სოციალური დაზღვევის ამხანაგობანი, პროფესიული რისკიდან დამცავი ორგანიზაციები, თვითმმართველობის ადგილობრივი და რეგიონული შრომითი ორგანოები და სხვ.

რესპუბლიკის ხელისუფლების სოციალური პოლიტიკა უნდა ეყრდნობოდეს სოციალური დაცვის ეროვნულ ცნებებს, საკუთარი ოჯახის სიმტკიცისა და კეთილდღეობის ინტერესებს, ახლობლისადმი დახმარებისა და სოლიდარობის ურთიერთმიმმტკველობის, მეწყვარებისა და პაატიის ამალებულ მნეობრივ გრძნობებს, ურთიერთკავშირისა და თანამეგობრობის, ანტისეპარატისტულ, ზოგადეროვნულ და პატრიოტულ თვისებებს. სანამ ჩვენთან ამ მიმართულებით არ შექმნილა საჭირო საკანონმდებლო ბაზა და სამართლებრივი ნორმატული აქტები, ფართოდ უნდა დაეყრდნოთ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის საბაზო კონვენციებს.

სოციალური დაზღვევის განვითარებისათვის სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკა განხილულ უნდა იქნეს ეკონომიკური და ფინანსური პოლიტიკის კონტექსტში, ამისათვის კი საჭიროა სახელმწიფოს კოორდინირებული და მიზანმიმართული მოქმედება, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებისაკენ, ეკონომიკური ზრდის გეგმების დაჩქარებისაკენ, სამართლიანი და ეფექტური საგადასახადო სისტემის ფორმირებისაკენ, ფიზიოლოგიური მინიმუმის კალათაში შემავალ პროდუქტებზე ფასების კონტროლის ან მათი შეძენისათვის სათანადო სუბსიდიების გაცემის გზით. ამ ღონისძიებათა განხორციელება წარმოადგენს საზოგადოების ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას.

გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური ზრდის არც თუ მნიშვნელოვანი პროგრესიც კი საგრძნობლად განამტკიცებს საგადამხდელო სისტემას, ადიდებს სოციალური დაზღვევის ფონდებში შენაგანების მოცულობას, ამცირებს უმუშევრობის დონეს, აფართოებს სოციალური დაცვის შესაძლებლობებს. სოციალური დაზღვევის სისტემის განვითარება თავის მხრივ დადებით გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე და მშრომელთა სოციალურ მდგომარეობაზე შემოსავლების გადანაწილების ფუნქციის რეალიზაციის გზით, მოსახლეობის დანაზოგების ზრდითა და მსყიდველობითი უნარიანობის ამაღლებით.

ქვეყნის სოციალურად-ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის სამეურნეო მოდელზე გადასვლის კვალობაზე არსებითად უნდა მეიცვალოს სოციალური დაზღვევის სისტემა. სოციალური დაზღვევის ერთიანი სახელმწიფო ფორმიდან თანდათანობით უნდა განხორციელდეს ავტონომიურ არასაბიუჯეტო სისტემების ფართო ქსელზე გადასვლა (საპენსიო, სოციალური, სამედიცინო, დასაქმებისა და სხვა ფორმების სახით). მაგრამ ამისათვის აუცილებელია მწყობრი მეთოდოლოგიური და ნორმატიულ-სამართლებრივი უზრუნველყოფა, მათი მჭიდრო კავშირი ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკურ და სოციალურ პროცესებან.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სოციალური დაზღვევის ფონდებზე კონტროლი ხორციელდება არა მარგო სახელმწიფო მართვის მესაბამის სტრუქტურების საშუალებით, არამედ, პირველ რიგში, საზოგადოებრივი კონტროლის გზით, ფონდების თვითმმართველობის, ბიუჯეტის ავტონომიურობის, სახსრების მაკცრად, მიზნობრივი დანაშნულების მიხედვით გამოყენებით, ამ პროცესების საჯაროობისა და ინფორმაციის საშუალებით ფართო გამჭვრის პირობებში.

2. სოციალური დაზღვევა და სოციალური დახმარება

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა საზოგადოებაში სოციალურ-ეკონომიკური ბარემის შეცვლას გამოიწვევს, რეალობად იქცევა სრულიად ახალი მოვლენები. მათ მორის ისეთი, როგორიცაა სოციალური რისკი, ეკონომიკურ პროცესებში მონაწილეობის შესაძლებლობის დაკარგვის გამო მშრომელთა მაგერიალური უზრუნველყოფის წყაროს დაკარგვა.

სოციალური რისკის გამოწვევი მიზეზი ბევრია, მათი უმრავლესობა ობიექტურია და მსოფლიოზე ხასიათს აგარებს, მათ მორის ძირითადი: უმუშევრობა, შრომის უნარის დაკარგვა სხვადასხვა მიზეზით, მაგალითად უბედური შემთხვევის, პროფესიული დაავადებისა და სხვ., ბავშვის დაბადება და მისი მოვლა, მოხუცებულობა და საბოლოოდ – გარდაცვალება. მემთოვალილი სოციალური რისკის ნაირსახეობა წარმოადგენს სოციალური დაზღვევის ობიექტს. ამდენად, სოციალური დაზღვევის ძირითადი მიზანია დაზღვეულ მუშაკთა უმრუველყოფა სოციალური რისკის გამოწვევი რომელიმე შემთხვევის პირობებში.

სოციალისტური ეკონომიკური სისტემის პირობებში ცენტრალიზებული საგეგმო სისტემა, რომელიც წარმოადგენდა წარმოების სამუალებების მფლობელს და ძირითად დამქირავებელს, ცდილობდა რამდენადმე ხელი შეეწყო საზოგადოების ცხოველმყოფელობის პროცესებსა და სტაბილიზაციისათვის. ამ მიმართულებით, უმრუველყოფა გარკვეულ სოციალურ და ეკონომიკურ გარანტიებს, უფრო ზუსტად, თვითსახელმწიფო კისრულობდა პასუხისმგებლობას სოციალური და ეკონომიკური რისკის პირობებში. მაგრამ ახალ წარმოებით ურთიერთობებზე გადასვლისა და წარმოების საშუალებებზე საკუთრების ფორმების შეცვლის პირობებში სახელმწიფოს ეკონომიკური შესაძლებლობები მინიმუმამდე შემცირდა და მშრომელთა დიდი უმრავლესობა სრულიად დაუცველი აღმოჩნდა მაშინ, როდესაც სოციალური და ეკონომიკური რისკის გამოწვევი მიზეზები ურო მძაფრი და ფართო მასშტაბის გახდა.

საბაზრო ეკონომიკის ძირითად თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ სოციალური დაცვის ეროვნული სისტემის საფუძველი ხდება პირადი პასუხისმგებლობის პრინციპი, რომ ყოველი ადამიანი დამოუკიდებლად იღებს გადაწყვეტილებას, თუ როგორ მონაწილეობას მიიღებს საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებაში და როგორ მოაწყობს პირად და თავისი ოჯახის ცხოვრებას. ამრიგად, ცხოვრების თავისუფლება საკუთარი წარმოდგენით დაკავშირებულია ინდივიდუალური გადაწყვეტილების პასუხისმგებლობასთან და მისგან გამომდინარე, როგორც პოზიციურ ისე ნეგატიურ შედეგებთან. ამრიგად, გადაწყვეტილების მიღებაში პირადი თავისუფლება პირად პასუხისმგებლობასაც განაპირობებს.

ამავე დროს ხშირია შემთხვევები, როდესაც სოციალურ რისკთან დაკავშირებული მოვლენები უშუალოდ კი არ არის დამოკიდებული ცალკეული პირის მოქმედებასთან, არამედ იგი მისგან დამოუკიდებელი მიზეზებით ხდება. მაგალითად ტექნოლოგიური ხასიათის კატასტროფები, სტიქიური მოვლენები და სხვა ასეთი რისკების ბუნება განპირობებულია ტექნიკური, ტექნოლოგიური, ეკონომიკური და სოციალური მიზეზების კომპლექსით. ამიგომ, ასეთი რისკებისათვის პასუხისმგებლობა მთელმა საზოგადოებამ (სახელმწიფო, დამქირავებლები, შრომისუნარიანი მოსახლეობა და სხვ.) უნდა იკისროს, ხოლო რაც შეეხება პროფესიულ რისკებს, აქ პასუხისმგებლობა უშუალოდ დამქირავებლებზე გადადის. ადამიანი საზოგადოებაში შრომის არა მარგო თავისთვის და თავისთავად, არამედ საზოგადოების სხვა წევრებისათვისაც და მათთან ერთად. მართალია მოგიჟაციის მიხედვით ადამიანი პირველ რიგში თავისთვის და თავისი ოჯახისათვის შრომობს, აგრეთვე დამქირავებლისათვის, მთელი შრომითი კოლექტივისათვის და საბოლოო ჯამში მთელი საზოგადოებისათვის. ეს ეხება ნებისმიერ ეკონომიკურ სისტემას, განსაკუთრებით კი საბაზრო ეკონომიკას, სადაც შრომაზე უფლება გულისხმობს შრომის პროცესში მის დაცვაზე უფლებასაც. აქედან გამომდინარე, ინდივიდის პირადი პასუხისმგებლობის გარდა ცხოვრებისა და მაგერიალური უზრუველყოფის პროცესზე მოქმედებს სამეურნეო სტრუქტურების, დამქირავებლების, სახელმწიფოს და აგრეთვე საზოგადოების მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის სოლიდარული პასუხისმგებლობაც. სოციალური დაცვის სფერომი ეს დებულება რეალიზებულია სოციალური დაზღვევის სხვადასხვა სისტემის პარალელური მოქმედებით. (სოციალური დაცვის აუცილებელი (იძულებითი) და ნებაყოფლობითი ხასიათის სხვადასხვა გიპები, კერძო და სახელმწიფოებრივი დაზღვევის სისტემები, სახელმწიფო დახმარების სისტემა და სხვ.).

უნდა აღინიშნოს, რომ უმუშევრობის რისკის დაკავშირებულია საშივე სუბიექტის, როგორც თვით მუშაკის, ასევე დამქირავებლის და სახელმწიფოს მოქმედებასთან. რისკის გარკვეული დონე დამოკიდებულია თვით მუშაკზე, რადგან მას აქვს გარკვეული კვალიფიკაცია, იგი ირჩევს, როგორც სამუშაო ადგილს, ასევე პროფესიას და სხვ. დამქირავებლის (მეწარმის) რისკი კი დაკავშირებულია ამა თუ იმ სახის პროდუქციის წარმოებასა, რეალიზაციასა და მის გასაღებასთან, სახელმწიფო კი თავის მხრივ გარკვეულ რისკს ინაწილებს არასრულყოფილი საკანონმდებლო სისტემისათვის და იმ სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკისათვის, რომელსაც იგი აგარებს.

აქედან გამომდინარე, უმუშევრობის დონე ერთმანეთთან აკავშირებს მუშაკის მიერ პროფესიის არჩევანში არამორსმეჭვრეტელობას ან მისი პროფესიული მომზადების დაბალ დონეს, წარმოების განვითარების არასწორ სგრატეგიასთან და სახელმწიფოს მიერ გაგარებული სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკის ნაკლოვანებებთან. ამავე დროს, მუშაკის, დამქირავებლის და სახელმწიფოს მიერ ამა თუ იმ სახის გადაწყვეტილების მიღებისას რისკის ხარისხის განაწილება პრაქტიკულად შეუძლებელია, რამდენადაც ისინი ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული და მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილება გარკვეული ზომით შეზღუდულია, ამიგომ უფრო მიზანშეწონილია, რომ ვაწეული რისკისათვის პასუხისმგებლობა (დაზღვევა) განაწილდეს ყველა მონაწილეზე ერთდროულად.

სოციალური რისკის მიმართულებით აღნიშნული დახასიათებების ანალიზის შედეგად შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი დებულებანი: სოციალური რისკი არის მუშაკისათვის მაგერიალური სიდუხჭირის მოსალოდნელი სიგუაცია შრომის უნარის დაკარგვის შედეგად შემოსავლის წყაროს ვაქრობის გამო (მოხუცებულობა, პროფესიული ან საერთო დაავადება, უბედური შემთხვევა ან კიდევ საერთო სამუშაო ძალაზე მოთხოვნილების შემცირება, (უმუშევრობა და სხვ.).

სოციალური რისკი შეიძლება გაიზომოს შედეგი მაჩვენებლებით:

– სარისკო სიგუაციების დადგომის სიხშირით;
– შრომის უნარის დაკარგვის ან სამუშაო ძალაზე მოთხოვნილების დაცემის გამო მაგერიალური უზრუნველყოფის დონით;
– სარისკო სიგუაციების დადგომის დროს სოციალური გარანგიების დონით;
– სარისკო სიგუაციების ხანგრძლივობით, ე. ი. მისი დადგომის პერიოდიდან ცხოველმოქმედების პერიოდზე გადასვლამდე.

მაგალითად სამედიცინო დაზღვევის დროს სოციალური რისკი იზომება დაზღვეული სამედიცინო მომსახურების დანახარჯებით და შრომისუნარის დაკარგვის პერიოდში შამოსაელის დანაკარგების ჯამით. ავადმყოფობა ამ შემთხვევაში განიხილება, როგორც რისკის ფაქტორი. საერთოდ, რისკს აქვს, როგორც რაოდენობრივი ისე ხარისხობრივი მახასიათებლები, რომელთა სრული გათვალისწინება იძლევა სამუალას სწორად განვსაზღვროთ დაზღვევის ფორმები და მეთოდები. ამ სამუშაოს შესრულებისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ:

– მოსალოდნელი რისკის წინასწარი გამოვლინება და აღრიცხვა;
– ინდივიდუალური რისკისათვის კოლექტიური მაგერიალური პასუხისმგებლობა.

თუ რისკის წინასწარი გამოვლენა და აღრიცხვა ახასიათებს დაზღვევის გეენიკურ მხარეს, მაშინ რისკისათვის პასუხისმგებლობას და მისგან დაცვას აკონკრეტებს სამართლებრივი და ეკონომიკური ურთიერთობანი, რომელიც საფუძველად უდევს თვით დაზღვევას. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება წარმოიშვას რიგი საკითხებისა, რომლებიც დაზუსტებას მოითხოვენ: მაგალითად თუ როგორ უნდა განისაზღვროს საფაზღვევო შენაგანების მოცულობა, როგორ უნდა განისაზღვროს და განაწილდეს საფაზღვევო დაგეკირთვა მომუშავეებს, დამქირავებლებსა და სახელმწიფოს შორის, საჭიროა თუ არა ეს დაგეირთვა გადანაწილდეს სუბიექტებს შორის დიფერენციირებულად და სხვ.

სოციალური დაზღვევა წარმოადგენს სამართლებრივი, ეკონომიკური და ორგანიზაციული ნორმების სისტემას, რომელიც განსაზღვრავს სოციალური რისკის ცალკეული სახეების კომპენსაციების და მინიმიზაციის ღონისძიებებს.

სოციალური რისკის ცალკეული სახეების მიხედვით დაზღვევა შეიძლება განხორციელდეს ნებაყოფლობით საწყისებზე, მაგრამ მოგიერთ სახეზე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს იძულებითი შემოქმედებაც, თუ ეს სათანადოდ ასახული იქნება სახელმწიფო კანონმდებლობაში. ამ შემთხვევაში დაზღვევას შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე გარდამავალი ფორმაც, რომელსაც შეიძლეა ეწოდოს პირობით-იძულებითი. სოციალური დაზღვევის რომელიმე სახე შეიძლება განხორციელდეს სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ, ამ შემთხვევაში უკვე საქმე გვაქვს სახელმწიფო დაზღვევის სისტემასთან, სოლო თუ მას ადგილობრივი ორგანოები ახორციელებენ, მაშინ საქმე მუნიციპალური დაზღვევის სისტემასთან გვექნება.

სოციალური დაზღვევის სახეები განსხვავდება მოქმედების წრისა და გავრცელების სფეროს მიხედვითაც. ადგილობრივი და კერძო დაზღვევა ვრცელდება ქვეყნის მხოლოდ გარკვეულ ნაწილში ან მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების მიხედვით. საყოველთაო დაზღვევა კი ვრცელდება მთელი ქვეყნის მიხედვით და მოსახლეობის ძირითად მასას მოიცავს; საერთაშორისო დაზღვევა რამდენიმე სახელმწიფოს

მიერ მიღწეული მეთანხმების საფუძველზე ხორციელდება და ამ ქვეყნების გარკვეულ ტერიტორიებსა და მოსახლეობას მოიცავს.

ამრიგად, სოციალური დაზღვევის ცალკეული სახეების მიხედვით კლასიფიკაციას შეიძლება საფუძვლად დავდოთ: I. სოციალური რისკის სახეების მიხედვით დაზღვევა: ბუდმყოფობის, წარმოებაში უბედური შემთხვევის, ინვალიდობის, მოხუცებულობის, ორსულობისა და მცირეწლოვანთა დედობის, გარდაცვალებისა (ქვრივების და უფლებამოთა დაზღვევა, დაკრძალვის ხარჯები) და უმუშევრობის გამო; II. დაზღვევის ორგანიზაციის სასაათი: ნებაყოფლობითი და აუცილებელი (იძულებითი); III. დამზღვევი დაწესებულებების სახეები: პროფესიული მუნიციპალური, სახელმწიფო, საერთაშორისო.

ეკონომიკური და სოციალური პირობების გარდა სოციალური დაზღვევის სისტემის ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელია აღრიცხვის საიმედო სისტემა, სოციალური და დემოგრაფიული სტატისტიკის ინფორმაციული ბაზა. თავისი შინაარსის მიხედვით სოციალური დაზღვევა გულისხმობს არა მარტო ფულად დახმარებასა და კომპენსაციებს, არამედ მკურნალობის, რეაბილიტაციის და პროფილაქტიკური მომსახურების ფორმებს. შრომის საერთაშორისო ბიურო სოციალურ დაცვას მიაკუთვნებს: სოციალურ დაზღვევას და სოციალურ დახმარებას. პირველს მიკუთვნება ისეთი დაფინანსება, რომელიც დამქირავებლებისა და მშრომელთა ხარჯებით ხორციელდება სახელმწიფოს გარკვეული მონაწილეობით. დაზღვევის თანხების გაცემა ხორციელდება სპეციალური ფონდებიდან, რომლებიც შესაგანების საფუძველზე ყალიბდება. სადაზღვევო ფონდების გამოყენება შეიძლება კრედიტების გაცემისა და სხვა კომერციული დანიშნულებით მოგების მიზნით. სადაზღვევო შემწეობის გაცემა ხდება დებულებით გათვალისწინებული წესის მიხედვით. სოციალური დახმარება კი ხორციელდება: სახელმწიფო და ადგილობრივი ბიუჯეტების ხარჯზე. შემწეობის მიღება ხდება კანონმდებლობის საფუძველზე. შემწეობის გაცემის დროს მხედველობაში მიიღება შემოსავლები და საკუთრების მოცულობა. შემწეობის სიდიდეზე გავლენას არ ახდენს წინამავალ პერიოდში ხელასის სიდიდე ან პიროვნების ცხოვრების დონე. უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოებაში უბედური შემთხვევის გამო შრომისუნარობის დაკარგვის შემთხვევაში სადაზღვევო ხარჯების დაფინანსება ხდება მთლიანად დამქირავებლის მიერ, მოგიერთი გამონაკლისის გარდა, როდესაც გარკვეული ზომით ამ ხარჯებს შესაძლოა სახელმწიფო ანაზღაურებდეს.

სოციალურ დაზღვევასა და სოციალურ დახმარებას (შემწეობას) შორის განსხვავება ფაქტობრივად განისაზღვრება ამ ინსტიტუტების მოქმედებაში სახელმწიფოს ფუნქციებითა და როლით. ზემოთ განხილული მეთოდოლოგიის გათვალისწინებით სოციალური დაზღვევისა და სოციალური დახმარების ორგანიზაციის თვალსაზრისით აუცილებელია განსორციელდეს რეფორმული ხასიათის ღონისძიებათა ფართო წრე საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში. ამასთან, ამ პერიოდში სახელმწიფოს როლი არსებითად იცვლება და რთულდება, რადგან კანონმდებლობით უნდა გაიმიჯნოს და გადანაწილდეს სოციალური სუბიექტების (სახელმწიფოს, დამქირავებლების, მუშაკების პასუხისმგებლობა, როგორც აუცილებელი პირობა უნდა ჩამოყალიბდეს სოციალური დაზღვევის და სოციალური დახმარების მრავალაფეროვანი და ფართო ქსელი, სოციალური დაცვის მოწესრიგებული და მწყობრი სტრუქტურიზებული ერთიანი სახელმწიფო სისტემა.

დასასრულს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სოციალური დაზღვევის ორგანიზაციის დარგში უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს: რისკის ფაქტორების დონის ობიექტური შეფასება, აღრიცხვა და ანალიზი, სხვადასხვა კატეგორიის მუშაკებისა და მშრომელთა ცალკეული პროფესიული ჯგუფებისათვის, სოციალურ-შრომითი ურთიერთობის ძირითად სუბიექტებს შორის სოციალური რისკისათვის პასუხისმგებლობის სამართლიანი განაწილება.

3. სოციალური დაზღვევის მოდელები

სოციალური დაცვისა და პირველ რიგში, სოციალური დაზღვევის სფერეში რეფორმების გაგარება, დაკავშირებულია არა მარტო იმ ნაკლოვანებებთან, რომელიც ამ მიმართულებით არსებობს ქვეყანაში, არამედ იმ გამოცდილებასთან, რომელიც ამ დარგში დაგროვდა მსოფლიო მასშტაბით. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გავაანალიზოთ სოციალური დაზღვევის მოდელები განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში და შეეფარდოთ იგი ჩვენს კონკრეტულ პირობებს. ამის საფუძველზე უნდა დამუშავდეს მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები და იგი საფუძვლად უნდა დაედოთ სოციალური დაზღვევის პროგრესული სისტემის ჩამოყალიბებას და მისი შემდგომი სრულყოფის პროცესს. ანალიზისათვის გასვინილოთ რამდენიმე პრინციპული მომენტი:

– ფინანსური უზრუნველყოფა და საფინანსო დაგეგირთვის განაწილება დაზღვევის ძირითადი სუბიექტების მიხედვით;
– „სოციალური რისკების“ სისტემის გამოყენების მიზანშეწონილობა;
– სოციალური დაზღვევის ორგანიზაციული ფორმების შერჩევა.

ფინანსური უზრუნველყოფის თვალსაზრისით ერთ-ერთი რთული და საკამათო საკითხია: სადაზღვევო შენაგანებისაგან დასაზღვევ პირთა განთავისუფლების სამართლიანობა. უნდა აღინიშნოს, რომ რიგ ქვეყნებში (ისე, როგორც ეს იყო ყოფილ სსრ კავშირში) სადაზღვევო სისტემა არ თვალისწინებს დაზღვეულთა მიერ სადაზღვევო შენაგანების გადახდას და მათ პასუხისმგებლობას დაზღვევის რომელიმე სახის მიმართ. მათ ეძლევათ მხოლოდ გარკვეული უფლებები. მაგალითად, ინვალიდობის პირობებში მარჩენალის დაკარგვის გამო, უფლება აქვთ მიიღონ საპენსიო უზრუნველყოფა. ასეთ სისტემას მეგზნილად სოციალური ორიენტაციის საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნები ეხებიდნო, რომელიც ჯერ კიდევ 20-იანი წლებიდან მოდის სოციალისტებისა და კომუნისტების ინიციატივით. დაზღვეული მუშაკები თავისუფლდებიან სადაზღვევო შენაგანებიდან და ფინანსური უზრუნველყოფის ძირითად წყაროდ საწარმო ან სახელმწიფო ბიუჯეტი წარმოადგენს. უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ მიდგომის პირობებში სოციალური დაზღვევის სისტემა კარგავს ფინანსური დამოკიდებულების ხასიათს და მისი ბიუჯეტი სახელმწიფო ბიუჯეტში თავსდება. ამ სისტემამ ფაქტობრივად „სოციალური უზრუნველყოფის“ სახელწოდება მიიღო, რაც თავისი ბუნებით განსხვავებულია სოციალური დაზღვევისაგან, რადგან დაკარგული აქვს თვით „დაზღვევის“ ცნების შინაარსი.

აქ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სადაზღვევო სისტემაში მთავარია რისკების წინასწარი აღრიცხვა, რაც აუცილებელია სახელმწიფო სტრუქტურებისათვის, ისე, როგორც სხვა სადაზღვევო ორგანიზაციებისათვის. რადრან მოსალოდნელი ფულადი სახსრების დეფიციტის გამო თვით სახელმწიფო უძლური აღმოჩნდება მის მიერ დადგენილი სოციალური გარანტიების უზრუნველყოფის მხრივ. გარდეკვალი იქნება ემისიის გაძლიერებით (მათ შორის სოციალური გარანტიებისათვის) მოსალოდნელი ინფლაცია და კიდევ უფრო დაქვეითდება მცირემემოსავლიანი მოსახლეობის ცხოვრების რეალური დონე.

სოციალური დაზღვევის სახელმწიფოებრივი სისტემის შენარჩუნების ტენდენციას (რასაც ადგილი აქვს ჩვენს პირობებში) არავითარი ეკონომიკური საფუძველი არ აქვს, რადგან მესაკუთრის და დამქირავებლის ფუნქციები უკვე თანდათანობით გადადის სოციალურ-შრომითი ურთიერთობის სუბიექტზე (მართალია კიდევ სუსტად და ნაკლებორგანიზებულად, მაგრამ იგი შეეხო საშოგადოების აქტიურ და დინამიურ ნაწილს და მომავალში კიდევ უფრო უნდა გაძლიერდეს). მთავარი პრობლემა ეხება არის სოციალურ-შრომითი ურთიერთობის ყველა სუბიექტის ინტერესების შეთანხმება და ამისათვის ახალი ფორმების და მექანიზმების ძიება, რომლებიც შეესაბამება ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ გარემოში საშოგადოებრივი კეთილდღეობის პროცესს. არსებითად საკითხი ეხება სოციალური დაზღვევისათვის ნამდვილი შინაარსის აღდგენას საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მუშაკთა სოციალური დაცვის ძირითადი მექანიზმის სახით. სოციალური დაზღვევის ყველა მონაწილის თვითორგანიზაციის გზით იგი შეიძლება გახდეს ქვეყანაში სოციალური სტაბილურობის საბაჯდ და სოციალური პარტნიორების ურთიერთშეთანხმებული დიალოგის საფუძვლად.

დაზღვევის პრინციპების თანმიმდევრული დაცვისა და მისთვის საფინანსო რესურსების აღეკვატური წყაროების უზრუნველყოფის მიზნით თანამედროვე პირობებში შეიძლება სოციალური დაზღვევის სამი მოდელი ჩამოყალიბდეს:

პირველი მოდელის პირობებში სადაზღვევო საწყისები შედარებით ნაკლებგანვითარებულია. სოციალური დახმარებისა და პენსიების სიდიდე რიგ მეორეხარისხოვან გარემე ფაქტორებზეა დამოკიდებული, მაგალითად სახალხო მეურნეობის ამა თუ იმ დარგში დასაქმების დონეზე, სამსახურებრივ მდგომარეობაზე (პერსონალური პენსიებისათვის) და სხვ. საფინანსო რესურსების უკმარისობის დაფარვა დამფუძნებლების მიერ ხდება. ფინანსური კრიზისი არ ეშვერება ამა თუ იმ ორგანიზაციულ ფორმას, მანამდე სანამ დამფუძნებელები უარს იტყვიან აღებულ ვალდებულებებზე. ეს სისტემა იწვევს ადამიანთა მოგვიაციური მექანიზმის დეფორმაციას, აჩენეს მათ იმ აზრთან, რომ სახელმწიფომ მათი დაზღვევის პროცესში პირადი მონაწილეობის მიუხედავად უნდა უზრუნველყოს მათი მომავალი. ე. ი. სახეზე გვაქვს სოციალურ კმაყოფაზე ყოფნის ფსიქოლოგია. ასეთმა სისტემამ შეიძლება უზრუნველყოს სოციალური დაცვის მხოლოდ ფუძეფიციტო ბიუჯეტის პირობებში. საბაზრო ეკონომიკისათვის კი (განსაკუთრებით გარადმავალ პერიოდში) საერთოდ დამახასიათებელია სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი, რაც იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ვერ შეძლებს ამ მიმართულებით აღებული ვალდებულების შესრულებას.

მეორე მოდელი გამოირჩევა იმით, რომ დაზღვეულები და დამზღვევები ორივე მონაწილეობს სადაზღვევო შენაგანებში, მაგრამ აგარიშსწორება არ ითვალისწინებს სადაზღვევო მოვლენის ე. ი. სოციალური რისკის დადგომის ალბათობის ხარისხს და დაზღვევა ფაქტობრივად მესამე პირის სასარგებლოდ ხორციელდება. ამასთან, საფინანსო რესურსების დაგროვება არაფრით არ არის დაკავშირებული ვალდებულების ზრდასთან. დაახლოებით ამ სახით არის ორგანიზებული მოქალაქეთა საპენსიო უზრუნველყოფა ჩვენთან თანამედროვე ეტაპზე. ეს სისტემა მართალია სადაზღვევო შენაგანების აკრეფას ეყრდნობა, მაგრამ ორიენტირებულია საპენსიო უზრუნველყოფის მხოლოდ მიმდინარე ხარჯების დაფარვაზე და არ ითვალისწინებს მომავალში მოსალოდნელ ხარჯებს ამ მიმართულებით. რაც იწვევს იმას, რომ საჭირო ფულად სახსრების გამოძებნა ფაქტობრივად პენსიების მომატების შემდეგ ან კიდევ ახლო წარსულში ხორციელდება, რაც გარკვეულ ფინანსურ დაძაბულობას იწვევს. ანალოგიურად ხდება სხვადასხვა სახის სოციალური უზრუნველყოფის შემწეობების და დახმარებების გაცემაც.

მესამე მოდელი ძირითადად სოციალური რისკებიდან გამომდინარეობს. დაგროვილი თანხების სიდიდე დროის ყოველ კონკრეტულ მომენტში შეესაბამება დამზღვევთა მიერ აღებულ ვალდებულებებს. ამჯერად, გასაკვირვლია თანხამ არ შეიძლება გადაჭარბოს იმ მეფარდებას, რაც დადგენილია შემოსული გადასახადების მოცულობასთან. სოციალური რისკების დაზღვევის თეორია და ამის საფუძველზე დადგენილი სადაზღვევო ტარიფების წესი შესაძლებლობას იძლევა საკმაო სიზუსტით განისაზღვროს თუ რომელი ერთდროული დახმარება ან პერიოდული სახითის შემწეობები იქნეს განხორციელებული. სოციალური დაზღვევის ეს მოდელი ჩვეულებრივ თვალისწინებს სახსრების დეფიციტის დაფარვის წესებს სარეზერვო ფონდების შექმნის გზით. სოციალური დაზღვევის ორგანიზაციის ეს ფორმა საკმარისად მოქნილია, კერძოდ არ იქმნება რაიმე ტექნოლოგიური ხასიათის სიძნელეები, როგორც დაზღვევის რამდენიმე სახის გაერთიანების, ისე პირიქით მათი დაყოფის დროს ამ სადაზღვევო ფონდიდან მონაწილეთა გასვლის ან კიდევ ახლებით შევსების დროს. მესამე მოდელი ყველაზე უკეთ ასახავს, როგორც დაზღვეულის, ისე დამზღვევის ინტერესებს, რის გამოც იგი მომუშავეთა სოციალური დაცვის საიმედო და სტაბილურ მექანიზმს ქმნის. გამოირჩევა ფინანსური სიმტკიცით. შეიძლება მისი მემდგომი სრულყოფაც, მაგალითად მოხუცებულობის პენსიის პირადი (პერსონალური) ანგარიშების გახსნა, როდესაც ყოველმა დაზღვეულმა მუსტად იცის თუ რა თანხა დაგროვდა მის პირად ანგარიშზე და ყოველთვის დაინტერესებულია ამ თანხის გადიდებით, რადგან წინასწარ იცის, რომ იგი მის მომავალს მოხმარდება. დაზღვევის ეს სისტემა ეკათვისუფლებს დაზღვეულებს სახელმწიფოს მან უსაზღერო შესაძლებლობის ილუზიიდან, რომელსაც პირველი ან მეორე მოდელი ეულისხმობს. საბოლოოდ მოსასლეთა უნდა დარწმუნდეს იმაში, რომ „უფასო“ სოციალური მომსახურება და სოციალური დაცვა ბუნებაში არ არსებობს და მისი დაფინანსებისათვის სათანადო ფულადი სახსრები ვინმემ წინასწარ უნდა გადაიხადოს. ამ პრინციპული ჭეშმარიტების დაუშუკებლობის გამო ბევრი სიძნელე წარმოიმშობა სოციალური დაცვის სფეროში და მთავრობის მიერ დასახული ბევრი პროგრამა არასრულყოფილი ფინანსური უზრუნველყოფის გამო პრაქტიკულად არ სრულდება.

სოციალური დაზღვევის ბიუჯეტი ბევრ ფაქტორებზეა დამოკიდებული: სხვა თანაბარ პირობებში რაც უფრო მეტია მოსახლეობის ის ნაწილი, რომლეიც დაქირავებული მრომით ცხოვრობს, მით უფრო მეტია სოციალური დაზღვევისათვის შემოსაელები, მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობა და ხელფასების დონე. გარკვეულ როლს თამაშობს ეროვნული და კულტურული თავისებურებანი, ბუნებრივ-კლიმატური და ეკოლოგიური პირობები. მაგრამ სოციალური დაზღვევის სისტემის შექმნისა და ნორმალურად ფუნქციონირებისათვის უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს ზუსტად განაგრძეებული სადაზღვევო შენაგანების სისტემაგარი და მოწესრიგებული ბაზისა.

სოციალური დაზღვევა განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში მოსახლეობის სოციალური დაცვის ძირითადი და განმამტკიცებელი ელემენტებია, იგი მშრომელთა და მათი ოჯახის წევრების სოციალური დაცვის ძირითად და სპეციალურ ფუნქციებს ასრულებს, მეორე ელემენტია სოციალური დახმარება, რომელიც სოციალურ დაზღვევასთან შედარებით უფრო დაბმარე როლს ასრულებს სოციალური დაცვის სისტემაში, მისი გამოყენება მიზანშეწონილია იმ შემთხვევაში თუ სოციალური დაზღვევის სისტემა ყველა ფუნქციას ვერ ასრულებს.

სოციალური დაზღვევა, სოციალური დაცვის განსაკუთრებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმაა განვითარებულ ქვეყნებში და ეამოიყენება ფულადი სახსრების აკუმულაციისათვის, როგორც ავტონომიური და დამოუკიდებელი მექანიზმი. ამ სახსრების გამოყენება მიზნობრივ სასათს აგარებს და ძირითადად განკუთვნილია საპენსიო უზრუნველყოფისათვის, აგრეთვე ისეთი ფუნქციების რეალიზაციისათვის, როგორიცაა სოციალურ-გამჯანსაღებელი და სარეაბილიტაციო მომსახურება, პროფილაქტიკურ-გამჯანსაღებელი, შრომის დაცვის და ჰუმანიზაციის ღონისძიებანი და სხვ.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებიდან განსხვავებით ჩვენთან მომქმედი სოციალური დაზღვევის საფინანსო მექანიზმი არ სულისხმობს გადამზღვევთა ინტერესებს, ისინი საერთოდ ჩამოყალიბებული არიან სადაზღვევო ფონდების მართვის პროცესიდან. სადაზღვევო გადასახადების სიდიდე უშუალოდ არ უკავშირდება პროფესიონალურ და სოციალურ რისკებს, აგრეთვე იმ უფლება-მოვალეობებს, რომლებსაც უნდა ფლობდნენ, როგორც დაზღვეულები ისე მათი დამზღვევები. სოციალური დაზღვევის სისტემაში კვლავ შენარჩუნებულია სხვადასხვა სახის სოციალური დაცვის სტანდარტები, რომელიც იწვევს მშრომელთა ცალკეული ფენების დისკრიმინაციას. უფრო მეტიც,

სოციალური დაცვის სხვადასხვა ნორმები უშუალოდ დაკავშირებული არ არის შესაბამის ფონდებში გადასახლელთა მოცულობასთან, მაგალითად პროფესიონალურ (შელავათიან) პენსიებთან, სანიგარულ-სამედიცინო მომსახურებასთან, დროებით შრომისუნარიანობაკარგულთათვის დახმარების სიდიდესთან და სხვ. ამის შედეგად სოციალური დაზღვევისათვის შენატანების თანაბარ პირობებში, მომუშავეთა მოგებიერთი კატეგორიის სოციალური დაზღვევის ღონე მნიშვნელოვანი განსხვავებით ხორციელდება.

დაზღვევის სისტემის დეეენტრალიზაციას და ავტონომიური სისტემების ორგანიზაციულ საკითხებს ჯერ კიდევ ნაკლები ყურადღება ექცევა, არ არის მოწესრიგებული შრომისუნარის დაკარგვის დროს ფინანსური დახმარების და საერთოდ სოციალური მომსახურეობისათვის საფანალო ინფრასტრუქტურის ფორმირების პროცესი. ეს ძირითადად სამედიცინო მომსახურებას, უმუშევართა და იმ პირებისათვის დახმარების სამსახურებს ეხება, რომლებმაც წარმოების პროცესში მიღებული გრამვების შედეგად დაკარგეს შრომისუნარი და სხვა. იმის გამო, რომ ჩვენთან ფაქტიურად არ არსებობს სამედიცინო, სოციალური და პროფესიული რეაბილიტაციის სისტემები, შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ რესპუბლიკაში სოციალური დაზღვევის მართვისა და რეგულირების სამართლებრივი მრავალი პრობლემა ჯერ კიდევ მოუწესრიგებელია. მოსახლეობის სოციალური დაცვის საკანონმდებლო ნორმატიული ბაზა საკმაოდ მოძველებულია, მაგრამ მათი შეცვლა და დამუშავება ჯერ კიდევ არასაკმარისი გემპებითა და მასშტაბებით ხდება. აღნიშნული ნაკლოვანებანი არა მარტო დასაზღვევი კონტინგენტის, არამედ სადაზღვევო ფონდში გადამხდელების სამართლიან უკმაყოფილებას იწვევს. ხშირია შემთხვევები, როდესაც სადაზღვევო ფონდის გარკვეული ნაწილი გამოიყენება არადანიშნულების მიხედვით და სხვ. ეს და ბევრი სხვა ნაკლოვანების გასწორება გადაუდებელ ყურადღებას იმსახურებს, მათი დაჩქარებით ხელს შეეწყობთ რესპუბლიკაში მოსახლეობის სოციალური დაცვის ორგანიზებული და ეფექტური სისტემის ფორმირებას, ეს კი მნიშვნელოვნად აამაღლებს შრომითი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას და შრომის ნაყოფიერების ღონეს.

Реформа в системе социального страхования (Аннотация)

Дзнеладзе Д. П.,
д.э.н., прфессор, действительный член Академии экономических наук Грузии, директор Научно-учебного института труда

Социальная политика государства включает в себя страхование населения от социальных рисков. Разработка проблем социального страхования является одной из приоритетных целей социальной политики. Социальное страхование не только обеспечивает социальную защиту трудящихся, но одновременно служит механизмом социальных инвестиций, которые в конечном счете реализуются и дают эффект в виде стабильного состояния общества. Эти инвестиции формируют побудительные мотивы к труду, повышают уровень образования и квалификации работников.

Важные задачи на переходном этапе развития нашего общества призвана решать социальная политика. На сегодняшний день имеет место резкое падение уровня социальной защиты людей труда и населения в целом. Работающие слабо защищены от эксплуатации работодателей (как в частном, так и в государственном секторе). Реальностью является нищенская заработная плата преобладающей части работающих (намного ниже прожиточного минимума), низкие размеры пенсий, стипендий и пособий, вредные условия труда, деформация систем здравоохранения и образования. Создавшееся положение выдвигает на первый план задачу обеспечения защиты прав человека, экономических свобод личности и социальной поддержки незащищенных категорий населения.

В это же время переход страны к социально ориентированной рыночной экономике вызывает необходимость изменения системы социального страхования - переход к новой разветвленной системе автономных, внебюджетных видов страхования вместо ее исключительно государственной формы. К этим видам страхования относятся: пенсионное, социальное, медицинское, а также страхование занятости. Однако процесс реформирования протекает все еще без должного методического и нормативно-правового обеспечения и координации с происходящими экономическими и социальными процессами.

На современном этапе важным представляется реформирование системы социальной защиты, и прежде всего механизма социального страхования. С этой целью автором проведен сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта, что в значительной степени явилось основой для выработки Методических рекомендаций по совершенствованию действующей системы социального страхования.

На основе последовательного соблюдения принципов страхования и формирования для этого адекватных источников финансовых ресурсов определены три варианта модели социального страхования. Первая приспособлена к менее развитым условиям организации страхования. Вторая модель подразумевает участие в системе страхования как самих застрахованных, так и страховых субъектов. В третьей модели определяющим является наиболее полный учет социальных рисков и она представляется оптимальной для условий рыночной экономики. В докладе достаточно подробно описывается содержание и механизм реализации предлагаемых моделей социального страхования в условиях переходного периода.

დაგვვეა – ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების გარანტი

რეგო ფარული,
ს.ს. „საქართველოს სახელმწიფო დაზღვევის“ გენერალური დირექტორი

ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვა და განმტკიცება ქვეყნის უმაღლესების განმტკიცების, დაცვის საფუძველია.

ეკონომიკური უსაფრთხოების უმთავრესი მოთხოვნების შესახებ მეცნიერ-ეკონომისტებს თითქმის მიღწეული აქვთ აზრთა ერთიანობა.

პროფ. იაკობ მესხიას განმარტებით: „ეკონომიკური უსაფრთხოება არის ეკონომიკის უნარი, უზრუნველყოს სამოგადოებრივ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეკონომიკური უსაფრთხოება ის სამინაო და საგარეო პირობების ერთობლიობაა, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკის დინამიკური განვითარების საფუძველს ქმნის“.[1]

როგორც ვხედავთ, ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვის გარეშე არ არსებობს ქვეყნის ეკონომიკის დინამიკური განვითარება, ასევე განვითარების გარეშე არ მიიღწევა სამოგადოებრივი პროგრესის ზრდაც.

ჯერ-ჯერობით ყურადღება არ ექცევა თანამედროვე პირობებში დაზღვევის ეკონომიკას, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების ერთ-ერთ ძირითად გარანტს.

თანამედროვე პირობებში სადაზღვევო დაცვის მასშტაბურობას მნიშვნელოვნად განაპირობებს ის, რომ მუნებრივი და ეკონომიკური რისკები ეპერმანენტულად მაგულობს, მიანდება ეკონომიკის არა მარტო განვითარების ფაქტორები, არამედ მისი შენარჩუნების პირობებიც. სამოგადოებას ცხოვრება უხდება რისკების ეპოქაში და სწორედ რისკების ერაში სამოგადოების სამეურნეო, კულტურული და სულიერი ცხოვრების ადაპტირება განაპირობებს ცივილიზაციის მომავალსაც.

როცა დაზღვევის ეკონომიკაზე, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების ერთ-ერთ ძირითად გარანტზე ვლაპარაკობთ, უნდა გავითვალისწინოთ ის პირობები და რისკები, რომლებშიც თანამედროვე მასშტაბური ეკონომიკის და სოციალური ცხოვრების სადაზღვევო დაცვა გვიხდება. ჩვენი აზრით (და ეს მწარე რეალობაა), სადაზღვევო დაცვა უნდა პასუხობდეს ქვეყნის გეოდინამიკურ მდგომარეობას, ჰიდროლოგიურ და კლიმატურ პირობებს, თანამედროვე ეკოლოგიურ უსაფრთხოებას ყოფილი სსრ კავშირის სტრატეგიული მილიტარისტული ეკონომიკის განვითარების საჭიროებისათვის ქვეყნის გადამეტებული ურბანიზაცია, არასრულყოფილი ინფრასტრუქტურა და ეკოლოგიური მდგომარეობის უკიდურესად გაუარესება, ნარკომანია და საერთოდ, კრიმინოგენული ვითარების გაუარესება, გლობალური ეკონომიკური რეფორმების დიდი დანაკარგები (რომელიც, თავის მხრივ, იწვევს ორგანიზაციულ, მნეობრივ და სამართლებრივ დანაკარგებს სამოგადოებაში), ეკონომიკური კრიზისების გაღრმავება, ჯანმრთელობის რისკის ფაქტორების ზრდა, მძიმე სამინაო და საგარეო პირობები – დაახლოებით ეს არის ის პრობლემები, რომლებიც განსაზღვრავენ ჩვენში სადაზღვევო დაცვის ორგანიზაციას.

საყსებით სწორად მიუთითებს აკადემიკოსი ვ. სეფრაგოვი: „ეკონომიკის გლობალური გრანსფორმაციის დროს, რომლის ბირთვი არის საბაზრო ურთიერთობა, მკვეთრად ეცემა მთელი ეკონომიკის მართვისუნარიანობა, წარმოიქმნება მეურნეობის სუბიექტთა დიდი რაოდენობა, რომლებიც დამოუკიდებლად ღებულობენ ეკონომიკურ გადაწყვეტილებებს, ვერ ითვალისწინებენ, თუ რა გაელენას მოახდენს მათი გადაწყვეტილებანი საერთო მაკროეკონომიკურ სიტუაციაზე“.[2]

გარდამავალი პერიოდის წინააღმდეგობების პორიზონტალურ და სიღრმისეულ სიძნელეებს განაპირობებდა და განაპირობებს პოსტსაბჭოთა პერიოდში სახალხო მეურნეობაში ტოტალური პრივატიზაცია (ზოგჯერ ოცდაათიანი წლების „მსუბუქი კიკალერიის“ ფორმით) სახელმწიფო საკუთრების ექსტრემალურ პირობებში განსახელმწიფოებრიობამ შექმნა ეკონომიკური და პოლიტიკური სპარაგიზმი, ბევრ-ჯერ სახელმწიფო მართვის კონტროლს გაექცა პრივატიზაციის პოლიტიკის განხორციელება, ჯერ-ჯერობით დეფორმირებული საკუთრების ფორმები ჭარბობს. პოსტსაბჭოთა სივრცეში მთლიანად მოიშალა აღრე არსებული ეკონომიკური კავშირები. საბაზრო ეკონომიკის მმენებლობის პერიოდში წარმოიშვა აშკარა და ფარული წინააღმდეგობები თვით ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის, ფსთ-ს ვერ შეასრულა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამართლებრივი მაკოორდინირებელი როლი. პირიქით, ზოგიერთმა დამოუკიდებელმა ქვეყანამ ხელიც კი შეუწყო სეპარაგიზმის განვითარებას სხვა რესპუბლიკაში, რომლის უმიმეს გეფრთს დღეს საქართველო იმკის, გარედან ქვეყნის სუვერენიტეტის შელახვამ ხელოვნურად გაალრმავა ეკონომიკური კრიზისი, შეიკვეთა საწარმოო პოტენციალი, ქვეყანა იძულებული გახდა, არასასურველი ეკონომიკური ღონისძიებებისათვის, საფინანსო რესურსების გარედან იძულებით მოზიდვისათვის მიემართა.

ყოველივე ამან, სხვა პრობლემებთან ერთად, ხელი შეუშალა სადაზღვევო დაცვის, დაზღვევის ეკონომიკის სახელმწიფო მობილიზების ღონისძიებებს, ეკონომიკური და ბუნებრივი რისკების პერიოდში სადაზღვევო დაცვის გარეშე დარჩენამ მეწარმეობას, ჯანმრთელობის დაცვას და სხვა სფეროებს ბევრი ხელოვნური ეკონომიკური სიძნელე შეუქმნა. ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების დასუსტებამ, თავის მხრივ, ეკონომიკის სადაზღვევო დაცვაც დასუსტა – როგორც ეკონომიკური უსაფრთხოების ერთ-ერთი გარანტი.

ეკონომიკური, ბუნებრივი, ეკოლოგიური და პოლიტიკური რისკების არსებობის პირობებში ეკონომიკური რეფორმების რთულ მექანიზმში უნდა მოექცეს სახელმწიფო დაზღვევა. დაზღვევა ერთგვარად აფიქსირებს ქონების არსებობას და კონკრეტულ პირობებში მესაკუთრის იურიდიულ უფლებასაც. გარდამავალ პერიოდში დიდი ეკონომიკური დაუცველობით გამოწვეული რისკები, ბევრჯერ ეკონომიკური რისკები ბუნების დიდი სტიქიით გამოწვეულ რისკებსაც კი ჭარბობს. ასეთ დროს გარდაუვალია მაკროეკონომიკურ სტრუქტურაში სახელმწიფო დაზღვევის განვითარება, რომელიც სხვა დაზღვევის მიკროეკონომიკურ სტრუქტურების განვითარების სადაზღვევო ეკონომიკური მექანიზმიც უნდა იყოს. ჩინეთი რომ ჩინეთია, მან ვერ გაბედა დაზღვევის დაჭაქვა, იქ სახალხო (სახელმწიფო) დაზღვევის ეკონომიკური მექანიზმი იმართება მთლიანად სადაზღვევო ბაზარი.

ჩვენთან კი ალტერნატიული დაზღვევის დიდი ნაწილი სუბიექტური, პროგეტციონერი მეთოდებით იმართება. არ შეიძლება ყოველი ხის ძირას ეიღაცები სადაზღვევო ფირმებს ქმნიდნენ, ასეთ ვითარებაში სადაზღვევო ბაზარი კი არ ჩამოყალიბდება, არამედ ეს იქნება ეფემერული სადაზღვევო ბაზარი, რომელიც ყველაფერს მოიცავს და პერსპექტივისათვის არაფერს წარმოადგენს. კონკურენცია კონკურენციისათვის – ეკონომიკური უამრობაა, არ შეიძლება პარალელური სარწყავი არხის ან კანალიზაციის მილების გაყვანა, როდესაც ამის საჭიროება არ არის...

ბევრი უწყება ქმნის საუწყებო თვითდაზღვევის ფირმებს, რაც გაუმართლებელია, საუკეთესოზე ეწინააღმდეგება საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებს, ვინც ოდნავ მაინც ერკვევა დაზღვევის ეკონომიკაში და მარგო ბანკნოტების ნიშნების ცნობით არ არის შემმოღეული, მან ეს კარგად უნდა იცოდეს, მით უფრო, დიდი სამინისტროების თუ უწყებათა მთავრებმა.

სადაზღვევო ბაზრის მაკროეკონომიკური რეგულირების გარეშე დაგოვება ხელს უშლის არა მარტო სახალხო მეურნეობის ეკონომიკის სადაზღვევო დაცვის ეკონომიკურ უმიზოებას, არამედ იგი უარყოფით გავლენას მოახდენს, აგრეთვე, ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სისტემის განვითარებაზეც.

ეფიერობ, დაზღვევის მოდამხედველობის სამსახურმა ამ საკითხს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს.

ამჟამად, როგორც სხვა პრობლემების გადაწყვეტაში, დაზღვევის ეკონომიკის სფეროშიც საჭიროა სახელმწიფოს მაკოორდინირებელი როლის ამაღლება, მაკრო და მიკროეკონომიკური პროცესების გაანგარიშებული კოორდინირების აუცილებლობა. სხვა შემთხვევაში არ შესრულდება ინდიკატორული გეგმით დასახული ამოცანაც. მაკრო და მიკროეკონომიკის სფეროში სახელმწიფო კოორდინირება შეიძლება შევადაროთ აქსონების და დენდრიტების თანამოქმედებას (როცა მოიმლება ღერძული ნერვი – აქსონები, მაშინ არც პერიფერიული ნერვები – დენდრიტები მუშაობენ, სხეული მთლიანად კარგავს მოქმედების უნარს).

ქვეყანაში რეფორმების სრულყოფის პირობებში, გარდამავალ პერიოდში, მიუხედავად დიდი სიძნელეების გადალახვისა, განსაკუთრებით პრემიდენტის არჩევის შემდეგ, საზოგადოებაში თანდათან მტკიცდება ერთიანობა, სხვა შემთხვევაში სტაბილურობის ის დონე, რასაც ქვეყანამ მიაღწია, არ გვეკნებოდა, მაგრამ სტაბილურობის ღღევანდელი დონე სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების გარდამავალ პერიოდში წინააღმდეგობა მოისპო. პირიქით, წინააღმდეგობა, რომელსაც განსაზღვრავენ გარდამავალი პერიოდის განვითარების ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, მეტად მწვავე და ღრმაა.

აქ არ შეიძლება არ დავიმოწმოთ აკადემიკოსი დიმიტრი უზნაძე: „ყოველი ადამიანი თავის წარსულის პროდუქტს წარმოადგენს, და ამდენად, წარსული კვლავ განაგრძობს მასში არსებობას, სანამ თვითონ ეს ადამიანი არსებობს. მაშასადამე, ცხადია, დავიწყება წარსულის აწმყოში მოქმედებს, ანუ მეხსიერების ყველა მონაპოვრის სრულ აღკვეთას როდი ნიშნავს. დავიწყება იმის აღკვეთას წარმოადგენს, რაც ცოლნის და სხვა ფსიქიკური მინაარსის სახით ცნობიერებაში გვქონდა დაცული: დავიწყება მხოლოდ ცნობიერებას ეხება. მაგრამ, უეჭველია, ბევრი რამ მეხსიერებას ცნობიერების გარეშეც აქვს გაკეთებული და დავიწყება შეიძლება ყოველთვის ამას არ ეხებოდეს“.[1]

მთელი ღღევანდელი სამოგადოებაც „წარსულის პროდუქტია“. ისეთი პროდუქტი, რომელიც წარსულში კი არ არსებობს, არამედ აწმყოში (აქ ძლიერად არის ვამოხატული ცნობიერისა და არაცნობიერის დამოკიდებულების საკითხიც).

რეფორმებსაც ციდან ჩამოსულები კი არ აწარმოებენ, არამედ იგივე „წარსულის პროდუქტები“ – აწმყოსა და მომავლის ინტერესებისათვის.

ვინც რეფორმებს აწარმოებს, ის უნდა ფიქრობდეს, რომ მას „წარსულის პროდუქტისათვის“ აწარმოებს, თანაც, ისინ უნდა ახსოვდეს, რომ თვითონ „წარსულის პროდუქტია“.

ამიგომაც ახლავს გლობალურ რეფორმებს გლობალური შეცდომები და მას უარყოფითი სუბიექტური ფაქტორებიც თუ ემატება, მით უარესი.

სუბიექტური ფაქტორებიდან შეიფლება გამოყოთ რეფორმების მეტად დიდი და რთული პრაქტიკის თეორიული ანალიზის სუსტი უნარი (მთლიანად პოსტსაბჭოთა სივრცეში), რომელიც განაპირობებს არსებით შეცდომებს რეფორმების მიმდინარეობის პერიოდში. ამ შეცდომების ფასი კი იმით განისაზღვრება, თუ რა მასშტაბებით არის იგი დაშვებული. (მაგალითად, მაკროეკონომიკის სფეროში დაშვებული შეცდომები ყოველთვის დიდ ზიანს აყენებს ქვეყანას, სამოგადოებას, მის გამოსწორებას კი ყოველთვის ხანგრძლივი დრო სჭირდება).

არის კადრების (მასშტაბური პასუხისმგებლობის მქონე კადრების) არასახელმწიფო მიდგომა და დაკისრებული მოვალეობისადმი, სახელმწიფოსა და სამოგადოების სიძნელეების ბოროტად გამოყენება საკუთარი ინტერესებისათვის, რაც, აგრეთვე, განსაზღვრავს კორუფციის მასშტაბებსაც და, შესაბამისად, ხელს უწყობს ეკონომიკური და პოლიტიკური სეპარაგიზმის განვითარებას, არაჯანსაღი ოპოზიციის წარმოშობას. ამიგომ, დროული და მხარდასაჭერია ქვეყნის პრეზიდენტის მასშტაბური ინიციატივა კორუფციის წინააღმდეგ სისტემური ბრძოლის გაღრმავების აუცილებლობის შესახებ, რაც განამტკიცებს აგრეთვე ქვეყნის როგორც ეკონომიკურ უსაფრთხოებას, ისე მის უმაღლესსაც.

განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო კანონების შემუშავებასა და მიღებაში სუბიექტური ფაქტორების დაძლევისათვის. (აქ, ძირითადად, მნეველობაში მაქვს კანონები ეკონომიკის და, მათ შორის, დაზღვევის სფეროში). არასრულყოფილი ან გარკვეული ჯგუფისათვის და არა მთლიანად სახელმწიფოსა და სამოგადოების ინტერესებისათვის შექმნილი კანონები ამკარად თუ ფარულად ყოველთვის ქვეყნის ეკონომიკურ უსაფრთხოებას ეშვერება. მაგალითად, დაზღვევის შესახებ კანონების მიღების კონცეფცია სხვადასხვა ქვეყნის კანონთა მოდელირება კი არ უნდა იყოს, არამედ ის მდგომარეობა, რაც ქვეყანაში არსებობს ეკოლოგიური, გეოდინამიკური, ჰიდროლოგიური, აგროკლიმატური, ურბანიზირების მასშტაბების სუსტი და მომლილი ინფრასტრუქტურის, ჯანმრთელობის რისკის ფაქტორების ზრდის, მძიმე სოციალური პირობების, კრიმინალური დემოგრაფიული სიტუაციების, ცვეთის ტოტალური აუარიამდე მისული სახალხო მეურნეობის ძირითადი ფონდების და ავარიული საცხოვრებელი ბინების, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დროებითი დაკარგვის, საკუთრების ტრანსფორმაციის დიდი ეკონომიკური და ორგანიზაციული დანაკარგების, სახელმწიფოს და მთლიანად სახალხო მეურნეობების წინაშე მესაკუთრის ღაბალი პასუხისმგებლობის (მესაკუთრის პასუხისმგებლობა არ შეიძლება მხოლოდ საგადასახადო პოლიტიკით მოწმდებოდეს!) პირობებში.

ამჟამად დაზღვევის შესახებ მიღებული კანონი წინგადადგმული ნაბიჯია. რა თქმა უნდა, წინგადადგმული ნაბიჯი არ ნიშნავს სრულყოფილს. მიღებული კანონი უფრო მეტად სხვა ქვეყნების კანონის ანალოგიას ემყარება. ქვეყანაში არსებული ობიექტური პირობები კი მასში სუსტად არის წარმოდგენილი. სამართლის ისტორიაში კარგადაა ცნობილი, ერთი ქვეყნის სამართლის რეცეპცია სხვა ქვეყნებში არასოდეს ხდება იმგვარად, რომ მან ნამდვილი სამართლიანობა შექმნას.

იმედია, ქვეყნის სინამდვილის ანალიზის საუკეთესზე პარლამენტი კვლავ დაუბრუნდება დაზღვევის შესახებ მიღებული კანონის დაშუტე-

1 ჟურნალი „ეკონომიკა“ № 1-3, 1996 წ. გვ. 3.
2 სეფრაგოვი – ეკონომიკური უსაფრთხოება. ეკონომიკის მდგომარეობა საფონდო ბაზარი და საბანაკო სისტემა. ჟურნალი „ეკოპროს ეკონომიკა“, № 6, 1996 წ.

[1] დ. უზნაძე, შრომები, ტ. II-IV, თბილისი 1964 წ., გვ. 392.

ბას.

არის ეკონომიკის აუცილებელი სფერო, რომელიც მხოლოდ მიმეული კონკურენციით არ შეიძლება იმართებოდეს, სფერო, რომელსაც სახელმწიფო რეგულირება, სახელმწიფო მასშტაბებით მიდგომა სჭირდება, სწორედ ასეთი სფეროა სადაზღვევო დაცვის ორგანიზაცია.

საქართველოს პრეზიდენტის 1997 წლის 28 იანვრის ბრძანებულებაში „საქართველოს ტერიტორიაზე სამში (სტიქიური) გეოლოგიური პროცესების განვითარებისა და მათგან მიწებისა და მიწისქვეშა ჰიდროსფეროს დაცვის ღონისძიებათა შესახებ“ ჩაწერილია: „საქართველოს უმთავრესი და ყველაზე ფასეული ბუნებრივი სიმდიდრე – წყალი და მიწა ყოველწლიურად განიცდის დიდ დანაკარგებს, რაც ხშირად შეუქცევად ხასიათს იძენს. ამ პროცესების შესაჩერებლად გაწეული ხარჯები, არც თუ იშვიათად, ნაკლებად ეფექტიანია და თან ახლავს მნიშვნელოვანი მატერიალური ზარალი“. სწორედ ამ დიდი დანაკარგების კომპენსირების საშუალება უნდა იყოს ყლობალური სადაზღვევო დაცვა და არა უწყებებში შექმნილი ე. წ. სადაზღვევო კომპანიები, რომლებიც ჩვენი პირობებისათვის სადაზღვევო დაცვის საშუალება კი არ არის, არამედ სადაზღვევო ელდორადოა.

პარლამენტმა მიიღო კანონი ეკოლოგიის შესახებ, სადაც მართებულად არის ჩაწერილი, რომ „საქართველოში ხორციელდება ეკოლოგიური დაზღვევა, მათ შორის ეკოლოგიურად განსაკუთრებით სამში საფრთხის ობიექტების სავალდებულო ეკოლოგიური დაზღვევა“. ალბათ, ეს კანონი შემდგომ გაფართოებულ და გაშლილ სახეს მიიღებს, რადგანაც დღეკანდელი ანთროპოგენური ზემოქმედების დიდი მასშტაბების პერიოდში დგება საკითხი: ეკოლოგია უწინარეს ყოვლისა, ხოლო ეკონომიკა შესაძლებლობის მიხედვით. ამიგომაც, დაზღვევას, როგორც ფსიქოლოგიური ეკონომიკის განვითარებას, ალგერნატივა არა აქვს.

გროვლოდიტბსაც – გამოქვაბულის ადამიანებსაც ჰქონდათ, ალბათ, თავიანთი მოსაზრების შესაბამისი სადაზღვევო დაცვა. ისინი გამოქვაბულში რომ იყვნენ, ჯერ აგროვებდნენ შეშას, დაანთებდნენ ცეცხლს, თვითონ კი გარეთ გადიოდნენ. ხურდებოდა კედლები და შემდგომ ფრთხილად განთავსდებოდნენ სიმბურვალის სიმლიერის მიხედვით. დღეს კაკობრიობა ცხოვრობს ყლობალური ურბანიზაციის პირობებში, სადაც დიდი ეკოლოგიური ხანძარი გიზგიზებს. დიდი ეკოლოგიური საშიშროებები განსაკუთრებით პოსტსაბჭოთა ქალაქების პრობლემაა. როდესაც ეს ქალაქები ერთიანი ეკონომიკური სივრციდან ამოვარდა, ვეღარ ულიან ინფრასტრუქტურას, ეკოლოგიური საშიშროება კი განვითარებად პროცესებად იქცა. დასაყლეთმა ქ. მოსკოვის წყალკანალიზაციის მოწესრიგებისათვის დიდძალი თანხა გამოყო. ცხადია, მარგო მოსკოვის ხათრით არავინ გამოყოფდა თანხებს, მიხვდნენ, რომ 9-10 მილიონიანი ქალაქის წყალკანალიზაციის მართვიდან გამოსელა მთელი მისი შედეგებით დიდ საშიშროებას შეუქმნიდა ევროპის კონტინენტის მნიშვნელოვან ნაწილს.

მაიას ცივილიზაციის დაღუპვის საიდუმლოება დიდხანს აუხსნელი რჩებოდა, ათას წელზე მეგი ხნის წინ ვეკატემალას ტერიტორიაზე აყვავებას მიაღწია ცივილიზაციამ, რომელიც ხუთ მილიონ მცხოვრებს ითვლიდა და უცვნ, დაახლოებით სამი-ოთხი თაობის განმავლობაში, შეწყვიტა არსებობა. დადგინდა, რომ ცივილიზაციის დაღუპვის მიზეზი შეიძლება გამხდარიყო მეგისმეგად ჭარბი მოსახლეობა, რომელმაც გამოიწვია საცხოვრებელი გარემოს დეგრადაცია. მყიფე ეკოსისტემამ ვერ აიგანა მეგისმეგი დაგვირთვა და ცივილიზაცია დაიშალა.

ჩვენს დროში, როდესაც დედამიწა ეკოლოგიურად მეგად გადაგვირთულა, ხოლო საცხოვრისი არე შეზღუდული, ხელოვნურად ურბანიზებული ქალაქები, რომ ამოვარდნენ ერთიანი ეკონომიური სივრციდან, დიდი დემოგრაფიული და ეკოლოგიური დაგვირთვების გამო ისინი საშიშროებას ქმნიან ცხოვრებისათვის. ამის დასაგრად საქართველოს მაგალითიც გამოდგება.

1923 წელს საქართველოს მოსახლეობა შეადგენდა 2439.4 ათასს, ქ. თბილისში ამ დროისათვის ცხოვრობდა – 238.5 ათასი. დღეს არსებობს ხუთნახევარმილიონიანი რესპუბლიკა თითქმის მილიონნახევრიანი დედაქალაქით, სადაც საცხოვრებელი ბინების დაახლოებით ორმოცი პროცენტი ამორგიებულია. წყალკანალიზაციის საერთო სიგრძე რამდენიმე ათას კმ-ს უახლოვდება, ასევე მთლიანად რესპუბლიკაში ურბანიზაციის დიდი მასშტაბია, ხოლო სახალხო მეურნეობაში თითქმის დაწყებულია დეინდუსტრიალიზაციის ღრმა პროცესები. ძნელი წარმოსადგენი არ არის სახალხო მეურნეობის ამოვარდნა ერთიანი ეკონომიკური სივრციდან, ეს კი რამდენ გაუთვალისწინებელ სგიეიური და სოციალური უბედურების გამომწვევ პოგტენციას მოიცავს.

ყველა ეს პროცესი იწვევს სადაზღვევო რისკების ყლობალურ ზრდას, მისი სადაზღვევო დაცვის გარეშე დაგოვება ქმნის დიდ ეკონომიკურ და სოციალურ საფრთხეს.

საქართველო იმყოფება არამარგო გეოპოლიგიკურ ცენგრში, არამედ, საამუხაროდ, რესპუბლიკის ტერიგორია აქტიური გეოდინამიკურ ბოლშიც არის მოქცეული (მსოფლიოში ორ მილიარდზე მეგი კაცი ცხოვრობს აქტიური მიწისძვრების ზონაში და ჩვენც მისი შემადგენელი ნაწილი ვართ). ბოლო ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, მცირე სიმლიერის გარდა, საქართველოს ტერიგორიაზე 20-ზე მეგი 7-9 ბალიანი მიწისძვრა მოხდა, 1991-1992 წლებში მიწისძვრებმა 500 კვ. კმ-ზე მეგი ტერიგორია მოიცვა. მეხსიერების დიდი დაძაბვა არ არის საჭირო, აჭარაში, აფხაზეთში, სვანეთში, სამეგრელოსა და სხვა რეგიონებში წყალღიღობით, უხვთოვლიანობით და მეწყერით გამოწვეული დიდი ზარალის გასახსენებლად. მოსახლეობაზე მარგო საცხოვრებელი ბინების განადგურების შედეგად სადაზღვევო ანაბღაურებამ 1986-1991 წლებში შეადგინა 294.0 მილიონი მანეთი, ანუ მაშინდელი კურსით 527 მილიონი აშშ დოლარი.

ამ წლებში საცხოვრებელ ბინებზე საშუალო წლიური სადაზღვევო პასუხისმგებლობა შეადგენდა 445,5 მილიარდ მანეთს ანუ დაახლოებით 700 მილიარდ აშშ დოლარს, სოფლის მეურნეობაში ამ პერიოდისათვის (საავალდებულო წესით იმზვევდა ქონების 60 პროცენტგი. ბარდა ამისა, ზარალების ღრის დანარჩენი 40 პროცენტის კომპენსაცია ბიუჯეტის ხარჯებიდან ხდებოდა). სადაზღვევო პასუხისმგებლობა შეადგენდა 599.7 მილიარდ მანეთს (მაშინდელი კურსით).

1991 წლიდან მოხდა საცხოვრებელი ბინების პრივატიზაცია, მაგრამ ჯერჯერობით არ არის შემუშავებული საბინაო რეფორმების პროგრამა, რომელიც ხელს უშლის არა მარგო საბინაო მშენებლობის განვითარებას, არამედ არსებული უზარმაზარი საცხოვრებელი ფონდების (საკუთრების მიუხედავად) მოვლას და შენარჩუნებას, რაც მთლიანად, (განსაკუთრებით დიდი ქალაქებისათვის) ქმნის დიდ ეკოლოგიურ საფრთხეს, აუარესებს მოსახლეობის სოციალურ პირობებს. პრივიტიზებული ბინები არსებობს ერთი შენობის მიგნით, ერთი სახურავის ქვეშ ათეულობით და ასეულობით მესაკუთრეა, ხოლო შენობის საერთო ინფრასტრუქტურა მოკლებულია ზრუნვას და დაცვას. დაზღვევამ უნდა უზრუნველყოს მთლიანად შენობისა და ასევე ცალკეულ მობინადრეთა ბინების სადაზღვევო დაცვა. ეს დღეკანდელ პირობებში სახელმწიფო სადაზღვევო ორგანიზაციის გარეშე შეუძლებელია.

საქართველოს სახელმწიფო დაზღვევა ამუშავებს პროგრამას ქვეყანაში მოსახლეობის საცხოვრებელი ბინების სადაზღვევო დაცვის სახელმწიფო ორგანიზაციის, ერთიანი სადაზღვევო პოლიგიკის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებს თანამედროვე რისკებს, შენობათა მდგომარეობას და მოსახლეობის მმიმე ეკონომიკურ პირობებს. ამ პროგრამის მთავარი მინაარსი ის არის, რომ ორჯერ და მეგად მცირედა სადაზღვევო გარიფები და ერთნახევარჯერ დიდდება ზარალის ასანაზღაურებელი თანხა. ეს ხომ ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური უსაფრთხოების დიდი გარანტიაა, იგი უადვილებს სოციალურ-ეკონომიკურ მართვას ქვეყნის ხელისუფლებას, უზრუნველყოფს მოქალაქეთა კონსოლიდაციას, ხელს უწყობს ქვეყნის სგაბილურობას. ასეთივე ღონისძიებები მუშავდება ძირითადი საწარმოო ფონდების (საკუთრების მიუხედავად) და სახალხო მეურნეობის დარგების გარანგირებული და იაფი სადაზღვევო უზრუნველყოფისათვის. მის განხორციელებას აუცილებლად ესაჭიროება სახელმწიფო სადაზღვევო მართვაც (სახელმწიფო დაზღვევას ქვეყნის ყველა რაიონსა და ქალაქში შენარჩუნებული და განმტკიცებული აქვს სადაზღვევო ორგანიზაციები, რომლის გარეშე ამ პრობლემის განხორციელება ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა).

პრეზიდენგის თაოსნობით დიდი მნეობრივი და მოქალაქეობრივი საქმე გაკეთდა, როცა საქართველოს მოქალაქეებს მიეცათ საკუთარი სახელმწიფოს პასპორგი. რაოდენ შეურაცხმყოფელია, როცა პირველ ქართულ პასპორგს ისე არ მოგცემენ, რომ სადაზღვევო პოლისი შიგ (ათი დოლარის ღირებულების) პურის წიგნაკის გალონიცით არ ჩაგიწებონ. დიდი ცინიზმია ისიც, რომ თუ ხანდაზმული ხარ, არ დაგაზღვევენ, დაუზღვეველად კი თურმე შეიძლება პასპორგიც არ მოგცენ. ერთხელ თბილისის მოქალაქეთა კავშირის გამგეობასთან მეხვედრისას ბრალად წამომყენეს ეს საკითხი, ზოგიერთის ეგონა, ასეთი „დაზღვევის“ სახელმწიფო დაზღვევა აგარრბდა. უარესი მდგომარეობაა მეგზერთა დაზღვევის საქმეში. ვიღაცის მიერ შემოღებული ნებაყოფლობით დაზღვევას საუწყებო, ან რომელიმე ე. წ. „საადაზღვევო“ ფირმასთან შეთანხმებით, ამ ხელშეკრულებით ვინ იცის, რას და როგორ ახორციელებს. ესეც იწვევს მოქალაქეთა არამარგო გარანგირებული სადაზღვევო დაცვის გარეშე დაგოვებას, არამედ საყოველთაო უკმაყოფილებას, რაც მთავრობის ავგორიგეგსაც ხელყოფს.

საქართველოს სახელმწიფო დაზღვევამ მეგად ოპგიმალური პირობებით მოამზადა სგრაგეგიული სასოფლო-სამეურნეო კულტურების სავალდებულო დაზღვევის შესახებ დადგენილების პროექტი, რომელიც წარედგინა მინისგრთა კაბინეგს და 1995 წლის 26 აგვისგოს მიღებულ იქნა № 523 დადგენილება.

საქართველოს სახელმწიფო დაზღვევამ ადგილებზე, სახელმწიფო დაზღვევის ფირმების მეშვეობით, კოლოსალური სამუშაო გასწია დაზღვევის გაგარებისათვის (დაზღვევის ორგანიზაციის უმრუნველყოფის საქმეში ხელშეწყობა მთავრობის დადგენილებით დავალებული აქვს სოფლის მეურნეობის და სურსათის სამინისგროს, ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებს), მაგრამ იგი ვერ განხორციელდა. 1996 წლის 3 მაისს გამოიცა საქართველოს პრეზიდენგის ბრძანებულება „სადაზღვევო სფეროში კონკურენგული გარემოს ჩამოყალიბების შესახებ“. ამ ბრძანებულებით მართებულად გაუქმდა საქართველოს რესპუბლიკის მინისგრთა კაბინეგის 1994 წლის 23 აგვისგოს № 584 დადგენილება „საიმპორგო გვირთების სადაზღვევო კომპანია „ალდაგში“ სავალდებული დაზღვევის შესახებ“. ამ საკითხის განხილვისას (საქართველოს სახელმწიფო დაზღვევის გამგეობას დაევალა დადგენილების პროექტის ვიზირება) ჩვენ გარკვევით მიეუთითეთ, რომ ასეთი დადგენილების მიღება მთავრობაში კანონსაწინააღმდეგო იქნებოდა, მაგრამ ჩვენი აზრი არავინ გაითვალისწინა.

პრეზიდენგის ბრძანებულების მეორე პუნქტი ასე ჩამოყალიბდა: „იპრძალოს ეწსკალუმური უფლებების მინიჭება სადაზღვევო სფეროში ყველა საწარმოსათვის, მიუხედავად მათი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა“. სწორედ ეს პუნქტი გახდა საბაბი იმისა, რომ სოფლის მეურნეობაში ვითომ დაიწყო ძებნა სხვა სადაზღვევო ორგანიზაციებისა, სადაც ისინი სავალდებულო წესით დაიზღვევენ ქონებას. ფაქტიურად, არაგინ არსად არაფერი დაუზღია და სოფლის მეურნეობამ 1996 წელს მილიონობით ბარალი განიცადა, რაც არავისგან ანაზღაურებულა. ხოლო თითოოროლამ რომ დაიზღვია სახელმწიფო დაზღვევაში, ამან უმძიმესი ფინანსური მდგომარეობა შეუქმნა თვით სახელმწიფო დაზღვევასაც. სადაზღვევო ბაბა არ იქნა შესწავლილი, სავალდებულო დაზღვევას განსაორციელებდა თუ არა მეურნეობა, ამის შესახებ რაიმე მაკონგროლებელი მექანიზმიც არ იქნა შემუშავებული, შეიქმნა სადაზღვევო ქაოსი და მილიონობით ღირებულების ქონება სოფლის მეურნეობაში დაუზღეველი დარჩა. ამან კიდევ უფრო დაამძიმა მათი ფინანსური პირობები, რეალური საფრთხე შეუქმნა ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების განმტკიცების ერთ-ერთ წამყვან დარგს.

ვინც ბრძანებულების მომზადებისათვის პასუხისმგებელია, დიდი ანალიზის, დაფიქრების, სათანადო ეკონომიკური გათვლის გარეშე არ უნდა აკეთებდეს იმას, რაც მილიონობით ბარალს მიაყენებს ქვეყანას. დაზღვევის სფეროში კანონი არ იყო მიღებული, რაიმე მარგეგულირებელი ორგანო არ შექმნილა და როგორ შეიძლებოდა სადაზღვევო სფეროში კონკურენგნარაინის დეკრეგირება?!

უფრო მეგიც, 1997 წელს დაზღვევის შესახებ მიღებულ კანონში ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე გაუქმდა სოფლის მეურნეობაში საკალდებული დაზღვევა, რამაც მთლიანად ქაოსი შექმნა დაზღვევის ამ სფეროში, უდიდესი ბარალი კი ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე დარჩა და უმძიმეს პირობებში ჩააყენა სოფლის მეურნეობის მწარმოებლები.

როცა ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში აგროკლიმაგური და სხვა ყლობალური მეწაევე რისკებისაგან ყოველწლიურად საშუალო მოსაგლის 40 პროცენგზე მეგი იკარგება, ზოგიერთ რეგიონში კი ხშირად ასი პროცენგიც, ერთიანი სადაზღვევო დაცვის სახელმწიფო ორგანიზაციის გარეშე სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაგოვება ქვეყნის სასურსათო დამოუკიდებლობის დაკარგვას ნიშნავს, მთელი მისი უარყოფითი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგებით, ბუნებრივია, ეს ხელს უშლის ქვეყნის, როგორც ეკონომიკურ უსაფრთხოებას, აგრეთვე მის უშიშროებასაც.

ქვეყნის სახალხო მეურნეობის დარგების სადაზღვევო დაცვის განვითარებისათვის, ასევე ჯანმრთელობისა და სიცოცხლის სადაზღვევო ოპგიმალური პირობების შექმნისათვის, როგორც აღენიშნე, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დაზღვევის შესახებ კანონის მიღებას. აქ დიდი სფრთხილე გვმართებს. კიდევ ერთხელ ვიმეორებ: დაუშვებელია განვითარებული ქვეყნების კანონების მოდელთა შეჯარება. განა შეიძლება ამერიკის მაგალითი პირდაპირ გადმოვიღოთ? ეს ხომ ის ქვეყანაა, რომლის მოსახლეობა მსოფლიო მოსახლეობის 6 პროცენგს შეადგენს და მოიხმარს მსოფლიო რესურსების 35 პროცენგზე მეგს. ან შეიძლება იმ ქვეყნების მოდელი გადმოიღო, სადაც დაზღვევის რეიგინგი უმაღლესია?! მაგალითად, აშშ-ში – 2067.6 დოლარი; შვეიცარიაში – 2923.1; იაპონიაში – 2576.6; გერმანიაში – 1329.3; ბრიგანეთში – 1769.4; ესპანეთში – 532.3 (ყველაზე მცირე განვითარებულ ქვეყნებს შორის); რუსეთში – 1.7 (საქართველოში დაახლოებით იმდენი, რაც რუსეთს აქვს) აშშ დოლარი.

თუ კლავე სუბიექტურად დაინტერესებულთა განმრახვებით მოხდება კანონის მიღება, ასეთი „კანონი“ უკანონობის დამადასტურებელი ღა დამცავი იქნება. დღეს სუბიექტური მიდგომით ნამდვილად არ შეიძლება დაზღვევის შესახებ კანონის მიღება, თუ მას საფუძველად არ ულევს ის საადაზღვევო რისკები, რაც ქვეყანაში არსებობს. რეპრესიულ ძალებს ყოველთვის უნდა ჭარბობდეს საბოგადოების, სახელმწიფოს პრეკენგული ღონისძიებები. კანონი სწორედ ამას უნდა უწყობდეს ხელს, სხვა შემთხვევაში არასწორი და არაშუსგი კანონი (განსაკუთრებით ეკონომიკის სფეროში) არყევს ეკონომიკურ უსაფრთხოებას, ხელს უშლის საბოგადოებაში ინგეგრირებასა და სგაბილურობას.

მმიმე ეკონომიკური, სოციალური, ეთიკური, სხვადასხვა გრაფიკების (სადაც მოსახლეობის თითქმის მესამედი სხვა ერი და ხალხია) და, რაც მთავარია, რისკების (აკადემიკოს ცოგნე მირცხულავას გამოკვლევით საქართველო წარმოადგენს რისკების ლაბორაგორიას!) მქონე ქვეყნის სადაზღვევო დაცვა არ შეიძლება კონკურენციის მექანიკური გაგვით მართო, ან მექანიკურად გადმოღებული კანონების მოდელები დაეკანონო. ეს დაახლოებით იმას ნიშნავს, კაცს საცვლის ფეღიე არ ჰქონდეს და მოდების ძვირადღირებულ ალბომებს ყიდულობდეს.

სავსებით სწორად შენიშნა ჩვენი ქვეყნის პრეზიდენტმა ქვეყნის უშიშროების საბჭოს ერთ-ერთ სხდომაზე, რომ ჩვენ ის კი არ უნდა გადმოვიღოთ განვითარებული ქვეყნებიდან, ახლა იქ რა მდგომარეობაა, არამედ როგორ ვითარდებოდნენ, იქიდან უნდა დავიწყოთ. ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ პარლამენტი დიდი სიბრძნით და გულმოდგინეობით კვლავ განიხილავს დამცავის შესახებ კანონს, სადაც მთლიანად იქნება გათვალისწინებული სახელმწიფოს ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვა, ქვეყნის მოსახლეობის სოციალური და ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება.

არ შეიძლება სადამცველო დაცვის ორგანიზაციის მკაცრი სახელმწიფო რეგულირების გარეშე დაგოვება. მით უფრო, როდესაც მთელ მსოფლიოში იბრძლება ცივილიზაციის რისკეკენ ადამიანის არსებობას, ასეთ დროს ქვეყანაში კერძო ინიციატივით სადამცველო დაცვის კონკურენციული მართვა ოკეანის ცხრაბალიან ტალღებში ასობით პატარა ნავის შეგდებას ნიშნავს.

ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების ერთ-ერთი საფუძვლიანი გარანტი შეიძლება იყოს მხოლოდ გლობალური მასშტაბით სადამცველო დაცვა.

Страхование – гарант экономической безопасности страны (Аннотация)

Пачулия Р. Д.,
генеральный директор акционерного общества "Государственное страхование Грузии"

Защита экономической безопасности является основой безопасности страны.

Без защиты экономической безопасности невозможно динамичное развитие экономики страны, соответственно развития недостижим рост общественного прогресса.

В экономической науке и среди ученых экономистов главным образом распространено единое мнение по вопросу основных требований экономической безопасности.

В системе экономической безопасности все еще не уделяется должного внимания экономике страхования.

В настоящее время масштабность и экономическое назначение страховой защиты определяются тем, что природные и экономические риски перманентно возрастают, большой ущерб наносится факторам развития экономики.

Нерациональное отношение человека к природе обусловило иррациональность его же существования в самой природе. Человечеству приходится жить в эпоху рисков, поэтому адаптация производственной, культурной и духовной жизни общества определяет будущее цивилизации.

Увеличивается рискоемкость цивилизации, которая предопределяет государственное отношение к страхованию как одному из гарантов экономической безопасности страны.

В таких условиях репрессивные явления систематически расширяются, а превентная деятельность общества и государств, чтобы быть выше репрессивной, может осуществляться только при макрострахової защите, а не при расчленении страхования по городам, областям, тем более по ведомствам.

მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკა

მარიამ მირიანაშვილი
საქართველოს პარლამენტის ქალთა და ბავშვთა დაცვის და ოჯახის განვითარების საკითხთა ქვეკომიტეტის თავმჯდომარე

აკაკანელ სულაბერიძე
ე.მ.კ., საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე

უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ტრანსფორმაციის ფონზე მნიშვნელოვანი რაოდენობრივი და თვისებრივი ცვლილებები მოხდა ქვეყნის სოციალურ-დემოგრაფიულ განვითარებაში. შესამჩნევად შეიცვალა ქვეყნის მოსახლეობის სოციალურ-დემოგრაფიული ქცევა და მეგ-ნაკლებად დაარღვა მისი კანონზომიერი პროცესის ევოლუციური ფორმა.

თაობათა ცვლის რეჟიმის (შობადობა, მოკვდაობა) კანონზომიერებათა დარღვევამ განაპირობა ქვეყნის დემოგრაფიული დაბერების მაღალი დონე, რაც დეპოპულაციის საშიშროებას ქმნის. გაძლიერდა შიგა და გარე მიგრაციული პროცესები. გარკვეულწილად ხდება ოჯახის დეგრადაცია. შეჩერდა მისი ნუკლეარიზაცია და მრავლდება მრავალთაობიანი რთული ოჯახები, სადაც სოციალურ-ეკონომიკური სიღუხჭირის შედეგად გახშირდა შიგა-ოჯახური კონფლიქტები. გაღრმავდა „კონფლიქტი" ოჯახსა და სახელმწიფოს შორის. სახელმწიფო ვეღარ ასრულებს თავის „ვალდებულებებს" ოჯახის წინაშე. ამის შედეგად ოჯახი უკვე დაბალკონკურენტუნარიან სოციალურ-დემოგრაფიულ უჯრედად გვევლინება, და თავის მხრივ, ოჯახშიც დაარღვა სახელმწიფოსადმი „ვალდებულებების„ შესრულების პასუხისმგებლობა. იგი სრულად ვეღარ ასრულებს სამ ძირითად ფუნქციას:

აღწარმოებითის, ანუ თაობათა განახლების,
ახალი თაობის აღზრდისა და სოციალიზაციის,
აქტიურ როლს ერთობლივი პროდუქტის წარმოებაში.

უაღრესად რთულ პირობებში აღმოჩნდა ქალი, როგორც ოჯახის დედა-ბურჯი, რომელმეც ბევრადაა დამოკიდებული ქვეყნის მომავალი. თუ აღრე ქალი პრესტიჟისათვის მუშაობდა და სამუშაოს აღვილად უსამუშოდა თაობის აღზრდას, დღეს იგი ოჯახის გამოსაკვებად უკვე იძულებით შრომას ეწევა და რეალურად უჭირს ორი დიდი ფუნქციის — დედობისა და საზოგადოებრივი (პროფესიული) საქმიანობის შეხამება. დედათა და ჩვილთა მოკვდაობის მაჩვენებელი საქართველოში სამჯერ და მეგად აჭარბებს საერთაშორისო სტანდარტებს. დეგრადაციის განიცდის ბავშვთა და ახალგაზრდობის აღზრდის სისტემა. ბავშვიან ოჯახებმე განსაკუთრებით ნეგატიურ გავლენას ახდენს სახელმწიფო საოჯახო პოლიტიკის არსებობა.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლას საქართველოს მოსახლეობა ერთობ მოუმზადებელი შეხვდა. საქართველოში, ისევე როგორც ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკებში, ეკონომიკის გარდამავალი პერიოდი არ დაგეგმილა და ორგანიზებულად არ განხორციელებულა, ამიტომ მას არც წარმაგებები მოჰყოლია. ეკონომიკური რეფორმების პროცესში რეორგანიზებული მოსახლეობის სოციალური დაცვის სისტემა თანამედროვე სახით აღმოჩნდა საბაზრო ურთიერთობებისაკენ გარდამავალი პერიოდის პირობების არაადეკვატური. ამ ფონზე ქვეყანაში შეიქმნა ერთობ კრიტიკული დემოგრაფიული ვითარება, რომლის უკან ერის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დგება.

საქართველოს დემოგრაფიული განვითარების ნეგატიურმა ტენდენციებმა ჯერ კიდევ 80-იანი წლების ბოლოს ქვეყნის დემოგრაფიული განვითარების კონცეფცია-პროგრამის შემუშავების აუცილებლობა წარმოშვა, რომელიც პროფ. ლ. ჩიქავას ხელმძღვანელობით შეიქმნა კიდეც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის განყოფილებაში. მიუხედავად იმისა, რომ პროგრამის ძირითადმა მიმართულებებმა, ცალკეულმა ღონისძიებებმა და რეკომენდაციებმა მაშინდელი მთავრობის მოწონება დაიმსახურა, იგი მაინც პრაქტიკულად არ განხორციელებულა, რაც ქვეყანაში მომხდარმა პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა განაპირობეს. ბუნებრივია, ისმის კითხვა: შემუშავებული დემოგრაფიული განვითარების კონცეფცია-პროგრამა გამოსადეგია თუ არა დღეისათვის?

თავისთავად მას მრავალი დადებითი მხარე გააჩნია და მასში მოგანილი ბევრი წინადადება და გასაგარებელ ღონისძიებათა პაკეტი არსებულ ვითარებაში კიდევ უფრო აქტუალური გახდა, მაგრამ იგი, ჩვენი აზრით, მაინც მნიშვნელოვან გადამუშავებას საჭიროებს. საქმე ისაა, რომ: ჯერ ერთი, კონცეფცია-პროგრამა ძირითადად იმ დროს გაბატონებულ კომუნისტურ იდეოლოგიაზე იყო დაფუძნებული; მეორეც, მიუხედავად იმისა, რომ მისი რეალიზაცია დამოუკიდებელი საქართველოსთვის იყო ნავარაუდევი, ბევრი წინადადება და რეკომენდაცია ძაინც საბჭოურ ცენტრალიზებულ დაგეგმვას ემყარებოდა და ნაკლებად ითვალისწინებდა საბაზრო ეკონომიკის თავისებურებებს; მესამე, ალბათ ნაკლად უნდა მივიჩნიოთ სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი როლის წინ წამოწევა და ოჯახისადმი მაქსიმალური პატრონაჟში, რაც დღევანდელობის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, უკვე მიუღებელია. მიუხედავად შემოაღნიშნულისა, ახლად შემუშავებულ კონცეფციაში ბარკეული გრანსფორმაციით მეგ-ნაკლებად გათვალისწინებულ უნდა იქნეს აღრინდელის ძირითადი მიმართულებები, ამასთან მაგრამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს საოჯახო პოლიტიკას.

ამ მიზნით, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის „მდგრადი და უსაფრთო, ერთიანი სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო ეროვნული პოლიტიკის კონცეფცია-პროგრამის" შემუშავებას. გაეროს რეკომენდაციით, „ოჯახის განმტკიცებისკენ მიმართული პოლიტიკა და მესაბამისი კანონმდებლობა უნდა იქცეს ეროვნულ მთავრობათა და მთავრობათაშორისი ორგანიზაციების საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებად".

აქედან გამომდინარე, კონცეფცია-პროგრამის ეენერალური მიზანია სოციალურ-ეკონომიკური მექანიზმებით სოციალურ-დემოგრაფიულ პროცესებზე ზემოქმედება, რაც უზრუნველყოფს 1998-2006 წწ. საბაზრო ურთიერთობების შესაბამის მოსახლეობის (ოჯახის) აქტიურ სოციალურ-დემოგრაფიულ ქცევას.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აუცილებელია კონცეფციის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძველი ემყარებოდეს ქვეყნის განვითარების სტრატეგიას, რომლის შემუშავება ერთობ საშურია. ჩვენი აზრით, როგორც ქვეყნის განვითარების ისტორია და დღევანდელობაც

ადასტურებს, არ შეიძლება პრობლემისადმი ერთმნიშვნელოვანი მოდერნისტული მიდგომა (შოკური თერაპია; მონეტარიზმი და ა. შ.). უკე ადრეა სტრატეგიულ განვითარებაში აღებული დაეთმოს ქვეყნის გრადიციებსაც, რომელსაც გარკვეული გრანსფორმაციით ფართოდ იყენებს მრავალი ქვეყანა. მათი მომიერი შეხებებით ქვეყნის განვითარების მოღელად ნეოგრადიციონალიზმი წარმოგვიდგება. სწორედ ამიგომ კონცეფციის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძველი „დემოგრაფიული გადასვლის" თეორიასთან შეხებაზეა „სარგებლიანობის" თეორიაც უნდა იყოს. საქმე ისაა, რომ სწორედ მოდერნიზმმა განაპირობა ბოლო წლებში „ბავშვთა-ცენტრიზმი", რის შედეგადაც ბავშვი ოჯახში აღმოჩნდა როგორც მომხმარებელი, რომლის კეთილდღეობისკენაც იყო მიმართული ოჯახის მთელი ბიუჯეტი (როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი). სბაბრო ეკონომიკის ფონზე აქტიური საოჯახო პოლიტიკით შესაძლებელი ხდება ბავშვს ოჯახში შეხედონ არა როგორც მარტო მომხმარებელს, არამედ მწარმოებელსაც, განსაკუთრებით სოფლად. ეს კი, თავის მხრივ, შობადობის მრდის სტიმული იქნება. თავისთავად მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება სახელმწიფო საოჯახო პოლიტიკას, თუ როგორი იქნება იგი და რა მიმართულებით წარიმართება.

ქვეყნის სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკის მდგრადობას ჩვენ განვიხილავთ როგორც მდგრადი ოჯახის საფუძველს, რომელიც უნდა აკმაყოფილებდეს თაობათა აღწარმოების ეროვნულ ინტერესს. ამიგომ ქვეყნის ხელისუფლებამ ამთავითვე უნდა განსაზღვროს და ოფიციალურად გამოაცხადოს მოსახლეობის აღწარმოების თუ როგორი რეგიმია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური, ეკოლოგიური და დემოგრაფიული განვითარებისთვის ხელსაყრელი, შობადობის როგორი დონეა საჭირო, რათა ერი არ დაბერდეს და გადაშენების საფრთხე არ შეექმნას. უსაფრთხო განვითარების ორიენტირებად უნდა შემუშავდეს თაობათა განახლების ინდიკატორულ მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც წარმოაჩენს სახელმწიფო სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის უსაფრთხოების დონეს.

სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის მიბანმიმართულოობას და ეფექტიანობას ბევრად განაპირობებს მასში გათვალისწინებულ ღონისძიებათა თვისებრიობა. საქმე ისაა, რომ თვით სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა მოსახლეობის ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის ნაწილია და მის მიმართულებათა ზუსტად განსაზღვრას მოითხოვს.

დემოგრაფიული პოლიტიკის სპეციფიკური თავისებურება საშუალებას იძლევა გამოიყოს იგი ერთიანი სოციალური პოლიტიკიდან, რაც ღენადაც მისი ძირითადი მიმართულება მოსახლეობის აღწარმოებაზე ზემოქმედებაა. ამიგომ ზუსტად უნდა განისაზღვროს მისი კონკრეტული მიმნობრივი ორიენტირები, გაგარების ვადები. ასეთ ორიენტირებად გვევლინება მოსახლეობის რაოდენობრივი ზრდის ტემპი, შობადობისა და მოკვდაობის დონე, დაბერების მაჩვენებელი, სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და სხვა. სწორედ ამ მაჩვენებელთა შეფასებით გაირკვევა უსაფრთხო დემოგრაფიული პოლიტიკის ეფექტიანობა. ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მთავრობის პოზიციას, თუ აღწარმოების როგორი დონე მიაჩნია მას ქვეყნისათვის საჭიროდ.

დემოგრაფიული პოლიტიკისგან უნდა განვასხვავოთ საერთო (ზოგადი) სოციალური პოლიტიკა, რომელიც დემოგრაფიულ პროცესებზე ზემოქმედების სპეციალურ მიზანს არ ისახავს, მაგრამ ამა თუ იმ სახით, გარკვეულწილად, ხელს უწყობს მოსახლეობის აღწარმოების სასურველ რეჟიმს, რომელსაც ქვეყნის ხელისუფლება და მთავრობა ისახავენ ორიენტირად.

საოჯახო პოლიტიკა (რომელიც ქვეყანაში ფაქტიურად არ გარდებოდა და თვით ტერმინიც ამ ბოლო დროს შემოვიდა სმარებაში). შეიძლება ითქვას, ვიწრო გაგებით, დემოგრაფიული განვითარების ჩარჩოებს არ სცილდება, მაგრამ ფართო გაგებით, მასში გაერთიანებულია როგორც დემოგრაფიული, ასევე სოციალური პოლიტიკის ღონისძიებანი. ამდენად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საოჯახო პოლიტიკა არის ოჯახის სამივე ფუნქციის ურთიერთქმედებისაკენ მიმართული სახელმწიფოს ერთიანი სოციალური და დემოგრაფიული პოლიტიკის ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც ხელს უწყობს ოჯახის ჰარმონიულ განვითარებას. იგი განხილება როგორც სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი და წარმოადგენს პრინციპების, შეფასებებისა და ორგანიზაციული, ეკონომიკური, სამართლებრივი, სამეცნიერო, ინფორმაციული, პროპაგანდისტული და საკადრო ღონისძიებათა ერთიან სისტემას, მიმართულს ოჯახის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, მისი ხარისხის ამაღლებისაკენ.

კონცეფციის ზენერალური მიზნიდან გამომდინარე, მისი გაგარებისთვის უნდა გავითვალისწინოთ, რომ:

სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის ობიექტი არის ოჯახი. სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკა შესაძლებელია ეფექტურად ფუნქციონირებდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ბევრულნენება ერთიანი სახელმწიფო პოლიტიკის ორგანულ ელემენტად და დაკავშირებულია ყველა მის მიმართულებასთან.

სახელმწიფო სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის ღონისძიებათა პრიორიტეტულობა ოჯახის პრობლემათა სიმწვავისა და მნიშვნელობის საფუძველზე, მისი ძირითადი ფუნქციების რეალიზაციის გავლენის ხარისხით, სახელმწიფოს ფინანსური და რესურსული შესაძლებლობების გათვალისწინებით განსაზღვრება.

სახელმწიფო სოციალურ-დემოგრაფიული და საოჯახო პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები შემდეგნაირად წარმოგვიდგება: 1. დემოკრატიულობა და ზოგადსაკაცობრიო ხასიათი; 2. პრიორიტეტულობა ზენერალური მიზნიდან გამომდინარე; 3. ეტაპობრიობა; 4. რეგიონალიზმი; 5. სამართლებრივი უზრუნველყოფა და კონსტიტუციურობა; 6. არაპარტიულობა; 7. ობიექტურობა; 8. ოჯახებისა და მისი წევრების თანასწორობა სოციალური მდგომარეობის, ეროვნების, რელიგიური მრწამსის, სქესისა და ასაკის მიუხედავად; 9. ოჯახისა და სახელმწიფოს პარტნიორობა.

ზენერალური მიზნიდან გამომდინარე, კონცეფცია-პროგრამა ევოლუციურ განვითარებას ეფუძნება და სამ ეტაპს მოიცავს: ა) სარეაბილიტაციო (1998-2002 წწ.), ბ) სტაბილიზაციის პერიოდი (2003-2005 წწ.), გ) ევოლუციური კანონზომიერების უზრუნველყოფა. პირველი ორი ეტაპი ემთხვევა ბაერის მიერ გამოცხადებულ მსოფლიოში სიღატაკის ლიკვიდაციის ათწლიან პერიოდს (1996-2006 წწ.), მესამე ეტაპიდან კი, ალბათ, დაიწყება აღწარმოების მეოთხე ფაზა, რომლის დროსაც ხდება მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მეტნაკლები სტაბილური განვითარებისათვის აუცილებელი ევოლუციური განვითარების უზრუნველყოფა.

კონცეფციის ძირითადი ამოცანაა: ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინდიკატორი ბევრის შესაბამისად განისაზღვროს ქვეყნის სოციალურ-დემოგრაფიული განვითარების პრიორიტეტები და საოჯახო პოლიტიკის ეროვნული პროგრამის ძირითადი მიმართულებები. ქვეყნის კონსტიტუციიდან გამომდინარე, შექმნას სოციალურად ორიენტირებული სახელმწიფოს ფორმირების პირობები.

კონცეფცია-პროგრამის ყურადღების ცენტრში ოჯახი — განსაკუთრებით ახალგაზრდა ოჯახი უნდა იყოს, რათა მოხდეს მისი ძირითადი ფუნქციების რეაბილიტაცია. მიგვაჩნია, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ძირითადი აქცენტი ოჯახის ეკონომიკაზე უნდა იქნეს გადაგანილი. ოჯახის ბიზნესის (სოფლად ფერმერული მეურნეობების) განვითარებით ბევრად უფრო ადვილად გადაიჭრება დასაქმების პრობლემა. ამას განაპირობებს სახელმწიფო და პრივატიზებულ საწარმოთა უმოქმედობა ან მათი მნიშვნელოვნად შეკვეცილი მუშაობის რეჟიმი. უცხოეთის ქვეყნების გამოცდილება ადასტურებს, რომ ინვესტიციების წარმართვა ოჯახურ ბიზნესზე უფრო ეფექტიანია და ბევრად უფრო მცირე დრო სჭირდება როგორც მცირე და სამუალო ბიზნესის განვითარებას, ასევე გაწეულ ინვესტიციათა უკუგებას.

კონცეფცია-პროგრამის ძირითად მიმართულებებად წარმოგვიდგება: ოჯახი და ბიზნესი (ოჯახის ეკონომიკა); ოჯახის განმტკიცება და შობადობის ოპტიმიზაცია; თვითმენახვითი ქცევა (ჯანმრთელობა); ხანდაზმული ადამიანები; ახალგაზრდა ოჯახი; ქალთა დასაქმება და ახალი თაობის აღზრდა; მიგრაცია და განსახლება; ხიზნები და ლტოლვილები; მოსახლეობის (ოჯახის) სოციალურ-დემოგრაფიული და ეკონომიკური განათლება, ოჯახის მონიტორინგი (ინფორმაციული უზრუნველყოფა) და სხვა, რომლებიც კვლევის პროცესში დაზუსტდება.

კონცეფცია-პროგრამაში უნდა განისაზღვროს თითოეული ქვეპროგრამის მიზანი; მიმართულება, მესრულების ვადები (ეტაპი), პასუხისმგებელი შემსრულებელი, მოსალოდნელი შედეგი, მიმართულების (ღონისძიებათა) ღირებულება.

ქვეპროგრამებში ცალკე უნდა გამოიყოს პრიორიტეტული სახელმწიფო პროგრამები (მაგ. „ახალგაზრდა ოჯახი და ბიზნესი", „სოციალური ანომალიები", „უმეთვალყურეო ბავშვები" და სხვა) გარკვეულ ეტაპზე შესასრულებლად.

კონცეფცია-პროგრამის პრაქტიკული რეალიზაცია მოითხოვს ინსტიტუციურ რეფორმასაც. განსაკუთრებულ მომენტად ეთვლით საკანონმდებლო და სამთავრობო ხელისუფლების გვერდით, მეცნიერების, მასმედიის, არასამთავრობო ორგანიზაციების და უცხოეთის ჰუმანიტარული ორგანიზაციების კოორდინირებული მოქმედების სრულყოფას. მნიშვნელოვან ყურადღებას ვუთმობთ ოჯახის მონიტორინგის არასამთავრობო ღონეზე წარმოებას, რაც საშუალებას მოგვცემს ინდიკატორულ მაჩვენებელთა სისტემის მეშვეობით ვაკონტროლოთ ცალკეული პროგრამების შესრულება და მოვახდინოთ მისი შემდგომი კორექტირება და კონკრეტიზაცია.

კარგად გვესმის, რომ პროგრამის შემუშავების შემდეგ დაწყებულ სოციალურ-დემოგრაფიულ რეფორმას საკმაოდ დიდი თანხები სჭირდება, მაგრამ მისი ეფექტურივი და რეგიონული განსორციელება მის დაფინანსებას რამდენადმე გააიოლებს და ეკონომიკურ რეფორმას ხელს არ შეუშლის.

Социально-демографическая политика устойчивого и безопасного развития (Аннотация)

Мирианашвили М. И.,
председатель подкомитета парламента Грузии по защите женщин и детей, вопросам развития семьи

Сулаберидзе А.В.,
к.э.н., заместитель директора Института демографии и социологических исследований АН Грузии

Протекающая в Грузии политическая и социально-экономическая трансформация оказала значительное влияние на режим воспроизводства населения. Семья полностью уже не выполняет трех основных функций: воспроизводительную, или возобновления поколений, воспитания нового поколения и социализации, активную роль в производстве совокупного продукта. В весьма сложных условиях оказалась женщина как мать, которая, исходя из трудного положения семьи, вынуждена заниматься тяжелым трудом. Вызывает озабоченность рост смертности и особенно младенцев, что на фоне снижения уровня рождаемости быстрыми темпами создает в стране опасность депопуляции.

В существующих сложных условиях необходимо разработать государственную концепцию - программу социально-демографической и семейной политики, главной целью которой является влияние на социально–демографические процессы посредством социально-экономических механизмов, что обеспечивает соответствующее рыночным отношениям активное социально-демографическое поведение населения.

Устойчивость социально-демографической политики страны рассматриваем как основу устойчивой семьи, которая должна обеспечивать национальный интерес воспроизводства поколений. Поэтому правительство страны уже сейчас должно определить и официально объявить, какой режим воспроизводства населения приемлем для социально-экономического, экологического и демографического развития государства. В качестве ориентиров безопасного развития надо разработать основные направления возобновления поколений, система индикаторных показателей контроля которых отражает уровень безопасности государственной социально-демографической и семейной политики.

საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის რეორიენტაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები

თენგიზ ჯინჯოლავა

საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრის მოადგილე

ორი წელია, რაც საქართველოში ჯანდაცვის სისტემის რეორიენტაციის რთული, მრავალწახნაგიანი და მრავალგვარი პროცესი მიმდინარეობს, რომელშეც საზოგადოებაში არაერთგვაროვანი, ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრებებია გაჩენილები. აზრთა სხვადასხვაობა გაპირობებულია იმითაც, რომ საქართველოში ჯანდაცვის ეკონომიკური კვლევისა და შესაბამისი აზროვნების ტრადიციები სამწუხაროდ თითქმის არ არსებობდა, რამაც მოსაზრებების ფორმირება გამოიწვია ძირითადად ემოციურ ფონზე — სურვილებისა და შთაბეჭდილებების დონეზე.

ამიგომ, დღესაც კი აუცილებელი ხდება რეორიენტაციის გამომწვევ მიზეზებზე საუბარი. ძირითადად ორი კითხვა ისმება — 1) რაგომ ვერ შეძლო ძველმა, აპრობირებულმა მოდელმა წარმოქმნილი პრობლემების მოგვარება და 2) იქნებ ჯობდა გაგვეკეთებინა რეფორმა, რომლის დროსაც ძველი მოდელი შენარჩუნდებოდა არსებითი ცვლილებების შეგანთით და ამით თავიდან ავიცილებდით რეორიენტაციის აუცილებლობას, როცა თვისებრივად ახალი მოდელის შემუშავება და დანერგვა საჭირო.

ამ საკითხებში გარკვევისათვის აუცილებელია მოკლედ მაინც იქნას დახასიათებული 1995 წლის 10 აგვისტოს გადაწყვეტილების მიღებამდე ჯანდაცვის სისტემაში არსებული ძირითადი პრობლემები.

იმ პერიოდში საქართველოში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისის ფონზე მიმდინარე პოლიტიკური სისტემის და მისი სოციალურ-ეკონომიკური ორგანიზაციის რადიკალური გარდაქმნის პროცესში ჯანდაცვის ორგანიზაციის მოქმედი „საბჭოური" მოდელი მართვის უაღრესად ბიუროკრატიზებული ფორმით, დაბალეფექტიანი ეკონომიკური მექანიზმებით, განვითარების ეკონომიკური მოგიზეაციის არარსებობით პრაქტიკულად გამორიცხავდა მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის მინიმალური მოთხოვნების დაკმაყოფილებას; მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა და მიუღებელი ხდებოდა ქვეყნის მიერ არჩეული საბაზრო-ეკონომიკური განვითარების დემოკრატიული გზისათვის; იგი ვერ უზრუნველყოფდა პროორიტეტების ავტონომიურ ფუნქციონირებას და მძიმე ფინანსური დისბალანსის პირობებში მთელი მექანიზმის გაჩერება იყო მოსალოდნელი.

იმ დროისათვის დარგში შექმნილი კრიზისული სიტუაციის გამომწვევ მიზეზთა სტრუქტურიზაცია შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს სამი მნიშვნელოვანი პრობლემის სახით:

1. წარმოქმნილი იყო მძიმე დისბალანსი სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობის წინაშე ნაკისრ ვალდებულებასა და მის პრაქტიკულ შესაძლებლობას შორის;

იმ პერიოდისათვის [1994 წ.] საქართველოში სახელმწიფოს ვალდებულება საკუთარი მოსახლეობის ჯანმრთელობაზე იყო ერთ-ერთი ყველაზე ტვირთი — „უფასო და საყოველთაო სამედიცინო დახმარება", მაშინ როცა სახელმწიფოს ჰქონდა შესაძლებლობა გამოეყო მოსახლეობის ერთ სულზე 0,9 აშშ დოლარი. ამას ვერ ახერხებდა აშშ — 2760 დოლარით, საფრანგეთი — 1869 დოლარით, იაპონია — 1538 დოლარით, ბელგია — 1489 დოლარით, იტალია — 1476 დოლარით, დიდი ბრიტანეთი — 1039 დოლარით და, რა თქმა უნდა, თურქეთი — 76 დოლარით და ირანი 54 დოლარით. აღნიშნული ამოცანის შესასრულებლად საქართველოს სულ მცირე 1 000 აშშ დოლარი მაინც სჭირდებოდა მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით. უფრო „მოწესრიგებულ" 1985 წელს ეს მაჩვენებელი 95,5 აშშ დოლარი იყო, ხოლო 1989 წელს — 122 აშშ დოლარი. ამ მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტა ფინანსური რესურსების გაჩრდის გზით შეუძლებელი იყო. ამდენად, დისბალანსის აღმოფხვრის ერთადერთ გზად რჩებოდა — სახელმწიფო ვალდებულებების შემცირება;

2. წლების განმავლობაში ჩამოყალიბდა მძიმე დისბალანსი დარგში დაგროვილი მაგერიალური და შრომითი რესურსების რაოდენობასა და 5 მილიონიანი მოსახლეობის სამედიცინო დახმარების მოთხოვნილებას შორის;

ექიმთა რიცხვი საშუალოდ 10 000 მოსახლეზე გაანგარიშებით საქართველოში იყო 58,5, მაშინ როდესაც რუსეთში არ აღემატებოდა 47,3, ლიგუაში — 45,7; აშშ-ში 27,7; საფრანგეთში — 25,6; იტალიაში — 22,2; იაპონიაში — 20,7; ირანში — 19,1; თურქეთში — 8,0. სტაციონარული საწოლების რიცხვი საქართველოში 10 000 მოსახლეზე გაანგარიშებით 110 იყო, მაშინ როცა იტალიას ყოფნიდა 72,9, დიდ ბრიტანეთს 72,2, აშშ-ს — 49,8; თურქეთს — 21,2; ირანს — 13,0. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საქართველოს მოსახლეობა დაავადებულია ხვედრითი წილით არ გამოირჩევა — საქართველოში ქრონიკული ავადმყოფობა ბავშვების 4,4%, მოზარდების 9% და მოზრდილების 8%. მაშინ როცა ეს მაჩვენებლები შესაბამისად რუსეთში 8%, 26,7% და 21,1%-ია, ლიგუაში — 5,7%, 18.1% და 16,2%, ხოლო ტაჯიკეთში — 5,0%, 5,9% და 9,9%, ცხადი გახდება, რომ საქართველოში აღნიშნული რესურსები 25 მლნ მოსახლეობისათვის იყო საკმარისი. უდავოა, რომ მოსახლეობის რიცხვის ასეთი კარდინალური ზრდა ახლო მომავალში ჩვენთან არ არის მოსალოდნელი და ამიგომაც დისბალანსის აღმოფხვრის ძირითადი გზა აღნიშნული რესურსების შემცირებაა.

3. ჯანდაცვის ორგანიზაციის მოქმედ მოდელს მაღალეფექტიანი შედეგების მიღწევის ეკონომიკური მოგიზეაცია არ ჰქონია. ხშირ შემთხვევაში კი პირიქითაც იყო.

სწორედ ამ მიზეზების გამო, ჯანდაცვის სისტემამ ფეხი ვერ აუწყო ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებს, რომლებმაც მას დამაგებითი პირობები წაუყენეს. ეს პირობებია:

1. სახელმწიფოებრიობის აღდგენა (ამან მოითხოვა, ჯერ ერთი, ქვეყნის განვითარება შემოსაზღვრულიყო საკუთარი რესურსებით, და მეორე, სისტემა საქართველოს ფარგლებში ძირითადად უნდა დახარულიყო, რამაც მას დამაგებითი, მანამდე უცნობი ფუნქციების გადაწყვეტა დაუსვა).

2. საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარება (სისტემა ამისათვის მოუმზადებელი აღმოჩნდა და პარალელურად დაიწყო „ველური" სამედიცინო ბაზის ჩამოყალიბება, რაც განსაკუთრებით სამედიცინო დახმარებისას დაუშვებელია).

3. ქვეყანამ აირჩია განვითარების დემოკრატიული გზა (არსებული სისტემა ეფუძნებოდა მკაცრ ტოტალიტარიზმს და განსაკუთრებით ძნელი აღმოჩნდა მისთვის ამ პირობების მოთხოვნები).

შედეგად, პრაქტიკულად, გაპარტახების პირამდე მიეიდა დარგის მაგერიალურ-ტექნიკური ბაზა, უაღრესად რთული მდგომარეობა შეიქმნა მოსახლეობის წამალით მომარაგების საქმეში, პრაქტიკულად შეწყდა სამედიცინო დახმარების მთელი რიგი სახეობანი, რამაც, თავის მხრივ, განაპირობა მოსახლეობის ჯანმრთელობის ძირითადი მაჩვენებლების გაუარესება — მკვეთრად გაიზარდა ავადობის მაჩვენებლები, შემცირდა შობადობა, მოიმატა ისეთმა სოციალურად სამაშმა დაავადებებმა, როგორიცაა ტუბერკულოზი, ფსიქიური დაავადებები, ვენსნეულებები, ონკოლოგიური დაავადებანი და სხვა. გახშირდა ნაწლავური და რესპირაგორული ინფექციები, ბოტულიზმი, ტეტანუსი და ცოფის შემთხვევები; ფართო გავრცელება ჰპოვა ნარკომანიამ და ტოქსიკომანიამ და, რაც ყველაზე მთავარია, ჯანდაცვის მოქმედი სისტემა ამ პროცესებზე ვერ რეაგირებდა, ის პრაქტიკულად მოუქნელი და ინერტული ხდებოდა. მისი ამოქმედებისა და ეფექტიანობის ყველა ღონისძიება უიმედო იყო. აუცილებელი გახდა სისტემის არსებითი შეცვლა, მისი კარდინალური რეორგანიზაცია.

შრომის ანაზღაურების გამოთანაბრების პრინციპის მოქმედების გამო საუკეთესო და იმედის მომცემი სპეციალისტები მასობრივად გადიოდნენ ქვეყნიდან, ტოვებდნენ დარგს, რასაც უახლოეს მომავალში შეიძლება გამოუწყრიბელ შედეგამდე — ქართული მედიცინის ფაქტიურ კვდომამდე მივეყვანთ. ამის დამვება არაფრით არ შეიძლებოდა, ვინაიდან მედიცინა ჩვენი ერის არა მარტო ყოფის, არამედ მისი კულტურის, ცივილიზაციის მნიშვნელოვანი ნაწილია და კრიზისული სიტუაციის გავლის შემდეგ ქვეყანაში გამოიებნებოდა სახსრები მოსახლეობის ჯანდაცვითი უზრუნველყოფის პროგრამების დასაფინანსებლად.

ამრიგად, დარგში შექმნილი უმძიმესი სიტუაცია განხილულ უნდა იქნას არა მარტო მოსახლეობის ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების, არამედ ქართული მედიცინის გადარჩენის აუცილებლობის პოზიციებიდან.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად საჭირო გახდა მოქმედების დაწყება, დაყოფება არ შეიძლებოდა. აუცილებელი იყო ჯანდაცვის ორგანიზაციისა და მართვის ახალი მოდელის შემუშავება და ამოქმედება.

ახალი მოდელი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ ძირითად მოთხოვნებს:

1. უნდა შეესაბამებოდეს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიულ გზას;
2. სამუშაოს მოცულობა უნდა იყოს დაბალანსებული მისი შესრულებისათვის აუცილებელ რესურსებთან;
3. სისტემა უნდა იყოს რეგულირებადი და გამიზნული რესურსების რაციონალური ხარჯვისაკენ.

ჯანმრთელობის დაცვის ორგანიზაციის ახალი მოდელის მიხედვით აგებული სისტემის ფუნქციონირების ძირითადი განმსაზღვრელია მისი ეკონომიკური სტრუქტურა. სისტემის ახალმა ორგანიზაციულმა ფორმამ უნდა უზრუნველყოს ჯანსაღ ეკონომიკურ ურთიერთობებზე დაფუძნებული, პოლიტიკური ძალადობისაგან და იდეოლოგიური შემლუღვებისაგან თავისუფალი სისტემის ჩამოყალიბება. ასეთი, პრინციპულად ახალი სისტემის ფორმირების პროცესში ეეოლუციურად უნდა შეიქმნას ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური მექანიზმები, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ ძირითადი სტრატეგიული ორიენტირებისაკენ სვლა.

ჯანდაცვის მართვის ახალი მოდელი უნდა დაეფუძნოს შემდეგ პრინციპულ მოთხოვნებს:

— ის მაქსიმალურად უნდა განთავისუფლდეს სახელმწიფოებრივი მართვის ადმინისტრაციული ფორმებისაგან;

— სახელმწიფო საკუთრებაში უნდა დარჩეს ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის მხოლოდ ის დაწესებულებანი, რომლებიც შექმნილია უშუალოდ სახელმწიფო ფუნქციების აღსასრულებლად, ან რომელთა არსებობის ეკონომიკური პირობების უზრუნველყოფა შეუძლებელია რომელიმე სხვა ორგანიზაციული ფორმით;

— ქვეყანაში ნებისმიერი იურიდიული ან ფიზიკური პირის მიერ სამედიცინო საქმიანობა რეგლამენტირებული უნდა იყოს ერთიანი წესებით;

— ქვეყნის ტერიტორიაზე მოქმედი და სამედიცინო საქმიანობით დაკავებული ნებისმიერი სუბიექტი, განურჩეველად საკუთრების ფორმისა და უწყებრივი დაქვემდებარებისა, თანაბრად ანგარიშვალდებული უნდა იყოს ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს წინაშე.

ამ მოთხოვნების რეალიზაციამ უნდა დაამკვიდროს ისეთი სისტემა, რომლითაც უზრუნველყოფილი უნდა იყოს:

— სამედიცინო დახმარების საფასურის ანაზღაურება მისი საზოგადოებრივი სასარგებლო ხასიათისა და დანახარჯების შესაბამისად;

— სამკურნალო დაწესებულებისა და მკურნალის თავისუფალად არჩევა;

— სამედიცინო დახმარების სფეროში თავისუფალი კონკურენციის პირობების შექმნა.

აღნიშნული სისტემის შემუშავება და ამოქმედება დარგში საკმაოდ შრომატევადი და სანგრძლივი პროცესით იყო მოსალოდელი, ამიტომაც პროცესის განხორციელება გადაწყდება ეტაპობრივად. სულ ჩამოყალიბდა 4 თანამიმდევრული და ურთიერთგამომდინარე ეტაპი. ეს ეტაპებია:

1) სისტემის რეორგანიზაცია — 1995 წლის 10 აგვისტოდან 1996 წლის 15 თებერვლამდე;
2) ახალი მოდელის შემუშავების ეტაპი — 1995 წლის 15 თებერვლიდან 1997 წლის 1 მაისამდე;
3) ახალი მოდელის დანერგვის ეტაპი — 1997 წლის 1 მაისიდან 1999 წლის 1 ივნვრამდე;
4) მოდელის ადაპტირებისა და სრულყოფის ეტაპი — 1999 წლის 1 ივნვრიდან 2001 წლის 1 ივნვრამდე.

ამდენად, XXI საუკუნეს ქვეყანა ჯანდაცვის ორგანიზაციისა და მართვის ახალი — ადაპტირებული მოდელით უნდა შეხვდეს.

ამეამად სისტემის რეორიენტაციის მესამე ეტაპი მიმდინარეობს, რასაც მნიშვნელოვანი სამუშაოები უძღოდა წინ. თავდაპირველად მოზმაღდა რეორიენტაციის საბარალებრიები ბაბა.

მემუშავედა დარგის რეორიენტაციის კონცეფცია, რომელიც განიხილა და მოიწონა საქართველოს პარლამენტმა 1995 წლის თებერვალში; მომზადდა და გამოიცა სახელმწიფოს მეთაურის სპეციალური ბრძანებულება, საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის 10-მდე დადგენილება, რამაც შესაძლებელი გახადა 1995 წლის 10 აგვისტოდან დაწყებულიყო ჯანდაცვის სისტემის რეორგანიზაციის პროცესი, რომლის დროსაც სამედიცინო დაწესებულებები გადაიყვანენ სამეურნეოანგარიშან ურთიერთობებზე, რაც დაეფუძნა სამედიცინო დაწესებულებებში მემოსაულების მიღებისა და განაწილების თვისებრივად ახალ წესებსა და პირობებს.

სამედიცინო დარგის მუშაკთა შრომის ანაზღაურება ხორციელდება სახელმეკრულებო პრინციპებზე, რომელიც სათანადო ხელფასს გულისხმობს. ამისათვის შემუშავდა და დამტკიცდა ცალკეული პროფესიის მედიკოსთა შრომის მაქსიმალური დატვირთვის ნორმატივები. მათი შრომის ერთეული ანაზღაურების ტარიფები.

არსებითად მეიცვალა სისტემის დაფინანსების წესები და მეთოდები. დარგი გადაეიდა პროგრამულ და პროგრამულ-მიზნობრივ დაფინანსებაზე. ნაცვლად ნარჩენი წესით ბიუჯეტურ-მუხლობრივი დაფინანსებისა, რაც კონკრეტული ხარჯების დაფარვას გულისხმობდა, დაიწყო კონკრეტულად შესრულებული სამუშაოების ანაზღაურება, რამაც შესაძლებელი გახადა ამოქმედებულიყო პრიორიტეტულ სამუშაოთა ფერჩვეის მექანიზმი, რასაც დაეყრდნო სახელმწიფოს ვალდებულებების კონკრეტული განსაზღვრა და მისი დაბალანსება სახელმწიფოს რეალურ შესაძლებლობებთან. მკვეთრად გაიმიჯნა სახელმწიფო ვალდებული მმართველობის იერარქიულ საფეხურებზე — ფედერალური და მუნიციპალური პროგრამის სახით. აღნიშნული პროგრამების განხილვა და მიღება უზრუნველყოფილ იქნა საბოგადოებრივი

კონსენსუსის ერთ-ერთ უმაღლეს საფეხურზე — საქართველოს პარლამენტის პლენარულ სხდომაზე.

ყოველივე ამის უმრუნველსაყოფად შემუშავდა და ამოქმედდა 2000-მდე ნორმოლოგიის სტანდარტი, გაანგარიშებული იქნა მათი ტარიფები, რითაც უმრუნველყოფილ იქნა სამედიცინო დახმარების ღირებულებითი უნიფიცირებული პარამეტრების დადგენა ეს უდავოდ მნიშვნელოვანი წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ცხოვრებამ პრაქტიკულად დაამტკიცა შემუშავებული ეკონომიკური მექანიზმების სიცოცხლისუნარიანობა.

რეორიენტაციის მეორე ეტაპზე მომზადდა ახალი სამმართველო მოდელი და შემუშავდა მისი დანერგვის წინამძღვრები. საქართველოს მთავრობის სხდომაზე, პრეზიდენტის აპარატთან არსებული ეკონომიკური საკონსულტაციო საბჭოს სხდომაზე იქნა განხილული რეორიენტაციის პროცესის სამდინარეობის საკითხი და ახალი მოდელის ძირითადი პარამეტრები. საქართველოს პარლამენტმა მიიღო სამედიცინო დაზღვევის შესახებ კანონი, გამოიცა საქართველოს პრეზიდენტის 3 მიზნობრივი ბრძანებულება, შეიქმნა სამედიცინო დაზღვევის სახელმწიფო კომპანია.

ამდენად, მომზადდა ჯანდაცვის სისტემის რეორიენტაციის მესამე ეტაპის განხორციელების საფუძვლები, რომლის დროსაც აუცილებელი ხდება შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტა:

— ჯანდაცვის სისტემაში აკუმულირებული მატერიალური, შრომითი და ფინანსური რესურსების ოპტიმიზაცია;

— მოსახლეობის სამედიცინო დახმარების ორგანიზაციის გადაყვანა ძირითადად სადაზღვევო მედიცინის საწყისებზე;

— საშოგადოებრივი ჯანდაცვის ორგანიზაციული ჩამოყალიბება და პრევენციული მედიცინის, ავადობის კონტროლისა და ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრების სახელმწიფო პროგრამების ამოქმედება;

— ჰიგიენური ნორმირებისა და სახელმწიფო სანიტარული მეთვალთვალეობის სამსახურების ამოქმედება;

— სამედიცინო განათლებისა და სამედიცინო მეცნიერების რეორგანიზაციის სამუშაოების დაწყება;

— ახალი ტიპის სამმართველო ურთიერთობების დამკვიდრება.

ამ ამოცანათა შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია პირველი ის დაკავშირებულია მნიშვნელოვან სოციალურ შედეგებთან, ამიტომაც უნდა განხორციელდეს მაქსიმალური ობიექტურობის პირობებში ძირითადად ეკონომიკური ბერკეტებისა და მექანიზმების გამოყენებით. თავდაპირველად შესაძლებელია ადმინისტრაციული მექანიზმების გამოყენებაც, რაც პრობლემის უფრო სწრაფად და ოპტიმალურად გადაწყვეტას გამოიწვევს, მაგრამ ამისათვის საჭიროა სათანადო სამართლებრივი ბაზის მომზადება. პრობლემა უნდა გადაიჭრას ძირითადად ცალკეული ობიექტების პრივატიზების პროცესის დაჩქარებით, აკრედიტაციის, ლიცენზირებისა და სერტიფიკირების მექანიზმების დროული და მასშტაბური გამოყენებით და დაწესებულებათა გაკოტრების პრინციპების ამოქმედებით.

ჯანდაცვის სისტემაში ოპტიმალურ გადაწყვეტილებათა მიღებისას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის მასიურების დანაწილების პროცესს. საერთოდ მიღებულია, რომ საშუალო ღონის სამედიცინო დახმარების ეფექტიანობის უმრუნველსაყოფად საჭიროა სულ მცირე 200 ათასი მოსახლე, ხოლო სამუალო ღონის ჯანდაცვითი პროგრამის განხორციელებისათვის — 500 ათასი. სამწუხაროდ, საქართველოს ადმინისტრაციულ-გეოგრაფიული დაყოფის არსებული მასშტაბები საკმაოდ სცილდება ამ ოპტიმალურ ზომებს, ამიტომაც აუცილებელია ძირეული რეგიონული პროგრამების არეალის გაფართოება მხარის ღონეზე, რაც, სხვა გარემოებებთან ერთად, ნორმალური, ეფექტური საფადვევო პროგრამების ამოქმედებასაც შეუწყობს ხელს.

სწორედ ამ მიზნით, აუცილებელია მუნიციპალური პროგრამების არეალის გაფართოება მხარის ღონეზე, სადაც უნდა შეიქმნას ჯანდაცვის მართვის ძირეული გეოგრაფიული ორგანო. არსებული ადმინისტრაციულ-გეოგრაფიული ერთეულის (ქალაქის, რაიონის) ღონეზე საკმარისი იქნება საშოგადოებრივი ჯანდაცვისა და სახელმწიფო სანიტარული მეთვალთვალეობის სამსახურების ფუნქციონირება. ყოველივე ამის განხორციელება მნიშვნელოვანი სამართლებრივი და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებას მოითხოვს, მაგრამ მათ გარეშე რეორიენტაციის პროცესის ნორმალური დამთავრება, ახალი ცივილიზებული ურთიერთობების დამკვიდრება და თვისებრივად ახალი ტიპის სამმართველო სტრუქტურების ჩამოყალიბება შეუძლებელი იქნება.

ამდენად, მიუხედავად მთელი რიგი სირთულეებისა, რაც გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ, ქვეყანაში მიმდინარე რთული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესებით და, მეორე მხრივ, ჯანდაცვის ეკონომიკის აქტუალური პრობლემების სიღრმისეული კვლევის გამოცდილების პრაქტიკულად არარსებობით, საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის რეორიენტაციის პროცესი თანამიმდევრულად და მიზანმიმართულად, წინასწარ განსაზღვრული პროგრამის შესაბამისად მიმდინარეობს.

ჯანდაცვის ორგანიზაციის და მართვის თვისებრივად ახალი მოდელი, რომელშიც შერწყმულია მსოფლიოს საუკეთესო გამოცდილება და საქართველოს სპეციფიკური თავისებურებები, პრაქტიკული აპრობაციის პროცესში ძირითადად ამართლებს თავის დანიშნულებას და ქვეყანაში ინერგება თვისებრივად ახალი ტიპის, ცივილიზებული სამყაროსათვის დამახასიათებელი საშოგადოებრივი ურთიერთობანი, რომელმაც თავისი პირველი ეკონომიკური და სოციალური შედეგები გამოიღო. აღნიშნულის ანალიზი ცალკეული საფუძვლიანი გამოკვლევების საგანია და მას დაკვირვებისათვის მეგი დროც სჭირდება. თუმცა რამდენიმე ძირითადი შედეგი შეიძლება ეხლავე დაფიქსირდეს:

1) პროგრამულ მართვაზე გადასვლამ შესაძლებელი გახადა პრიორიტეტული პრობლემების ცალკე გამოყოფა და არსებული რესურსების მობილიზაცია მათ გადასაჭრელად, რის შედეგადაც: აღდგენილ იქნა იმუნიზაციის გაწყვეტილი პროცესი, რამაც პრაქტიკულად შეაჩერა მთელი ინფექციური დაავადებების გავრცელება; მართვადი გახდა ისეთი სოციალურად სამიში ავადმყოფობების გავრცელება, როგორიცაა ტუბერკულოზი, ფსიქიური დაავადებები, ბოგულიმია და სხვა; შესაძლებელი გახდა მცირეწლოვან ბავშვთა სამედიცინო დახმარების პრიორიტეტულობის უმრუნველყოფა; შესაძლებელი გახდა უმწეო მდგომარეობაში მყოფი მოსახლეობის გამოყოფა და მათთვის პრიორიტეტის დაწესება მათი მოქალაქეობრივი ღირსების შელახვის გარეშე.

2) პრაქტიკულად მართვადი გახდა ბუნებრივად წარმოქმნილი „ველური" სამედიცინო ბაზარი;

3) ჯანდაცვითი სახელმწიფო პროგრამების დაფინანსებაში სოლიდარულად ჩაება ყველა შესაძლო მომხმარებელი;

4) სამედიცინო დაწესებულებებმა მოიპოვეს სამეურნეო დამოუკიდებლობა;

5) მკურნალობის პროცესი გახდა უნიფიცირებული, რამაც შესაძლებელი გახადა მათი ხარისხის კონტროლი. აგრეთვე, სულ უფრო მეგად დაიწყო მკურნალობის ინტენსიური მეთოდების დანერგვა;

6) დაჩქარდა სამედიცინო დაწესებულებებისა და ცალკეულ მუშაკთა ფინანსური შემოსავლების ლეგალიზაციის პროცესი.

ამასთან ერთად გამოიკვეთა რიგი პრობლემებისა, რომელთა გადაწყვეტაც ქვეყანაში ჯანდაცვის ეკონომიკური და იურიდიული კვლევების დაჩქარებასა და განვითარებას, შესაბამისი კვალიფიკაციის კადრების მომზადებას მოითხოვს, ვინაიდან ახალ სისტემას, რომელიც ქვეყანაში ცივილიზებული ურთიერთობების დამკვიდრებას ემსახურება, მხოლოდ მაღალი ღონის, კვალიფიციური პროფესიონალები ამუშავებენ.

Социально-экономические аспекты реориентации системы здравоохранения Грузии (Аннотация)

Джинджолава Т. В.,
заместитель министра здравохранения Грузии

Процесс реориентации системы здравоохранения Грузии начался 10 августа 1995 г. Анализируя опыт его проведения существующих в стране сложных условиях можно выделить его основные социальноэкономические аспекты.

Необходимость проведения кардинальных преобразовний была вызвана тем, что в период перехода на рыночные отношения в процессе восстановления государственности страны действующая система здравоохранения оказалась недееспособной отреагировать на новые условия хозяйствования. Было решено создать новую систему, позволяющую сочетать внедрение новых цивилизованных отношений со специфическими особенностями организации здравоохранения Грузии.

Выделились две цели реформы:

максимальное улучшение здоровья населения с минимальными затратами и сохранение и развитие наиболее значительной части грузинской медицины.

В соответствии с этим разработана новая модель организации управления здравоохранением, которая должна соответствовать стратегическому пути развития экономики страны, объемы работ должны быть сбалансированы с необхадимыми для их выполнения ресурсами, при этом система должна быть регулируемой и нацелена на рациональное использование ресурсов.

Реализация этих требований предопредила внедрение такой системы, которая обеспечивает:

– оплату медицинской помощи в соответствии с ее общественной полезностью и затратами;

– свободный выбор лечебных учреждений и медицинского персонала;

– создание условий для свободной конкуренции в сфере медицинской помощи.

В новой модели организации здравоохранения предусмотрен опыт передовых стран с учетом специфики Грузии.

В процессе апробации установлена оправдаеммость новой модели. На этом этапе получены следующие результаты:

Переход на программное управление позволил сконцентрировать ресурсы на наиболее острых проблемам, на основе чего проведен процесс иммунизации населения, что и позволило сократить распространение инфекционных заболеваний.

– Стала возможной медицинская помощь детям, приоритетное обеспечение защиты здоровья матери и ребенка.

– Достигнуто приоритетное обеспечение малоимущих медицинской помощью без ущемления их гражданского достоинства.

– Управляемым стал естественно зародившийся "дикий" медицинский рынок.

– В финансирование государственных программ наряду с государственным бюджетом в обязательном порядке следует включать работодателя и работающего.

– Медицинские учреждения получили хозяйственную самостоятельность.

– Процесс лечения стал унифицированным, что позволяет осуществлять контроль единой системы за качеством медицинской помощи на всей территорий Грузии.

Ускорить темпы легализации доходов медицинских учреждений и медицинских работников. Вместе с тем наметились новые проблемы, решение которых требует проведения соответствующих исследований в сфере экономики здравоохранения и юриспуденции здравоохранения.

Friedrich-Ebert-Stiftung
Bonn
Bibliothek

Стратегическое значение политика занятости (Аннотация)

Ходжабекян В.,
академик Национальной академии
наук Республики Армения

Важное значение в переходный период приобретает решение проблемы занятости на основе обеспечения устойчивого роста экономики. Одной из главных задач, стоящих перед республикой, является эффективное использование рабочей силы. Повышение экономической активности населения должно стать главным направлением государственной политики.

Тенденции на рынке труда

Разгосударствление и приватизация в Армении оказали отрицательное воздействие на рабочую силу.

По официальным данным, при увеличении общей численности трудовых ресурсов в 1990-1995 г. почти на 5 % число занятых в народном хозяйстве уменьшилось примерно на 11,5 %. В действительности сокращение занятости было более значительным. Оно наблюдалось в промышленности, строительстве, торговле (за исключением мелкой), а также в таких сферах, как наука, культура, искусство.

В сельском хозяйстве ситуация была иной: занятость в этом периоде почти удвоилась, однако это не сопровождалось механизацией производства и ростом производительности труда.

Изменилась структура занятости. Удельный вес работающих в промышленности и строительстве снизился с 40 % в 1990 г. до 23,7 % в 1994 г., в сельском и лесном хозяйстве возрос соответственно с 18 до 37,3 %, в торговле, общественном питании, материально-техническом снабжении, сфере поставок и заготовок уменьшился с 6 до 4 %, в отраслях социальной сферы – с 24 до 18,8 %.

В 1996 г. в Армении было официально зарегистрировано 160 тыс. безработных, что составляло примерно 8 % населения трудоспособного возраста. Однако реальные масштабы безработицы значительно шире, учитывая ее скрытые формы (неполная занятость и т.д.). Многие промышленные предприятия в течение года работают не на польную мощность, а зимой вообще останавливаются. Значительная часть работников не получает заработной платы, простои не оплачиваются, однако взятие этих лиц на учет как безработныхнаталкивается на многие препятствия.

Резкое превышение предложения рабочей силы над спросом на рынке труда и массовый рост безработицы начались в начале 90-х годов, приняв в дальнейшем огромные размеры. Это было связано с сокращением масштабов производства, ликвидацией нерентабельных и неконкурентоспособных предприятий. Определенную роль сыграли также такие явления, как продолжающаяся в результате военного конфликта блокада, топливно-энергетический кризис, разрыв традиционных экономических связей в результате распада СССР, усиливающийся недостаток минеральных ресурсов, трудности в связи с отгрузкой произведенных товаров за пределы республики, несвоевременная приватизация и разгосударствление.

Те, кто не смог в ходе малой приватизации приобрести за символическую цену или бесплатно скот, сельскохозяйственную технику, магазины, объекты обслуживания, мелкие предприятия или объекты незаконченного строительства, а также не был вовлечен в торгово-финансовые посреднические звенья, кооперативы, акционерные общества, нередко вынуждены покинуть родину (и в прошлые годы накопленный у некоторых лиц капитал в условиях вседозволенности и безвластия перемещался за пределы республики, увлекая засобой трудоспособную молодежь).

Таким образом, заметное повышение предложения рабочей силы, сопровождаемое объективным процессом значительного роста вступающего в трудоспособный возраст экономически активного населения и наличием огромной массы беженцев из Азербайджана, наталкивалось на переживающего кризис и постоянно сокращающееся общественное производство.

Безработица и эмиграция достигли небывалых размеров и вследствие процессов, связанных с отпуском цен и их неудержимым ростом, пропастью, возникшей между ценами и заработной платой, постоянным усилением социальной напряженности.

Для сохранения генофонда нации необходимо обеспечить нормальный средний уровень жизнедеятельности населения и его повышение. Эта общенациональная задача затрагивает общегосударственные интересы. Ущерб, нанесенный генофонду армянского населения на 4-5 лет по объективным и субъективным причинам даст о себе знать, даже если будут предприняты немедленные меры по его спасению. Начиная с 1991 г. постоянно снижается рождаемость, повышается смертность, колоссальные масштабы приняла эмиграция.Существенное число людей имеет уровень обеспеченности в несколько раз меньший, чем минимальные физиологические нормы. Удельный вес таких лиц в общей численности населения непрерывно возрастет.

Резко снизилась престижность квалифицированного труда, уменьшился интерес молодежи к соответствующим профессиям, приобретению естественных и технических знаний. Это закономерно в условиях, когда занимающиеся торговлей несовершеннолетние, не получившие никакого образования, ежегодно зарабатывают больше, чем квалифицированный рабочий, инженер, врач, учитель, доцент, профессор в течение месяца.

Следует отметить и такое новое явление, как "добровольный" отказ от рабочего места, вызванный огромным и постоянно растущим разрывом между заработком и стоимостью жизни, а также нехваткой и неисправностью транспортных средств, что осложняет поезки на работу и возвращение домой в условиях полуголодного существования. Поэтому "добровольный" характер ухода с работы и отсутствие правовой базы кроет в себе воздействие экономического принуждения.

На фоне ограниченности других составляющих ресурсного потенциала в перспективе в Армении будут наблюдаться относительно высокие темпы воспроизводства трудовых ресурсов, рост числа лиц, не имеющих занятия и безработных. Это вызвано активизацией в будущем ряда факторов.

Первая группа факторов обусловлена сокращением масштабов нерентабельных производств, коренным изменением отраслевой структуры народного хозяйства в результате конкурентной борьбы, неоправданным уменьшением роли финансового протекционизма государства в отношении развития наук, особенно естественных, ущербом, нанесенным научной экспериментальной базе, увеличением утечки умов и т.д.

Вторая группа факторов связана с ожидаемыми демографическим сдвигами, которые приведут к еще большему углублению дисбаланса между спросом и предложением рабочей силы. Речь идет, в частности, о том, что на пороге XXI века увеличится абсолютная численность населения, вступающего в трудоспособный возраст, сократится число лиц, вступающих в пенсионный возраст, возрастет удельный вес населения экономически активного возраста (24-44 года) в его общей численности.

В соответствии с демографическими прогнозами в 1996-2005 гг. в среднем за год в трудоспособный возраст вступят 75-80 тыс. юношей и девушек, однако большая их часть не будет иметь основательного школьного образования и тем более профессиональной квалификации. Вместе с тем если в 1986-1990 гг. численность населения экономически активного возраста составляла ежегодно в среднем I млн. человек, то в 1991-1995 гг. – 1 млн. 250 тыс., а в 1996-2005 гг. – 1 млн. 300 тыс. человек (прогноз). Однако следует иметь в виду, что эти данные и число лиц, вступающих в трудоспособный возраст, будут намного меньше, поскольку часть из них находится вне республики.

Пренебрежение к созидательному труду, инертность и бездействие могут перерасти в общественное зло и привести к необратимиым последствиям.

В этих условиях одним из главных вопросов экономической и социальной политики, ключом к решению проблемы преостоновления дальнейшего процесса массового обнищания, спасения общества от опасности, угрожающей сохранению генофонда, представляется повышение экономической активности населения, восстановление прерванной цепи воспроизводства рабочей силы, особенно ее квалифицированной части, обеспечение ее целенаправленной деятельности. Необходима государственная опека, всестороннее стимулирование созидательного труда на основе создания новых рабочих мест путемактивной инвестиционной политики.

Дисбаланс между спросом и предложением рабочей силы углюбляется вследствие неподготовленности государственных и местных органов, соответствующих научных звеньев, отсутствия условий для действия механизмов рыночного регулирования экономической и социальной жизни, а также в результате ошибок в проведении преобразований. Вместо эволюционного перехода к рынку, подготовив необходимую почву, задачи "решались" указами.

Большим упущением является отсутствие законодательных актов по регулированию рынка труда, действующие же имебт существенные недостатки. Поэтому разработка государственной политики занятости, в том числе механизмов регулирования, становится важнейшей задачей.

Такая политика должна рапространяться на деятельность как государственных, так и негосударственных структур. Государственное регулирование может осуществляться посредством бирж труда и служб занятости.

Государственная политика регулирования занятости

Хотя переход к рынку невозможен без свободного движения трудовых ресурсов, это не означает, что государство должно полностью отказаться от централизованных мер по обеспечению баланса между спросом и предложением рабочей силы, от управления трудовыми ресурсами. Однако государственная политика должна претерпеть качественные изменения: непосредственное регулирование занятости следует заменить его косвенными формами с использованием экономических рычагов, рыночных механизмов, свободной конкуренции.

В условиях существования различных форм собственности прежний непосредственный контроль государства над сферой труда надо заменить законодательным регулированием трудовых отношений. В целях всесторонней правовой защиты интересов наемных работников государство должно разработать и на законодательной основе ввести в действие пределы минимальной гарантированной заработной платы и продолжительности рабочего дня, регламентировать права и обязанности работодателей, использовать гибкую систему контроля над условиями труда и обязательными отчислениями, формирующими социальные фонды. За нарушение установленных норм должны накладываться штрафы и взыскания. Необходимо создать реальные условия для осуществления профсоюзами своей роли коллективного защитника интересов рабочих и служащих на основе уставных принципов, принятых профсоюзами и утвержденных на законодательной основе.

Воздействие государства на процесс размещения производительных сил в целях обеспечения эффективной занятости, межгосударственных, межрайонных, межотраслевых перемещений трудовых ресурсов также может осуществляться посредством экономических рычагов – политики распределения инвестиций, налоговой, кредитной, таможенной политики, а также политики заработной платы. Таким путем можно стимулировать или препятствовать созданию новых рабочих мест.

Важнейшей задачей для республики является разработка государственной национальной политики в интересах создания новых рабочих мест и обеспечения благоприятных условий для ее реализации. Такая политика должна стать главной составляющей программы социально-экономического развития государства. Имеется в виду активизация народного хозяйства путем мобилизации внутренних экономических ресурсов – приоритетное развитие отраслей, определяющих национальную экономику, а также отраслей стратегического назначения и применение по отношению к ним протекционизма.

С этой целью в переходный период необходимо создать условия прежде всего для постепенного преодоления деформации экономической воспроизводственной структуры; разработать и реализовать специальные целевые программы отдельных районов и зон; предоставить льготные кредиты предпринимателям из негосударственного сектора, принимающим участие в целевых программах; обеспечить такой нижний предел общественного производства и занятости, который стал бы гарантом обеспечения прожиточного минимума населения.

Для осуществления государственной политики занятости потребуются огромные средства, которые в условиях крайней ограниченности финансовых ресурсов могут быть получены за счет следующих источников:

– бюджетных ассигнований на основе постоянных процентных ставок (по отношению к национальному доходу);

– отчислений от инвестиционных ассигнований на основе устойчивых процентных ставок;

– средств, взыскиваемых с теневой экономики и криминального бизнеса;

– средств, взыскиваемых с коммерческих банков и взимаемых из внебюджетных фондов, в настоящее время действующих исключительно в сфере обращения;

– целевых отчислений в госбюджет от частных работодателей и прочих граждан, получающих доход от наемного труда, размер таких отчислений зависит от величины дохода и прогрессирующей процентной ставки;

– отчислений на базе устойчивых процентных ставок от доходов с внешней и внутренней торговли;

– отчислений на договорных началах от иностранных инвестиций;

– пожертвований.

Государственная политика занятости обусловливает и создание целевого фонда занятости, страхового фонда занятости, который формируться за счет отчислений с прибыли на основе постоянных ставок, и особых резервных фондов занятости.

Формирующиеся финансовые средства могут быть выделены на следующие цели:

– создание новых рабочих мест в государственных структурах;

– выплату гарантированного пособия по безработице в предусмотренный законом срок;

– получение квалификации, переквалификацию, профессиональную ориентацию лиц, входящих в трудоспособный возраст (желающих работать и безработных), приобретение новых профессий, адаптацию работников к современным требованиям и т.д.,

– урегулирование вопросов занятости в чрезвычайных ситуациях, смягчение последствий рационального переселения населения из районов, имеющих острую потребность в рабочей силе, и др. Подобным целям могут служить особые резервные, а также страховые фонды, созданные на общегосударственном, губернском и районным уровнях;

– обеспечение женщин рабочими местами на льготных условиях и улучшение условий их труда. Для работающих женщин в законодательном порядке можно установить продолжительность рабочего дня на 1 час меньше, чем для мужчин; расширить для них сферу деятельности, особенно в отраслях обслуживания; не привлекать их для работы на вредных производствах и к тяжелому физическому труду; поощрять надомничество в сельских поселениях, способствовать расширению и облегчению занятости женщин в подсобных хозяйствах с применением малой механизации; содействовать фонду материнства, который может использоваться преимущественно для обеспечения нормального соотношения между трудовыми и материнскими обязанностями женщин, охраны материнства и детства, продления срока отпусков по уходу за новорожденным и других социальных льгот. Подобные фонды будут способствовать осуществлению государственной демографической политики.

Для широкого вовлечения предпринимателей в процесс осуществления государственной политики занятости, в частности занимающихся мелким и средним бизнесом, необходимо создать особое "законодательное поле", предоставляющее соответствующие льготы.

Эти льготи соответственно позволят:

– сократить размеры взносов на социальное обеспечение с доходов, направляемых в государственный бюджет на цели занятости тем работодателям, которые создали новые рабочие места для лиц, впервые изъявивших желание работать и вступивших в трудоспособный возраст, а также женщин;

– предоставить льготный долгосрочный кредит под низкие процентные ставки не входящим в государственную систему предпринимателям, которые вложили средства для обеспечения занятости в важнейших производствах, имеющих стратегическое значение;

– предоставить таким предпринимателям соответствующие льготные условия с целью их вовлечения в целевые государственные программы;

посредством государственных заказов способствовать межрайонному и межотраслевому распределению рабочей силы, осуществлять целевые расселения;

– создать особые условия не входящим в государственную систему предпринимателям, которые, значительно рискуя в своей хозяйственной деятельности, способствуют смягчению массовой безработицы в отдельных районах республики, повышению эффективности занятости, препятствуют нерациональной эмиграции населения, содействуют его закреплению на местах. Речь идет, в частности, о предпринимателях, обеспечивающих производство малогабаритных сельскохозяйственных машин, позволяющих расширить сферы труда на селе, снабжение сельскохозяйственной техникой, запасными частями, топливом, удобрениями, ядохимикатами.

В заключение надо отметить, что для осуществления государственной политики регулирования занятости необходимо разработать модель рынка труда, при этом большое значение приобретает определение и оценка параметров предложения и спроса на рабочую силу.

Развитие энергетики региона в условиях реинтеграции

Аршакян Д.Т.,
д.т.н., профессор, главный научный сотрудник Института экономики Национальной Академии наук Республики Армения

По мере постепенной стабилизации функционирования экономики региона заметно возрастает потребность в топливно-энергетических ресурсах (ТЭР), а также сложности по их добыче, переработке и транспортировке на дальние и сверхдальние расстояния. Развитие топливно-энергетического комплекса (ТЭК)обусловливает необходимость определения механизма взаимосвязи энергетики и экономики с точки зрения выбора оптимального пути (стратегии) развития отрасли. Исследование этой взаимосвязи важно также с экологической точки зрения.

В связи с огромными объемами потребности в ТЭР, резким осложнением условий их добычи и транспортирования, переходом к рыночным отношениям в большинстве регионов основное внимание должно быть уделено рациональному потреблению энергоресурсов, поскольку это приводит к заметному снижению потребности, а экономия ТЭР обходится существенно (в 2-3 раза) дешевле их производства и транспорта.

Дополним, что до последнего времени формирование ТЭК шло как бы следом за определением профиля отраслей экономики, нацеливаясь в основном на удовлетворение потребности в ТЭР. Для регионов, формирование ТЭК которых базируется на импортируемых дальнепривозных ТЭР, энергетический фактор выдвигается на передний план, становясь как бы определяющим в выборе направления развития экономики.

Перспективная структура ТЭК Республики Армения (РА) формируется почти при полном отсутствии собственных топливных ресурсов и значительном росте потребности в ТЭР. На начало следующего столетия потребность в ТЭР РА почти удвоится по сравнению с нынешним уровнем, доходя до 15-18 млн.т н.э.[1], в т.ч. до 14-16 млрд. кВт-ч в электроэнергии, 120-130 млн. ГДж в теплоэнергии и до 14-15 млн. т н.э. в топливе. Несмотря на проведение мероприятия по повышению социального фактора в формировании структуры ТЭК пока подавляющая часть (около 75%) ТЭР расходуется в сфере материального производства, доля же расходов ТЭР в непроизводственной сфере колеблется в пределах 20-25% с некоторой тенденцией к росту.

В благоприятном с точки зрения энергообеспечения 1985 г. потребление электроэнергии в жилищно-коммунальном хозяйстве республики составило 1200 млн. кВт-ч., газа - до 900 млн. $м^3$, уровень электрификации в этой сфереройнялось около 8%, а газификации - 58%. Удельное потребление ТЭР на душу населения достигало 3 тн.э., в тоьчисле электроэнергии - в 3,6 Мвтч/чел., топлива - 2,5 т н.э./чел., что существенно ниже достигнутого в то время среднесоюзного уровня (соответственно 5 т н.э./чел. и 5,5 Мвтч/чел.). Несмотря на внедренные мероприятия по расширению сфер применения электротехнологии. в топливно-энергетическом балансе (ТЭБ) республики "господствовала" топливная технология, ею обеспечивалось более 85% потребности в энергии.

Необходимо отметить, что в современном обществе невозможно развитие энергетики всевозрастающими темпами, поэтому надо способствовать достижению желаемого уровня развития экономики региона при гораздо медленном росте энергопотребления. В действительности, в результате влияния трудно поддающихся учету факторов (появления ранее неизвестных процессов, внедрения новой энергосберегающей технологии, производственных отношений и др.) в процессе роста энергопотребления наступает период насыщения. Об этом свидетельствует опыт развитых стран (США. Японии, Германии и др.), добившихся за 1985-1990 гг. заметного роста экономики при меньшем расходе ТЭР. Естественно, рост энергопотребления не может продолжаться бесконечно и, видимо, из-за влияния указанных факторов удельное энергопотребление стабилизируется на достигнутом на конец этого столетия уровне.

Ввиду отсутствия собственных топливных ресурсов потребность РА в ТЭР будет удовлетворяться в основном за счет импортируемых ресурсов. Поэтому рациональное использование ТЭР приобретает архиважное значение, а это всвою очередь обусловливает необходимость проведения полномасштабного всеобъемляющего энергосбережения. Таким образом необходимо широкое внедрение систем комплексного использования топлива, в первую очередь на базе комбинированных систем энергоснабжения с использованием теплофикационных газотрубных и парогазовых установок.

Решающая роль в политике энергоснабженияотводится крупным структурным преобразованиям в экономике, связанным с переходом на преимущественное развитие науко- и трудоемких отраслей. Важно также внедрение новой энергосберегающей технодогии и оборудования, усовершенствование и модернизация существующих. В указанном направлении в республике проведена целенаправленная работа по перестройке структуры экономики.

Надо отметить, что экономика РА формировалась как составная часть экономического потенциала бывшего СССР. В послереволюционные годы в Армении было распространено необоснованное мнение о наличии богатых гидроэнергетических ресурсов, вследствие чего была выбрана тяжелая модель экономики на базе преимущественного развития энерго- и водоемких отраслей промышленности (химическая и горнорудная, цветная металлургия). Это предопределило необходимость организации огромных грузопотоков в республику (сырье, топливо) и вывоза значительного количества готовой продукции и отходов.

Развитие электроэнергетики РА базировалось в основном на использовании запасов вод озера Севан, высокоинтенсивное использование которых привело к непоправимым последствиям: омелению и цветению озера, резкому ухудшению экологических условий. С целью спасения озера в середине 50-х годов были предприняты экстренные меры по исправлению допущенных ошибок, в формировании экономической модели РА: стали внедрять мероприятия по корректировке структуры экономики путем перехода на менее энерго- и водоемкие отрасли производства. Было осуществлено значительное мероприятие по спасению озера Севан путем сооружения почти 50 км подземного тоннеля по переброске вод реки Арпа, а в дальнейшем и реки Воротан в озеро. После пуска этого сооружения (1981 г.) в Севан было переброшеноболее 2 млрд. $м^3$ воды, уровень озера начал поспепенно подниматься, замедлились процессы ухудшения его состояния. Однако, в дальнейшем после распада СССР и результате резкого ухудшения условий энергообеспечения начался интенсивный процесс отпуска воды из озера, достигнутые положительные результаты быстро пошли на нет и в настоящее время состояние озера Севан близко к катастрофическому.

Вследствие осуществления корректировки структуры экономики - закрытия многих энергоемких технологий (карбидного производства в НПО "Наирит", тяжелой воды на Ванадзорском химкомбинате), перепрофилирования Разданского горнохимического комбината в менее энергоемкое радиотехническое предприятие "Разданмаш" и др. структура экономики РА начала поспепенно преобразовываться в сторону преимущественного развития менее энерго-, металло- и водоемких отраслей и прежде всего машиностроения, составляющего более половины производственного потенциала РА. Такое направление развития экономики РА будет продолжаться и в перспективе.

В результате осуществленных мероприятий в РА достигнут относительно высокий уровень энергосбережения, по эффективности энергоиспользования РА заметно превосходила многие республики бывшего СССР, а также страны социалистического содружества. Основной показатель эффективности энергоиспользования - энергоемкость внутреннего валового продукта (ВВП) в РА в 1990 г. составила 1 т н.э./тыс.долл. США, что намного меньше, чем в Болгарии (2,2), Румынии (2,1), на Украине (1,9), в Польше и Российской Федерации (1,7). Наряду с этим по этому показателю РА уступает Югославии (0,8), Аргентине (0,7), Мексике (0,5), Ирану и Бразилии (0,4).

Аналогичное положение наблюдалось и по показателю электроемкости ВВП. В том же 1990 г. этот показатель в РА составил 1,1 Мвтч/тыс.долл. США, что заметно ниже, чем в РФ и на Украине (2,1), в Болгарии (2), Грузии (1,9), Румынии (1,8). По указанному показателю РА уступает Югославии (1) и Молдавии (0,9).

Это объясняется более высоким техническим уровнем энергоиспользующих процессов в РА ввиду более позднего перевооружения ее производственного потенциала, улучшенной его структурой. Очевидно, что после распада СССР в результате резкого ухудшения условий энергообеспечения уровень энергоиспользования резко снизился. Так, уже в 1992 г. энергоемкость ВВП возросла до 1,4 т н.э./тыс.долл.США, а электроемкость - до 1,5 Мвтч/тыс.долл. США. В последующие годы уровень энергоиспользования падал еще ниже по указанным выше причинам.

После распада СССР и возникновения на его територии суверенных государств и перехода к рыночным отношениям создаерся новая ситуация в формировании структуры и развития энергетической системы Армении и Закавказья. Основным направлением развитии энергетики региона можно

[1] Тн.э. - тонна нефтяного эквивалента

считать максимальное использование местных ТЭР и источников энергоснабжения путем реконструкции и расширения в технически допустимых и экономически оправданных масштабах.

За период развития централизованного планового хозяйства народнохозяйственный комплекс региона формировался как составная часть аналогичного комплекса бывшего Союза, в высшей степени интегрируясь с ним. При этом, в таком изолированном комплексе принимались и реализовывались решения, не всегда "умещающиеся" в рамках экономической разумности и технической допустимости. В качества примера можно отметить многотысячекилометровые гигантские электропотоки: нефте- и газопроводы, линии электропередач.

Результатом такого подхода к формированию ТЭБ регионов является одностороннее ориентирование ТЭБ Армении на газомазутное топливо. В настоящее время очевидно, что одностороннее ориентирование ТЭБ регионов, расположенных на концевых участках линий энергопередач (железнодорожных, магистральных линий передачи топлива, электроэнергии), требует серьезного обоснования с учетом ресурсообеспеченности и надежности передачи на дальние и сверхдальние расстояния.

Отрицательные последствия такой концепции особенно ярко проявились после распада СССР в процессе формирования на его территории суверенных государств, в результате чего работоспособность, ж ивучесть и надежность таких межгосударственных мощных энергопотоков быстро пошли на нет. В силу особенности географического расположения РА и отсутствия достаточных местных ТЭР экономика республики оказалась в исключительно тяжелых условиях, требующих высокой изобретательности и гибкости для нахождения новых обоснованных решений.

Во всех появившихся на территории бывшего Союза государствах протекает сложный процесс формирования механизма рыночных отношений, потери старых и появления новых рынков ТЭР, новых энергопотоков. Естественно этот процесс в свое время завершится с появлением новых межгосударственных связей и отношений.Сегодня же надо решить огромной важности проблему разработки экономических, правовых и политических принципов организации управления и надежного функционирования межгосударственных энергопотоков. Подлежит разработке и внедрению новая ценевая политика по добыче, передаче и использованию ТЭР, формированию совместных межгосударственных расчетов.

За период суверенизации и формирования новых государств возникла необходимость полной экономической интеграции, в особенности в области энергетики, транспорта, создания межгосударственных консультативных органов по выработке и реализации обоснованных программ развития ТЭК как единого организма. В настоящее время важным является обеспечение в таких регионах устойчивости и автономности функционирования энергоснабжающей системы в экстремальных ситуациях: катастрофах, зелетрясениях, блокадах и др. Опыт работы ТЭК РА за последнее время потверждает необходимость первоочередного рассмотрения указанных факторов при нахождении оптимальных решений.

Формирование энергетических программ регионов бывшего Союза показало необходимость разработки ТЭБ крупных экономических районов, в частности Закавказского региона, с учетом связей с сопредельными странами. Исследования показывают, что Закавказский регион является дефицитным: по электроэнергии до 8 млрд. кВт-ч, по природному газу - до 40 млрд. м^3, нефти и нефтепродуктам - до 15 млн.т., по углю - до 5 млн.т. Размешение энергогенерирующих источников и энерготранспортных магистралей в Закавказском регионе не отвечает требованиям оптимальности и нуждается в коренной корректировке в условиях формирования новых государств и взаимоотношений между ними. Поэтому необходимо выявить новые дополнительные энергоисточники и энергопотоки из соседних регионов (Северного Кавказа, Туркмении, России), а также сопредельных стран (Иран, Турция).

Нормальное развитие экономики государств Закавказья требует укрепления и развития существующих экономических связей и рынка бывшего Союза, а также формирования нового экономического пространства с соседними странами.

При прогнозировании уровня энергопотребления на перспективу необходимо исходить из различных предполагаемых сценариев развития экономики региона. В силу отмеченных выше причин производственный потенциал РА функционирует не в полную силу. В республике предпринимаются усилия по "воскрешению" производственного потенциала: налаживаются новые экономические связи, делаются попытки восстановления старых связей, и рынков, наблюдается оживление в отраслях экономики РА. Надо надеяться, что этот процесс успешно завершится и республика встанет на путь нормального развития. Очевидно, что уровень энергопотребления в Ра зависит от "скорости" завершения переходного периода: производственной мощи и структуры производства, технического уровня и объемов развития отраслей экономики.

Важным аспектом состояния экономики РА является ее финансовое положение, выражающееся в недостаточностиденежных ресурсов для оплаты за импортируемые ТЭР. Стержнем ТЭБ РА являются природный газ, нефть и нефтепродукты (см. рис. 2). Поэтому прогноз перспективного энергопотребления производится с учетом фактора платежеспособности за импортируемые энергоносители.

На перспективный период при составлении прогноза энергопотребления рассматриваются два сценария развития экономики РА: оптимистический и вероятный. Эти варианты отличаются друг от друга в основном длительностью переходного периода и намечаемыми уровнями развития экономики. При оптимистическом сценарии предполагается завершение переходного периода и восстановления экономической мощи республики и выход на нормальное развитие в начале следующего столетия. При этом предусматривается достижение уровня экономического развития 1985-1990 гг. и дальнейшее развитие, нацеленное на постепенное приближение показателя экономического потенциала развитых стран к уровню 2010-2015 гг.

Разумеется, что цели вероятного варианта более скромны: завершение переходного процесса предполагается в начале следующего столетия и выход на нормальное развитие после 2015 г. Причем в этом случае планируется более "умеренное" развитие экономики РА с определенным отставанием от среднемирового уровня.

На рис. 1 показана зависимость динамики изменения ВВП, общей потребности в энергии, энерго- и электроемкости по РА в 1990-2010 гг. при оптимистическом сценарии развития экономики. Как видно из кривых рис. 1, в начальном периоде показатели экономического развития РА резко ухудшаются, что объясняется последствиями разрушительного землетрясения, распадом бывшего Союза и переходом к рыночной экономике. Ввиду разрыва экономических связей и сложных условий энергообеспечения экономика РА оказалась в особенно тяжелых условиях.

Из кривых рис.1 также видно, что процесс экономического спада постепенно замедляется, что позволяет надеяться на рост экономики в начале следующего столетия. К концу рассматриваемого периода (2010 г.) по общей потребности энергии РА достигнет уровня 1990 г., причем при заметном улучшении эффективности энергоиспользования: энергоемкость ВВП составит около 70% от уровня 1990 г., а электроемкость еще меньше (50%). К этому времени общий объем ВВП превысит уровень 1990 г. в 1.3 раза.

При предпологаемом объеме в перспективе ВВП, его доли на цели энергообеспечения и средней стоимости энергоносителей на мировом рынке можно установить уровень платежеспособности спроса РА на энергоносители в объеме 3-5 млн. тн.э. Дополним, что в себестоимости электроэнергии более 70% составляют затраты на топливо, поэтому можно предположить вероятность получения электроэнергии из соседних стран. В течение продолжительного периода функционировала объединенная энергосистема Закавказья, соединенная с Северным Кавказом, что является реальной возможностью обмена электроэнергий с Россией. Наряду с этим проводятся работы по сооружению газопровода Иран-РА, по которому предполагается получение до 1 млрд. м^3 природного газа.

Проблема управления ТЭК регионов приобретает исключительную важность. Подробный анализ структуры управления энергетическим хозяйством большинства развитых стран Европы и Северной Америки показывает, что в них "господствует" система вертикальной интеграции с многочисленными вариациями ее реализации в зависимости от особенностей каждого государства. Наряду с государственной монополией энергетики в ней обнаруживается также частная собственность, особенно в области электроэнергии, а также "малой энергетике". Применяемые в различных странах формы хозяйствования базируются на принципе обеспечения высокой рентабельности. В этом отношении имеется много поучительного в системе управления энергохозяйством Франции, опыт которой может оказаться полезным почти для всех формирующихся на территории бывшего Союза государств.

Как известно, в энергохозяйстве бывшего СССР также "господствовала" система вертикальной интеграции. Отрицательные аспекты такой системы управления неоднократно подвергались критике,делалась попытка ее усовершенствования. Еще в начале 80-х годов организациями Академии наук и Госплана СССР проводились исследования по разработке более усовершенствованной системы управления путем перехода к территориальным системам энергообеспечения регионов, что в порядке эксперимента реализовывалось в республиках Прибалтики.Однако созданные Госкомитеты по ТЭК этих республик из-за несовершенной формы вступили в противоречие с неликвидированными органами вертикальной интеграции, в частности с союзными органами управления.

Исключительная важность управления ТЭК в нынешних условиях объясняется еще и тем, что во всех

развитых странах Европы и Северной Америки в течение длительного времени ведутся интенсивные работы по созданию единого экономического пространства, единой энергетической политики. Создаются многочисленные международные организации для выработки основ содружества этих стран в поисках единого рынка энергоресурсов. В частности, можно отметить деятельность Международного Энергетического Агентства (МЭА), Европейской Энергетической Хартии и др.

Сказанное является признанием того факта, что многие отрасли экономики и среди них в первую очередь энергетика, транспорт, связь являются интернациональными. К сожалению, во всех образовавшихся на территории бывшего Союза государствах до настоящего времени происходит процесс разрушения уже созданного единого рынка, в первую очередь энергетического. Отрицательные последствия такого процесса суверенизации стали очевидными почти во всех странах, обладающих и/или лишенных достаточных ресурсов энергии, первые в силу потери рынка реализации, вторые в силу полного развала экономики из-за чрезмерно низкой ресурсообеспеченности и надежности передачи энергии на дальние и сверхдальние расстояния.

Положение особенно сложно в тех государствах, структура ТЭК которых базируется главным образом на импортируемых ТЭР. Для таких государств проблема энергообеспечения является составной частью государственной политики. Эта проблема теснейшим образом переплетается также с проблемой платежеспособности большинства государств СНГ, даже таких, как Грузия, Украина и др. Сказанное объясняется тем, что страны содружества перешли на взаиморасчеты по т.н мировым ценам. Однако экономика большинства стран СНГ пока делает отчаянные попытки выхода из состояния кризиса. Но тот же мировой опыт показывает, что для перехода к хозяйствованию по "мировым меркам" потребуется колоссалные усилия и продолжительное время.

Нам представляется, что в интересах этих же государств сгруппироваться, объединиться, восстановить прежнее экономическое пространство, разработать политику экономического поведения переходного периода до достижения мирового уровня. Можно с уверенностью сказать, что техническое состояние и экономическая мощь единого ТЭК, его энерготранспортных систем бывшего СССР в состоянии удовлетворить потребности этих стран на многие годы без значительных дополнительных затрат на поиски нового рынка, новых энерготранспортных систем. Первым шагом в указанном направлении явилось бы создание межгосударственных координирующих органов по выработке единой стратегии развития и функционирования отрасли. По нашему мнению, к такому повороту, в такой реинтеграции нуждаются некоторые другие "интернациональные" отрасли, как транспорт, связь, а может быть и оборона. Разумеется, сказанное не означает сковывание инициативы этих стран к поискам и созданию новых рынков ТЭР, новых разумных энерготранспортных коммуникаций.

В процессе суверенизации и обретения истинной независимости появившимися на территории бывшего Союза государствами возникает огромной важности проблема создания соответствующей экономической мощи, обеспечивающей такую независимость. Для таких регионов со своеобразными геополитическими особенностями расположения, как РА, указанная проблема энергетической независимости перерастает в архиважнейшую проблему энергетической безопасности региона, выражающейся в способности самостоятельного функционирования экономики в течение продолжительного времени при неблагоприятных условиях.

Отмеченная особенность энергетической безопасности во весь рост встала перед развитыми странами в начале 70-х годов как следствие противостояния возникшему энергетическому кризису. Не случайно, главной задачей, поставленной перед созданным в 1974 г. международным Энергетическим Агентством (МЭА) стала именно проблема повышения энергетической безопасности стран-участниц МЭА.

Для любой страны определяющим фактором энергетической безопасности является обеспечение стабильности и экономической приемлемости импортируемых ТЭР, гарантирующих нормальное функционирование и развитие экономики и поддержание на требуемом уровне обороноспособности страны. В техническом отношении эта проблема сводится к созданию стратегических резервов ТЭР, главным образом нефти. Предварительные проработки показывают, что для регионов, "живущих" в основном на импортируемых ТЭР, для обеспечения энергетической безопасности страны необходимо создание стратегических резервов не менее трехмесячного объема импорта.

Исследования показывают, что основное место в ТЭБ республики принадлежит импортируемым из далеких стран природному газу, нефти и нефтепродуктам (см. рис. 2), суммарно составляющих около 90% всех потребляемых ТЭР на уровне 1970 г. В дальнейшем их доля постепенно падает и к 2000-2010

Динамика изменения ВВП, потребности в энергии, энерго- и электроемкости ВВП РА

Рис.1

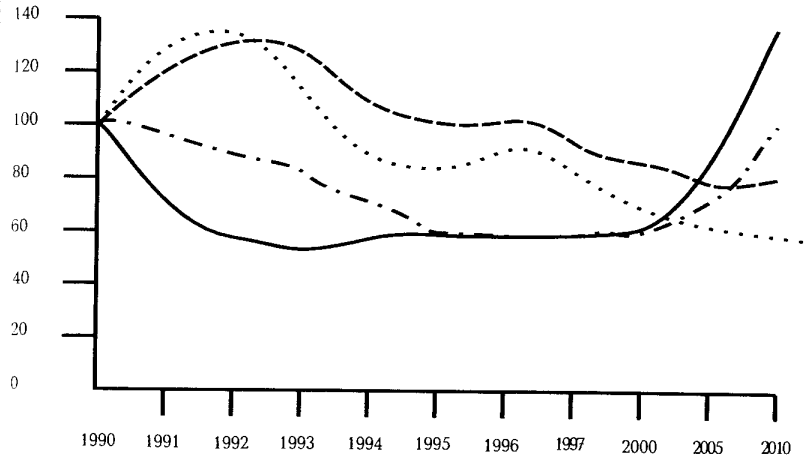

Индекс изменения ВВП, потребности в энергии, энерго- и электроемкости (1990г. ,100%).

ВВП — Потребность в энергии — электроемкость — энергоемкость

Динамика изменеия структуры топливно-энергетического баланса РА

Рис. 2

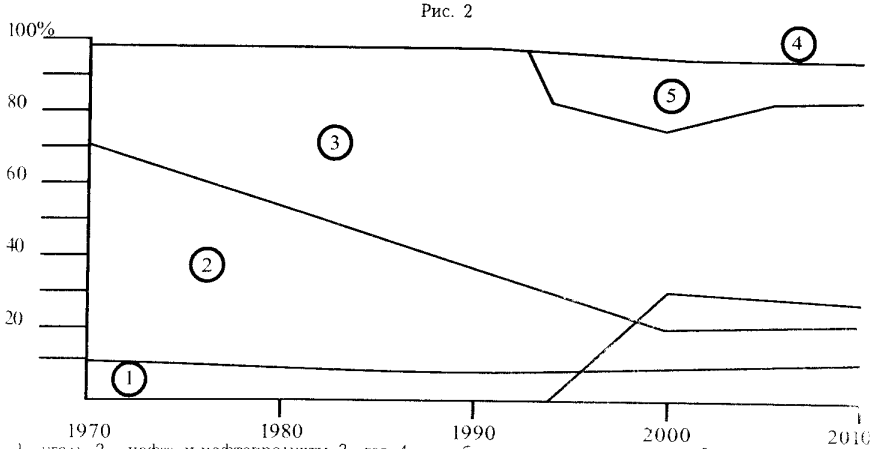

1 - уголь, 2 - нефть и нефтепродукты, 3 - газ, 4 - возобновляемые энергоресурсы, 5 - ядерное топливо, — стратегический резерв энергии

гг. она составит около 58%. В связи с реконсервацией второго энергоблока Армянской АЭС в ТЭБ определенное место занимает ядерное топливо, его доля повышается до 25%, затем в связи с ростом общего энергопотребления она снижается до 17%. В настоящее время проводятся предварительные проработки по выяснению возможности расширения Армянской АЭС энергоблоками, вероятно российскими ВВЭР-640 с участием французских фирм. При положительном решении вопроса доля ядерного топлива возрастает за счет снижения доли газа и нефти. В структуре ТЭБ РА определенное место занимает твердое топливо - уголь (5-10%). Также существенна доля возобновляемых энергоресурсов, включающих гидроэнергию, горючие сланцы, дрова, торф и др. (до 10-11%).

Характерная особенность структуры ТЭБ РА заключается в том, что она базируется в основном на газомазутном топливе. Поэтому можно заключить, что энергетическая безопасность республики связана в первую очередь с устойчивостью газо- и нефтеснабжения страны. Расчеты показывают, что для обеспечения энергетической безопасности страны потребуется создание стратегических резервов энергии, эквивалентной 2 млн. т н.э., в основном в виде нефтепродуктов, гидроэнергии: их доля составит 25% от общей потребности (см. рис.2).

Отличительная особенность энергетики РА заключается в том, что все энергогенерирующие, энергоиспользующие технологии запроектированы и работают на газомазутном топливе, преимущественно на природном газе. Уровень газификации в РА один из наиболее высоких в бывшем Союзе (более 50%, намечалось довести до 70%). Газотранспортная система бывшего СССР, в частности его южной части (Северного Кавказа, Закавказья) способна удовлетворить потребности РА на многие годы. Исходя из этого факта (готовность республики принимать газ, способность транспортных коммуникаций передавать нужное количество газа без значительных дополнительных затрат), можно заключить, что главным в развитии энергетики является восстановление существующих энерготранспортных связей, идущих в основном из России. Это наиболее экономичное, наиболее безопасное поведение, обоюдовыгодное как для России, так и РА.

Учитывая тот факт, что пропускная способность газотранспортной системы, направленной в РА, намного превышает прогнозную потребность республики в природном газе и стратегически необходимо завоевание новых рынков, можно предположить целесообразность дальнейшего удлинения этой системы с выходом в Турцию через РА. Это предположение особенно выгодно для поставщика с точки расширения границы рынка, но оно важно также и для Армении,поскольку в этом случае республика перестает быть тупиковым потребителем, она становится транзитным регионом со всеми преимуществами такового. Надо также учитывать "согласование" режима потребления и поступления газа, для чего указанное предложение является выгодным и подготовленным, связанное с наличием подземных хранилищ газа (в Ставрополье, Ереване).

Кроме того, опыт работы топливоснабжающей системы РА показывает низкую надежность существующего рынка туркменского газа и транспортирующих трасс. Конечно, трудно предполагать возможность Туркмении повлиять на политическое поведение государств, по территории которых перекачивается определенный объем газа государств Закавказья: постоянные перебои в объемахпоступабщего газа, технические неполадки, в т.ч. и в результате террористических актов, ставит экономику этих государств в тяжелейшие условия. Представляется необходимым восстановление единого "хозяина" рынка, прежде всего России, способного вовлекать в свою транспортную сеть любого поставщика газ и доводить до потребителя. Такое взаимоотношение между поставщиками и потребителями необходимо для Армении.

В аспекте указанного важное значение имеет российско-армянский широкомасштабный межгосударственный договор, подписанный в августе с.г. президентами двух стран - Б. Ельциным и Л. Тер-Петросяном. Этим договором, в частности в отношении энергетики, предусматривается проведение работ по транзитной передаче газа через территорию РА в третьи страны, перевооружению и расширениию газоснабжения в республике. Предполагается сооружение транзитного газопровода через Армению в Турцию, по которому может быть передано от 3 до 9 млрд. $м^3$ природного газа.

Предусматривается также участие специалистов газотранспортников РА в проектно-изыскательских работах, проводимых российским концерном "Газпром", который берет на себя обязанность газообеспечения РА в соответствии с заключенными договорами.

Согласно с договорам создается совместное российско-армянское предприятие "АрмРусьгазпром", в ведение которого перейдет фактически все газоснабжающее хозяйство РА для производства и реализации электроэнергии: по предварительным расчетам возможный экспорт электроэнергии из Армянской энергосистемы составит 5-7 млрд. кВт-ч в год.

Кроме энергетических преимуществ, очевидна также международная значимость создаваемых

межгосударственных энергетических связей, в первую очередь учитывая их "сдерживающие свойства" в решении межгосударственных проблем.

В ТЭБ регионов заметную долю составляют нефтепродукты для работы транспорта, индивидуальных источников энергоснабжения, а также для создания оперативного и долговременного запаса для крупных энергоносителей. В энергетической политике большинства государств должно произойти коренное изменение: переход от гигантских к относительно мелким рассредоточенным энергоисточникам на базе широкого применения газотурбинных и парогазовых, а также ядерных энергоустановок, размещаемых в большинстве случаев на действующих энергообъектах (старых ТЭС, котельных), позволяющих резко сократить стоимость и сроки возведения таких энергоисточников, повысить эффективность топливаиспользования. Эти установки могли бы служить основой для создания альтернативных энергосистем для электро- и теплоснабжения районов, жилых массивов, предприятий и др. Для таких установок также необходимо создание запасов высококачественного топлива, в частности нефтепродуктов.

გარდამავალ პერიოდში სატყეო დარგის რეფორმირების პოლიტიკა და მისი განხორციელების სტრატეგია

თეიმურაზ კანდელაკი
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, საქართველოს სატყეო მეურნეობის სახელმწიფო დეპარტამენტის თავმჯდომარის მოადგილე

საქართველოს დღევანდელი ეკონომიკური პოლიტიკა ჯერ კიდევ სრულად ვერ უზრუნველყოფს ბუნებრივი რესურსების, მათ შორის ტყეების მართვისა და სარგებლობის საბაზრო მექანიზმის შექმნასა და ამოქმედებას. აღნიშნული მექანიზმი მოიცავს:

– სატყეო მეურნეობის მდგრადი განვითარების უწყებრივ-სამართლებრივი საკანონმდებლო ბაზის შექმნას;

– სატყეო სტრატეგიის შესაბამისად არსებული ინსტიტუციური სტრუქტურების სრულყოფას და აუცილებლობის შემთხვევაში ახლის შექმნას, რომლებიც უზრუნველყოფენ ტყის მეურნეობის მართვას მდგრადი განვითარების პრინციპით და ამ მიმართულებით სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის ჩამოყალიბებას;

– უწყვეტი, ეკონომიკურად და ეკოლოგიურად გამართლებული ტყითსარგებლობის განხორციელებისათვის მასტიმულირებელი ფასწარმოქმნის მექანიზმის ფორმირებას;

– საბაზრო ურთიერთობებსა და კერძო საკუთრებაზე გადასვლის პერიოდში მოსახლეობის ფართო მასების სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ხელისშეწყობას და მოსახლეობაში ტყეების მნიშვნელობის გაცნობიერების გაბრღალს.

საგაყეო დარგის რესტრუქტურიზაციისა და მის მართვაში საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების მექანიზმი (იხ. ახ. 1) მოიცავს სამ ძირითად მიმართულებას: საგაყეო მეურნეობასთან მიმართებაში ბაზრის საკანონმდებლო ინფრასტრუქტურის შექმნას; შესაბამისი სახელმწიფოებრივი ტყის მართვის სისტემის ჩამოყალიბებას და ბაზრის ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის განვითარებას.

საგაყეო დარგის რეფორმირების პოლიტიკა და მისი განხორციელების სტრატეგია, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს ეროვნული მეურნეობის საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლასთან მჭიდრო კონტაქტში უნდა განვიხილოთ. გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოში მნიშვნელოვნად შეფერხდა საგაყეო-სამეურნეო სამუშაოების მოცულობა, საქმისი მერქნის წარმოებისა და მოხმარების დონე. აქასთან დაკავშირებით მრავალმა მუშაკმა დაკარგა სამუშაო ადგილი, ხოლო ტყის ფაქიზი ეკოსისტემების დაცვა საჭიროებს დროულად სათანადო ღონისძიებების გატარებას. საქართველოში მიმდინარე კონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვანი უარყოფითი ზეგავლენა იქონია საგაყეო დარგის განვითარებაზე. პრობლემის გადაწყვეტას მნიშვნელოვნად ართულებს ტყის რესურსების მართვისათვის საჭირო დაფინანსების წყაროების უქონლობა.

საგაყეო მეურნეობის რეფორმირების მიზნით საქართველოში უკვე დაწყებულია მუშაობა, რაზეც მეტყველებს: ახალ საგაყეო კანონმდებლობაზე აქტიური მუშაობა; ტყის რესურსების ათვისებაში, მათ შორის ხე-ტყის დამზადების პროცესებისათვის კერძო სტრუქტურების მომიდვა; მერქნის პირველადი გადამუშავების საწარმოთა პრივატიზაცია, რეორგანიზაცია და ა. შ. შემდგომში რეფორმებმა უნდა უზრუველყონ ტყის რესურსების ათვისების საქმეში დაინტერესებულ მხარეთა უფრო ფართო სპექტრის შექმნა, დაფინანსებისა და ტექნიკური დახმარების შიდა და სამეზობლო ოთახების წყაროების მობილიზაციისა. გარდამავალ პერიოდში საქართველოს საგაყეო დარგის რეფორმირება მოიცავს ოთხ ძირითად მიმართულებას (იხ. ნახ. 2):

– საგაყეო დარგის ჩართვას საერთო ეკონომიკურ რეფორმებში;
– საგაყეო მეურნეობის ფუნქციონირებას მდგრადი განვითარების პრინციპების სრულყოფის საფუძველზე;
– ფინანსური და ეკონომიკური მართვის სრულყოფას;
– საერთაშორისო თანასაზოგადოების მხარდაჭერას საგაყეო დარგის აღორძინებისა და განვითარების პროცესში.

1). სატყეო მეურნეობის ჩართვა საერთო ეკონომიკურ რეფორმებში

საგაყეო პოლიტიკა და მისგან გამომდინარე სტრატეგია, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მეცხრამეტე საუკუნეში დაწყებულ ეკონომიკურ რეფორმებს, სახელმწიფო მართვის ეკოლოგიურ და სოციალურ მიზნებსა და მოთხოვნებს. მნიშვნელოვანი უარყოფითი ეკოლოგიური და სოციალური შედეგების თავიდან აცილების გარანტიის შემთხვევაში, საგაყეო დარგში უნდა გაგარდეს შესაბამისი რეფორმა.

საგაყეო დარგის განვითარება მჭიდროდაა დაკავშირებული მაკროეკონომიკურ პროცესებთან. ამიგომ, ანგიმონოპოლიურმა ღონისძიებებმა და პრივატიზაციამ, სათანადო საკანონმდებლო ბაზის საუძველზე, უნდა უზრუველყოს საგაყეო მეურნეობის ეფექტური ფუნქციონირება თანამედროვე ეკოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური მოთხოვნების სრული დაცვით, რაც შესაძლებელია: საგაყეო მეურნეობაში მოგიერთი საქმიანობის მართვის არასახელმწიფოებრივი, კომერციული ერთეულების შექმნით, რომელიც უზრუნველყოფს პირველ ეტაპზე ტყის არამერქნიანი რესურსების ათვისებას, ხე-ტყის საბიჯ გზაითა დაგეგმარებას, მაღი შშენებლობის, ხე-ტყის მოჭრის, დამორების, მოორეულად ვისა და ქვეყნა საწყობამდე ტრანსპორტირების სამუშაოებზე კერძო სექტორის ჩართვას.

მნიშვნელოვანია მოსახლეობის ფართო მასების ეიერთიანება საგაყეო პოლიტიკის განხორციელებაში. არის შემთხვევები, როცა სრულად არ გათვალისწინება ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესები ამა თუ იმ ტერიტორიულ-ორგანიზაციული სტრუქტურების შექმნისას. ასე, მაგალითად, დაუცველი და სხვა ტერიტორიების გამოყოფის პროცესში გაუთვალისწინებელი რჩება ადგილობრივი მოსახლეობის სასიცოცხლო ინტერესები (მერქნული და არამერქნითი რესურსების მოპოვება, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებით, წყლის რესურსებით სარგებლობა და ა. შ.), რაც შემდეგში უარყოფით შედეგებთან არის დაკავშირებული.

აუმჯობესებას მოითხოვს საგაყეო დარგის ფუნქციონალური მართვა. ამჟამად საქართველოში მიმდინარეობს მიკრო და მაკრო ღონისძიებები მართვის სისტემის სრულყოფა. საგაყეო დარგში აღნიშნულმა პროცესებმა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა უზრუველყოს სახელმწიფო საგაყეო მართვის სისტემაში საშეურნეო და მაკონკურენციელი ორგანოების ფუნქციების გამიჯვნა, რათა სრულად იქნეს დაცული ტყეების მესაკუთრეობრივი, მფლობელისა და მოსარგებლის პოზიციები. ამ მიმართულებით მიზანშეწონილია: საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულებით შექმნილი „საგაყეო დარგის აღორძინებისა და მისი შემდგომი განვითარების სახელმწიფო პროგრამის“ შემმუშავებელმა კომისიამ ,,ეროვ-

სატყეო დარგის რესტრუქტურიზაციისა და მის მართვაში საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების მექანიზმი

ნახატი 1

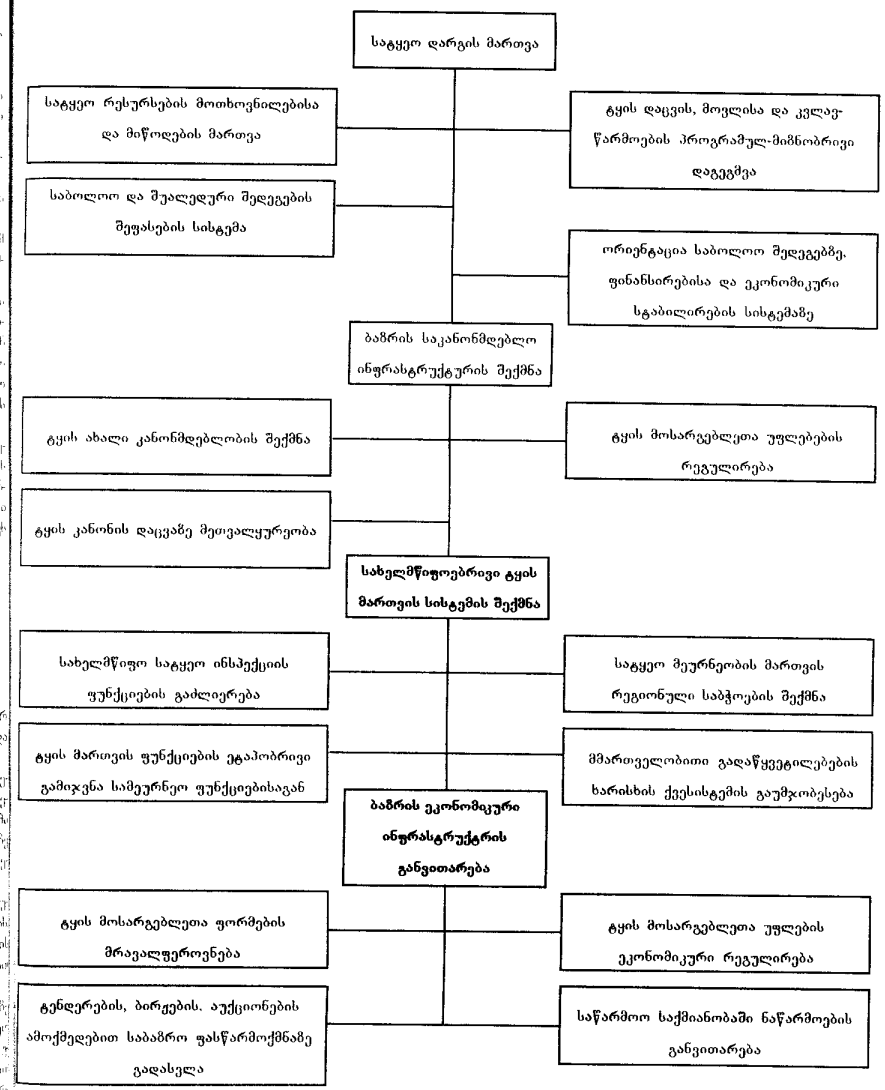

გარდამავალ პერიოდში სატყეო დარგის განვითარების სტრატეგია

ნახატი 2

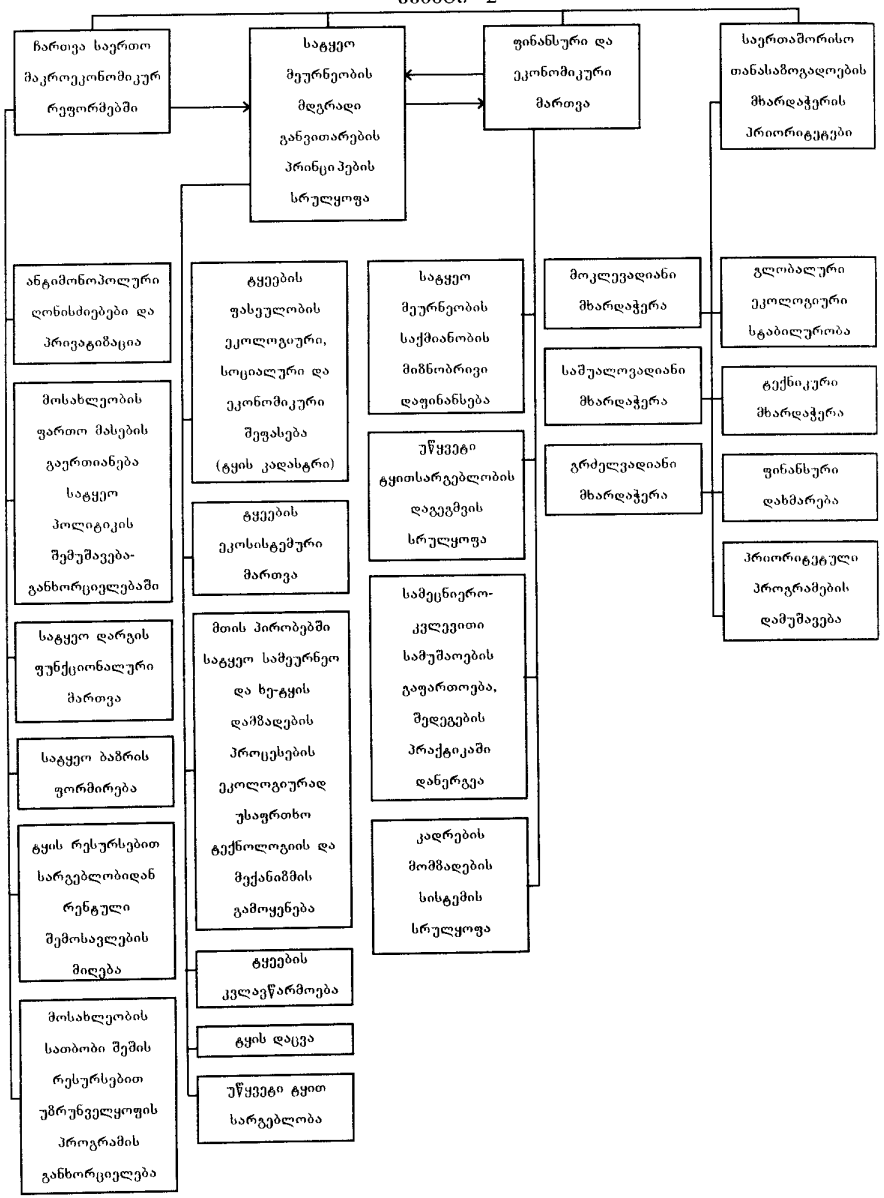

ძელის თავისი საქმიანობა. კომისიამ უნდა მოისმინოს სათანადო სამინისტროებისა და უწყებების ინფორმაცია სატყეო დარგის განვითარების სახელმწიფო პროგრამით გათვალისწინებული სატყეო სამუშაოთა მიმდინარეობის თაობაზე, მისი განხორციელებისათვის ფინანსური უზრუნველყოფა და საერთაშორისო თანასაზოგადოების დახმარების შესაძლებლობების გამოძებნა.

სატყეო ბაზრის ჩამოყალიბება საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის განუყოფელი ნაწილია და მისი ამოქმედება დაკავშირებულია არა მარგო შიდა, არამედ გარე ეკონომიკურ სივრცესთან და მათ წარმატებით ფუნქციონირებასთან. ღრმა მარკეტინგულ გამოკვლევებან ერთად საჭიროა უახლოეს პერიოდში გადაიდგას პრაქტიკული ნაბიჯები ეროვნული სატყეო ბაზრის შესაქმნელად, რომელსაც უპირველესად მიეკუთვნება: სატყეო ბირჟების, აუქციონების, ვაჭრობების ორგანიზება. ბაზრის ფორმირების პროცესში გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს უცხოელი პარტნიორებისა და ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით ხელსაყრელი ეკონომიკური მექანიზმის შექმნამ. ამ მიმართულებით უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს უცხოელ პარტნიორებთან ერთობლივი საწარმოების შექმნა, მათი მერქნული რესურსებით უზრუნველყოფის, მიღებული პროდუქციის რეალიზაციისა და პარტნიორების კუთვნილი მოგების ქვეყნის გარეთ გაგანის გარანტიები, ასეთი წარმოებებისათვის გადასახადთა სისტემაში გარკვეული შეღავათები და ა. შ.

მიდა ბაზრის დაცვის მექანიზმების დიფერენცირებული ეამოყენების მიზნით: შემოღებულ უნდა იქნას ეკონომიკური სანქციები ავეჯისა და ხის ცალკეული ნაკეთობების იმპორტზე, გარდა საყოფაცხოვრებო და საოფისე დანიშნულების ავეჯის ანაკრებებისა (ეარნიტურებისა): აიკრძალოს ან მაქსიმალურად შეიზღუდოს ქვეყნის გარეთ მერქნის ნედლეულის (მორის) გაგანა. უპირატესობა მიეცეს გადამუშავებული ხე-ტყის ექსპორტს.

განსაკუთრებულ ყურადღებას მოიიხოვს ტყით მოსარგებლეების მიერ დამზადებული ნედლეულიდან და მათზე გაწეული მომსახურეობიდან სახელმწიფოს და კერძოდ, სატყეო მეურნეობის სასარგებლოდ, შემოსავლების გადიდების საკითხი. ამჟამად სატყეო მეურნეობაში ტყის რესურსების სარგებლობიდან სხვადასხვა შენაგანების, მათ მორის კაპიტალიზებული რენტის ამოღება მეტად მცირეა და იგი არ შეესაბამება ტყის რესურსების დაცვის, მოვლის, კვლავწარმოებისა და ეამოყენების ფაქტიურ ხარჯებს.

უახლოეს მომავალში პრობლემად დარჩება მოსახლეობის სათბობი შემით მომარაგება, რაც ეამოწვეულია სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების მწვავე დეფიციტით. მეორე მხრივ, აღნიშნულმა კრიზისმა გამოიწვია ტყეებში სათბობი შემის უკანონო დამზადება, რომლის მუსტი რაოდენობა ცნობილი არ არის. ამ მიზნით უპირველესი ამოცანაა: რეგიონების მიხედვით შემის მომზარების ოდენობის მუსტი თუ არა მიახლოებით მაინც ეანსაზღვრა და შესაბამისად მოთხოვნისა და მიწოდების დაბალანსება; მოგვიერთ მცირეგაყან რაიონში სწრაფმზარდი სახეობების მიზნობრივი, მერქნის მიხაღები პლანტაციების ეამენება; მერქნის მოსახლეობაზე რეალიზაციის სისტემის სრულყოფა, სადაც სახელმწიფო სატყეო მეურნეობასთან ერთად ეარკვეული როლი უნდა შეასრულოს ადგილობრივმა ორგანოებმა. უნდა შემუშავდეს ეროვნული პროგრამა იმის თაობაზე, თუ როგორ დავაკმაყოფილოთ სოფლის მოსახლეობა საშეშე მერქნით. ეს უნდა გაკეთდეს ახლახან დაწყებული თ ჩპმ-ის პროექტგოან თანამშრომლობით, რომელიც ლეტალურად შეისწავლის ტყიდან საშეშე მერქნისა და მისი ალტერნატიული საწვავის მიწოდებას. აქედან ეამომდინარე:

– მინიმუმამდე უნდა იქნეს დაყვანილი ტყის უკანონო ჭრა;

– შეძლებისდაგვარად დაკმაყოფილდეს სოფლის მოსახლეობა შემით;

– მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი შემის მოხმარების მოცულობა ქალაქებში, სადაც შესაძლებელია ეამოყენებულ იქნეს სათბობი ენერგიის სხვა წყაროები;

– მოხდეს საშეშე ხე-ტყის ჭრის კონცენტრაცია იმ ადგილებში, სადაც იგი დადებითად იმოქმედებს სატყეო მეურნეობის განვითარებაზე (ან მინიმუმამდე იქნება დაყვანილი ზიანი);

– სატყეო სექტორში დასაქმებულ იქნეს მოსახლეობა;

– მაქსიმალურად ეაიბარდოს სატყეო მეურნეობის შემოსავალი.

საქართველოს მაღალმთიანი რაიონების მოსახლეობის სოციალური დაცვა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა. მასობრივმა უმუშევრობამ სიღარიბის ზღვარზე მიიყვანა მოსახლეობის დიდი ნაწილი. ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული მიმართულებაა. ამიგომ სატყეო დარგში შემავალი საწარმოების სრული და ეფექტური ამოქმედება უკილობლად შექმნის ეარკვეული რაოდენობით ახალ სამუშაო ადგილებს. ამავე დროს, აამაღლებს უკვე დასაქმებული პერსონალის ეკონომიკურ შემოსავლებს, რომელიც ამჟამად მიზერული თანხითაა წარმოდგენილი.

ბ). სატყეო მეურნეობის ფუნქციონირება მდგრადი განვითარების პრინციპების სრულყოფის საუძველზე

ტყეების დაცვის ეფექტიურობის გადიდების მიზნით საჭიროა რიგი ურთიერთდაკავშირებული ღონისძიებების უცილობელი გაგარება. ამ მიმართულებით შეიძლება გამოყენებულ იქნას სატყეო დარგების ფუნქციონირების არაერთი ეკოლოგიური, ეკონომიკური, ტექნოლოგიური და სხვა მოდელი, რომელიც აპრობირებულია მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. ამავე დროს, სატყეო მეურნეობის მდგრადი განვითარება რომ რეალური ვახდეს, უპირველეს ყოველისა, საჭიროა სახელმწიფო სატყეო მიწების მართვის სრულყოფილი სისტემა, რომელიც სრულად დაექვემდებარება კონტროლს.

პირველი ნაბიჯი, რომელიც უნდა გადაიდგას სატყეო დარგის მდგრადი განვითარების სრულყოფისათვის, არის ტყეების ეკოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური შეფასება და ტყის რესურსული ბაზის ძირითადი პარამეტრების დაზუსტება. მხოლოდ ასეთი შეფასება იძლევა სატყეო მიწების გამოყენების კომპლექსური დაგეგმვის საშუალებას. თუ გავითვალისწინებთ სამეო პირობებში ბიომრავალფეროვნებით მდიდარ ტერიტორიებზე ასეთი შეფასების ჩატარების სიძნელეებს, მოსალოდნელია აღნიშნულ სამუშაოთა განხორციელება ეარკვეული დროის განმავლობაში. ამიტომ, ზოგიერთი გადაწყვეტილების მისაღებად შესაძლებელია ექსპერს-შეფასების ჩატარება.

ამჟამად ტყეების გამოყენების სტრატეგიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მერქნის წარმოებას. თუმცა იმ ფართობებზე, სადაც სატყეო-სამეურნეო საქმიანობა ძირითადად მიმართულია მერქნის წარმოებაზე, გამოკვეთილ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ მოთხოვნილებათა პრიორიტეტობა უნდა განსაზღვრავდეს ისეთი მართვის სტრატეგიის შერჩევას, რომელიც მაქსიმალურად ითვალისწინებს: ნიადაგისა და წყლის რესურსების დაცვას და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებას. ტყის მართვის მიმართულებების შერჩევის პროცესში ყველა შემთხ-

ევევაში გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ადგილობრივი მოთხოვნილებები გარეულ ცხოველთა რესურსებზე და სხვა არამერქნულ საგყეო პროდუქციაზე, რეკრეაციულ გყეთსარგებლობაზე, ეკოგურიმმზე და ა. შ. ამავე დროს, საჭიროა საგყეო სამეურნეო ღონისძიებების მოცულობებისა და მეთოდების განსაზღვრაში საზოგადოებრივი აზრის სისტემატური გაზიარება.

დაცული ტერიტორიებისა და იმ უბნების გამოყოფისას, რომლებსაც აქვთ გარკვეული ღირებულება ბიომრავალფეროვნების თვალსაზრისით, აგრეთვე გყის რესურსებით სარგებლობისათვის ფართობების განსაზღვრისას, მიბანშეწონილია გამოყენებულ იქნას საგყეო მიწების მოხმარების კომპლექსური დაგეგმვის მეთოდი. გყეების მართვის, დაგეგმვის ამ პროცესში ჩართულ უნდა იქნას ყველა დაინტერესებული მხარე: საგყეო მეურნეობის სახელმწიფო დეპარტამენტი, გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო, სამხარეთ და რაიონული ორგანოები; დაგილობრივი მოსახლეობა; სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო ინსტიტუტები; არასამთავრობო ორგანიზაციები და სხვა.

გყის კვლავწარმოების ამა თუ იმ მეთოდის ვარგისიანობა დამოკიდებულია გარემოს კონკრეტულ პირობებზე, მერქნის სახეობათა ბიოლოგიურ თავისებურებებზე ტექნიკური და ეკოლოგიური მოთხოვნების გათვალისწინებით. მაგრამ, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში ყველაზე დიდი მასშტაბები აქვს და მომავალშიც ექნება გყის ბუნებრივი განახლების ხელშეწყობას. დღევანდელმა მძიმე ეკონომიკურმა მდგომარეობამ განაპირობა უპატივცემულობა გყეებისა და საგყეო სექტორის მიმართ. უკანონო ჭრები, უკანონო ნადირობა და გადაჭარბებული ძოვება მაღალმთიან რაიონებსა და გაგაყვეებულ ფართობებზე საშიშროებას უქმნის ბიომრავალფეროვნებას საქართველოში. საგყეო დეპარტამენტს სჭირდება ოფიციალური წრეების დახმარება და ზოგ შემთხვევაში ცვლილებებიც კანონმდებლობაში, რათა დაარეგულიროს ეს მავნე ქმედებები.

საქართველომ უნდა გააფართოოს ურთიერთობები სხვა ქვეყნებთან გყის რესურსების დაცვის ეფექტიანობის ამაღლების სფეროში. ასეთი სახის რესურსების დაცვის ტექნოლოგიების გაცვლებს და ნოუ-ჰაუს მოაქვს ყველი მხარისათვის სასარგებლო შედეგები, კერძოდ — შეამეცროს ის ბარალი, რომელიც გამოწვეულია გყის მავნებლების, დაავადებებისა და ხანძრებისაგან, ამ მიმართულებით ყველაზე პრიორიტეტულია იმ გყის ფართობების გამოვლენა, რომლებიც მოითხოვს მავნებლებისა და დაავადებებისაგან უპირველეს დაცვას და შემდგომ სათანადო პროფილაქტიკური ღონისძიებების გატარებას. საგყეო მეურნეობის მუშაობის ღღეანდელ მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში ხშირად იქმნება პრობლემა ჩაატარონ ესა თუ ის დაცვითი ან საგყეო ღონისძიება გყეში. იმისათვის, რომ მათი მუშაობა გაიოლდეს, მათ კანონით უნდა მიეცეთ შესაბამისი სტატუსი, ზოგ შემთხვევაში პოლიციის უფლებამოსილება, ფორმისა და იარაღის გარეშე უფლება. უნდა გაიზარდოს მეტყევეების შრომის ანაზღაურება.

თითქმის ყველა ხე-გყის საჭრელი და გამოსაბიელი საგყეო ტექნიკა, რომელიც საქართველოში ფუნქციონირებს, შეუსაბამოა თანამედროვე პირობებისათვის. აუცილებელია თანამედროვე ტექნიკისა და ტექნოლოგიების შეგანა, განსაკუთრებით სპეციალური სისტემის გამოყენებით ხე-გყის მთიდან ვაკე ფართობებზე გამოშიდვისას. გყის დაცვის, მოვლისა და კვლავწარმოების სამუშაოების ხარისხიანად ჩასაგარებლად აუცილებელია საგყეო ზგების ქსელის გაფართოება და ხარისხის გაუმჯობესება.

ბ). საგყეო მეურნეობის ფინანსური და ეკონომიკური მართვა

სათანადო ეკონომიკური პოლიტიკის (საბაზრო ურთიერთობები) პირობებში მოსალოდნელია, რომ გყის რესურსების ათვისებაში კერძო სექტორი შეასრულებს მნიშვნელოვან როლს. კერძოდ, ხე-გყის გადამამუშავებელ დარგში ძველის მოდერნიზაციისა და ახალ საწარმოთა შშენებლობის ჩათვლით, ხე-გყის დამზადების სიმძლავრეების გაზრდაში, აგრეთვე საგრანსპორტო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება-გაფართოებასა და არამერქნითი რესურსების გამოყენებაში. კომერციულმა ინტერესებმა რომ არ გამოიწვიოს გყეების ეკოლოგიური მდგრადობის დარღვევა, პირველ ეტაპზე საჭირო იქნება საგყეო დარგის მხარდაჭერა სახელმწიფო ინვესტიციებით. ამავე დროს კერძო ფირმებს სათანადო ხელშეკრულებათა საფუძველზე ხშირ შემთხვევაში უნდა მიეცეთ სამეურნეო საქმიანობისა და მომსახურების საშუალება (იხ. ნახ. 3).

სახელმწიფო ინვესტიციების გამონახვის შემთხვევაში, გყის რესურსების რაციონალური გამოყენებისას მოხდება სახელმწიფო დანახარჯებისა და მათი განაწილების მექანიზმის სრულყოფა: ბიჯ-ეტის შედეგისას მკვეთრად გაიმიჯნება პერიოდული დანახარჯები და ინვესტიციები; ამის გარდა სრულად შეფასდება დანახარჯების ეფექტურობა. დაიხვეწება საგყეო დარგში სახელმწიფო დანახარჯების სტრუქტურა, რაც უმრუნველყოფს თანხების რაციონალიზაციას, ხოლო სამეურნეო საქმიანობის პრიორიტეტი განისაზღვრება და სახსრები გადანაწილდება გყის დაცვის, მოვლის, კვლავწარმოების, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების მიმართულებით.

არსებული პრიორიტეტებიდან გამომდინარე, მიბანშეწონილია საგყეო მეურნეობის ძირითადი საქმიანობის მიზნობრივი დაფინანსება სახელმწიფო ბიჯ-ეტიდან. ასეთ პროცესებს, უპირველეს ყოვლისა, მიეკუთვნება: გყის დაცვა, მოვლა, კვლავწარმოება. ურიგო არ იქნებოდა, თუ მიზნობრივად დაფინანსდებოდა შრომითი რესურსების დასაქმებისა და საგყეო რაიონებში მოსახლეობის სოციალური დაცვის. საგყეო განათლებისა და სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების პროგრამები. ყოველივე ზემოაღნიშნული საშუალებას მოგვცემს ობიექტურად შევფასოთ გაწეული დანახარჯები და მიღებული შედეგები, ასევე გავაძლიეროთ კონტროლი თანხების მიზნობრივ ხარჯვაზე. ხაზი უნდა გაესვას იმასაც, რომ გყის დაცვისა და კვლავწარმოების სფეროში სახელმწიფო ინვესტიციებს შეუძლიათ მისცეს სწრაფი და დიდი ოღენობის სარგებლობა, რაც გამოიხატება: ბუნებრივი გყეების შენარჩუნებაში, კვლავწარმოებაში, ხანძრების, მავნებლებისა და დაავადებებისაგან მათ დაცვაში. ზარალის მინიმუმამდე შემცირება, რომელსაც განაპირობებს ზემოაღნიშნული ფაქტორები, პირდაპირ კავშირშია გყით უწყვეტ სარგებლობასთან.

ღ). საერთაშორისო თანასაზოგადოების მხარდაჭერა

საქართველოს საგყეო მეურნეობაში მუსასრულებელი სამუშაოების მოცულობები ვერ იქნება სრულად დაფინანსებული ქვეყნის ღეფიციტური ბიჯ-ეტიდან. საქართველოს გყეების გარკვეული მნიშვნელობა ბუნების დაცვის საქმეში, უნიკალური ბიომრავალფეროვნება უდაოდ დიდ ინტერესს იწვევს საერთაშორისო თანასამოგადოებებში, მაგრამ მას არ მოსდევს მნიშვნელოვანი ოღენობით ფინანსური მხარდაჭერა საერთაშორისო პროექტების დამუშავება-განხორციელების სახით. თუ ასეთი მცირეოდენი მხარდაჭერა მაინც არის, მისი კოორდინაცია თითქმის არ წარმოებს და შედეგებიც არაადეკვატურია.

საქართველოში იგრძნობა საერთაშორისო თანასაზოგადოებების დიდი დაინტერესება სამომავლო გყეებით, როგორც რესურსების უწყვეტი სარგებლობის, ასევე ხე-გყის გადამამუშავებელ საწარმოთა ამოქმედების თვალსაზრისით. ამიგომ ამჟამად დადგა ის პერიოდი, როდესაც ორივე მხარის ერთობლივმა ძალისხმევამ ხელი უნდა შეუწყოს საქართველოს საგყეო მეურნეობაში საკვანძო ამოცანების გადაწყვეტას, რომლებიც მიმართული იქნება გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო ინტერესების განხორციელებისაკენ. ამ მიზნით, უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს ამგვარი საერთაშორისო პასუხისმგებლობის მქონე პროექტებსა და პროგრამების დამუშავება-განხორციელებაში საქართველოს მხარის ფართომასშტაბიანი მონაწილეობა.

საქართველოს ტექნიკური და ფინანსური მხარდაჭერა უპირველეს ყოვლისა სჭირდება საგყეო დარგს საერთო-ეკონომიკური და მაგერიალურ-ტექნიკური ბაბის განვითარების დაჩქარებას, გყის რესურსების უწყვეტი სარგებლობის პრინციპების განხორციელებას, სახელმწიფო ხარჯების რაციონალიზაციას. საგყეო დარგში კერძო ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით, მნიშვნელოვანია განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს ადამიანთა რესურსების პოტენციალის მიბანდასახულ გამოყენებაში იმ უარყოფითი სოციალური შედეგების მესუსტებას, რაც გამოწვეულია საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლით.

საგყეო მეურნეობის განვითარების მექანიზმის სრულყოფა და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის კონცეფციები, რომლებიც ეკუთვნის საერთაშორისო ორგანიზაციებს, საქართველოს დაინტერესებულ სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებს, გამოყენებული უნდა იქნას საგყეო მეურნეობისათვის სათანადო ტექნიკური და ფინანსური მხარდაჭერის მისაღწევად. ამ მიმართულებით კი საჭიროა პირველი რიგში დარეგიონული პოლიტიკისა და განვითარების პრიორიტეტების ირგვლივ ყველა დაინტერესებული მხარის მონაწილეობით საკონსულტაციო პროცესების დაწყება.

მომავალში საქართველოს საგყეო მეურნეობისათვის ტექნიკური და ფინანსური მხარდაჭერა უნდა ექვემდებარებოდეს შემდეგ პროგრამას ეტაპობრივად:

ა). მოკლევადიანი მხარდაჭერა (პირველი სამი წელი):

1. საგყეო პოლიტიკის სადღეისო ეტაპი:

რეფორმირების მხარდამჭერი მოკლევადიანი პროგრამები დაარჩენდეთ თვისებრივად ახალ საწყისებზე საგყეო მეურნეობის გადაყვანას და უმრუნველყოფდა მის მდგრად განვითარებასა და საერთო-ეკონომიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციას. ასეთი სახის დახმარება, უპირველეს ყოვლისა, მოიცავს კვლევის ჩაგარებას, რომელთა ძირითადი მიზანია: ინფორმაციული მონაცემების ნაკლოვანებების ლიკვიდაცია და მეურნეობის განვითარების კონკრეტული ეარიანტების მემუშავება. შემდეგომში მიბანშეწონილია ჩაგარდეს რეგიონული და ქვეყნის მასშტაბიანი სათანადო კონფერენციები, სემინარები, სადაც მსჯელობის შედეგად მოიგრობას წარედგინება საგყეო მეურნეობის განვითარების საუკეთესო ეარიანტი.

2. სარესურსო ბაბისა და საბაზრო პერსპექტივების დაზუსტება — ამისათვის საჭიროა სარესურსო ბაბის სასწრაფო შეფასება, რათა განისაზღვროს ხე-გყის დამზადებისა და პირველადი გადამუშავების მოქმედ და პერსპექტიულ საწარმოთა ტერიტორიული გადაადილების საკითხები, რომლებიც უმრუნველყოფენ უწყვეტ გყეთსარგებლობას, ეკოლოგიურად და ეკონომიკურად მდგრად საწარმოთა ფუნქციონირებას. აღნიშნული ასევე სასწრაფოდ მოითხოვს, როგორც შიდა, ასევე საზღვარგარეთის ბაზრების პერსპექტივების შეფასებას, საქართველოში წარმოებული საგყეო პროდუქციის ხელსაყრელ პირობები რეალიზაციის თვალსაზრისით.

3. გყის დაცვა მავნებელ-დაავადებებისაგან და სხვა უარყოფითი ფაქტორებისაგან მიჩნეულ უნდა იქნას ერთ-ერთ პრიორიტეტულ სფეროდ, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს გყის რესურსების ეკოლოგიური და ეკონომიკური ფუნქციების შესრულებისათვის. ამიგომ ამ მიმართულებით ხანგრძლივი პერიოდისათვის დასახულ გადაუდებელ ამოცანათა გადაწყვეტის დაწყება აუცილებლობას წარმოადგენს.

ბ). ხანგრძლივვადიანი მხარდაჭერა (შემდგომი პერიოდი):

— გყეების ეკოსისტემური მართვის მიზნით კომპლექსური ღონისძიებების დამუშავება, სადაც მაქსიმალურად იქნება გათვალისწინებული გყის მეურნეობის გაძლოლისა და დაგეგმვის სრულყოფილი მეთოდები, ეკოლოგიურად ბისაები მეტყევეურ-ტექნიკური საშუალებები:

— ყველა დონეზე მრომითი რესურსების პოტენციალის ამღლება, რომლის საფუძველი იქნება ტექნიკური მომზადების მოკლევადიანი პროგრამები, ხოლო ხანგრძლივვადიანი პროგრამები უმაღლესი სკოლის სტუდენტებისათვის;

— მსოფლიო დონეზე გყის ეკოსისტემების მართვის ინფორმაციული უმრუნველყოფის მიზნით, რომელიც აუცილებელია გყის რესურსების, ეკოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური ასპექტების დასადგენად და საერთოდ საგყეო პროფილის მქონე სამეცნიერო-კვლევითი ორგანიზაციების კვლევითი საქმიანობის გაუმჯობესებისათვის;

საგყეო მეურნეობაში საბაზრო ურთიერთობების მექანიზმის ამოქმედება რთული პროცესია, რომელიც მოითხოვს გარკვეულ დროსა და ფინანსურ მხარდაჭერას. ამიგომ მისი განხორციელება უნდა მოხდეს ეტაპობრივად:

I ეტაპი (1997 წელი) — ეროვნული საგყეო პოლიტიკის საფუძველზე, საგყეო მეურნეობის სისტემაში რეფორმირების დასაწყისი და ამ მიზნით სათანადო საკანონმდებლო ბაბის მომზადება. აღნიშნულ ეტაპზე მოხდება:

— გყის მეურნეობის სფეროში მოქმედი საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტების ანალიზი და შეფასება;

— ქვეყნის ეკოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის მოთხოვნათა შესაბამისად გყის კოდექსის ახალი ვარიანტის და მისგან გამომდინარე საქმიანობისათვის აუცილებელი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების შემუშავება;

— გყის რესურსების ათვისებაში, გადამუშავებასა და საგყეო პროდუქციის რეალიზაციაში კერძო სექტორის მონაწილეობის მექანიზმის ამოქმედება.

II ეტაპი (1998-1999 წლები) — საგყეო მეურნეობის საქმიანობის გადაყვანა სახელმწიფო პროგრამების შესრულებასა და მიზნობრივ დაფინანსებაზე. აღნიშნულ ეტაპზე უნდა მოხდეს საგყეო მეურნეობაზე სახელმწიფო ბიჯ-ეტიდან ფინანსების მოზარების რაციონალიზაცია. სახელმწიფო პროგრამით გამოყოფილი მიზნობრივი სახსრები, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოხმარდეს გყეების დაცვას, მოვლას, აღდგენა-განახლებას და რაციონალურ გამოყენებას. ძირითადად დასრულდება გყის რესურსების დამზადების სფეროში კერძო სტრუქტურების მონაწილის მექანიზმის ამოქმედება, საგყეო მეურნეობის ცალკეული დარგების კომერციალიზაცია-პრივატიზაცია; ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით გყეების მართვის სისტემის სრულყოფა; გყის სახელმწიფო კადასტრის სამუშაოების გაგრძელება და მიღებული შედეგების გამოყენება.

III ეტაპი (2000-2001 წლები) — ახალი საკანონმდებლო ბაბის, გყის სახელმწიფო კადასტრის შედგენის სამუშაოების დამთავრება; საგყეო მეურნეობის მდგრადი განვითარების პრინციპების დაცვით და მართვის ახალი სისტემის ამოქმედებით, გყეების დაცვის, აღდგენა-

სატყეო სამეურნეო ღონისძიებებისა და სამუშაოების განკერძოების I ეტაპი

ღონისძიებები და სამუშაოები

ნახატი. 3

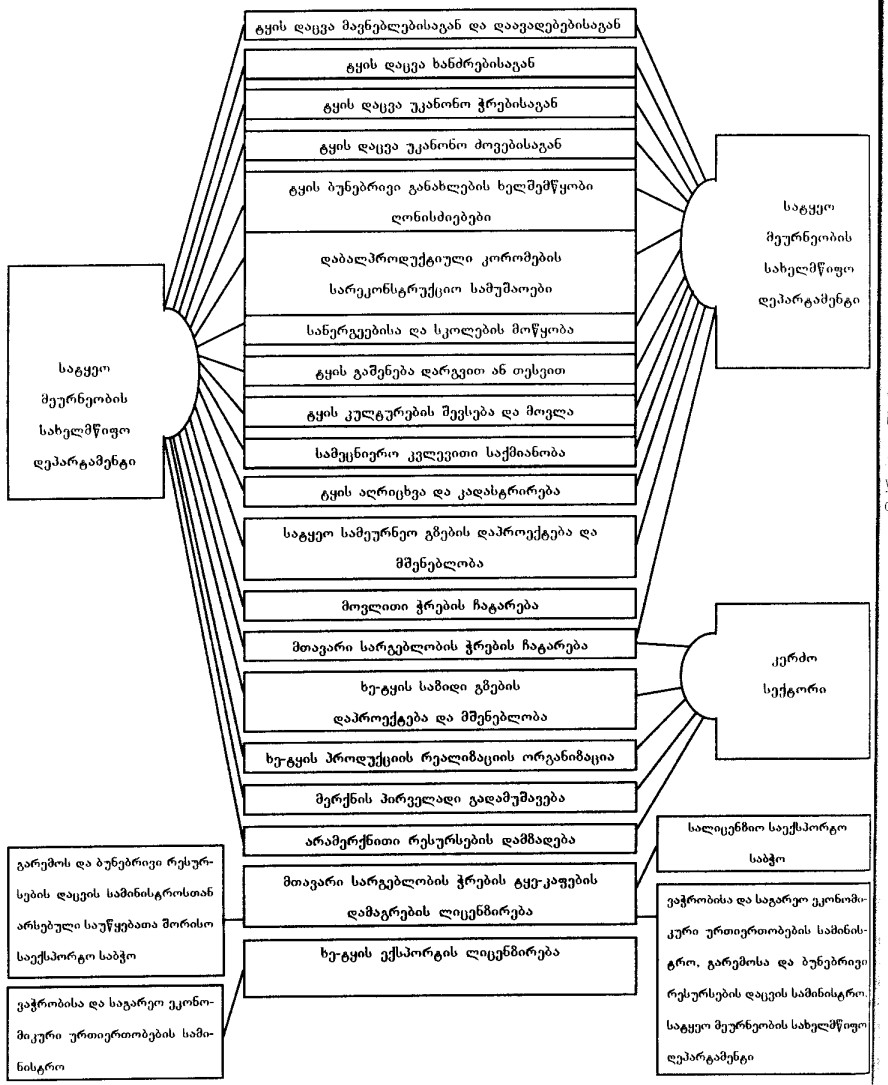

განახლების, მოვლისა და ტყის რესურსების მრავალმიზნობრივი გამოყენების უზრუნველყოფა. საგყეო მეურნეობის სახელმწიფო დეპარტამენტში ტყის რესურსების მართვის სისტემის რეორგანიზაციის პირველი და მეორე ეტაპების სამუშაოების დასასრული.

აღნიშნულის თანახმად, საქართველოს საგყეო მეურნეობის მდგრადი განვითარების პრინციპების განხორციელება მოითხოვს შესაბამისი მატერიალური და ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფას. საქართველოს საგყეო მეურნეობის აღორძინებისა და მისი შემდგომი განვითარების სახელმწიფო პროგრამით, ამ მიმართულებით მიზნობრივი დაფინანსების სახით 2005 წლამდე ყოველწლიურად საჭირო იქნება ცენტრალური ბიუჯეტიდან არანაკლებ 10 მილიონი ამშ დოლარის ექვივალენტური ეროვნული ვალუტის გამოყოფა. ასეთი ოდენობის თანხების გაღება სახელმწიფოს მიერ აუცილებელია, რათა საგყეო მეურნეობა განვითარდეს მდგრადი პრინციპებით და შეიქმნას სათანადო პირობები საგყეო დარგში კერძო ინვესტიციების მოსაზიდად. ამ პერიოდში სათანადო ხარჯების გაღებამ უნდა უზრუნველყოს საგყეო მეურნეობის შემოსავლების მნიშვნელოვანი გაზრდა, რომლის საფუძველი იქნება: ქვეყნის საგყეო დარგის საწარმოების სრული აძოქმედება, კერძო ინვესტიციების მოზიდვა ტყის რესურსების გამოყენებისა და კვლავწარმოების სფეროში, რესურსების გამოყენებისათვის სარნტო ვადასახდელების გაზრდა და ა. შ. საგყეო მეურნეობის მთლიანი შემოსავალი უახლოესი ათი წლის ბოლოსათვის საორიენტაციოდ ნახევარზე მეტად დაფარავს ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოყოფილ თანხებს.

Политика реформирования лесной отрасли в переходный период и стратегия ее осуществления (Аннотация)

Канделаки Т. Е.,
д.э.н., профессор, действительный член Академии экономических наук, заместитель председателя Государственного департамента лесного хозяйства Грузии

В статье рассмотрены актуальные прблемы реформирования лесной отрасли в период перехода на рыночные отношения и стратегия ее осуществления. В частности, разработан механизм рыночных отношений, соответствующих законодательной базе; предложена единая система управления лесами и развития экономической инфраструктуры рынка.

Стратегия достижения намеченных целей подразумевает решение следующих вопросов: включение лесной отрасли в общеэкономические реформы, функционирование лесного хозяйства на основе усовершенствования принципов его устойчивого развития, рационализация финансового и экономического управления, поддержка мирового сообщества в деле развития лесной отрасли.

По каждому направлению даны конкретные предложения и пути их решения.

გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზრის ჩამოყალიბების საკითხები საქართველოში

გიორგი წერეთელი,
ე.მ.დ., პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი

საბაზრო ურთიერთობების დანერგვის გზით, საქართველოს ეკონომიკის ახლებურად ჩამოყალიბება პირველ რიგში მოითხოვს იმის გათვალისწინებას, რომ ჩვენი ქვეყანა პატარა და მცირემოწიანი რესპუბლიკაა თავისი უნიკალური ბუნებრივ-კლიმატური პირობებითა და რესურსებით, რომლებსაც განსაკუთრებული დაცვა ესაჭიროება.

ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, რომ საქართველოსათვის ყველაზე უფრო ეფექტიანი იქნება ქვეყანაში ისეთი საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრება, რომლებიც იმავდროულად ორიენტირებული იქნებიან გარემო ბუნების დაცვაზე.

გარემო ბუნების დაცვაზე ორიენტირებული ბაზრის ერთ-ერთ კერძო შემთხვევას წარმოადგენს გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზარი. ასეთი ბაზრის ჩამოყალიბების, ფუნქციონირებისა და განვითარების საკითხები დღეისათვის შეუსწავლელია და რიგი პრობლემად ითვლება.

ტერმინი — გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზარი მეცნიერებაში ახალი შემოსულია და სპეციალურ ლიტერატურაში იგი იშვიათად გვხვდება.

უფლებათა ბაზარი წარმოადგენს გარემო ბუნების გაჭუჭყიანების პროცესთა მართვის ერთ-ერთ ეფექტურ საბაზრო მექანიზმს.

ტერმინში — გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზარი — ჩვენ ეგულისხმობთ გამჭუჭყიანებელ ობიექტთა მიერ გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვებაზე თავიანთი უფლებების (ლიმიტების) ყიდვა-გაყიდვის პროცესთა ორგანიზაციას.

აღნიშნული ტერმინი, საბაზრო ეკონომიკის ენაზე, ასეთნაირადაც შეიძლება განმარტვა:

გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზარი წარმოადგენს ინსტიტუტს (ან მექანიზმს), რომელიც ახდენს გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვებისათვის საჭირო უფლებათა მწარმოებელსა (მიმწოდებელსა) და მოიმხარებელს შორის არსებულ წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებათა მეთანხმებას ადგილისა და დროის აშსახველ სიბრტყის ფიქსირებულ ნაწილში.

სხვანაირად, ასეთი უფლებათა ბაზარი არის ინსტიტუტი (ან მექანიზმი), რომელიც არეგულირებს გარემო ბუნების გაჭუჭყიანებისათვის საჭირო უფლებათა მიწოდება-მოთხოვნის პროცესს.

გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზარი მისი ფორმირებისა და ფუნქციონირების საბლერების მიხედვით შეიძლება ხუთ ძირითად ნაწილად დაიყოს:

ა) ფირმის შიგნით ჩამოყალიბებული ბაზარი; ბ) გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელ ობიექტთა ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით შედგენილი სისტემის (ან ამა თუ იმ დარგის) შიგნით ფორმირებული ბაზარი; გ) ამა თუ იმ ტერიტორიული ერთეულის (ან ბუნებრივ-ეკონომიკური რეგიონის) შიგნით ჩამოყალიბებული ბაზარი; დ) ქვეყნის მთელი ტერიტორიის ფარგლებში ფორმირებული ბაზარი; ე) სხვადასხვა ქვეყნებს შორის ჩამოყალიბებული ბაზარი.

საბაზრო ეკონომიკის ენაზე გარემო ბუნებაში ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვებისათვის საჭირო უფლებათა მიწოდება წარმოადგენს ამგვარი სახის ისეთ, უკვე არსებულ ან პოტენციურ, უფლებათა ერთობლიობას, რომლებიც განკუთვნილი არიან კონკრეტული ფასების მიხედვით ბაზარზე გასაყიდად, დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში.

გარემო ბუნებაში ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვებისათვის საჭირო უფლებებზე მოთხოვნა წარმოადგენს მათზე არსებულ ისეთ მოთხოვნილებათა ერთობლიობას, რომლებიც გაჩენიათ მსყიდველობითი უნარის მქონე გამჭუჭყიანებელ ობიექტებს.

გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვებისათვის საჭირო უფლებათა საბაზრო-ეკონომიკური ურთიერთობების ჩამოყალიბება და მისი შესაბამისი ბაზრის ფორმირება შესაძლებელია ისეთ ღონისძიებათა გაგარების გზით, როგორიცაა:

— გარემო ბუნების დაცვის ცენტრალური სახელმწიფო ორგანოს (სპეციალური სამინისტროს, ან საგენტოს) მიერ გარემო ბუნების ძირითად კომპონენტებში (წყალში, ჰაერში, ტყეში და ა. შ.) ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვების დასაშვებ ნორმატივთა ყოველწლიური დადგენა ცალკეული ტერიტორიული ერთეულებისათვის — ბუნებრივ-ეკონომიკური რეგიონებისათვის;

— გარემო ბუნების ძირითად კომპონენტთა გაჭუჭყიანებელი ობიექტების მიერ მასში გამოსაშვებ მავნე ნივთიერებათა მოცულობების შემცირების გეგმათა შედგენის, დამუშავებისა და მათი გარემო ბუნების დაცვის ცენტრალურ სახელმწიფო ორგანოში რეგულარული წარდგენის პროცესთა მოწესრიგება;

— გარემო ბუნების დაცვის ცენტრალური სახელმწიფო ორგანოს მიერ გარემო ბუნების ძირითად კომპონენტებში ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გარკვეული მოცულობით გამოშვების უფლებათა დაწესება კონკრეტული ტერიტორიული ერთეულებისათვის — ბუნებრივ-ეკონომიკური რეგიონებისათვის (ამ უფლებათა ერთი ნაწილი, სახელმწიფოს სპეციალურმა რწმუნებულმა ორგანომ შეიძლება უფასოდ გადასცეს მფლობელობაში, ან მიეცეს გარემო ბუნების გაჭუჭყიანებელ ობიექტებს. მეორე ნაწილი კი მან შეიძლება გაყიდოს აუქციონის წესით. ამგვარად, განსახილველი სახის უფლებებს გაუწმენდათ მესაკუთრეები, რომელთაც შეუძლიათ მათი გარკვეული ზომით გამოყენება და დარჩენილი ნაწილის გაყიდვა, ან მომდევნო წლებისთვის შენახვა, ან კიდევ მათი მთლიანად გამოყენება, ან მთლიანად გაყიდვა);

— გარემო ბუნების ძირითად კომპონენთა გაჭუჭყიანებელი ობიექტებისათვის ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვების მოცულობათა შემცირების ზომების დადგენა და რეგულარული კონტროლი ასეთი შემცირების პროცესთა ორგანიზებაზე (გარემო ბუნების ძირითად კომპონენტთა გაჭუჭყიანებელ ობიექტებს ან ფირმებს მავნე ნივთიერებათა გამოშვების შემცირება შეუძლიათ ან ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფის (მათში ბუნების დაცვითი ფაქტორების გათვალისწინებით), ან სპეციალური გამწმენდი ნაგებობების (მოწყობილობებისა და სხვა) და გარემო ბუნების დამცველი ზონების შექმნის და ან კიდევ მავნე ნივთიერებათა გამოშვებაზე სპეციალური უფლებების შეძენის (ყიდვის და სხვ.) გზით.)

— ბუნებრივ-ეკონომიკურ რეგიონებში სპეციალური ეკოლოგიური კომისიების (ან ინსპექციების) შექმნა (ამ კომისიებმა უნდა მართონ მოცემულ რეგიონში განლაგებულ გამჭუჭყიანებელ ობიექტთა ფუნქციონირების ეკოლოგიური მხარე, ან ობიექტთა დაფინანსების პროექტთა (ან გეგმების) განხილვისა და დამტკიცების გზით. გარდა ამისა, ასეთმა კომისიებმა რეგულარული კონტროლი უნდა გაუწიონ გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელი ობიექტების მიერ მავნე ნივთიერებათა გარემოში გამოშვების მოცულობათა სათანადო დონემდე შემცირების პროცესებს. მათ უნდა გაარჩიდეთ იმის უფლება, რომ საჭიროების შემთხვევაში ხელი შეუშალონ (უკიდურეს შემთხვევაში გააჩერონ) გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელი ობიექტის ფუნქციონირებას);

— გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელი, მაგრამ ამავე დროს ქვეყნის სახელმწიფო სტრატეგიული, ან სასიცოცხლო დანიშნულების ობიექტებისათვის მავნე ნივთიერებათა გარემოში გამოშვების უფლებათა განსაზღვრული რაოდენობის უფასოდ (ან შეღავათიან ფასებში) ყოველწლიური გადაცემის პროცესთა ეფექტიანი განხორციელება (თუ მავნე ნივთიერებათა რომელიმე სახეობის მიხედვით ფაქტიური გამოშვების მოცულობა აღმოჩნდება დასაშვებ მოცულობაზე ნაკლები, მაშინ გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელ ობიექტებს წარმოემობათ ჭარბი რაოდენობის უფლებები გარემოს გაჭუჭყიანებაზე. სურვილის შემთხვევაში მან ეს უფლებები შეიძლება მიყიდოს სხვა დაინტერესებულ პირს, ან ორგანიზაციას).

ჩამოთვლილი ღონისძიებების პრაქტიკული განხორციელება იძლევა მავნე ნივთიერებათა შემცველი ნარჩენებით ვაჭრობის მასშტაბების გაფართოების საშუალებას, ამასთან, იგი აღიღებს მრეწველებისა და შუამავლების მიერ, ზემოთ განხილული სახის უფლებათა გონივრული ყიდვა-გაყიდვის გზით, მოგების მიღების შესაძლებლობებს, ქმნის გარემო ბუნების დაცვის სგიმულებს და ა. შ.

ამგვარად, ცხადია, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებების პრაქტიკული რეალიზაციით შეიქმნება ისეთი საბაზრო-ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ ურთიერთობათა სისტემა და მექანიზმი, რომლებიც, ჯერ ერთი, ნებისმიერ ფირმას (ან დაწესებულებას) მისცემენ იმის შესაძლებლობას, რომ მან იყიდოს გარკვეული ტერიტორიაზე (ბუნებრივ-ეკონომიკურ რეგიონში) გარემო ბუნების რომელიმე ძირითად კომპონენტში ამა თუ იმ სახეობის და მოცულობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებები და ამ გზით გახდეს მათი კანონიერი მფლობელი (მესაკუთრე); მეორე, მრეწველებს, შუამავლებს უქმნიან გარემო ბუნების გაჭუჭყიანების უფლებათა ყიდვა-გაყიდვის გზით მოგების მიღებისათვის საჭირო პირობებს და მესამე, წარმოქმნიან გარემო ბუნების დაცვისათვის საჭირო სგიმულებს.

მავნე ნივთიერებათა გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლებათა ყიდვა-გაყიდვის ნებისმიერი გარიგება დაკავშირებული გარკვეულ დანახარჯებთან. ცხადია, რომ კომპანიათა და ფირმათა შიგნით ასეთი გარიგებები დაკავშირებული იქნებიან ყველაზე ნაკლებ რისკთან, მაგრამ ამავე დროს ყველაზე მეგი სარგებლის მიღების შესაძლებლობებთან, ხოლო ფუნქციონური დანიშნულების მიხედვით შედგენილი სისტემის (ან ამა თუ იმ დარგის) შიგნით კი — უფრო მეგი სარგებლის მიღების შესაძლებლობებთან, მაგრამ ამავე დროს უფრო მეგ რისკთან. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ზემოთხსენებული სახის გარიგებები, რომლებიც განხორციელებულ იქნებიან ან ამა თუ იმ ტერიტორიული ერთეულის (ბუნებრივ-ეკონომიკური, ან სხვა რეგიონის), ან ცალკეული ქვეყნის შიგნით და ან სხვადასხვა ქვეყნებს შორის, დაკავშირებული იქნებიან ყველაზე ნაკლებ რისკთან და ყველაზე მეგი ბოგების მიღების შესაძლებლობებთან.

აქვე ხაში უნდა გაეცვას იმ გარემოებასაც, რომ გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელი, მაგრამ ამავე დროს სტრატეგიული, ან სასიცოცხლო დანიშნულების რომელიმე ობიექტის მიერ მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებების ყიდვა-გაყიდვის გარიგებათა წარმოება ასეთივე დანიშნულების სხვა გამჭუჭყიანებელ ობიექტებთან შეიძლება აღმოჩნდეს მეგად ურთიერთხელსაყრელი, მაგრამ ისინი ამავე დროს დაკავშირებული იქნებიან დიდ რისკთან (რადგან ასეთი გარიგებები სპეციალურმა ეკოლოგიურმა კომისიამ, მათი კომპლექსური განხილვის შემდეგ, შეიძლება კანონგარეშე აქციოს ჩათვალოს). გარდა ამისა, აღსანიშნავია ისიც, რომ ფირმებს შორის განხორციელებული პირდაპირი გარიგებები გაცილებით უფრო ადვილია, ვიდრე შუამავლების დახმარებით მიღწეული, მაგრამ ისინი ამავე დროს ნაკლებად პერსპექტიულ შეთანხმებებს წარმოადგენენ.

პარტნიორები, მავნე ნივთიერებათა გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლებათა ყიდვა-გაყიდვის პროცესში, ყოველთვის უნდა ითვალისწინებდნენ ამ პროცესთა დამახასიათებელი რისკებისა და მომგებიანობის მაჩვენებელთა ურთიერთდამოკიდებულების შედეგობრივ მხარეებს.

გარემო ბუნების გამჭუჭყიანებელ ობიექტებს, მათი ეფექტიანი ფუნქციონირებისა და გარემოსდაცვითი ღონისძიებების შედეგიანად განხორციელების მიზნით, სჭირდებათ მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა პროგნოზული ფასების ცოდნა.

არსებობს ასეთი ფასების განსაზღვრის სხვადასხვა მეთოდი, ამ მეთოდთა უმრავლესობა პროგნოზული ფასების განსაზღვრის დროს ეყრდნობა გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა საბაზრო პირობების ამსახველ მოდელთა სპეციალურ ანალიზს.

გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ფასების ცვლილება დიდად არის დამოკიდებული ასეთ უფლებებზე არსებული მოთხოვნებისა და მათი შესაბამისი მიწოდების ურთიერთდამოკიდებულების ამსახველ სიდიდეებზე.

ამა თუ იმ სახის მავნე ნივთიერების გარემო ბუნებაში გამოშვების გასაყიდ უფლებათა ფასი და რაოდენობა, გრძელვადიან ასპექტში, დამოკიდებულია ასეთ გამოშვებათა შემცველების (დაჭერის ტექნოლოგიაზე, საწარმოს ნარჩენთა დაბალტოქსიკურობაზე და ა. შ.) ფასებზე. მაგრამ ყოველ მოცემულ მომენტში უფლებათა ფასები განიცდიან დიდ გავლენას მიწოდება-მოთხოვნის მოკლევადიან შეზღუდვათა ამსახველი პროცესებისაგან.

აღნიშნულიდან ცხადია, რომ გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერების გამოშვების უფლებათა ბაზრის ფუნქციონირების პროცესი დიდად არის დამოკიდებული მიწოდება-მოთხოვნის პროცესთა ურთიერთობაზე. როგორც მოკლე, ასევე გრძელვადიან პერიოდებში. ამასთან დაკავშირებით, სანტერესოა ასეთი პროცესების ძირითად კანონზომიერებათა შესწავლა როგორც მოკლე, ასევე გრეკვადიან ასპექტებში. ამ მიზნით, ავაგოთ და ცალ-ცალკე განვიხილოთ შესასწავლ კანონზომიერებათა გეომეტრიულად ამსახველი გრაფიკები.

ამ ნახაზებზე V აღნიშნავს გასაყიდად მიწოდებულ გაჭუჭყიანების უფლებათა რაოდენობას; P — გაჭუჭყიანების უფლებათა ფასს; L_0 და L_1 — შესაბამისად აღნიშნავს გაჭუჭყიანების უფლებათა მიწოდების გრაფიკს ნულოვან და პირველ შემთხვევაში; K_0 — არის გაჭუჭყიანების უფლებებზე მოთხოვნათა აღმნიშვნელი გრაფიკი; P_0 და P_1 — საბაზრო ფასები ნულოვან და პირველ შემთხვევაში.

ნახ. 1-ზე მოცემული გრაფიკები ასახავენ გარემო ბუნებაში (ან მის რომელიმე ძირითად კომპონენტში) ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა მიწოდება-მოთხოვნის კანონზომიერებათა მოკლევადიანი ასპექტით გამოსახატველ სურათს (ამ დროს მიწოდება და მოთხოვნა წარმოადგენენ ფასების მიმართ ერთიერ ერთ (თითქმის არაელასტიურ) პროცესებს).

ნახ. 2-ზე მოცემული გრაფიკები ასახავენ გარემო ბუნებაში (ან მის რომელიმე ძირითად კომპონენტში) ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა მიწოდება-მოთხოვნის კანონზომიერებათა გრძელვადიანი ასპექტით გამოსახატველ სურათს (ამ დროს მიწოდება და მოთხოვნა ელასტიურია ფასების მიმართ).

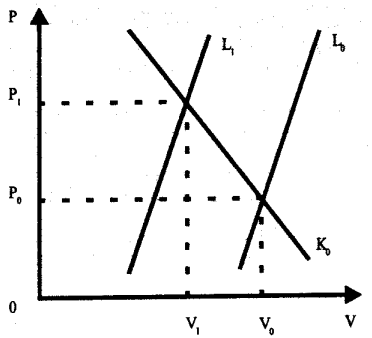

ნახ. 1

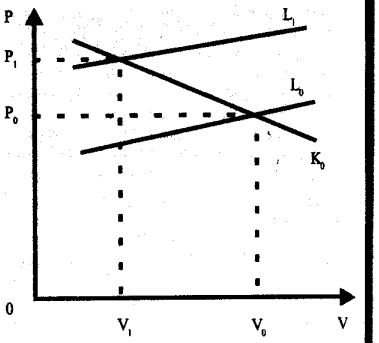

ნახ. 2

მცირედ ელასტიურ მაჩვენებლებს. ამასთან, გრაფიკების ანალიზიდან გამომდინარეობს, რომ მიწოდების ამა თუ იმ ზომით შეზღუდვა შედეგში იძლევა ფასების გაცილებით უფრო დიდი ზომით ცვლილებას (ამ დროს მიწოდების პროცესთა ამსახველი საბაზისო L_0 გრაფიკი გადადის (გარდაისახება) L_1 გრაფიკში).

როგორც ცნობილია, საბაზრო წონასწორობის ფასი იმყოფება მიწოდებისა და მოთხოვნის გრაფიკთა გადაკვეთის წერტილში, ამიტომ, ჩვენ შემთხვევაში, საბაზრო წონასწორობის ფასი, როგორც ეს კარგად ჩანს ნახ. 1-დან, გაიზარდა P_0-დან P_1-მდე. ამ ნახაზზე გამოსახულ მიწოდებისა და მოთხოვნის მრუდებს გააჩნიათ თითქმის ვერტიკალური მდებარეობები, რაც სწორედ იმაზე მიგვითითებენ, რომ ისინი თითქმის არაელასტიურნი არიან ფასების მიმართ. სხვანაირად, მათი ვერტიკალურობა იმასაც აღნიშნავს, რომ მცირე დროითი პერიოდის, მაგალითად ერთი კვირის განმავლობაში შეუძლებელია ამა თუ იმ სახის მავნე ნივთიერებების გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლებებისათვის შემცვლელების პოვნა, თუ ისეთი შემცვლელები სასწრაფოდ დასჭირდება ამა თუ იმ ფირმას, მაშინ მას არ ეწნება არჩევანი და იგი წაიწყდება მოთხოვნისა და მიწოდების არაელასტიურობას. მართლაც, ასეთ ბაზარს არ შეუძლია სასწრაფო რეგირება (პასუხი გასცეს) მოახდინოს მავნე ნივთიერების ამა თუ იმ სახეობის გამოშვების უფლებათა შემცვლელებზე არსებული მოთხოვნების ამსახველ სიდიდეთა ცვლილების მიმართ.

ნახ. 2-დან ჩანს, რომ თუ მავნე ნივთიერების განსახილველი სახეობის გარემოში გამოშვების უფლებაზე ფასი გაიზრდება, მაშინ წარმოიმობა შენაცვლების სტრატეგიის რეალიზაციისათვის საჭირო შესაძლებლობები და ეს გავლენას მოახდენს ბაზარზე. ამ ნახაზზე მოცემული გრაფიკების ანალიზი ცხადყოფს, რომ თუ მიწოდება შეიზღუდება, მაშინ მისი შესაბამისი გრაფიკი L_1 პოზიციიდან გადაინაცვლებს L_0 პოზიციაში და საბაზრო ფასები გაიზრდებიან P_0-დან P_1-მდე. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში გაჭუჭყიანების უფლებათა ბაზარზე მიწოდების რაოდენობა გაცილებით უფრო მეტი ზომით მცირდება, ვიდრე მათი შესაბამისი ფასები. ამ შემთხვევაში დროის მცირე პერიოდის განმავლობაში, მიწოდების შემცირება და მოთხოვნის გაფართოება იწვევს ფასების დიდ და მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა რაოდენობის მცირე ცვლილებებს. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ ხანგრძლივი დროითი პერიოდის განმავლობაში შენაცვლების ტექნოლოგიის შესაძლებლობები გავლენას ახდენენ გაჭუჭყიანების უფლებათა ფასების ზრდის პროცესის შეჩერებაზე (მათ შეუძლიათ ასეთი ფასების ზრდის აშსახველ მაჩვენებელთა მინიმუმამდე დაყვანა).

მავნე ნივთიერებათა გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლებათა ფასი აერთიანებს მის სამ შემადგენელ ნაწილს: ა) „წმინდა ფასი" — (P წმინ.). ეს არის მავნე ნივთიერებათა გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლებებით სრულყოფილი ვაჭრობის ამ შემთხვევის შესაბამისი ფასი, რომელიც მიმდინარეობს მოგების მაქსიმიზაციის მიმნით, სრულყოფილი ინფორმაციისა და ნულოვანი რისკის პირობებში; ბ) „რისკის გადასახდელი" — (P რის). ეს არის ის გადასახდელი, რომელსაც გამჭუჭყიანებლები იხდიან ამა თუ იმ სახეობის მავნე ნივთიერებების გარემო ბუნებაში გამოშვების უფლების საფასურად და რომელიც თავისი სიდიდით გოლია ასეთ გამოშვებისათვის დამახასიათებელი რისკის შესაბამისი საფასურის მაჩვენებლისა; გ) „განუსაზღვრელობის გადასახდელი" (P განუსაზ.). ის შეიძლება გამოიყოს რისკის გადასახადისაგან იმ ნაწილში, სადაც ის დაკავშირებულია ცნობილ ალბათურ განაწილებასთან (განუსაზღვრელობა წარმოიმობა იმ შემთხვევაში, როცა ამ განაწილების სახე არ არის ცნობილი).

ამგვარად, შეიძლება დაიწეროს შემდეგი ტოლობა:

P უფლებათა = P წმინ. + P რის. + P განუზ.

აღსანიშნავია, რომ ამ ტოლობის მეორე და მესამე შესაკრებები დროთა განმავლობაში მცირდებიან. ამასთან, საჭიროა ხაზი გავსვა ამ გარემოებასაც, რომ პირველსაწყისი (საბაბისო) ფასები გავლენას ახდენენ გადაწყვეტილებათა მომავალ ვარიანტებზე და ეს ართულებს ნებისმიერი ახალი ბაზრის ანალიზს. ბაზრის მონაწილეები, ყიდვა-გაყიდვის პროცესში, გადაწყვეტილების მიღების დროს, ეყრდნობიან მიმდინარე და მომავალი (საპროგნოზო) ფასების ანალიზის შედეგად მიღებულ წარმოდგენებს. ბაზრის მონაწილეთა მიერ დროის მოცემულ მომენტში მიღებული გადაწყვეტილებები ემყარებიან წინა პერიოდების შესაბამის ფასთა სამუალო შეწონილ სიდიდეს.

ბოლოს, ხაზი უნდა გავსვა იმ გარემოებას, რომ გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამოშვების უფლებათა ბაზრის ნიმუშები მსოფლიო პრაქტიკაში ჯერჯერობით იშვიათად გვხვდება. ამ მხრივ აღსანიშნავია აშშ-ის გამოცდილება გარემო ბუნების დაცვის საქმეში, აგმოსფერულ ჰაერში მავნე ნივთიერებების (SO_2) გამოშვების უფლებათა ბაზრის შექმნის გზით. ეს საკითხი უფრო ვრცლად გაშუქებულია

დ. პალმიზანოს სტატიაში.[1]

მართალია, შესწავლილი სახის ბაზრის ფუნქციონირების ანალოგები, როგორც ეს ზემოთ იყო აღნიშნული, მსოფლიო პრაქტიკაში ჯერჯერობით იშვიათად მოიპოვება და ამიტომ ჭირს ასეთ სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა პრაქტიკული რეალიზაციის ეკონომიკურ-ეკოლოგიური ეფექტიანობის შესახებ საკითხის გადაჭრით დასმა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, გარემო ბუნების გაჭუჭყიანების უფლებათა ბაზრის ფორმირება წარმოადგენს პროგრესულ და მეტად ეფექტიან ღონისძიებას ბუნებისა და მისი კომპონენტების დაცვის სფეროში.

აღნიშნული სახის საბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბება, ჩვენი აზრით, მეტად ეფექტიანი იქნება ისეთი უნიკალური და სპეციალური დანიშნულების ბუნებრივი რესურსების მქონე და მცირემიწიანი ქვეყნისათვის, როგორიც საქართველოა

Вопросы формирования рынка прав выброса вредных веществ в окружающую среду в Грузии (Аннотация)

Церетели Г. Ш.,
д.э.н., профессор, действительный член Академии экономических наук, директор Института экономики АН Грузии

Формирование экономики Грузии по-новому, путем внедрения рыночных отношений, в первую очередь требует учета того, что наша страна является малоземельной с уникальными природно-климатическими условиями и ресурсами, нуждающимися в особой охране.

Естественно, в таких условияхнаиболее эффективным для Грузии представляется формирование рыночных отношений, ориентированных на охрану окружающей среды.

Одним из частных случаев такого рынка является рынок прав выброса вредных веществ в окружающую природную среду. Вопросы формирования, функционирования и развития указанного рынка в настоящее время не изученны и считаются сложной проблемой.

В связи с этим в работе изложены вопросы, связанные с определением сущности рынка прав выброса вредных веществ в окружающую природную среду, формированием, функционированием и его развитием в Грузии. В ней обоснована эффективность формирования и функционирования такого рынка в Грузии и намечены эффективные пути формирования в Грузии рыночных отношений, ориентированных на охрану окружающей среды.ю

[1] Палмизано Дж. Практические аспекты формирования рынка прав на загрязнение атмосферы в США - "Экономико-математические методы". М. 1992, т XXVIII, вып. I, ст. 39.

შინაარსი

წინასიტყვაობა 1

1. *ვლადიმერ პაპავა*
რეფორმების მიმდინარეობისა და საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პერსპექტივების შესახებ (რუს. ენაზე) 3

2. *ა. ორლოვი*
რუსეთში ეკონომიკური რეფორმების შესახებ 11

3. *ლეო ჩიქავა*
დემოგრაიფული ვითარების გამწვავება საქართველოში და მისი სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები 15

4. *ლი პრესტონი, ჯეიმს პოსტი*
მენეჯმენტისა და საზოგადოების მოდელები (ინგლ. ენაზე) 23

5. *ავთანდილ სილაგაძე*
საქართველოში სახელმწიფო ქონების პრივატიზების ზოგიერთი საკითხი 31

6. *როშეგა ასათიანი*
საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე: სამეურნეო რეფორმის შედეგები და პერსპექტივები 37

7. *თეიმურაზ ბერიძე*
„შოკური თერაპია" თუ ევოლუციური ტრანსფორმაცია: დეფინიციები და რეალობა 42

8. *ელგუჯა მექვაბიშვილი*
ეკონომიკური ეფექტიანობისა და სოციალური სამართლიანობის დიალექტიკა გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში 44

9. *რევაზ ბასარია*
საზოგადოებრივი მენტალიტეტი და საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის პრობლემები საქართველოში 48

10. *ნუგზარ სანთელაძე*
მაკროეკონომიკური რეგულირების სტრატეგია და სამრეწველო პოლიტიკა გარდამავალ პერიოდში 54

11. *იაკობ მესხია*
საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებანი გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში 63

12. *რევაზ კაკულია*
ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის აქტუალური პრობლემები და მათი გადაწყვეტის გზები 70

13. *ოთარ სადარეიშვილი*
საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო სფეროს მართვის ეროვნული მოდელი (კონცენტუალური მითითებები) 77

14. *დავით ძნელაძე*
სოციალური დაზღვევა საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში 81

15. *რევმო ფაჩულია*
დაზღვევა — ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების გარანტი 88

16. *მარიამ მირიანაშვილი, ავთანდილ სულაბერიძე*
მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების სოციალურ-დემოგრაფიული პოლიტიკა 93

17. *თენგიზ ჯინჯოლავა*
საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის რეორიენტაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები 96

18. *ვლადიმერ სოჯაბეკიანი*
დასაქმების პოლიტიკის სტრატეგიული მნიშვნელობა (რუს. ენაზე) 100

19. *დერენიკ არშაკიანი*
რეგიონის ენერგეტიკის განვითარება რეინტეგრაციის პირობებში (რუს. ენაზე) 104

20. *თეიმურაზ კანდელაკი*
გარდამავალ პერიოდში საგყეო დარგის რეფორმირების პოლიტიკა და მისი განხორციელების სტრატეგია 112

21. *გიორგი წერეთელი*
გარემო ბუნებაში მავნე ნივთიერებათა გამომვების უფლებათა ბაზრის ჩამოყალიბების საკითხები საქართველოში 120

CONTENTS

Preface 1

1. Vladimer Papava
About On-going Reforms and Prospects of Georgian Economy's Development (in Russian) 3

2. A. Orlov
On Economic Reforms (in Russia) 11

3. Leo Chikava
Aggravation of Demographic Situation and its Social and Economic Aspects in Georgia 15

4. Lee Preston, James Post
Models of Management and Society (in English) 23

5. Avtandil Silagadze
Some Issues on State Property Privatization in Georgia 31

6. Rosetta Asatiani
Economy of Georgia on the Edge of the Twenty-First Century: The Results and Prospects of Economic Reforms 37

7. Teimuraz Beridze
"Shock Therapy" or Evolutional Transformation: definitions and reality 42

8. Elguja Mekvabishvili
Dialectics of Economic Effectiveness and Social Justice in the Transitional Economy 44

9. Revaz Basaria
Social Mentality and Problems of Transition to Market Economy on Georgia 48

10. Nugzar Santeladze
Strategy of Macroeconomic Regulation and Industrial Policy in the Transition Period 54

11. Jakob Meskhia
Main Trends for Budgetary Policy Perfection in the Transition Period 63

12. Revaz Kakulia
Topical Problems of Monetary-Credit Policy and The Ways of Their Resolution 70

13. Otar Sagareishvili
National Model of Manejment of Georgian Agriculture and fond industry (Conceptional recommendations) 77

14. David Dzneladze
Social Insurance in the Transition of Period 81

15. Rezo Patchulia
Insurance – Guarantee for National Economic Security 88

16. Mariam Mirianashvili, Avtandil Sulaberidze
Social and Demographic policy for Sustainable and Secure Development 93

17. Tengiz Jinjolava
Social and Economic Aspects tne Reorientation of the Georgian Public Health Sistem 96

18. Vladimer Khojabekiani
Strategic Importance of Employment Policy (in Russian) 100

19. Derenic Arshakian
Regional Power Development under the Reintegrative Circumstances (in Russian) 104

20. Teimuraz Kandelaki
Forestry Reformatory Policy and Strategy of its implementation in the Transition Period 112

21. George Tsereteli
Issues For Establishing Market For Rights to Release the Polutants, in Georgia 120